

O‘ZBEKISTON XALQARO ISLOM AKADEMIYASI

T.Tursunmuratov, J.Sobirov

**MDH DOIRASIDAGI INTEGRATION
JARAYONLAR**
(o‘quv qo‘llanma)

TOSHKENT – 2022

УДК:341.23:339.924(075.8)

КБК:24.6(0)

MDH doirasidagi integratsion jarayonlar. O'quv qo'llanma. 210 bet.

Tuzuvchi-mualliflar:

T.M.Tursunmuratov, siyosiy fanlar doctori, kata o'qituvchi

J.Sobirov, katta o'qituvchi

Mas'ul muharrir:

Z.S.Po'latxo'jaev, iste'fodagi Favqulodda va Muxtor Elchi

Taqrizchilar:

M.Muhammadsiddiqov, siyosiy fanlar doctori, dotsent

A.Xolov, iqtisodiy fanlar bo'yicha falsafa doctori, dotsent

O'quv qo'llanma MDH doirasida integratsion jarayonlarning umumiy masalalarini yoritishga bag'ishlangan. O'zbekiston xalqaro islom akademiyasining xalqaro munosabatlar ta'lim yo'nalishi talabalari uchun tayyorlangan ushbu nashr MDH tashkilotininig shakllanishi va uning doirasida integration jarayonlarni amalga oshishini tizimli tahlil asosda tushintirib bergan.

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasining O'quv-uslubiy kengashi tomonidan nashrga tavsiya etilgan, bayonnoma №11, 29.06.2021

© T.M.Turunmuratov, J.Sobirov

© O'zbekiston Xalqaro islom akademiyasi

Kirish

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mintaqaviy xalqaro tashkilotdir. 1991-yil 8-dekabrda Belorussiya Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi va Ukraina uni yaratish to'g'risida Shartnomani imzoladilar. 1991-yil 21-dekabrda Olma-Otada o'n bitta davlat rahbarlari ushbu Bitimning Protokolini imzoladilar. Unda Ozarbayjon Respublikasi, Armaniston Respublikasi, Belorussiya Respublikasi, Qozog'iston Respublikasi, Qirg'iziston Respublikasi, Moldova Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi, Tojikiston Respublikasi, Turkmaniston, O'zbekiston Respublikasi va Ukrainani tashkil etishlari ko'rsatilgan. Gruziya 1993-yilda MDHga a'zo bo'lib, 2009-yil 18-avgustda undan ajralib chiqdi. 2014-yildan beri Ukraina Hamdo'stlik faoliyatida, tashkilotdan chiqishi to'g'risida rasmiy xabar yuborgan holda, qatnashmadi.

1993-yil 22-yanvarda Hamdo'stlik Ustavi qabul qilindi. Unga Turkmaniston va Ukraina imzo chekmagan, ular de-yure a'zo bo'lmagan davlatlar, ammo MDHga a'zo davlatlar hisoblanadi.

MDHning rasmiy ish tili rus tilidir. U a'zoligi jihatidan postsovet hududidagi eng yirik mintaqaviy integratsiya birlashmasi, teng huquqli muloqot va ishtirokchi davlatlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni chuqurlashtirish uchun nufuzli maydondir. MDH doirasidagi birgalikdagi ishlar ustav organlari orqali amalga oshiriladi: Davlat rahbarlari kengashi (DRK), hukumat rahbarlari kengashi (HRK), tashqi ishlar vazirlari kengashi (TIVK), mudofaa vazirlari kengashi (MVK), chegara qo'shinlari qo'mondonlari kengashi (ChQQK), xo'jalik sudi, parlamentlararo assambleyasi (PAA), shuningdek sohaviy hamkorlik organlari tizimi orqali. Asosan turli sohalarda kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish bilan shug'ullanadigan asosiy tashkilotlar tarmog'i yaratildi.

MDHda qarorlar qabul qilish konsensus asosida amalga oshiriladi, ishtirokchi davlatlar esa ularning hamkorlikning ayrim sohalarida ishtirok etish darajasini mustaqil ravishda belgilaydilar.

2008 yil 10 oktyabrda Hamdo'stlikning Ozarbayjon, Turkmaniston va Ukrainadan tashqari barcha davlatlari tomonidan imzolangan MDHga a'zo davlatlarning milliy koordinatorlari to'g'risidagi nizom qabul qilindi. Rossiya Federatsiyasi Prezidenti V.V.Putinning 2020-yil 30-martdagi buyrug'i bilan Rossiya Federatsiyasi Bosh vazirining o'rinbosari A.L.Overchuk Rossiya Federatsiyasining MDH ishlari bo'yicha milliy koordinatori etib tayinlandi.

2008-yil 10-oktyabrda MDHga raislik to'g'risidagi nizom ham tasdiqlandi, unda yil davomida a'zo davlatlarning davlat rahbarlari kengashi, hukumat rahbarlari kengashi, kengashida yil davomida raislik qilish tamoyili belgilab qo'yildi. Tashqi ishlar vazirlari, iqtisodiy kengash, iqtisodiy masalalar bo'yicha komissiya va MDHga a'zo davlatlarning Hamdo'stlikning nizomiy va boshqa organlaridagi MDHga a'zo davlatlarning vakolatxonalari tomonidan mamlakatlarning nomlari rus alifbosi tartibida rotatsiya qilindi. Tog'li Qorabog' mojarosining hal etilmaganligi sababli, Ozarbayjon va Armaniston Hamdo'stlikda raislik qilmaydilar va MDH Davlat rahbarlari kengashi, hukumat rahbarlari kengashi va tashqi ishlar vazirlari kengashining majlislarini o'tkazmaydilar.

2020-yil 1-yanvardan boshlab O'zbekiston Hamdo'stlikdagi raislik vazifasini bajarib kelmoqda. Hamraislar – Turkmaniston (avvalgi raislik) va Belorusiya Respublikasi (keyingi raislik). 2020 yilda O'zbekistonning MDHga raisligi kontseptsiyasida savdo-iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash, harbiy va harbiy-texnikaviy hamkorlik, ilmfan va innovatsiyalar sohasidagi o'zaro aloqalar, turli xalqaro maydonlarda tashqi siyosat masalalarida umumiy pozitsiyani ilgari surish, ekstremizm, giyohvand moddalar savdosi, uyushgan jinoyatchilik va kiber tahdidlar, madaniy-gumanitar aloqalarni mustahkamlash, MDH davlatlarining axborot xavfsizligini ta'minlash asosiy ustuvor vazifalar sifatida terrorizmga qarshi kurash.

O'zbekiston raisligi ostida Tashqi ishlar vazirlari kengashi (2020-yil 12-may) va hukumat rahbarlari kengashining (2020-yil 29-may) majlislari videokonferentsiya shaklida bo'lib o'tdi. 2020-yil ikkinchi yarmida Toshkentda Davlat rahbarlari kengashi (16-oktyabr), hukumat

rahbarlari kengashi (6 noyabr) va tashqi ishlar vazirlari kengashining (15-oktyabr) uchrashuvlari bo'lib o'tishi rejalashtirilgan.

MDHning yagona doimiy ijro etuvchi, ma'muriy va muvofiqlashtiruvchi organi – bosh qarorgohi Minskda va Moskvada filiali bo'lgan Ijroiya qo'mitasi. MDH Ijroiya qo'mitasining raisi – Ijrochi kotibi Hamdo'stlik Davlat rahbarlari kengashi tomonidan uch yillik muddatga tasdiqlanadi. Hozirda ushbu lavozimni Sergey Nikolaevich Lebedev egallab turibdi. MDH Davlat rahbarlari kengashining 2019-yil 11- oktyabrdagi qarori bilan uning vakolatlari 2022-yil 31-dekabrigacha uzaytirildi.

Hamdo'stlik doirasidagi o'zaro hamkorlikning asosiy yo'nalishlarini belgilovchi hujjat 2007-yil 5-oktyabrda qabul qilingan MDHni yanada rivojlantirish kontsepsiyasidir. MDHni zamonaviy haqiqatlarga moslashtirish maqsadida hozirgi vaqtda Konsepsiyani yangilash va rivojlantirish bo'yicha ishlar yakunlanmoqda uni amalga oshirish bo'yicha asosiy chora-tadbirlar rejasi tuzildi.

MDH doirasida dolzarb dunyo muammolari bo'yicha umumiy pozitsiyalarni ishlab chiqishga alohida ahamiyat beriladi. Ushbu yo'nalishdagi samarali vosita BMT va boshqa xalqaro tashkilotlarda Hamdo'stlik davlatlari rahbarlari va tashqi ishlar vazirlarining qo'shma bayonotlarini qabul qilish va tarqatishdir.

2018-yilda MDHga a'zo davlatlar rahbarlarining 1948-yil 10-dekabrdagi Butunjahon ko'chmanchilar o'yinlari to'g'risidagi Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qabul qilinganligining 70 yilligi munosabati bilan tashqi ishlar vazirlarining MDHga a'zo davlatlarning suveren davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik printsipli buzilishini oldini olish to'g'risida bayonoti qabul qilindi.

1. MDH mamlakatlari munosabatlarining o'ziga xos jihatlari

Reja

1. MDH faoliyatidagi yo'nalishlar.
2. MDH mamlakatlari.
3. Mamlakatlar o'ziga xos jihatlari.
4. MDH ning istiqbollari.

Tayanch tushunchalar: *MDH, davlat, hukumat, siyosiy rahbarlar, yangi davr, sun'iy integratsiya*

1. MDH faoliyatidagi yo'nalishlar. MDHning rivojlanishi uni tashkil etuvchi barcha a'zo davlatlarning rivojlanishiga chambarchas bog'liqdir. MDHning rivojlanishi alohida davlatlarning suveren manfaatlariga zid bo'lmasligi muhimdir.

MDHning ustuvor vazifalaridan biri barcha tarkibiy qismlar o'rtasida iqtisodiy o'zaro aloqalar o'rnatilishi mumkin bo'lgan samarali qonunchilik bazasini ishlab chiqishdir. Shu bilan birga, parlamentlararo hamkorlik imkoniyati siyosiy va huquqiy tizimlarda (Qonunchilik, siyosiy institutlar, siyosiy madaniyat) bir qator umumiy masalalar mavjudligi uchun asosiy shartlardan biri sifatida talab etiladi.

MDH faoliyatida bir necha yo'nalishlar mavjud. MDH davlatlari qonunlarini shakllantirish bilan bog'liq masalalarni tayyorlash va hal qilish o'ziga xos jarayonga ega. Bu qonun hujjatlari loyihalarini tayyorlash, parlamentariylarning iqtisodiy va ijtimoiy siyosat, gumanitar hamkorlik, tomonlarni qiziqtirgan boshqa qator sohalarda hamkorlik masalalarini hal etishga kelishilgan yondashuvlarini ishlab chiqishdan iborat.

MDHda samarali integratsiyalashuv umumiy iqtisodiy inqirozdan chiqish bo'yicha kelishilgan konsepsiya asosida MDH davlatlarining har birida bozor tamoyillarini mustahkamlash va xo'jalik faoliyati sharoitlarini tenglashtirish bilan birga, bosqichma-bosqich amalga oshirilishi va amalga oshirilishi muhim va zarur.

Haqiqiy reintegratsiya ob'yektiv sharoitlar yuksalishi uchun faqat ixtiyoriy asosda amalga oshirilishi mumkin. Bugungi kunda MDH davlatlarini ta'qib qilayotgan iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy maqsadlar ko'pincha turli xil, ba'zan qarama-qarshi bo'lib, milliy manfaatlarining mavjud tushunchasidan va hech bo'lmaganda muayyan elita guruhlarining manfaatlaridan kelib chiqadi.¹

Xalqaro iqtisodiy integratsiyaning asosi, avvalo, tegishli iqtisodiy rivojlanish darajasidir. Shu sababli, iqtisodiy integratsiyaning eng yuqori darajada sanoatlashgan mamlakatlar guruhida, birinchi navbatda G'arbiy Yevropada erishildi. Aynan shu yerda Yevropa Ittifoqi muvaffaqiyatli faoliyat yuritmoqda – hozirgi kungacha yagona davlatlar ittifoqi, integratsiya jarayonlarini rivojlantirish, unda ketma-ket to'rt bosqichdan so'ng (erkin savdo zonasi, bojxona ittifoqi, umumiy bozor, iqtisodiy ittifoq) valyuta ittifoqini yaratish – xalqaro iqtisodiy integratsiyaning eng yuqori bosqichi haqida bugungi kunda gapirish mumkin. Va, albatta, Yevropa Ittifoqining shakllanishi, evolyutsiyasi bosqichlari, uning tashkiliy-huquqiy tuzilishi, faoliyat sohalari, qarorlar qabul qilish mexanizmlari va ularning bajarilishini ta'minlash har qanday xalqaro integratsiya birlashmalari, shu jumladan MDH uchun noyob tajribadir.

Bozor sharoitida sobiq SSSR respublikalarini qayta integratsiya qilish va yangi iqtisodiy majburiyatni tasdiqlash uchun quyidagi printsiplar qo'llanilishi kerak:

- har bir davlatning suvereniteti, siyosiy mustaqilligi va milliy o'ziga xosligini maksimal darajada saqlab qolish bilan xalqlarning ma'naviy va axloqiy birligini ta'minlash;
- fuqarolik, huquqiy, axborot va madaniy makon birligini ta'minlash;
- integratsiya jarayonlarida ixtiyoriy ishtirok etish va MDHga a'zo davlatlarning to'liq teng huquqliligi;
- o'z potentsiali va ichki milliy resurslariga tayanish, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda qaramlikni yo'qotish;

¹ Ziyadullaev N. Mustaqil Davlatlar Ittifoqi: Parchalanish va Reintegratsiya // Jamiyat va Iqtisodiyot. – 1998. – № 2. – P. 195.

- iqtisodiyotda o'zaro manfaat, o'zaro yordam va hamkorlik, shu jumladan qo'shma moliya-sanoat guruhlari, transmilliy iqtisodiy uyushmalar, yagona ichki to'lov va hisob-kitob tizimini yaratish;

- alohida mamlakatlar kuchidan tashqarida bo'lgan qo'shma iqtisodiy va ilmiy-texnik dasturlarni amalga oshirish uchun milliy resurslarni birlashtirish;

- mehnat va kapitalning to'siqsiz harakati;

- vatandoshlarni o'zaro qo'llab-quvvatlash kafolatlarini ishlab chiqish;

- MDH davlatlariga bosimni yoki ulardan birining ustun rolini hisobga olmaganda, millatlararo tuzilmalarni shakllantirishdagi moslashuvchanlik;

- har bir mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarning ob'yektiv shartliligi, muvofiqlashtirilgan yo'naltirilganligi, huquqiy muvofiqligi;

- rentegratsiyaning bosqichma-bosqich, ko'p bosqichli va ko'p bosqichli tabiati, uning sun'iy shakllanishiga yo'l qo'ymaslik;

- mafkuralashtiruvchi integratsiya loyihalarining mutlaqo qabul qilinmasligi.

Postsovet hududidagi siyosiy voqeliklar shu qadar xilma-xil va qarama-qarshi bo'lib, barchaga mos keladigan rentegratsiya kontseptsiyasi, modeli yoki sxemasini taklif qilish qiyin, hatto imkonsiz.

Rossiyaning yaqin xorijdagi tashqi siyosati SSSRdan meros bo'lib qolgan barcha respublikalarning markazga bog'liqligini kuchaytirish istagidan yangi davlatlarning suverenitetini mustahkamlash, realistik va pragmatik hamkorlik siyosatiga yo'naltirilishi kerak.

Har bir yangi mustaqil davlat siyosiy tizim va integratsiyaning o'ziga xos modeliga, demokratiya va iqtisodiy erkinliklarni anglash darajasiga, bozorga chiqish va jahon hamjamiyatiga kirish yo'llariga ega. Davlatlararo o'zaro ta'sir mexanizmini, birinchi navbatda iqtisodiy siyosatda topish talab etiladi. Aks holda, suveren mamlakatlar o'rtasidagi tafovut kuchayib boradi, bu esa oldindan aytib bo'lmaydigan geosiyosiy oqibatlarga olib keladi.

Shubhasiz, dolzarb vazifa – inqirozni bartaraf etish va iqtisodiy barqarorlashtirish uchun iqtisodiy sohada vayron qilingan davlatlararo munosabatlarni tiklash zarur. Bu aloqalar odamlar samaradorligi va farovonligi o'sishining muhim omillaridan biridir. Bundan tashqari, iqtisodiy va siyosiy integratsiyaning turli xil ssenariy va variantlari kuzatilishi mumkin. Bugungi kunda Hamdo'stlikni kelgusida tashkil etishning ba'zi usullari ko'rinib turibdi:

- MDHning boshqa davlatlari bilan o'zaro aloqada iqtisodiy, asosan ikki tomonlama asosda rivojlanish;

- MDH doirasida mintaqaviy integratsiya bloklarini yaratish. Bu, birinchi navbatda, bir qator muhim subintegratsiya shartnomalarini qabul qilgan va amalga oshirayotgan uchta (milliy) Markaziy Osiyo davlatlari – O'zbekiston, Qozog'iston va Qirg'izistonga tegishli;

- Katta va kichik davlatlar manfaatlari muvozanatini hisobga olgan holda bozor asosida printsiptial yangi turni chuqur integratsiyalash. Bu Rossiya, Belorusiya, Qozog'iston va Qirg'izistonni o'z ichiga olgan MDHning asosiy qismidir.

Siyosiy mustaqillikni mustahkamlash va yangi suveren davlatlarning axloqiy o'ziga xosligini saqlab qolish bilan birga iqtisodiy integratsiyaning turli xil konfiguratsiyalarida ushbu yo'nalishlarning maqbul kombinatsiyasi kelajakdagi postsovet makonining yagona oqilona va sivilizatsiyali formulasidir.

Milliy qonunchilik tizimlari va iqtisodiyotning turli darajalari va siyosiy etalonlardagi farqlarga qaramay, integratsiya resurslari saqlanib qolmoqda, ularni hal etish va chuqurlashtirish uchun imkoniyatlar mavjud. Davlatlarning ko'p bosqichli rivojlanishi hech qachon ularning yaqin o'zaro ta'siriga to'sqinlik qilmaydi, chunki integratsiya jarayonlari va vositalarni tanlash sohasi juda keng.

2. MDH mamlakatlari. Hamdo'stlikning barcha mamlakatlaridagi og'irlashgan ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat, pastga siljish xavfi, paradoksal ravishda, ijobiy tomonlariga ega. Bu odamni siyosiylashtirilgan ustuvor yo'nalishlardan voz kechish haqida o'ylashga majbur qiladi, ularni qadam tashlashga, hamkorlikning yanada samarali shakllarini izlashga undaydi.

Shuni yodda tutish kerakki, MDH mamlakatlari integratsiya jarayonlarida Yevropa integratsiyasiga xos bo'lgan barcha bosqichlar va shakllardan o'tishlari shart emas – bu sohada tan olingan "standart" mavjud. Yevropadan farqli o'laroq, MDH davlatlari nisbatan o'tmishda yagona iqtisodiy, siyosiy va madaniy makonni tashkil etdilar va ushbu merosning muhim elementlari hanuzgacha saqlanib kelinmoqda. Shuning uchun, biz aslida sobiq Sovet respublikalarining siyosiy mustaqilligi saqlanib qolinishi va ular o'rtasida bozor munosabatlari o'rnatilishi sharti bilan postsovet makonining bir qismini iqtisodiy jihatdan birlashtirish haqida gaplashamiz.

MDH davlatlarining hukmron doiralari o'zlarining davlatchiligini rivojlantirar ekan, integratsiya ularning suverenitetiga putur yetkazishi mumkin degan qo'rquv susaymoqda. Yoqilg'i va xomashyo eksportini uchinchi mamlakatlar bozorlariga qayta yo'naltirish hisobiga qattiq valyutadagi daromadlarni kengaytirish imkoniyatlari asta-sekin tugamoqda. MDH mamlakatlarining ishlab chiqarish mahsulotlarining raqobatbardoshligi pastligi va jahon bozorlaridagi qattiq raqobat tufayli MDHdan tashqarida tayyor mahsulotlar eksportini ko'paytirish imkoniyati cheklangan. Shu bilan birga, MDH davlatlari o'rtasida, ayniqsa tayyor mahsulotlar savdosini kengaytirish uchun zaxiralar muhim bo'lib qolmoqda.

Sovet davridan meros bo'lib qolgan texnologik mehnat taqsimoti va yagona standartlar, bir-birlarining mahsulotlari bilan tanishish, xodimlarning umumiy muhandislik tayyorgarligi xususiyati buning uchun yaxshi imkoniyatlar yaratmoqda. Albatta, mintaqaviy mahsulotlar sifati va texnik darajasi jihatidan jahon bozorlarida sotiladigan mahsulotlarga qaraganda ancha past, ammo ular ancha arzon. Talab nafaqat yuqori sifatli (va shuningdek, qimmatroq) mahsulotlarga mavjud. Hamdo'stlik doirasidagi savdo fuqarolik va harbiy sanoat, yengil, oziq-ovqat va qazib olish sanoatining bir qismini qo'llab-quvvatlashga imkon beradi.

Bir qator ekspertlarning fikriga ko'ra, Hamdo'stlik mamlakatlarida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajalari va mavjud iqtisodiy mexanizmlar mohiyatidagi sezilarli farqlar integratsiya yo'lida yengib bo'lmaydigan

to'siq bo'lib kelmoqda. Mening fikrimcha, bu fikr asossiz. Jahon amaliyoti ko'rsatib turibdiki, katta tafovutlar (masalan, NAFTA doirasidagi Meksika va AQSh o'rtasida) o'zaro iqtisodiy aloqalarning intensiv o'sishiga to'siq emas. Albatta, o'zaro ta'sir qiluvchi mamlakatlarning iqtisodiyoti qanchalik rivojlangan va diversifikatsiya qilingan bo'lsa, ularning rivojlanish darajasi va bir xil ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar qanchalik yaqin bo'lsa, integratsiya qilish imkoniyati shunchalik katta. Ammo ular Osiyo va Afrikada va, albatta, MDH mintaqasida mavjud.

Postsovet hududidagi integratsiya va parchalanish jarayonlarining o'zaro ta'sirining yakuniy natijasi ko'plab sabablarga bog'liq, lekin eng asosiysi – Rossiya bozor iqtisodiyotining rivojlanishi va MDH davlatlariga nisbatan Rossiyaning siyosati. Har kim kambag'al va qoloq bilan emas, balki boy va farovon bilan birlashishga intiladi.

90-yillarning tarixiy tajribasi – shubhasiz, MDH mamlakatlari taraqqiyotidagi eng qiyin – ularning bir-biriga muhtojligini ko'rsatdi. O'zaro tovar aylanmasining sovet davridagi respublikalararo ta'minotiga nisbatan keskin qisqarishi, tashqi iqtisodiy aloqalarni uchinchi mamlakatlarga qayta yo'naltirish sobiq mehnat taqsimotining noqulayligiga, transformatsiya davridagi qiyinchiliklar va MDH davlatlarining siyosiy rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlariga javob bo'ldi. Ammo endi qayta yo'naltirish tugab bir qator mamlakatlar o'rtasida markazga asoslangan tendentsiyalar yana paydo bo'lmoqda. Tizimli islohotlar tugagandan so'ng va ushbu mamlakatlarning iqtisodiy o'sishi natijasida yanada yaqin integratsiyalashuvning ob'yektiv old shartlari shubhasiz mustahkamlanadi.

MDHga integratsiyalashuv istiqbollari haqida gapirganda, SSSR qulaganidan keyingi davrning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish kerak: ishlab chiqarishning keskin pasayishi, ko'plab rejimlarning siyosiy beqarorligi, bozor islohotlari bilan bog'liq qiyinchiliklar va hal etilmagan tashqi siyosiy yo'nalish. Jahon narxlari harakatining MDH doirasidagi savdo ulushini hisoblashdagi ta'siri ko'pincha e'tibordan chetda qolmoqda, uning pasayishi Hamdo'stlik "umidsizligining" asosiy

isboti bo'lib xizmat qilmoqda. Xom ashyo va yoqilg'ining jahon narxlarida eng kuchli o'sishi, MDH mamlakatlaridan eksporti uchinchi mamlakatlar bozorlariga yo'naltirildi, bu o'zaro savdo ulushining pasayishiga yordam berdi, bu yerda yoqilg'i va xom ashyoning ulushi biroz kichikroqdir. Ushbu jarayonlarning aksariyati asta-sekin normallashtirishda va allaqachon 2006 va 2007 yillarda MDH doirasidagi tovar ayirboshlashning o'sishi uchinchi mamlakatlar bilan savdoning kengayishidan ustun keldi. Asta-sekin asosiy omillar kuchayib yaxshigina rol o'ynay boshlaydi. Shunday qilib, Markaziy Osiyo mamlakatlari uzoq vaqtdan beri Qozog'iston donini, Rossiya esa Qozog'istonda boksit, xrom, ko'mir va temir rudalarini va Markaziy Osiyo mintaqasida paxtani katta miqdorda sotib olishga qiziqish bildiradi. MDHga a'zo ko'plab davlatlar o'zaro gaz, neft va neft mahsulotlarini yetkazib berishni jiddiy ravishda kengaytirishdan manfaatdor. Millionlab dollarlik mehnat migratsiyasi haqida allaqachon aytib o'tilgan va o'zaro iqtisodiy, gumanitar va siyosiy hamkorlikning boshqa istiqbolli yo'nalishlari aniqlanishi mumkin.

Albatta, MDHda hali ham yo'qotishlar bo'ladi. Ba'zi davlatlarning Hamdo'stligidan masofani qaytarib bo'lmaydi. Biroq, MDH a'zolarining aksariyati o'zaro hamkorlikni mustahkamlash yo'lini tutishi mumkin – Rossiyaning tegishli siyosati asosida.

3. Mamlakatlar o'ziga xos jihatlari. So'nggi paytlarda bir qator MDHga a'zo davlatlar va Yevropa Ittifoqi siyosiy muloqot, iqtisodiy, madaniy va boshqa aloqalarni rivojlantirish va darajasini oshirish orqali o'zaro aloqalarni kengaytirdilar. Bunda Rossiya, Ukraina, boshqa hamdo'stlik davlatlari va Yevropa Ittifoqi o'rtasidagi sheriklik va hamkorlik to'g'risidagi ikki tomonlama shartnomalar hamda qo'shma hukumatlararo va parlamentlararo institutlar faoliyati muhim rol o'ynadi. Bu yo'nalishdagi yangi ijobiy qadam – 1998-yil 27-apreldagi Rossiya korxonalarining ES mamlakatlariga eksport qiluvchi bozor maqomini tan olish to'g'risidagi qarori, Rossiyaning davlat savdosi bo'lgan mamlakatlar ro'yxatidan chiqarilishi va ES ning anting reglamentiga tegishli o'zgarishlar kiritishni o'z ichiga oladi. Keyingi qadam,

Hamdo'stlikning boshqa davlatlariga nisbatan xuddi shunday choralar ko'rishdan iborat.

Asosiysi, bu institutlar insonga va insoniy qadriyatlarga hurmat sharoitida yaratilgan. Yevropada o'rnatilgan qoidalarni tushunmasdan Ukrainaning Yevropa tuzilmalariga qo'shilishi mumkin emas.

Hozircha har qanday ko'p tomonlama integratsion loyihalar haqiqiy siyosiy va iqtisodiy asoslarga ega emas va ularni yaqin kelajakda amalga oshirish mumkin emas. Shuning uchun MDH tarkibida MDH davlatlarining iqtisodiy siyosatini zaruriy muvofiqlashtirishni amalga oshirish, savdo-sotiq uchun mos sharoitlarni ta'minlash, ziddiyatli masalalarni tsivilizatsiyalashgan holda hal qilish va ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish mumkin bo'lgan tuzilma sifatida saqlab qolish kerak.

Rossiyadagi so'nggi moliyaviy inqiroz ham ushbu pozitsiya foydasiga ishonchli dalildir. Hamdo'stlik davlatlaridagi iqtisodiy vaziyat doimiy ijobiy dinamika olguncha, yangi, bozorga yo'naltirilgan, demokratik jamiyatning barcha jabhalari shakllanmagan bo'lsa, ushbu mamlakatlarning har qanday keng ko'lamli integratsiyasi faqat salbiy hodisalarning zanjirli reaksiyasiga olib keladi va shu asosda umumiy iqtisodiy inqirozni chuqurlashtirishga olib keladi, natijada siyosiy inqiroz bo'lishi mumkin.

Postsovet hududida ma'lum mamlakatlarning yaqinlik darajasiga ko'ra ko'p darajali integratsiya tizimi qurilgan deb aytishimiz mumkin. Ulardan eng kattasi – MDH, 10 ta mustaqil davlatning birlashmasi. MDH doirasida faqat beshta mamlakatni o'z ichiga olgan YevroAzES faoliyat yuritadi va uning tarkibida ikki davlatning Ittifoq davlati mavjud. Yaqin kelajakda ba'zi boshqa mamlakatlar unga kira olmaydi.

Biroq, MDH rivojlanishining murakkabligi va ziddiyatli tabiati bosib o'tgan yo'lni puxta va har tomonlama tahlil qilishni talab qiladi. Integratsiyaning dastlabki yillaridagi muvaffaqiyatsizliklar va to'plangan ijobiy tajribani ob'yektiv baholash, Hamdo'stlik mamlakatlari iqtisodiy va siyosiy rivojlanishining keyingi strategiyasini to'g'ri tanlash ularning kelajakdagi iqtisodiy mavqei va rolini belgilaydi. Agar jiddiy o'zgarishlar kiritilmasa, hozirgi vaqtda MDH davlatlari o'rtasida mavjud

bo'lgan salbiy holat va qarama - qarshiliklar to'planib qolgan sharoitda Hamdo'stlik bir qator raqobatlashadigan submintaqaviy bloklarga, ularda ishtirok etayotgan mamlakatlarga esa sanoati rivojlangan kuchlarning xom ashyo qo'shimchalari bo'lib qolishi mumkin.

Bunday istiqbolni amalga oshirish imkoniyati XXI asr bo'sag'asida jahon iqtisodiyoti rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari, G'arbiy Yevropa va dunyoning boshqa mintaqalarida iqtisodiy integratsiya tajribasi bilan bevosita bog'liqdir. Davlatlararo iqtisodiy integratsiya, har doim yangi mintaqaviy shakllanishlarni yaratish va rivojlantirish zamonaviy jahon iqtisodiy aloqalarining ajralmas xususiyati, ularning globallasuvi va mintaqalashtirish jarayonlarining ajralmas qismi hisoblanadi.

Oldingi bobda tahlil qilingan ko'plab muammolar Sovet o'tmishidan meros bo'lib o'tgan zaif, "tuzalmagan" davlat tuzilmalaridan kelib chiqadi. Ammo ularning zaifligi davlat fuqarolar va xo'jalik yurituvchi sub'ektlar ustidan hokimiyat yetishmasligini anglatmaydi. Aksincha, ularning soni juda ko'p. Sovet amaliyotini davom ettirib, MDH mamlakatlaridagi davlat organlari korxonalarining ishbilarmonlik faoliyati va ularning fuqarolarining kundalik hayoti tafsilotlariga aralashishga urinmoqdalar. Aynan davlat idoralarining parazit xatti-harakatlari MDH mamlakatlarida yomon ishbilarmonlik muhiti va past investitsiya faolligining asosiy sababi hisoblanadi.

O'rta sinfningsiyosiy jihatdan uyushmaganligi va fuqarolik jamiyati institutlarining zaifligi ushbu salbiy hodisalarga qarshi samarali kurashishga xalaqit beradi. Agar kichik va o'rta biznes asosan himoyasiz qolsa, yirik tadbirkorlar siyosat va davlat apparati bilan simbiozga kirishga harakat qilishadi.

Bunday sharoitda postsovet hududida integratsiya jarayonlarini rivojlantirish va mustahkamlash dinamik ravishda davom etishi mumkin emas, hatto undan ham ko'proq raqobatbardosh strategiyalarni ishlab chiqish, istiqbolli o'zaro manfaatli investitsiya loyihalarini amalga oshirishdan iborat. Hamkorlar bir-birlariga ishonchlari komil emas va Rossiya bilan aloqalarni saqlab, AQSh, Yevropa Ittifoqi va boshqa

mamlakatlar bilan o'zaro aloqalar o'rnatish, yangi davlatlararo tuzilmalarni yaratish uchun parallel va ba'zan faolroq harakat qilishadi.

MDH mamlakatlarining o'tish iqtisodiyotida sodir bo'layotgan murakkab jarayonlarning yangi voqeliklarini hisobga oladigan, ularni bir vaqtning o'zida jahon iqtisodiy aloqalari tizimiga, shuningdek o'zaro subregional birlashmalarga integratsiyalashgan holda, muvofiqlashtirilgan chora-tadbirlar dasturlarini ishlab chiqish zarur. Bunday tadbirlarni amalga oshirish Hamdo'stlik sheriklarining manfaatlari qay darajada hisobga olinishi va kelishilganligiga bog'liq bo'ladi.

Hozirgi vaqtda hamkorlikni mustahkamlashning eng barqaror tendentsiyalari faqat jamoaviy xavfsizlik sohasida kuzatilmoqda, chunki hududiy yaxlitlik va ichki barqarorlik postsovet respublikalari rahbarlarini iqtisodiy farovonlikdan kam tashvishga solmaydi.

4. MDH ning istiqbollari. MDH davlatlararo tuzilma sifatida hali ham rivojlanish potentsialiga ega, garchi biz uning bosqichma-bosqich yangi shakllanishga aylanishini ko'rib turibmiz. Keyingi o'n yillikda sobiq ittifoq respublikalarining strategik sheriklarini tanlash bo'yicha yakuniy qarorlari amalga oshiriladi. Ulardan ba'zilari allaqachon Rossiya (Belorusiya, Qozog'iston, Tojikiston, Qirg'iziston) foydasiga tanlov qilishgan. Armaniston, Ukraina va O'zbekiston bilan yaqinroq hamkorlik qilish istisno etilmaydi. Hozirda Ozarbayjon, Moldova, Turkmaniston haqida aniq bir narsa aytish qiyin.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Hamdo'stlikning iqtisodiy makonida jahon bozori ta'siri ostida quyidagi parchalanish tendentsiyalari paydo bo'ldi:

- Jahon bozorining ehtiyojlari uchun MDH davlatlarining resurs ishlab chiqarish tarmoqlarini haddan tashqari rivojlantirish. Bu MDHda iqtisodiy integratsiyaga to'sqinlik qiladi, chunki resurslarni ishlab chiqaruvchi mamlakatlar ham resurs ishlab chiqaruvchi mamlakatlar bilan iqtisodiy jihatdan qulay emas;

- Hamdo'stlikning iqtisodiy makonini mintaqalashtirish, bu MDH mamlakatlari mintaqaviy birlashmalarini rivojlantirishda avtonomiyani oshirdi va ular o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni kamaytirdi. Bu umuman

Hamdo'stlikdagi integratsiya tendentsiyalarining intensivligini pasaytirdi.

Ammo, umuman Hamdo'stlikdagi barcha parchalanish tendentsiyalariga qaramay, iqtisodiy jihatdan o'zaro ta'sir qiluvchi mintaqalar ma'lum darajada parchalanish tendentsiyalarini davlat darajasida yumshatishga hamda ularga qarshi turishga yordam beradi. Integratsiya nafaqat tashqi savdoni mustahkamlash, balki maxsus iqtisodiy hamkorlikni ham anglatadi.

MDH – bu sobiq ittifoq respublikalari, jumladan, SSSR parchalanganidan keyin paydo bo'lgan suveren davlatlarning davlatlararo birlashmasi. Mustaqil davlat birlashmasi rahbarlari erkin formatda uchrashishi mumkin bo'lgan odatiy holatda o'tirishi yoki hech bo'lmaganda o'sha muzokaralar stoliga o'tirishi qiyin bo'lgan universal muzokaralar maydoniga aylandi degan fikr bor. Masalan, Armaniston va Ozarbayjon rahbarlari yoki Tojikiston va O'zbekiston rahbarlari. Yuqoridagilardan kelib chiqib, MDHning rivojlanish istiqbollarini o'rganish dolzarbdir.

MDH 2008-yil avgust oyidagi voqealarni hisobga olgan holda munozara klubi formatida mavjud bo'lishini ta'minlash uchun bu motivatsiya yetarli bo'lmay qolmoqda. Ushbu Tashkilot doirasida ham, Rossiya bilan G'arb o'rtasida ham qarama-qarshilik mavjud bo'lgan vaziyatda MDH yaqin kelajakda qanday haqiqiy rol o'ynashi mumkin degan savol tug'iladi.

Hamdo'stlikka a'zo davlatlarning o'zaro aloqalari natijalarini o'rganayotganda, MDHning uchta istiqbolli istiqbollari mavjud.

Birinchisi, tovarlar, xizmatlar, ishchi kuchi, kapitalning erkin harakatlanishiga asoslangan savdo-iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash va rivojlantirish; muvofiqlashtirilgan pul-kredit, soliq, narx, bojxona, tashqi iqtisodiy siyosatini ishlab chiqish; iqtisodiy faoliyatni tartibga solish usullarining yaqinlashuvi, to'g'ridan-to'g'ri ishlab chiqarish aloqalarini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish.

Ikkinchisi – transport va kommunikatsiya aloqalari. Bu yerda, hatto barcha MDH davlatlari ushbu sohadagi hamkorlikni to'xtatishga qaror qilsalar ham, hech narsa sodir bo'lmas edi. Butun transport

infratuzilmasi u yoki bu darajada Sovet Ittifoqi davrida belgilangan marshrutlarga ega. Kelajakda ushbu aloqalarni rivojlantirish ob'yektiv zaruratdir.

Uchinchidan, gumanitar aloqalar va birinchi navbatda rus tilini postsovet hududida universal aloqa vositasi sifatida saqlash, yagona madaniy-ma'rifiy modelni ishlab chiqish.

Agar MDH rahbarlari ushbu tuzilmaning mavjudligini tugatmoqchi bo'lsa, buni qilish oson bo'ladi. Buning uchun MDH a'zolari o'rtasidagi munosabatlarda hanuzgacha mavjud bo'lgan barcha iqtisodiy imtiyozlarni bekor qilish va viza rejimini joriy etish zarur. Bu amalga oshirilgandan so'ng, Hamdo'stlik, hatto virtual tashkilot sifatida ham yo'q bo'lib ketdi, deb aytish mumkin bo'ladi.

Ma'lumki, MDH tarkibidagi asosiy integrator Rossiya bo'lib, MDHni, shuningdek boshqa integratsion loyihalarni o'z manfaatlarini birlashtirish yoki himoya qilish vositasi deb biladi.

Shunday qilib, Tashkilot mavjudmi yoki yo'q, avvalambor Rossiya elitasining siyosiy irodasiga bog'liq. Rossiya elitasi MDH mavjudligining asosiy omili. Agar Rossiya MDHni orqaga chekinayotgan haqiqat deb hisoblasa, shunday bo'ladi. Agar Rossiya elitasi MDHga nisbatan strategiyani ishlab chiqish va ushbu tashkilotning umrini va umuman Sovetdan keyingi integratsiyani uzaytirish uchun jiddiy harakat qilsa, MDH omon qolish uchun barcha imkoniyatlarga ega bo'ladi.

Rossiya va uning manfaatlariga kelsak, u uchun postsovet integratsiyasi shaklini saqlab qolish foydalidir. Rossiyaga, hech bo'lmaganda, Rossiya loyihasining mavjudligi uchun tashqi qobiq sifatida MDH kerak.

Agar biz MDHda qatnashishimiz yoki qatnashmasligimiz to'g'risida savol tug'diradigan bo'lsak, unda Gruziya misoli dalolat beradi. So'nggi paytgacha u MDHdan chiqmadi. MDHning hech kimga kerak emasligi haqida qancha so'zlar aytilgan, ammo gruzinlar Hamdo'stlikdan chiqib ketishmagan. Endi Gruziya MDH tarkibidan o'zi uchun foydali bo'lgan hamma narsani saqlab qoladigan tarzda chiqishni xohlamogda.

Shunday qilib, postsovet davlatlari bozorining jadal rivojlanishi MDH mintaqasini qudratli iqtisodiy o'sishning jahon zonalaridan biriga aylantirish imkoniyatini ochmoqda. Va ajablanarli joyi yo'q – axir o'n ikki mamlakat qulab tushgan super davlatdan tarixiy, geosiyosiy, iqtisodiy, ilmiy, madaniy va lingvistik aloqalarning ulkan bagajini meros qilib oldi. Ulardan butun mintaqa manfaati uchun foydalanmaslik shunchaki xato emas, balki qandaydir ma'noda jinoyat ham bo'ladi. MDH Davlat rahbarlari kengashining 2020-yil 18-dekabrdaqi qarori bilan Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligini yanada rivojlantirish konsepsiyasi va uni amalga oshirish bo'yicha asosiy chora-tadbirlar rejasi tasdiqlandi.

Kontsepsiya hamkorlikni rivojlantirishning dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida davlatlararo munosabatlarning barcha sohalarida barqaror rivojlanish bo'yicha loyihalar va dasturlarni amalga oshirishda ishtirok etish orqali fuqarolarning yosh avlodini integratsiya jarayonlariga jalb qilishni nazarda tutadi.

Kontsepsiyani amalga oshirish bo'yicha asosiy chora-tadbirlar rejasi, birinchi navbatda, yoshlar siyosati sohasida xalqaro qonunchilik bazasini, shu jumladan namunaviy qonunchilikni takomillashtirishni nazarda tutadi.

Model qonunlarni "ko'ngilli (Oxirgi besh yil ichida, qator hujjatlar MDH a'zo davlatlar Parlamentlararo Assambleyasi tomonidan ishlab chiqilgan va qabul qilingan)" (42-15-sonli 2015-yil 16-apreldaqi qaror), "Vatanparvarlik tarbiyasi to'g'risida" (2015-yil 16-apreldaqi 42-6-sonli qaror), "Talabalar brigadalari faoliyati to'g'risida" (2018-yil 13-apreldaqi 47-10-sonli qaror); (MDH davlatlari yosh olimlar o'rtasida hamkorlik"ning 46-14-sonli 27-mart, 2017-yildaqi qarori).

MDH IPAning 49-yalpi majlisida (2019-yil 19-apreldaqi 49-9-sonli qaror) qabul qilingan MDHga a'zo davlatlarda yoshlarning parlament tuzilmalarini yaratish va rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar alohida e'tiborga loyiqdir. Ushbu tavsiyalar Hamdo'stlik mamlakatlaridaqi yoshlar parlament tuzilmalari faoliyatining tajribasini umumlashtirish natijasidir, hokimiyatning qonun chiqaruvchi organlari huzurida yoshlar parlamentlarini yaratishning ilg'or tajribalarini hisobga oladi va yoshlar

parlamentarizmini tizimli ravishda amalga oshirish bo'yicha aniq chora-tadbirlarni taklif qiladi.

Yuqorida aytib o'tilgan Kontsepsiyani amalga oshirish uchun Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarning 2021–2030-yillarga mo'ljallangan Xalqaro yoshlar hamkorlik strategiyasini amalga oshirishni rejalashtirilgan (MDH Hukumat rahbarlari kengashining 2020-yil 29-maydagi qarori bilan tasdiqlangan). Hozirgi vaqtda MDHga a'zo davlatlarning yoshlar bilan ishlash bo'yicha kengashi ushbu strategiyani amalga oshirish bo'yicha 2021-2022-yillarga mo'ljallangan tadbirlar rejasini tayyorladi va belgilangan tartibda tasdiqlash uchun taqdim etadi. Hamdo'stlik mamlakatlari yoshlari va yoshlar parlament tuzilmalari ishtirokida 100 dan ortiq tadbirlar, shu jumladan MDHga a'zo davlatlar yoshlar jamoat tashkilotlarining Barqaror rivojlanish maqsadlari, yosh intellektuallar, yosh tarixchilar, ijodkor yoshlar va boshqa forumlari o'tkazilishi rejalashtirilgan.

Xalqaro yoshlar uchun "MDH uchun 100 ta g'oya" loyihasi jadal rivojlanmoqda. Milliy tanlovlar natijalariga ko'ra yosh mualliflarning eng yaxshi asarlari 2021-yil oxirida Armaniston Respublikasining 2020-2021-yillarda Yoshlar poytaxti – Kapan shahrida tashkil etilishi rejalashtirilgan ko'rgazma-taqdimotda namoyish etiladi. Ular to'g'risidagi ma'lumotlar "MIREA – Rossiya texnologik universiteti" oliy ta'lim federal davlat byujet ta'lim muassasasi bazasida yaratilayotgan innovatsion loyihalar va ularning mualliflari to'g'risidagi ma'lumotlar bankiga kiritiladi.

MDHga a'zo davlatlar o'rtasida ko'ngillilar yoshlar harakatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha hamkorlik konsepsiyasini amalga oshirish bo'yicha tadbirlar rejalarini ishlab chiqish va amalga oshirish Hamdo'stlik davlatlarining yoshlar bilan ishlash sohasidagi qo'shma faoliyatining yana bir istiqbolli yo'nalishi hisoblanadi. Ushbu hujjatni ishlab chiqish tashabbusi bilan chiqqan Yoshlar ishlari bo'yicha kengash, ushbu yo'nalishdagi axborot, uslubiy va ekspertlarning o'zaro hamkorligi amaliyotini kengaytirish orqali MDHga a'zo davlatlarning ko'ngillilarni qo'llab-quvvatlashdagi sa'y-harakatlarini birlashtirishga yordam berib, uning rejalashtirilgan amalga oshirilishini muvofiqlashtiradi.

Kengashning har bir yig'ilishida ko'ngillilarni qo'llab-quvvatlash masalasi ko'rib chiqilmoqda. 2018-yilda Rossiya Federatsiyasida, 2020-yilda Ozarbayjon Respublikasi va Qozog'iston Respublikasida ko'ngillilar yili deb e'lon qilinishning ijobiy tajribasi mavjud. Hamdo'stlik davlatlarining yetakchi ko'ngillilar tashkilotlari o'rtasida aloqalar mustahkamlanmoqda. Rossiya Federatsiyasi ko'ngillilar markazlari assotsiatsiyasi (keyingi o'rinlarda – AVC) va Milliy ko'ngillilar tarmog'i (Qozog'iston Respublikasi), AVC va nogiron yoshlar va bolalar markazi (O'zbekiston Respublikasi), AVC va Milliy Qizil Yarim Oy Jamiyati Qirg'iziston Respublikasi, shuningdek Qirg'iziston Respublikasining Birlashgan Yoshlar Tashkiloti o'zaro faol aloqada. Ushbu tashkilotlarning barchasi ko'ngillilik sohasida hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha tegishli memorandumlarni imzoladilar.

Ko'ngillilarga bo'lgan talabni keltirib chiqargan koronavirus (COVID-19) pandemiyasi sharoitida Yoshlar Kengashi infeksiya tarqalishining oldini olish bo'yicha ko'ngillilar ishini tashkil etish tajribasi to'g'risida tezkor ma'lumot almashishni yo'lga qo'ydi. Kengashning 2020-yil 16-oktyabrdagi yig'ilishida MDHga a'zo davlatlar o'rtasida ko'ngilli yoshlar harakatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha hamkorlikni rivojlantirish konsepsiyasini amalga oshirish bo'yicha 2021–2023-yillarga mo'ljallangan Harakatlar rejasi tasdiqlandi. Yangi reja MDH makonidagi ko'ngillilar tashkilotlari o'rtasida uzoq muddatli hamkorlikni rivojlantirish tizimi va mexanizmlarini yaratish va Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun xalqaro ko'ngillilar dasturlarida ishtirokini kengaytirish bo'yicha keyingi ishlarni amalga oshirishni nazarda tutadi.

MDHga a'zo davlatlarning yoshlar jamoat tashkilotlari forumi ishtirokchilarining tashabbusi bilan Yoshlar ishlari bo'yicha kengash "MDH yoshlar poytaxti" davlatlararo dasturining loyihasini ishlab chiqdi va uni muhokama qilishni tashkil etdi.

Shunday qilib, Hamdo'stlikdagi yoshlar siyosati MDHga a'zo davlatlarning yosh fuqarolarining keng va faol ishtirokida shakllanadi va amalga oshiriladi va kelajakka yo'naltiriladi, deb ta'kidlash mumkin.

MDHning hozirgi holati va uning keyingi rivojlanishiga hamda xalqaro siyosiy taraqqiyotdagi roliga bir qancha holatlar ta'sir qiladi.

Birinchidan, sobiq SSSR hududida vujudga kelgan davlatlar o'rtasida ob'yektiv ravishda mavjud bo'lgan o'zaro bog'liqlik ularning MDH orqali hamkorligi uchun muhim shartlarni yaratadi. Ammo bunday hamkorlikni ularning tashqi dunyo bilan o'zaro ta'sirini diversifikatsiyasini to'xtatuvchi omil sifatida ham ko'rish mumkin. Bunday diversifikatsiya deyarli barcha postsovet davlatlari tomonidan muhim vazifa sifatida belgilanganligi sababli, bu ma'lum darajada, a'zo davlatlar rahbarlarining tashqi siyosiy fikrlashi va xatti-harakatlarida MDHning ustuvorligini pasaytiradi.

Ikkinchidan, Rossiya, shubhasiz, ushbu tashkilotda ustun mavqeni egallaydi, bu uning MDHga bo'lgan qiziqishini belgilaydi va uni MDH ichida uning ilg'or rivojlanishini boshlashga qodir yagona va mumkin bo'lgan yetakchiga aylantiradi. Ammo boshqa bir qator a'zo davlatlar uchun aynan shu holat siyosiy va iqtisodiy muvozanatsizlik bosqichida bitta ishtirokchi va periferiya hukmronligini davom ettirishga qodir bo'lgan sub'ekt sifatida MDHga nisbatan ehtiyotkorlik bilan yondashishga sabab bo'ladi.

Uchinchidan, MDH Hamdo'stlikning ayrim mamlakatlari manfaatdor bo'lgan bir qator harakatlarni ko'p tomonlama qo'llab-quvvatlashni tashkil etish yoki (ayniqsa, ular uchun juda dolzarb bo'lgan muammolarga murojaat qilishni boshlash uchun) imkoniyat yaratadi. Biroq, boshqa mamlakatlar uchun bu ularga bevosita ta'sir qilmaydigan vaziyatlarga jalb qilishning nomaqbul istiqbollari yaratishi mumkin.

To'rtinchidan, MDH doirasida ko'p tomonlama hamkorlikni yo'lga qo'yishda turli mamlakatlarning qiziqishi bir xil emasligi, bu esa ushbu tashkilot tarkibida cheklangan tarkibdagi tuzilmalarni shakllantirishga olib keldi. Bunday tuzilmalarga, masalan, "ikkilikning birligi" (Rossiya va Belorussiya), "to'rtlikning birligi" (Rossiya, Belorusiya, Qozog'iston, Qirg'izistonning Tojikistonga qo'shilishi rejalashtirilgan), "Markaziy Osiyo hamjamiyati" (to'rtta Markaziy davlatdan Osiyo davlatlardan iborat), YevrAzES (Rossiya, Belorussiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston). Biroq, ushbu shakllanishlarning barchasi samaradorligi

masalasi ochiq qolmoqda. GUUAM guruhi (Gruziya, Ukraina, O'zbekiston, Ozarbayjon, Moldova) boshqa turga misol bo'lishi mumkin, ularning a'zolari o'zaro ta'sirida Rossiyaga qaramligini susaytirishga intiladi. Ko'rinib turibdiki, postsovet davlatlari o'rtasidagi hamkorlikning o'zgaruvchan "geometriyasi" ularga bir-biri bilan aloqalarni o'rnatishda yanada moslashuvchan bo'lishiga imkon beradi, lekin shu bilan birga umuman MDHni birlashtirish istiqbollari yanada pasaytiradi.

Beshinchidan, aksariyat a'zo davlatlar uchun konsolidatsiyalangan xalqaro ishtirokning afzalliklari juda cheklangan. MDH rasmiy ravishda xalqaro yuridik shaxsga ega bo'lsa-da, xalqaro maydonda u mustaqil aktyor sifatida amalda mavjud emas. Bu MDHni Yevropa va Osiyoda xalqaro siyosiy tartibotni tashkil etishga ta'sir qilishi jihatidan Yevropa Ittifoqi yoki NATO kabi tuzilmalardan tubdan ajratib turadi.

Umumiy qilib aytganda, MDH sobiq SSSR hududida mustaqil davlatlarni shakllantirish jarayonidagi salbiy xarajatlarni minimallashtirish vazifasini bajardi. Barqaror va obro'li mavqega ega bo'lgan davlatlararo birlashmaga aylanish imkoniyatiga ega. Ammo bu haqida birlashishning samarali mexanizmi sifatida gapirish hali erta – bu ko'pincha a'zo davlatlarning turli xil (va ko'pincha qarama-qarshi) manfaatlarini ochib beradigan maydonni ifodalaydi. Ushbu tashkilotning, hattoki postsovet geosiyosiy makonidagi xalqaro siyosiy taraqqiyotdagi haqiqiy roli marginal bo'lib qolmoqda. MDHning zamonaviy xalqaro munosabatlarga ta'sir ko'rsatish nuqtai nazaridan imkoniyatlarini aniqlash va ro'yobga chiqarish hali ham kelajak masalasidir. Hamdo'stlikning Rossiya tashqi siyosatidagi o'rni to'g'risida Rossiya Federatsiyasining tashqi siyosiy kontsepsiyasida (2013-yil) ta'kidlanganidek, ustuvor yo'nalishlarda hech qanday o'zgarish bo'lmagan: Rossiya o'zining eng muhim sheriklari MDH davlatlar degan taxmindan kelib chiqadi.

Mavzuga doir nazorat savollari

1. MDH mamlakatlariga ta'rif bering?
2. Mamlakatlar o'rtasidagi o'ziga xos jihatlar nimalardan iborat.
3. MDHning istiqbollari xususida fikr yuriting.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. – T.: O'zbekiston, 2016.
2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016-yil 7-dekabr. Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: “O'zbekiston” NMIU, 2017. – 48 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O'zbekiston” NMIU, 2017. – 488 b.
4. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza. – T.: O'zbekiston, 2017.
5. Aleksey Vlasov MDHning integratsiya jarayonlari // Ekspert. – 2008. – № 17
6. Sergey Mixeyev MDH: kelajakmi yoki o'tmishmi // Mutaxassis. – 2008. – № 21
7. Kelexsayev V.I. MDHning kelajagi bormi? // Analist Bulletin. – 2007. – № 1
8. Sirojov O.O. Markaziy Osiyoda hamkorlikni mustahkamlashda O'zbekiston tashabbuslari. “Sano-standart” 2018. 2,7 b.t. .
9. Zamonaviy jahon siyosati: Amaliy tahlil: o'quv nashri/Ta'lim muassasasi. 2-asr. Prokr. va qo'shimcha M.: Matbuot jihat, 2010. S.537-554, 569-589.

10. Zamonaviy xalqaro munosabatlar: A.V.Torkunov, A.V.Malginning ta'lim munosabatlari/Tahrirligi. M.: Matbuot jihat, 2012. S.103-116.

11. www.tiv.uz

12. www.un.org

13. www.e-cis.info

14. www.cis.minsk.by

2. Integratsiya rivojlanishining ob'yektiv omillari va sabablari

Reja:

1. Globallashuv davrida integratsion jarayonlar.
2. Iqtisodiy integratsiya va globallashuv bosqichlari.
3. Global boshqaruv vositalari sifatida integratsiya.
4. Xalqaro munosabatlarda hududiy lashtirish.

Tayanch tushunchalar: *Integratsiya, globallashuv, iqtisodiy integratsiya, kafolat, xalqaro integratsiya, mohiyat, jarayon.*

1. Globallashuv davrida integratsion jarayonlar. Globallashuv XX-XXI asrlarda jahon iqtisodiyotining rivojlanishdagi eng asosiy jarayonlaridan biri bo'lib, xo'jalik hayot baynalminallashuvining yangi bosqichi hisoblanadi.

Ma'lum bir davlatlarning iqtisodiyotlari bir-biriga bog'liqligi kuchayishi, xalqaro iqtisodiy munosabatlarni milliy iqtisodiyotlarga ta'sirini ortishi, mamlakatlarning jahon xo'jaligidagi ishtiroki xo'jalik faoliyatni baynalminallashuvi deb ataladi. Iqtisodiyot baynalminallashuvi bir qator bosqichlarini bosib o'tgan bo'lib, dastlabki bosqichi xalqaro iqtisodiy hamkorlik hisoblanadi.

iqtisodiy-ijtimoiy yangiliklardagi eng yorqin taraqqiyotning ko'rinishi hisoblanadi;

Iqtisodiy integratsiya globallashuv jarayonlarining asosini tashkil etadi;

hech qanday jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy va boshqa jarayon yoki harakatlarni globallashuvdan chegaranlangan holda, atroflicha ko'rib chiqib bo'lmaydi;

xalqaro aloqalarning globallashuvi jamiyat hayoti hamda faoliyatidagi turli soha va jabhalarni bir-biriga ta'sir etishi hamda bog'liq bo'lib qolishining kuchayyotgani tushuniladi;

Iqtisodiyotning globallashuv darajasini kuchayishi sari, undagi kichik qatnashuvchilar shunchalik kuchli» degan kitoblarda o'z aksini topadi

Dj.Nisbitt:

– ushbu jarayon bir tomondan siyosiy mustaqillik va o'zini o'zi boshqarish, ikkinchi tomondan iqtisodiy uyushma va birlashmalar

tashkil etilishiga olib keladi.

Shundan kelib chiqib, globallashuvning paradoksiga ko'ra, jamiyatning ichki munosabatlari qanchalik boy va baquvvat bo'lsa, shunchalik uning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish darajasi yuqori bo'ladi. Ular ichki resurslarni oqilona va maqsadli ishlatsalar, shunchalik integratsion aloqalarning imkoniyatlaridan foydalanadilar va global bozor sharoitiga moslashadilar.

Bir guruh iqtisodchilar integratsiyani mamlakatlar o'rtasida yangi tovar oqimlarini shakllantirish orqali "resurslar cheklanganligi" muammosini bartaraf etish yo'li deb talqin etishadi (bu orqali alohida olingan mamlakatda nisbatan serxarajat tovarlar ishlab chiqarishni yo'qotish, texnologik ayirboshlashni kengaytirish imkoniyatini beradi, bu NIOKRga xarajatlarni kamaytiradi).

Ikkinchi guruh olimlar integratsiyani talab etuvchi dastlabki turtki sifatida noiqtisodiy omillarni ilgari suradi (masalan, mamlakat mudofaa qobiliyatini mustahkamlash).

Uchinchi guruh esa integratsiya guruhlarini tashkil etish ishlab chiqarishni barqaror o'sishi, ijtimoiy barqarorlik kabi maqsadlarga osonroq va tezroq erishish imkoniyatini beradi deb hisoblaydi.

ES'H ijobiy jihatlariga ishtirokchi mamlakatlar savdo siyosatida barqarorlikning o'rnatilishini kiritish mumkin. Bu ES'Hga a'zo-mamlakatlarni xalqaro iqtisodiy munosabatlarga jalb etish jarayonini tezlashtirishga yordam beradi, ular xalqaro mehnat taqsimotidan samarali foydalanish imkoniga ega bo'ladi.

Salbiy jihatlariga kelsak, ular ichki bozorda raqobatning kuchayishi bilan belgilanadi, chunki bu milliy ishlab chiqaruvchilarga salbiy ta'sir etishi va bankrotlik xavfini kuchaytirishi mumkin. Bundan tashqari ES'Hni yaratish millatlararo tartibga soluvchi organlarni tashkil etish bilan birga kuzatilmaydi, bu esa birgalikdagi qarorlar qabul qilishni sekinlashtiradi va bu qarorlarni bajarilishini nazorat qilishni qiyinlashtiradi.

Salbiy jihatlariga kelsak, ular ichki bozorda raqobatning kuchayishi bilan belgilanadi, chunki bu milliy ishlab chiqaruvchilarga salbiy ta'sir etishi va bankrotlik xavfini kuchaytirishi mumkin. Bundan tashqari

ES'Hni yaratish millatlararo tartibga soluvchi organlarni tashkil etish bilan birga kuzatilmaydi, bu esa birgalikdagi qarorlar qabul qilishni sekinlashtiradi va bu qarorlarni bajarilishini nazorat qilishni qiyinlashtiradi.

Janubiy konus mamlakatlari umumiy bozori (MERKOSUR) — Argentina, Braziliya, Paragvay va Urugvayni birlashtirgan.

Markaziy Amerika umumiy bozori – Gvatemala, Gonduras, Kosta-Rika, Nikaragua va Salvadorni birlashtirgan.

Sharqiy va Janubiy Afrika umumiy bozori (KOMESA), tarkibiga Afrikaning 19 davlati kiradi.

Janubiy-Sharqiy Osiyo davlatlari Assotsiatsiyasi (ASEAN) — Tinch va Hind okeanlari o'rtasida joylashgan to'qqizta mamlakatni birlashtirgan.

Bojxona ittifoqini umumiy bozorga aylantirish jarayoni faqatgina savdoni emas, balki iqtisodiy siyosatning boshqa sohalarini ham qamrab oluvchi katta miqdordagi qonuniy me'yorlarni uyg'unlashtirish masalalarini hal etish bilan bog'liq. Shuning uchun ichki bojxona to'siqlari va boshqa cheklashlarni bartaraf etish lozim.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrining mazmuni. Bozor iqtisodiyotiga o'tish – barcha mamlakatlarga xos umumiy jarayon. Bozor iqtisodiyotiga o'tish yo'llari. Bozor iqtisodiyotiga o'tishning revolyutsion va evolyutsion shakllari. Ma'muriy–buyruqbozlikka asoslangan iqtisodiyotdan bozor iqtisodiyotiga o'tishning xususiyatlari. O'tish davrida bozor iqtisodiyotini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari. O'tish davri iqtisodiyotining asosiy belgilari. Bozor iqtisodiyotiga o'tishning milliy modellari. Bozor iqtisodiyotiga o'tishning o'zbek modeli, uning tamoyillari va xususiyatlari. O'zbek modelida hozirgi davrdagi jahon moliyaviy iqtisodiy inqirozining salbiy ta'sirlaridan himoya vositasining mujassamlashganligi. O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga o'tishning bosqichlari. Iqtisodiy islohotlarning mazmuni. O'zbekistonda iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish konsepsiyasi va strategiyasi. Iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari. Iqtisodiy islohotlarning bosqichlari va ularning vazifalari. O'zbekistonda islohotlarni chuqurlashtirish va iqtisodiyotni

erkinlashtirishning asosiy yo‘nalishlari. O‘zbekistonda milliy taraqqiyot bosqichlari. Dastlabki bosqichning mazmuni va vazifalari. Ularni amalga oshirish orqali erishilgan natijalar. Ikkinchi bosqich – faol demokratik yangilanishlar va mamlakatni modernizatsiya qilish davrining vazifalari. Modernizatsiyalash jarayonining mazmuni va ahamiyati. Modernizatsiyalash jarayonining tamoyillari, asosiy belgi va tarkibiy qismlari. O‘zbekistonda modernizatsiyalash jarayonlarining asosiy yo‘nalishlari.

2. Iqtisodiy integratsiya va globallasuv bosqichlari. XX asrning so‘nggi choragida jahon iqtisodiyoti va tashqi savdoda sanoati rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o‘rtasida mintaqaviy iqtisodiy bloklar va guruhlar shakllantirish tendensiyasi yaqqol ko‘rinib qoldi. Mintaqaviy iqtisodiy integratsiyaning yangi to‘lqiniga, eng avvalo, 1992-yili Yevropa Ittifoqi (YEU) umumiy bozorining iqtisodiy dasturi va 1994-yili Shimoliy Amerika erkin savdo hududi (NAFTA)ning rasmiylashtirilishi katta to‘rtki berdi. Shu davrda rivojlanayotgan mamlakatlar tarkibida yangi guruhlar tashkil qilindi va mavjudlari tiklandi. Hozirda YUNKTAD va JST ma‘lumotlariga ko‘ra mintaqaviy savdo bitimlari jahon savdosining 50 foizini qamrab olib, eng integratsiyalashgan bozor sifatida Yevropa Ittifoqi qayd etiladi (o‘zaro 70 foiz savdo bitimlari). NAFTA a‘zo mamlakatlarining o‘zaro (51 foiz) eksport bitimlari barcha bitimlarning yarmidan ortig‘i tashkil etsa, boshqa mintaqaviy tashkilotlarda nisbatan kamroq. (Merkosur – 16 foiz, And umumiy bozori – 8 foiz, ASEAN – 25 foiz). Shuni qayd etish kerakki, mintaqaviy savdo bitimlari qatoriga, mintaqaviy bo‘lmagan, masalan, turli mintaqalarga mansub mamlakatlar o‘rtasidagi (Koreya Respublikasi – Chili va h.k.) erkin savdo to‘g‘risidagi ikkitomonlama kelishuvlar ham kiritilmoqda.

XX asrning so‘nggi choragida jahon iqtisodiyoti va tashqi savdoda sanoati rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o‘rtasida mintaqaviy iqtisodiy bloklar va guruhlar shakllantirish tendensiyasi yaqqol ko‘rinib qoldi. Mintaqaviy iqtisodiy integratsiyaning yangi to‘lqiniga, eng avvalo, 1992-yili Yevropa Ittifoqi (YEU) umumiy bozorining iqtisodiy dasturi va 1994-yili Shimoliy Amerika erkin savdo hududi

(NAFTA)ning rasmiylashtirilishi katta to'rtki berdi. Shu davrda rivojlanayotgan mamlakatlar tarkibida yangi guruhlar tashkil qilindi va mavjudlari tiklandi. Hozirda YUNKTAD va JST ma'lumotlariga ko'ra mintaqaviy savdo bitimlari jahon savdosining 50 foizini qamrab olib, eng integratsiyalashgan bozor sifatida Yevropa Ittifoqi qayd etiladi (o'zaro 70 foiz savdo bitimlari). NAFTA a'zo mamlakatlarining o'zaro (51 foiz) eksport bitimlari barcha bitimlarning yarmidan ortig'i tashkil etsa, boshqa mintaqaviy tashkilotlarda nisbatan kamroq. (Merkosur – 16 foiz, And umumiy bozori – 8 foiz, ASEAN – 25 foiz). Shuni qayd etish kerakki, mintaqaviy savdo bitimlari qatoriga, mintaqaviy bo'lmagan, masalan, turli mintaqalarga mansub mamlakatlar o'rtasidagi (Koreya Respublikasi – Chili va h.k.) erkin savdo to'g'risidagi ikkitomonlama kelishuvlar ham kiritilmoqda.

Global boshqaruv – bu siyosiy jarayon bo'lib, unda oliy jahon hokimiyati bo'lmasa, butun insoniyat uchun aniq maqsadlar qo'yiladi, shuningdek, ushbu maqsadlarga erishish uchun jamoat amaliyotiga milliy aralashuv yuz beradi. Tegishli qarorlar, ular ta'sir qilganlarning aksariyati yoki hech bo'lmaganda uning eng ta'sirli qismlari tomonidan qonuniy deb hisoblanishi kerak. Biroq, bu qarorlar barcha odamlarga, shu jumladan ularga aniq rozilik bildirmaganlarga nisbatan ham qo'llaniladi.

Hukumatlar, xalqaro tashkilotlar, nodavlat birlashmalari, transmilliy korporatsiyalar, turli hamjamiyatlar va ular uchun zarur resurslarga ega alohida shaxslar global boshqaruv agentlariga kiradi. Global boshqaruvni Frankfurt maktabining tanqidiy nazariyasi ruhida muhokama qiladigan bo'lsak, bu jahon siyosatini nazariy ma'lumotda qo'llab quvvatlashga talab qilayotgan, jahon ijtimoiy talablariga to'g'ri keladigan yo'nalish haqida boradi.

Integratsiya deganda eng keng ma'noda ilgari tarqalgan qismlardan yangi jamoatchilik yaratilishi tushuniladi. Siyosiy integratsiyalashuv holatida, muayyan hududiy chegaralarda mustaqil siyosiy bir butunlikni yaratish yoki hududga aniq bog'liq bo'lmagan siyosiy hamjamiyatning yaratilishi haqida so'z olib borilishi mumkin.

Birinchi holatda odatda, davlatchilikni rasmiylashtirish – davlatlar federatsiyasi yoki konfederatsiyasi shaklida millatlararo birlashuv yaratilishini nazarda tutadi. Bunda siyosiy integratsiya uzun o'lchamga va tashqi chegaralarga ega, ya'ni global emas, mintaqaviy hisoblanadi. Integratsiya jarayoni natijasida integratsiyalashgan makon ichida siyosiy chegaralarni bosqichma-bosqich yo'q qilish yoki bartaraf etish sodir bo'ladi.

Mintaqaviy integratsiya globallashuvni "denatsionalizatsiya" jarayoni, aniqrog'i, "desuverenizatsiya" (alohida-alohida davlat ma'nosida), butun dunyo bo'ylab siyosiy makon sifatida tushunish mumkin bo'lgan ma'noda va darajada qo'llab-quvvatlaydi. Bu ma'noda globallashuv jahon tizimining har biriga tegishli o'ta ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarga ega bo'lgan asosiy millat davlatini tashkil etadigan ideal-tipik kartinasining haqiqiyligini yuksaltiradi.

Biroq, siyosiy integratsiya boshqa yakuniy maqsadga ega bo'lishi mumkin — hududiy aloqadan mahrum bo'lgan siyosiy jamoani shakllantirish. Bunday holda biz to'g'ridan-to'g'ri K. Doych tomonidan ishlab chiqilgan kontseptual asoslari bo'lgan siyosiy aktyorlar o'rtasidagi kommunikativ integratsiya bilan shug'ullanamiz. Bu tushuncha bilan, dunyoni davlatlarga va davlat chegaralariga bo'lish, albatta, amaliy ahamiyatga ega emas. Bunday siyosiy jamoaning ishtirokchilari, birinchi navbatda, hudud yoki davlat tomonidan emas, balki umumiy madaniyat, rasmiy va norasmiy me'yorlar, urf-odatlar, urf-odatlar va qadriyatlar bilan birlashtirilgan. Ularga bo'lgan sadoqati va muayyan birlikni shakllantiradi, unga tegishli bo'lgan barcha kishilarning o'ziga xos xususiyati bo'lib, bunday butunlikni his etadigan va tan olgan har bir kishi o'rtasida ishonch va o'zaro tushunish darajasini oshiradi.

Bunday jamiyatning siyosiy madaniyatini tarqatish va ko'paytirish turli yo'llar bilan amalga oshirilishi mumkin, ammo mutaxassislar orasida eng samarali ishtirok etish hisoblanadi. Mazkur usul amaldagi integratsiya shaxslari bevosita integratsiyalash harakatini o'rgatishning institutsional jarayoniga qo'yilishini ko'zda tutadi. Buning natijasida ularning integratsiya sharoitlariga moslashishi va jamiyatning siyosiy madaniyatini ishlab chiqish va o'zgartirishga qo'shilishi yuzaga

kelmoqda. Bunday usul M.Xaydegger tomonidan “jalb etilgan ishtirok” tushunchasiga muvofiq bo‘lib, uning uchun agentning tinchligi uning turmush tarzida rasmiylashtirilgan, madaniyatga sho‘ng‘igan.

Milliy davlatlar ahamiyatli siyosiy ta’sirni saqlab qolgan holda, o‘z maqsadlariga erishish uchun o‘z fuqarolari manfaatlarining xalqaro vakolatxonalariga monopoliya yo‘qotgan holda, siyosiy ma’noda transmilliylashtirish to‘g‘risida gapirish mumkin. Transmilliylashtirish alohida davlatlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri foydalanishga ega bo‘lmaydigan, o‘z avtonomiya vakolatlari sohasiga ega, yetarlicha nufuzli millatlararo institutlar yaratilishi bilan bog‘liq. Amaliyotda bu shart faqat Yevropai Ittifoqi doirasida amalga oshirilgan.

Mamlakatimiz asta-sekin, lekin barqaror tarzda Yevropa Ittifoqining iqtisodiy, gumanitar va siyosiy makoniga jalb qilmoqda, biroq Yevropa bo‘ylab milliy siyosiy qarorlar qabul qilish imkoniyatini qo‘lga kiritish juda qiyin. Ikki jarayonning aniq muvofiqligi mavjud: Rossiya "yagona Yevropa"ning bir qismiga aylanib bormoqda, bu uning Yevropai ishlariga ta’sir qilish huquqining mutanosib o’sishi bilan bog‘liq. Joriy salbiy tendensiyalari saqlab qolish bilan ruslar Yevropa Ittifoqi tomonidan passiv nazorat ob’ektlaridan biri bo‘lishi xavfiga ega.

3. Global boshqaruv vositalari sifatida integratsiya. An’anaviy liberal millatchilik logika doirasida har qanday faoliyat ko‘rsatayotgan siyosat shaxsi, xoh inson bo‘lsin xoh davlat, avvalo, o‘z manfaatlarini yuksaltirish bilan shug‘ullanadi deb hisoblanadi. Shu bilan birga, siyosiy harakat sub’yekti egoizm ko‘rsatkichlari asosan o‘z xavfsizligini ta’minlash bilan cheklanadi. Shu sababli, shunday nomga munosib bo‘lgan jiddiy siyosat faqat fuqarolarning yashash uchun xavfsiz bo‘lgan davlat chegaralari doirasida amalga oshirilishi mumkin, ularning ichida ushbu xavfsizlikning o‘ziga xos “ma’naviy kafolati” bo‘lib xizmat qiluvchi jamoa mavjud. Tegishli davlat chegaralaridan tashqarida, "o'z" fuqarolarining xatti-harakatlarini tartibga solish uchun jamiyat tomonidan qabul qilingan "to'g'ri" xatti-harakatlar standartlari muqarrar ravishda buziladi.

Bundan tashqari, liberalizm siyosiy hokimiyatni asosan jamoatchilik sohasi bilan bog‘laydi. Natijada, xususiy qo‘llarda bo‘lgan iqtisodiy

hokimiyatning siyosiy ahamiyati susaymoqda. Davlat markaziy tahlili bilan birgalikda xususiy va ommaviy sohalarga bo'lish transmilliy korporatsiyalarning siyosiy ta'sirini e'tiborsiz yoki pas baholashga olib keladi. Hokimiyatni faqat ommaviy soha bilan bog'lab, liberal nazariyalar siyosiy diskurs fokusini cheklaydi: bu faqat ularning hududiy chegaralaridagi davlatlarni qamrab oladi. Ichki nodavlat jarayonlariga e'tibor qaratmagan holda, tahlilchilar transmilliy ta'sirlarni e'tiborsiz qoldiradilar.

Shu bilan birga, globallashuv hududiy chegaralarga qaramasdan, davlatlarning iqtisodiy, moliyaviy va tabiiy jarayonlarga bevosita ta'sir ko'rsatish qobiliyatini tubdan cheklaydi. Hech bir davlat xalqaro jinoyatchilikni muvaffaqiyatli to'xtatish, kasalliklar tarqalishi yoki iqlimning texnogendik o'zgarishlariga qarshi kurashish uchun yalpi talab qilishga tayyor emas. Globallashuv nazariyalarining radikal tarafdorlari hatto davlat chegaralari va bu borada dunyoning hududiy bo'linishi umuman amaliy ahamiyatini yo'qotganiga ishonishadi va davlatchilik "jahon hukumati"ning boshlanishi oldida zaiflashib, asta-sekin "yo'q bo'lib bormoqda" degan fikrda.

Biroq, bunday xulosa shoshilib va bo'rtirib chiqarilganday ko'rinadi. Aslida, mintaqaviy integratsiya (Yevropa Ittifoqi) shakllari bo'yicha eng rivojlangan va murakkab bo'lgan taqdirda ham, ijtimoiy munosabatlar qisman avvalgi, aniq belgilangan hududiy formatni yo'qotadi. Bundan tashqari, Yevropaning integratsiyalashgan hududida ichki chegaralar tarqalib ketganligi sababli, uning tashqi chegaralari yanada muhimroq bo'lib, Yevropa integratsiyasi hududida bo'lganlar va undan tashqarida qolganlar o'rtasidagi farqni yanada kuchaytiradi.

Yevropa davlatlari bugungi kunda integratsiya strategiyasini belgilashda duch keladigan muammolar an'anaviy tashqi siyosat chegaralaridan tashqarida qolmoqda. Sodir bo'layotgan o'zgarishlarni aniqlaydigan boshqa tushunchalar talab qilinmoqda.

Liberal-ratsionalistik nuqtai nazardan, Yevropa Ittifoqi siyosati hanuzgacha ayrim davlatlar hukumati Yevropa siyosati asosida olib borilmoqda. Ular, ehtimol, majburan, noiloj va hatto kechikib, o'zlarining oldingi rolini va kuchli raqobatning "ob'yektiv" fonida

xalqaro ta'sirni saqlab qolish uchun integratsiyaga rozi bo'lishadi. Integratsiyalashgan holda, davlatlar o'zlarining suverenitetining bir qismini millatlararo Yevropa institutlariga yoki butun jahon tashkilotlariga "qurbon qilishmoqda". Shu bilan birga, bunda millatlararo organlarga birinchi navbatda davlatlarning eng sust bajarilgan ilgari vakolatli sohalari (savdo, moliya) o'tib ketadi. Bir xil mintaqaviy kvazi-hukumat mavjud bo'lib, unda milliy darajadagi milliy davlatlar faqat milliy siyosiy boshqaruvning yetarlicha samarali bo'lmagan xo'jalik boshqaruvi tomonlarini "to'xtatadi" faqat o'sha tomonlarini "ushlab turadi".

Paradoksal, ko'rinishda, davlatchilik o'zgaradi, lekin u buzilmaydi va hatto o'zini mustahkamlashga qodir bo'ladi. Yevropa Ittifoqi xalqaro siyosatda o'zini ishonchli deb his qila boshlaydi, chunki uning tarkibidagi eng kuchli davlatlar o'zlari xohlaganda ham o'zlarini ahamiyatsizdek his qilishadi. Bu nima yuz berayotgani haqida oqilona tushuntirish bo'lishi mumkin, buning ortida uning haqiqiy ma'nosi sezilarli darajada yashiriladi.

1990-yillarda Nazariyotchilar xalqaro munosabatlar tizimlarining umumiy va xususiy munosabatlarini cheklash va xalqaro munosabatlarning mintaqaviy darajasini mustaqil tahlil darajasi sifatida ajratish zarurligi to'g'risida fikr bildirdilar. Bu bir tomondan globallashuv tendentsiyalarining o'sishi va boshqa tomondan mintaqaviylashtirish va parchalanish bilan bog'liq edi. Shunday qilib, xalqaro munosabatlar nazariyotchilari bir qator xalqaro ta'sirlar, global darajadagi ta'sirlardan tashqari, tushuntirish va konseptualizatsiyaga muhtoj bo'lgan muayyan avtonomiyaga ega ekanligini ta'kidladilar.

Ular xalqaro tizimning ayrim qismlari, ya'ni xalqaro munosabatlarning quyi tizimlarining muayyan o'ziga xosliklari (birinchi navbatda, geografik, hududiy-iqtisodiy, sivilizatsiya, madaniy, etnopsixologik, etnokonfessional va boshqalar) bilan bog'liq bo'lgan xususiy naqshlar mavjudligiga e'tibor qaratdilar. Mazkur tor (xususiy) qonunchiliklar mintaqaviy va submintaqaviy, kichik tizimlarning faoliyatini, ya'ni umumiy geografik, iqtisodiy, madaniy-sivilizatsiya, siyosiy, fazoviy (keng ma'noda) tegishli bo'lgan maxsus xalqaro

hamkorlikni tasvirlaydi. Bunda so'nggi o'n yillikning tendentsiyalari quyidagilarni qayd etish imkonini beradi.

Xalqaro aloqalarning mintaqaviy darajasining nisbiy yakkalanishi (mintaqalashtirish) xalqaro munosabatlarda mavjud nazariy yondashuvlarni to'g'rilash, mintaqaviy darajani hisobga olgan holda umumiy nazariyani "to'ldirish" yoki "nodavlat" davlatni qurish masalasini ko'tarishga imkon beradi. G'arbiy (g'arbga yo'naltirilmagan) xalqaro munosabatlar nazariyasi makro mintaqaviy darajadagi eng katta segmentlarning (makromintaqaviy komplekslar) o'ziga xos xususiyatlariga mos keladi.

So'nggi o'n yillik mobaynida global xalqaro munosabatlar tizimining o'zgarishi yuz bermoqda, unda mintaqaviy ta'sir va mintaqaviy kuchni qayta taqsimlash jarayonlari, makroiqtisodiy ittifoq va bloklarning yangi konfiguratsiyalari XXI asrning ikkinchi choragida yangi mintaqaviy buyruqlar oxirida konfiguratsiyasini aniqlaydi.

"Mintaqa" tushunchasi yetarlicha ko'p ma'noga ega.

Birinchidan, bu atama hududning ichki bo'linmasiga (mintaqaning ma'muriy-huquqiy tushuncha, "tuman" tushunchasi bilan qisman sinonimga ega) va jahon makonini (mintaqaning tashqi siyosiy yoki xalqaro-siyosiy tushunchasiga) bo'linishi mumkin.

Ikkinchidan, mintaqa belgilar guruhi yoki mazkur tadqiqot uchun asosiy bo'lgan funksiya (geografik, iqtisodiy, geosiyosiy, ijtimoiy-madaniy hududlar) bo'yicha belgilanadi. Demak, mintaqaviy bo'lish "murakkab holatlar majmualarining hududiy birlashmalarini tanlash va o'rganish vositasi" sifatida qo'yilgan tadqiqot vazifalariga bog'liq bo'lib, ijtimoiy konstruktor xususiyatiga ega bo'ladi.

Mintaqa tushunchasini aniqlash.

Mintaqa jismoniy, geografik va madaniy xususiyatlarining o'ziga xosligi tufayli barqaror izolyatsiyaga ega bo'lgan makonning bir xil qismidir (J. Enyu).

Mintaqa geografik, tabiiy, iqtisodiy, ijtimoiy-tarixiy, milliy-madaniy sharoitlarning o'ziga xos bir xilligi sifatida ifodalanadigan hodisalarning mavjudligi, intensivligi, xilma-xilligi va o'zaro bog'liqligi belgilari bilan cheklanishi mumkin bo'lgan murakkab hududiy-iqtisodiy

va milliy-madaniy majmua bo'lib, bu hududni ta'kidlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi (A.D. Voskresenskiy).

Mintaqa belgilangan mezonlardan foydalanish natijasida ajratilgan va muayyan darajadagi birlik bilan belgilangan yer yuzasining segmenti yoki qismi (D. Wilsie).

Mintaqa muayyan xududiy vaqt koordinatalarida yuzaga keladigan va umumiy mantiq bilan birlashtirilgan xalqaro hayot hodisalari majmuasi bo'lib, uning mavjudligi mantiq va koordinatalari o'zaro bog'liqdir (A.V Malgin).

Tahlil konstruktsiya sifatida dunyoning mintaqaviy bo'linishi ham majoziy tasvirlash xususiyatlariga ega: mintaq ma'lum bir hududning siyosiy-geografik qiyofasini aks ettirishi va shu bilan uning rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari va qonuniyatlarini namoyish etishi mumkin. Mamlakatimiz ilm-fanida mintaqaviy darajadagi o'ziga xos xususiyatlarni tizimli yondashuv nuqtai nazaridan tahlil qilish xalqaro-siyosiy mintaq g'oyasida "davlatlararo munosabatlarning nisbatan mustaqil quyi tizimi, birinchi navbatda, mazkur mintaqaga xos bo'lgan siyosiy muammolar va tegishli munosabatlarning umumiyliги bilan birlashtirilgan" deb qaraldi. Ushbu ta'rif, o'z navbatida, siyosiy ko'p qirrali tuzilma orqali amalga oshiriladigan bir qator umumiy xususiyatlarga, yuqori darajadagi o'zaro ta'sirga va institutsional hamkorlikka ega bo'lgan qo'shni millat davlatlarining geografik guruhining munosabatlari sifatida siyosiy mintaqachilik ta'rifiga asoslanadi.

Ayrim mintaqaviy maydonlarni/hududlarni mintaqaviy quyi tizimlarni analitik ravishda ajratishga urinishlar bir necha sabablarga ega edi.

Birinchiidan, bipolyarlikning asosiy ixtilof o'qi nuqtai nazaridan bir qator xalqaro jarayonlarni tahlil qilish ular haqida to'liq tasavvurga ega emasligi va bu jarayonlar super kuchlarining o'zaro ta'siri bilan yaratilmaganligi yoki bu o'zaro ta'sir faqat vositachilik bilan aloqasi borligi hayratlanarli edi.

Ikkinchidan, muayyan mintaq doirasidagi munosabatlarni tahlil qilish klassik mamlakatshunoslik doirasini kengaytirish va qiyosiy tahlil

qilish, jumladan, xalqaro munosabatlar, jahon siyosati, jahon kompleks mintaqashunosligi, xorijiy mintaqashunoslik, Kross-mintaqaviy siyosiy tahlili doirasida mintaqalararo tahlil qilish uchun yanada keng imkoniyatlar yaratishga imkon berdi.

Uchinchidan, global, mintaqaviy va milliy-mahalliy darajadagi munosabatlar tahlili xalqaro tizim doirasida muayyan muammolarni ko'rib chiqish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi.

Mintaqaviylashtirish qo'shni mamlakatlarning eng yaqin siyosiy, iqtisodiy va madaniy o'zaro bog'liqligini nazarda tutadi. Adabiyotda va hayotda "mintaqaviylashtirish" atamasi aslida mazmun jihatidan uch xil hodisa deb tushuniladi:

- mintaqaviy kuchlarni qayta tiklash/yuksaltirish (jahon siyosatida mintaqaviylashtirishni norasmiy tushunish);

- mintaqaviy integratsiya guruhlarini, shu jumladan, imtiyozli turni shakllantirish (mintaqaviy rivojlanishning klassik siyosiy-iqtisodiy ta'rifi);

- ushbu kontseptsianing birinchi va ikkinchi ma'nolarida (xalqaro siyosiy iqtisod, iqtisodiy siyosatshunoslik, xorijiy kompleks mintaqaviy tadqiqotlar) mintaqaviy yoki mintaqaviy rivojlanishning siyosiy asoslari, motivlari, impulslari va harakatlantiruvchi kuchlari turadi.

Shunday qilib, regionalizm va regionalizatsiya tushunchalari, mamlakatlarning o'zaro bog'liqligini va bir qator mamlakat muammolarining milliy davlatlar doirasidan tashqariga chiqishni, mintaqaviy darajada va turli xil, faqat qisman mos keladigan tushunchalarni (xususan, iqtisodiy va xalqaro-siyosiy sohada) ta'kidlab, sinonim sifatida xizmat qilishi mumkin. Bu holda, xalqaro regionalizm ("makroregionalizm", yoki "mini – globallashuv") mahalliy yoki mamlakatga ko'ra yangi, yuqori darajada milliy manfaatlarini amalga oshirish sifatida, lekin mintaqaviy doirada harakat qiladi.

Bipolyar davrda mintaqaviy kuchlar birinchi navbatda ziddiyatli o'zaro bog'liqlik mavjud bo'lgan va integratsiya (Sharqiy Osiyo) juda sekin bo'lgan joylarda paydo bo'ldi. Qarama-qarshi ko'rinish bir-birini to'ldiruvchi o'zaro bog'liqlik mojarodan ancha ustun bo'lgan hududlarda

kuzatildi. Bu yerda faol integratsion jarayonlar boshlandi (Yevropa), ularning asosiy qismi:

- iqtisodiy o'zaro bog'liqlikning o'sishi va iqtisodiy manfaatlarning yaqinlashishi;
- umumiy tashqi siyosiy dushmanning mavjudligi;
- aniq dominant markazning yo'qligi yoki ikki yoki uchta davlatdan tashkil topgan dominant "yadro" ning mavjudligi.

Sotsialistik tizimning qulashi oqibatida ikki mintaqaviy jarayonning qarama-qarshiligi aniq namoyon bo'lmadi.

Shunday qilib, globallashuv va mintaqaviylashtirish bir-biriga bog'liq, bir-birini to'ldiradi, biroq ayni paytda barcha mamlakatlar globallashuv va mintaqaviylashtirish ob'ektlari va sub'ektlari bo'lgani uchun muayyan darajada ziddiyatli tendentsiyalarga aylanishi mumkin.

Globallashuv jarayonlari birinchi navbatda cheksiz raqobatga olib keladi va xo'jalik yurituvchi sub'ektlardan barcha turdagi operatsiyalar samaradorligini oshirishni talab qiladi, shuning uchun u kam rivojlangan mamlakatlar manfaatlarini buzadi.

Mintaqaviylashtirish doirasidagi harakatlar nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy, ijtimoiy, tarixiy, madaniy va boshqa jixatlardan mamlakatlarning manfaatlariga mos keladi.

“Eski” hududlarni makro hududlar majmualariga birlashtirish (makroregionlashtirish) hududiy integratsiya, avvalo, iqtisodiy so‘ng siyosiy (shakllari, xususiyati va darajasiga ko‘ra turlanadigan) hisoblanadi. Bunday jarayon turli mamlakatlarga:

- globallashuvda butun jahon iqtisodiyoti tomonidan bosim o'tkazmasdan, yumshoq versiyada ishtirok etish;
- makro mintaqasining kam rivojlangan davlatlarini keskin qisqartirish, ularga imtiyozlar berish va ularning iqtisodiyotiga sarmoya kiritish;
- geografik faoliyat zonasini imtiyozli variantda kengaytiradigan yanada rivojlangan mamlakatlarning biznes holatini yaxshilash;
- geosiyosiy pozitsiyalarni mustahkamlash, chunki bozorlarning kengayishi bilan integratsion guruh o'z a'zolarini xorijiy raqobatdan himoya qilish uchun juda yaxshi imkoniyatga ega.

4. Xalqaro munosabatlarda hududiy lashtirish. Mintaqaviy darajadagi nazariyani hisobga olgan holda xalqaro munosabatlar — realizm nazariyasida klassik va hali ham eng ta'sirli yondashuvlardan biriga ko'ra, makroiqtisodiy kompleks (alohida davlat emas) rivojlanayotgan politsentrik jahon tizimining markazlaridan birining prototipi hisoblanadi. Ushbu yo'lda Yevropa allaqachon Yevropa ittifoqini va qisman –AQSh, NAFTA guruhini yaratdi. Shunday yo'l Xitoy tomonidan ommaviy emigratsiya va «periferik makonning» yangi metropoliyaga bo'lishining yangi sifati asosida “Katta Xitoy” degan sifatni shakllantirib, Sharqiy Osiyoda yagona yetakchi davlat bo'lishga intilmoqda. Ko'rinishicha, jahon muhokamasi munosabati bilan Sharqiy Osiyoning yuksalishi to'g'risida «Katta Sharqiy Osiyo» makroregion yoki makroregional majmuasi (Shimoli-Sharqiy va Janubi-Sharqiy Osiyo, Markaziy va Janubiy Osiyo), birinchi navbatda, iqtisodiy va madaniy-uyg'onish nuqtai nazaridan gapirish asosli hisoblanadi. Xuddi shu tarzda MDHning "qayta tiklanishi", Markaziy-Sharqiy Yevroosiyoning tuzilishi borasida munozaralar bo'lib o'tmoqda.

So'l hududlarning shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan omillar quyidagilardir:

1) makro mintaqada to'liq yoki qisman iqtisodiy komplementatsiya, agar bir-birini to'ldiruvchi o'zaro bog'liqlik bir-biriga qarama-qarshilikdan ustun bo'lsa, ya'ni mintaqada iqtisodiy o'zaro bog'liqlik va bir-birini to'ldirish mavjud bo'lsa ikki iqtisodiy manfaatlarning sezilarli yaqinlashuvi yuzaga keladi;

2) mamlakatlarning savdo aylanmasi ulushi umumiy savdo aylanmasining yarmiga yaqinlashganda, integratsiya iqtisodiy jarayonlarning boshlanishi va rivojlanishi ro'y beradi. Barcha mintaqaviy tashkilotlar ("ASEAN +" formatidan Sharqiy Osiyo jamoasiga) hududlararo savdo tariflarini bosqichma-bosqich pasaytirish va import cheklovlarini olib tashlashni maqsad qilib qo'ygan va bu erkin savdo zonasi tashkil etilguniga qadar davom etgan (NAFTA va Yevropai Ittifoqi uzoq vaqtdan beri yagona bozorlarni tashkil etgan);

3) pul va moliyaviy integratsiyaga yo'naltirilgan harakat (NAFTA uchun bu dunyo valyutasi – dollar bo'lgani kabi), Yevropa

Ittifoqi yagona mintaqaviy valyuta – yevroni joriy qildi (iyen yoki yuanga asoslangan yagona Osiyo valyutasi masalasi ham muhokama qilindi, ammo bu yetarli emasligi uchun amaliyotgacha o'tmadi);

4) hamkorlikning yangi shakllari;

5) makro hududning yirik yoki yirikroq davlatlarining makroharakat doirasida iqtisodiy hamkorlikni kengaytirish (MERKOSUR, BRIKS, SSAGPZ, LLIOC, ASEAN + va boshqalar) uchun nutq soʻzlashi;

6) mintaqadagi mamlakatlarning muayyan madaniy va sivilizatsion yaqinligi va ularning boshqa makro hududlardan farqlari. Turli hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish amalga oshiriladigan sivilizatsiya maydoni-individualizmdan, G'arb jamiyatining poydevori, an'anaviy Sharqiy jamiyatga xos kollektivizmga qadar, juda ko'p oraliq variantlar mavjud bo'lgan;

7) makro hududda makroharakat davlatlari taraqqiyotining yagona iqtisodiy siyosati, ichki siyosat asoslarini umumiy tushuntirish mavjud, yagona tashqi va mudofaa siyosati shakllanib bormoqda;

8) mintaqaviy identifikatsiyani shakllantirish boshlandi (Yevropaliklar buni uzoq vaqt davomida amalga oshirganlar, boshqa makro hududlarda bu shakllanishning turi har xil bosqichlarida).

Xalqaro munosabatlarda dunyoning hududiy a'zoli mamlakat rivojlanishining ichki sivilizatsion-geografik va madaniy-siyosiy mantiqidan kelib chiqadi. xalqaro-siyosiy so'l mintaqasining hududiy-iqtisodiy va milliy-madaniy majmuaga (geografik, tabiiy, iqtisodiy, ijtimoiy-tarixiy, siyosiy, milliy-madaniy sharoitlarning o'ziga xos bir xil bo'lishiga asoslangan) umumiy tuzilma va logika bilan birlashtirilgan holatlarning mintaqaviy majmuasi, ushbu logika va uning mavjud tarixiy-geografik koordinatalari bilan o'zaro bog'liq bo'ladi. Mintaqaning jahon miqyosidagi/xorijiy kompleks mintaqaviy tadqiqotlarning asosiy kontseptsiyasi va shu bilan birga xalqaro munosabatlarda yordamchi sifatida bunday ta'rifi materialni ma'lum bir koordinatalar tizimida tartibga solishga imkon beradi.

Agar biz asosan geografik parametrlardan kelib chiqsak, geografik makro – mintaqalarni, mezo-mintaqalarni (o'rta hududlarni),

shuningdek, jismoniy va geografik xususiyatlariga asoslangan alohida hududlar va subregionlarni ajratishimiz mumkin.

Shunday qilib, biz jahon qit'alarini ajratamiz: Amerika (Shimoliy va Janubiy), Afrika, Yevrosiyo, Avstraliya, Antarktida — ularni, o'z navbatida, subkontinentlar (Yevropa, Osiyo) va kichikroq taksonomik birliklar (geografik mintaqalar va subregionlar): Shimoliy, Markaziy va Janubiy Amerika, Shimoliy, Markaziy, G'arbiy, Sharqiy va Janubiy Afrika, Shimoliy, Markaziy, G'arbiy va Janubiy Yevropa, Shimoliy, Markaziy, Sharqiy, Janubiy, Janubi-G'arbiy va G'arbiy Osiyolar.

Mintaqa keng ma'noda murakkab hududiy-iqtisodiy va milliy-madaniy kompleks hisoblanadi, bu holatlarning mavjudligi, jadalligi, turligi va o'zaro bog'liqligi kabi belgilari bilan cheklanadi, ularni ajratish uchun asos bo'ladi.

Xalqaro siyosiy mintaqa – hududiy-iqtisodiy va milliy-madaniy majmuaga bog'liq bo'lgan (geografik, tabiiy, ijtimoiy, ijtimoiy-tarixiy, siyosiy, milliy-madaniy sharoitlarning o'ziga xos bir xil bo'lishiga asoslangan) umumiy tuzilma va logika bilan birlashtirilgan tarixiy-geografik kordinatalari bilan bo'g'liq bo'ladi.

1. Tarixiy-madaniy parametrlardan kelib chiqib tarixiy-madaniy mintaqalarini ajratish mumkin: Xitoy, Koreya, Vetnam (Vetnam, Laos, Kambodja), Hindiston (Hindiston, Nepal, Butan, Shri - Lanka), Indo-Eron (Pokiston, Afg'oniston, Eron, Tojikiston), turkiy, Arab, rus (Rossiya, Ukraina, Belorussiya yoki boshqa talqinlarda MDH davlatlari), Yevropa (o'n uch mamlakatdan iborat). Shimoliy Amerika, Lotin Amerika, Afrika mintaqalari geosiyosiy an'ana (yagona davlat ta'limotiga mansub bo'lish), integratsiyaga (davlatlararo hamkorlik) zamonaviy tendentsiya, etnolingvistik, etno-madaniy yoki etnopsixologik birlik kabi parametrlar bo'yicha birlashadi. Madaniy-diniy makro mintaqalarga odatda: Konfutsiy-buddist, hinduistik, musulmon, pravoslav, g'arbiy xristian va boshqalar kiradi.

2. Geosiyosiy parametrlar xorijiy Osiyoni Markaziy, Janubiy, Janubi-Sharqiy va Sharqiy (yoki uzoq Sharq), yaqin Sharq va O'rta Sharqqa ajratish imkonini beradi. Shu bilan birga, ko'pincha hech qanday mintaqaga tegishli bo'lmagan yoki bir vaqtning o'zida bir nechta

geosiyosiy mintaqalarga tegishli bo'lmagan "chegara" muammosi yuzaga keladi. Shunday qilib, ba'zi tadqiqotchilar Afg'oniston O'rta Sharqqa emas, balki Janubiy Osiyo mintaqasiga tegishli deb hisoblashadi, chunki bu mamlakat Janubiy Osiyo mintaqaviy hamkorlik assotsiatsiyasi (SAARC) davlatlari qatoriga kiradi.

Tarixiy va geoiqtisodiy parametrlarni birlashtirish mantig'iga muvofiq Janubi-Sharqiy Osiyo xalqlari assotsiatsiyasini (ASEAN) tashkil etuvchi o'nta mamlakat - Bruney, Vetnam, Indoneziya, Kambodja, Laos, Malayziya, Myanma, Singapur, Tailand va Filippinlar – Janubi-Sharqiy Osiyo mintaqasi deb tasniflanadi. Boshqalar fikricha, siyosiy taraqqiyot mantig'i Markaziy Osiyo mamlakatlarini boshqa mintaqalarga emas, balki Yaqin Sharq mintaqasiga yo'naltirishga va Mo'g'ulistonning Markaziy Osiyoga tegishli bo'lgan geografik siyosiy rivojlanishini sivilizatsiya nuqtai nazaridan, Sharqiy Osiyo davlatlari bilan birgalikda ko'rib chiqish maqsadga muvofiq deb hisoblaydi.

Xalqaro munosabatlarga tizimli yondashish doirasida tizimning ayrim qismlarini quyi tizimlar, jumladan, mintaqaviy, o'z xalqaro hamkorligiga ega bo'lgan deb hisoblash imkoniyati nazarda tutilgan. Mintaqaviy quyi tizimlarning faoliyati haqidagi fikrlar quyidagi yondashuvlar bilan ifodalanadi:

a) xalqaro siyosiy dinamikaning parametrlari butun dunyo uchun bir xil, mintaqaviy quyi tizimlar quyi darajadagi xalqaro o'zaro ta'sirni shakllantiradi, lekin o'z xususiyatlariga ko'ra global tizim bilan bir xil;

b) mintaqalar noyobdir, bitta mintaqaviy quyi tizimning ishlash parametrlarini o'rganish boshqa mintaqaviy quyi tizimlarning ishlashini tushunish uchun cheklangan bo'lishi mumkin;

c) mintaqalar alohida tahlil darajasi sifatida qaraladi, bitta mintaqaviy quyi tizimning tuzilishi va ishlashini tushunish, boshqa hududlarni tushunishda yordam berishi mumkin, hatto ular ichida sodir bo'layotgan jarayonlar har xil shakllarda bo'lsa ham.

Ushbu fikrlarga ko'ra, bugungi kunda, turli darajadagi aniqlik bilan, biz Lotin Amerika, Shimoliy Amerika (ba'zan ularni shartli ravishda Panamerika yoki Amerikalararo birlashtiradi), Yevropa, Afrika, Osiyo

mintaqaviy quyi tizimlari aloqalari va xalqaro siyosiy munosabatlarning tegishli quyi tizimlari, makroregionlar, shuningdek, ozmi-ko'pmi aniq belgilangan subregional quyi tizimlari (xalqaro siyosiy mintaqalar) – G'arbiy Yevropa va Sharqiy Yevropa, Yevropa quyi tizimining bir qismi sifatida (va ushbu subregion quyi tizimlarning o'ziga xos xususiyati ko'z oldimizda yo'qolib ketadi) Shimoliy Amerika va Janubiy Amerika (yoki Lotin Amerikasi) Panamerika (amerikaaro) quyi tizimining bir qismi sifatida, O'rta va O'rta Sharq, Markaziy Osiyo, Janubiy Osiyo, Janubi-Sharqiy Osiyo, Sharqiy Osiyo, Osiyoning bir qismi sifatida (yoki ba'zi hollarda Osiyo-Tinch okeani) xalqaro munosabatlar quyi tizimi va boshqalar haqida gaplashishimiz mumkin.

MO mintaqaviy quyi oddiy – tizimining hududiy klasterida o'ziga xos siyosiy-iqtisodiy, madaniy-sivilizatsiya, tarixiy-ijtimoiy va ijtimoiy-madaniy o'zaro ta'sirlar to'plamidir, ya'ni mintaqaviy quyi tizimi umumiy mintaqaviy-geografik, ijtimoiy-tarixiy va siyosiy-iqtisodiy munosabatlarga asoslangan quyi tizim turining o'ziga xos o'zaro ta'sirlari to'plamidir.

Shubhasiz, ayrim mamlakatlar bir emas, balki ikkita yoki hatto uchta mintaqaviy klasterda turli parametrlarga muvofiq bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, ko'pincha davlatlarning boshqa madaniy-geografik aglomeratsiyalari ajralib turadi, ular iqtisodiy hamkorlik printsipli asosida va qo'shma xavfsizlik tizimi asosida qurilishi yoki tarixiy to'qnashuvlar, ziddiyatli masalalar, an'anaviy dushmanlik, ya'ni "mahkamlanishi" mumkin. Dunyoni geoiqtisodiy va geosiyosiy mintaqalarga ajratish mumkin va qonuniydir. Bundan tashqari, ba'zi tarixiy mintaqalar yaqinda aniq ifoda etilgan geoiqtisodiy xususiyatlarga ega bo'lishdi. "Asosiy" yoki "tuzilishni shakllantiruvchi" mintaqalarni ajratib ko'rsatishga imkon beradigan sivilizatsiyaviy-hududiy bo'linishning bir-birining ustidagi printsiplari eng muhim xalqaro siyosiy makrorayonlarni aniqlash uchun asos bo'lib xizmat qildi. Ushbu makromintaqalar chegaralarida parallellik va har xil taqqoslash tizimini yaratish mantiqqa to'g'ri keladi.

1980-yillarning oxirida tadqiqotchilar "mintaqaviy xavfsizlik komplekslari" ni shakllantirishga olib kelgan xavfsizlik muammolari va

tegishli siyosiy-iqtisodiy jarayonlarning mintaqaviy bo'shliqlarida namoyon bo'lish tendentsiyasini qayd etdilar, ularning asosiy xavfsizlik manfaatlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Ularning milliy xavfsizligi bir-biridan ajralib turolmasdi.

Xavfsizlik muammolarining mintaqaviy o'lchovini o'rganish natijasida xalqaro munosabatlarda neorealistik, global va postmodern yo'nalishlarning mohiyatini birlashtirishga qaratilgan mintaqaviy xavfsizlik komplekslarining umumiy kontseptsiyasi vujudga keldi va shu bilan birga mintaqaning yetarlicha operatsion nazariyasini taklif qildi.

Sovuq urush tugaganidan so'ng, mintaqaviy darajadagi jarayonlar yanada aniqroq namoyon bo'ldi, bu esa ularni umumlashtirishning yangi bosqichida mustaqil nazariy tahlil qilish uchun etarli asos yaratadi. Mojaroning yoki hamkorlikning mintaqaviy dinamikasini mustahkamlash sabablari quyidagilardir:

1) dunyoning boshqa qismlarida sodir bo'lgan jarayonlarga global kuchlarning aralashuvini kamaytirish;

2) ko'plab buyuk davlatlarning "yengil" toifaga o'tishi, bu ularning tashqi harbiy mojarolarda ishtirok etish niyatlarini sezilarli darajada cheklashini anglatardi.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, global va mintaqaviy doiradagi jarayonlar tadqiqotchilar tomonidan u yoki bu darajada hukmronlik qiluvchi yetakchi aktorlarning turli toifalarini (super kuchlar, dominant davlatlar, buyuk davlatlar, yetakchi davlatlar, mintaqaviy kuchlar, birinchi davlatlar) aniqlash orqali bo'linishni boshladi. va ikkinchi va boshqa darajalar).Bu esa ularning o'zaro ta'sir mexanizmlari, shuningdek, mintaqaviy komplekslar doirasida xavfsizlik muammolarining mintaqaviy dinamikasini tahlil qilish orqali amalga oshiriladi.

Buyuk kuchlar (boshqa terminologiyada — davlat rahbarlari) super kuchlar yoki dominant davlatlardan farqli o'laroq xalqaro faoliyatning barcha sohalarida mutlaqo alohida imkoniyatlarga ega emaslar, ammo ular iqtisodiy, harbiy va siyosiy imkoniyatlari ancha yuqori ekanligi bilan ajralib turadi qisqa yoki o'rta muddatli istiqbolda ular katta

davlat/hukmron davlat maqomini olishga yoki dunyo tartibini formatlash yoki qayta formatlashga urinish uchun etarli kuchga ega.

Buyuk davlatlar xavfsizlik kun tartibini shakllantirish jarayonida faol ishtirok etishadi va dunyoning bir nechta mintaqalarida harakat qilishlari mumkin. Kamida bitta mintaqaning mintaqaviy yetakchilari bo'lish bilan birga, ular makro mintaqaviy darajani formatlashda faol ishtirok etishadi. Terminologiyadagi farq, davlatning turli mamlakatlaridagi turli tadqiqotchilar orasida ushbu toifadagi turli xil tushunchalar va turli darajadagi gradatsiyalar bilan bog'liq. Ba'zi rus tadqiqotchilari amerikaliklar tomonidan ishlatiladigan "buyuk kuchlar" ingliz tilidagi atamaga o'xshashlik bilan qo'llaniladi. Inglizlar, o'z navbatida, "buyuk kuchlar" – "eski buyuk kuchlar, G'arb mamlakatlari (AQSh, Fransiya, Germaniya, Yaponiya, Buyuk Britaniya) va "intilayotgan kuchlar"– yangi "buyuk" (" ko'tarilish ") xalqaro tizimdagi vaziyat-kvoni o'zgartirishga intilayotgan kuchlar (Xitoy, Rossiya, Hindiston, Eron, Braziliya) nisbatan qo'llashadi. Buyuk davlatlarning paydo bo'lishi (ba'zida "buyuk mintaqaviy kuchlar", "yangi buyuk davlatlar" yoki "o'ta yirik mamlakatlar" / "yangi o'ta yirik sanoat kuchlari" atamasi ham qo'llaniladi). ba'zi mamlakatlar o'zlarining ma'lum siyosiy va iqtisodiy sabablarga ko'ra xalqaro ierarxiyada o'z mavqeini oshirishi yoki sobiq qudratli davlatlarning tanazzuli tufayli paydo bo'ladi.

Mintaqaviy kuchlar o'z mintaqalarida ishlash, mintaqaviy qutblanish parametrlarini aniqlash uchun muhim imkoniyatlarga ega, ammo qoida tariqasida ular global darajaga chiqmaydilar va bir nechta mintaqalarda muvaffaqiyatli ishlay olmaydilar, garchi ba'zida ular juda muvaffaqiyatli bo'lsa ham (masalan, Folklend orollari hukmromligi uchun, Buyuk Britaniya va Argentina o'rtasidagi urush).

Shunday qilib, "mintaqaviy xavfsizlik kompleksi", "mintaqaviy kompleks", "mintaqaviy quyi tizim", "mintaqaviy tartib", "mintaqa" tushunchalarining o'zaro bog'liqligi va iyerarxiyasi aniq bo'lmoqda.

Mintaqaviy kompleks tushunchasi uning iqtisodiy gipostazida mintaqaviy integratsiyaning "yetukligi"ning turli bosqichlari, shakllari bilan belgilanadi (erkin savdo zonalari, bojxona ittifoqi, to'lovlar ittifoqi,

umumiy bozor, iqtisodiy va valyuta ittifoqi, harbiy-siyosiy va iqtisodiy ittifoq) va xavfsizlikning gipostazida u mintaqaviy xavfsizlik kompleksi tushunchasi bilan belgilanadi.

Mintaqaviy quyi tizim tushunchasi mintaqaviy majmua tushunchasidan kengroq, shu bilan birga u "tekislik" tushunchasidir. Mintaqaviy kompleks esa "volumetrik" (u tor, ammo murakkab va ko'p o'lchovli). Mintaqaviy quyi tizim tushunchasi, birinchi navbatda, umuman xalqaro munosabatlarning sub'yekti sifatida makrayonga qaratilgan bo'lib, mintaqaviy kompleks mintaqaviy quyi tizimning assimetrik qismi, markazi (yadrosi) bo'lishi mumkin yoki u bilan to'liq mos kelishi mumkin. Shu bilan birga barcha tushunchalar uchun "mintaqa" so'zi tanlov uchun asosiy hisoblanadi.

Mintaqaviy kompleks deganda juda yuqori darajadagi funksional va geografik jixatdan o'zaro bog'liqlikka ega bo'lgan, uni boshqa hududlardan ajratib turadigan va mintaqaviy kompleks turini belgilovchi davlatlar guruhi tushuniladi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, mintaqaviy majmua – bu mintaqaviy o'zaro bog'liqlik va har xil turlarning (siyosiy, iqtisodiy, madaniy-tarixiy) va turli xil intensivlik darajalari, uni atrofdan ajratib olishga imkon beradi yoki xalqaro muhitga nisbatan turli darajadagi yaxlitlikning quyi tizim birlashmasi sifatida ishlaydi.

Mintaqaviy kompleks tushunchasi analitik jihatdan mintaqaviy quyi tizim tushunchasiga qaraganda torroq, boshqa tomondan, mintaqaviy quyi tizimning elementi sifatida qaralishi mumkin.

Mintaqaviy tartib – bu mintaqaviy quyi tizim yoki mintaqaviy kompleksning ichki tuzilishini tashkil etish usuli.

Buyuk davlatlar (yetakchi davlatlar) va ayniqsa, global kuchlar (super kuchlar va dominant davlatlar) mintaqaviy va mahalliy jarayonlarning o'rnini bosuvchi mintaqaviy majmualardagi vaziyatga ta'sir o'tkazish va hatto o'ta keskin sharoitlarda ularning xavfsizligi dinamikasini aniqlash uchun muhim imkoniyatlarga ega (masalan, urush paytida). Boshqa tomondan, qo'shni mintaqaviy komplekslarda sodir bo'layotgan jarayonlar dinamikasini "ajratib turadigan" buferli bo'shliqlar ham mavjud.

Mavzuga doir nazorat savollari

1. Globallashuv davrida integratsion jarayonlarga ta'rif bering.
2. Iqtisodiy integratsiya nima?
3. Iqtisodiy integratsiya va globallashuvni yoriting.
4. Xalqaro munosabatlarda hududiy lashtirish nima?

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yerkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo yetamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. – T.: O'zbekiston, 2016.

2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016-yil 7-dekabr. Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 48 b.

3. Косов Юрий Васильевич, Торопыгин Андрей Владимирович Содружество Независимых Государств. Интеграция, парламентская дипломатия и конфликты. Учебник М., "Аспект пресс" 2012.–296 с.

4. Sirojov O.O. Markaziy Osiyoda hamkorlikni mustahkamlashda O'zbekiston tashabbuslari. «Sano-standart» 2018. 2,7 b.t. .

5. Muhammadsiddiqov M.M. Zamonaviy Xalqaro munosabatlarning mintaqaviy jihatlari. O'quv qo'llanma. T., ToshDSHI, 2013.–172.b.

6. www.gov.uz – O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.

7. www.lex.uz – O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlarima'lumotlari milliy bazasi

3. Integratsiya fenomenining asosiy ko'rinishlari

Reja:

1. Integratsiya fenomeni.
2. Ijtimoiy obyektlar.
3. Iqtisodiy integratsiya.
4. Ijobiy va salbiy integratsiya.

Tayanch tushunchalar: *Integratsiya, erkinlik, kafolat, Ijtimoiy obyekt, mohiyat, iqtisodiy integratsiya, totuvlik, jarayonlar.*

1. Integratsiya fenomeni. Zamonaviy jamiyatda XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab xududlar va global miqyosda sodir bo'layotgan muhim o'zgarishlar globallashtirishning muhim xususiyati hisoblanmish integratsiya va regionalizatsiya jarayonlari bilan bog'liq. Xalqaro hamjamiyat evolyutsiyasi va zamonamizning ko'pgina davlatlari hayotida xududlar rolining o'sishi xududiy rivojlanish jarayonlarining ahamiyatini oshiradi. Integratsiyalashgan mintaqaviy birlashmalarning quyidagi misollarini keltirish mumkin: 1958-yil. Markaziy amerika davlatlari erkin savdo va iqtisodiy integratsiya to'g'risida kelishuv imzoladilar. 1959-yil. G'arbiy afrika valyuta ittifoqi yuzaga keldi. 1960-yil. Lotin amerikasining erkin savdo assotsiatsiyasi tashkil topdi. 1960-yil. Markaziy amerika umumiy bozori rasmiylashtirildi.

1964-yil. Pokiston, Eron va Turkiya mintaqaviy hamkorlik va rivojlanish tashkilotiga asos soldilar. 1967-yil. Janubi-Sharqiy Osiyo assotsiatsiyasi (ASEAN) tashkil topdi. 1991-yil. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi tashkilotiga asos solindi. Mintaqaviy xususiyatga ega bo'lgan siyosiy jarayonlarni o'rganishda rus olimlari Yu.V. Kosov va V.V. Fokinalar ularni quyidagi darajalarga bo'lishni taklif etadilar:

1. Mikro daraja – bir davlat doirasidagi qo'shni mintaqaviy – xududiy birliklar o'rtasidagi aloqalar (federatsiya subyektlari, viloyatlar, shtatlar va xk.).

2. Mezo daraja – umumiy madaniy-tarixiy, etnik va boshqa shu kabi umumiy xarakteristikaga ega bo'lgan xududlar trans chegaraviy hamkorligi bilan xarakterlanadi;

3. Makro daraja – trans chegaraviy xududlar darajasi. Umumiy siyosiy loyihalarni amalga oshirish yoki muhim hayotiy ahamiyatga ega manfaatlarga daxldor sohalarda hamkorlikdagi siyosatni amalga oshirish uchun o'zaro aloqadorlikka milliy davlatlar tortiladilar (Yevropa hamjamiyati, ATR, NAFTA va xokazo.). Mezo (o'rta) darajadagi

mintaqaviy siyosiy jarayonlarga, ya'ni Markaziy Osiyodagi integratsion jarayonlarga asosiy e'tibor qaratish mumkin.

Integratsiya – natijasi yaxlitlikka olib keluvchi jarayon yoki xarakat; birlashuv, qo'shilish, birlikning tiklanishidir. Lotin tilida integratio – tiklanish, to'ldirish ma'nosini bildiradi (integer – to'liq, but so'zidan kelib chiqqan). Integratsiya – rivojlanish jarayonining alohida qism va elementlarning birlashuvi bilan bog'lik tarafi. Integratsiya jarayonlari ham shakllangan tizim doirasida o'rin olishi mumkin, bu xolda u tizimning yaxlitligi va shakllanganligi darajasini oshirishga olib keladi yoki avval bog'lik bo'lmagan elementlardan yangi tizim shakllanishida ham o'rin oladi.

Integratsiya tushunchasi – iqtisod, siyosatshunoslik, falsafa, tilshunoslik, sotsiologiya, psixologiya, meditsina, informatika, matematika, fizika va kupgina boshqa fanlarda bir-biridan farq qiladigan ma'nolarni anglatishda qo'llaniladi. Markaziy Osiyo davlatlarining global, milliy, mintaqaviy va mahalliy muammolarni hal etish hamda taraqqiyotning yangi bosqichlariga ko'tarilish uchun intilayotgan siyosiy integratsiya jarayoni alohida xodisa sifatida o'rganiladi. Siyosiy ittifoq – integratsiyaning oliy ko'rinishi bo'lib, u iqtisodiy va ijtimoiy asoslarga tayanadi. Ijtimoiy integratsiya bu:

1. Mustaqil, o'zaro jipslashmagan ijtimoiy obyektlar (individlari, guruhlar, ijtimoiy sinflar, davlatlar) o'rtasida optimal ijtimoiy aloqalarning o'rnatilish jarayoni va umumiy maqsad hamda manfaatlar asosida tarkibiy kelishuv va bog'liklik asosida, ularning yagona, yaxlit tizimga aylanish jarayonidir.

2. Ijtimoiy tizim tomonidan ijtimoiy munosabatlarning barqarorligi va muvozanatini ta'minlash shaklidir.

Turkiy xalqlar va Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida shakllangan an'anaviy ijtimoiy aloqalar va madaniyatlar yaqinligi – mintaqadagi muhim siyosiy jarayonlarning amalga oshishida va shakllanishida hal qiluvchi rolni o'ynaydi, chunki xar qanday davlatlar aro hamda millatlar aro munosabatlar avvalo, o'zaro xurmat va teng xuquqlilikka asoslanadi.

Integratsiya deganda eng keng ma'noda ilgari tarqalgan qismlardan yangi jamoatchilik yaratilishi tushuniladi. Siyosiy integratsiyalashuv

holatida, muayyan hududiy chegaralarda mustaqil siyosiy bir butunlikni yaratish yoki hududga aniq bog'liq bo'lmagan siyosiy hamjamiyatning yaratilishi haqida so'z olib borilishi mumkin.

Birinchi holatda odatda, davlatchilikni rasmiylashtirish – davlatlar federatsiyasi yoki konfederatsiyasi shaklida millatlararo birlashuv yaratilishini nazarda tutadi. Bunda siyosiy integratsiya uzun o'lchamga va tashqi chegaralarga ega, ya'ni global emas, mintaqaviy hisoblanadi. Integratsiya jarayoni natijasida integratsiyalashgan makon ichida siyosiy chegaralarni bosqichma-bosqich yo'q qilish yoki bartaraf etish sodir bo'ladi.

Mintaqaviy integratsiya globallashuvni "denatsionalizatsiya" jarayoni, aniqrog'i, "desuverenizatsiya" (alohida-alohida davlat ma'nosida), butun dunyo bo'ylab siyosiy makon sifatida tushunish mumkin bo'lgan ma'noda va darajada qo'llab-quvvatlaydi. Bu ma'noda globallashuv jahon tizimining har biriga tegishli o'ta ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarga ega bo'lgan asosiy millat davlatini tashkil etadigan ideal-tipik kartinasining haqiqiylikni yuksaltiradi. Biroq siyosiy integratsiya boshqa yakuniy maqsadga ega bo'lishi mumkin — hududiy aloqadan mahrum bo'lgan siyosiy jamoani shakllantirish. Bunday holda biz to'g'ridan-to'g'ri K. Doych tomonidan ishlab chiqilgan kontseptual asoslari bo'lgan siyosiy aktyorlar o'rtasidagi kommunikativ integratsiyaga murojat qilamiz. Bu tushuncha bilan dunyoni davlatlarga va davlat chegaralariga bo'lish, albatta, amaliy ahamiyatga ega emas. Bunday siyosiy jamoaning ishtirokchilari, birinchi navbatda, hudud yoki davlat tomonidan emas, balki umumiy madaniyat, rasmiy va norasmiy me'yorlar, urf-odatlar, va qadriyatlar bilan birlashtirilgan. Ularga bo'lgan sadoqati va muayyan birlikni shakllantiradi, unga tegishli bo'lgan barcha kishilarning o'ziga xos xususiyati bo'lib, bunday butunlikni his etadigan va tan olgan har bir kishi o'rtasida ishonch va o'zaro tushunish darajasini oshiradi.

Bunday jamiyatning siyosiy madaniyatini tarqatish va ko'paytirish turli yo'llar bilan amalga oshirilishi mumkin, ammo mutaxassislar orasida eng samarali ishtirok etish hisoblanadi. Mazkur usul amaldagi integratsiya shaxslari bevosita integratsiyalash harakatini o'rgatishning

institutsional jarayoniga qo'yilishini ko'zda tutadi. Buning natijasida ularning integratsiya sharoitlariga moslashishi va jamiyatning siyosiy madaniyatini ishlab chiqish va o'zgartirishga qo'shilishi yuzaga kelmoqda. Bunday usul M.Xaydegger tomonidan "jalb etilgan ishtirok" tushunchasiga muvofiq bo'lib, uning uchun agentning tinchligi uning turmush tarzida rasmiylashtirilgan, madaniyatga sho'ng'igan.

Milliy davlatlar ahamiyatli siyosiy ta'sirni saqlab qolgan holda, o'z maqsadlariga erishish uchun o'z fuqarolari manfaatlarining xalqaro vakolatxonaligiga monopoliya yo'qotgan holda, siyosiy ma'noda transmilliylashtirish to'g'risida gapirish mumkin. Transmilliylashtirish alohida davlatlar to'g'ridan-to'g'ri foydalanishga ega bo'lmaydigan, o'z avtonomiya vakolatlari sohasiga ega, yetarlicha nufuzli millatlararo institutlar yaratilishi bilan bog'liq. Amaliyotda bu shart faqat Yevropa Ittifoqi doirasida amalga oshirilgan.

Mamlakatimiz asta-sekin, lekin barqaror tarzda Yevropa Ittifoqining iqtisodiy, gumanitar va siyosiy makoniga jalb qilmoqda, biroq Yevropa bo'ylab milliy siyosiy qarorlar qabul qilish imkoniyatini qo'lga kiritish juda qiyin. Ikki jarayonning aniq asenkronligi mavjud: Rossiya "yagona Yevropa" ning bir qismiga aylanib bormoqda, bu uning Yevropa ishlariga ta'sir qilish huquqining mutanosib o'sishi bilan bog'liq. Joriy salbiy tendensiyalari saqlab qolish bilan ruslar Yevropa Ittifoqi tomonidan passiv nazorat ob'ektlaridan biri bo'lishi xavfiga ega.

An'anaviy liberal millatchilik logika doirasida har qanday faoliyat ko'rsatayotgan siyosat shaxsi, xoh inson bo'lsin xoh davlat, avvalo, o'z manfaatlarini yuksaltirish bilan shug'ullanadi deb hisoblanadi. Shu bilan birga, siyosiy harakat sub'yekti egoizm ko'rsatkichlari asosan o'z xavfsizligini ta'minlash bilan cheklanadi. Shu sababli, shunday nomga munosib bo'lgan jiddiy siyosat faqat fuqarolarning yashash uchun xavfsiz bo'lgan davlat chegaralari doirasida amalga oshirilishi mumkin, ularning ichida ushbu xavfsizlikning o'ziga xos "ma'naviy kafolati" bo'lib xizmat qiluvchi jamoa mavjud. Tegishli davlat chegaralaridan tashqarida, "o'z" fuqarolarining xatti-harakatlarini tartibga solish uchun jamiyat tomonidan qabul qilingan "to'g'ri" xatti-harakatlar standartlari muqarrar ravishda buziladi.

Bundan tashqari, liberalizm siyosiy hokimiyatni asosan jamoatchilik sohasi bilan bog'laydi. Natijada, xususiy qo'llarda bo'lgan iqtisodiy hokimiyatning siyosiy ahamiyati susaymoqda. Davlat markaziy tahlili bilan birgalikda xususiy va ommaviy sohalarga bo'lish transmilliy korporatsiyalarning siyosiy ta'sirini e'tiborsiz yoki pas baholashga olib keladi. Hokimiyatni faqat ommaviy soha bilan bog'lab, liberal nazariyalar siyosiy diskurs fokusini cheklaydi: bu faqat ularning hududiy chegaralaridagi davlatlarni qamrab oladi. Ichki nodavlat jarayonlariga e'tibor qaratmagan holda, tahlilchilar transmilliy ta'sirlarni e'tiborsiz qoldiradilar.

Shu bilan birga, globallashuv hududiy chegaralarga qaramasdan, davlatlarning iqtisodiy, moliyaviy va tabiiy jarayonlarga bevosita ta'sir ko'rsatish qobiliyatini tubdan cheklaydi. Hech bir davlat xalqaro jinoyatchilikni muvaffaqiyatli to'xtatish, kasalliklar tarqalishi yoki iqlimning texnogendik o'zgarishlariga qarshi kurashish uchun yalpi talab qilishga tayyor emas. Globallashuv nazariyalarining radikal tarafdorlari hatto davlat chegaralari va bu borada dunyoning hududiy bo'linishi umuman amaliy ahamiyatini yo'qotganiga ishonishadi va davlatchilik "jahon hukumati" ning boshlanishi oldida zaiflashib, asta-sekin "yo'q bo'lib bormoqda" degan fikrda.

Biroq, bunday xulosa shoshilib va bo'rtirib chiqarilganday ko'rinadi. Aslida, mintaqaviy integratsiya (Yevropa Ittifoqi) shakllari bo'yicha eng rivojlangan va murakkab bo'lgan taqdirda ham, ijtimoiy munosabatlar qisman avvalgi, aniq belgilangan hududiy formatni yo'qotadi. Bundan tashqari, Yevropaning integratsiyalashgan hududida ichki chegaralar tarqalib ketganligi sababli, uning tashqi chegaralari yanada muhimroq bo'lib, Yevropa integratsiyasi hududida bo'lganlar va undan tashqarida qolganlar o'rtasidagi farqni yanada kuchaytiradi.

Yevropa davlatlari bugungi kunda integratsiya strategiyasini belgilashda duch keladigan muammolar an'anaviy tashqi siyosat chegaralaridan tashqarida qolmoqda. Sodir bo'layotgan o'zgarishlarni aniqlaydigan boshqa tushunchalar talab qilinmoqda.

Liberal-ratsionalistik nuqtai nazardan, Yevropa Ittifoqi siyosati hanuzgacha ayrim davlatlar hukumati Yevropa siyosati asosida olib

borilmoqda. Ular, ehtimol, majburan, noiloj va hatto kechikib, o'zlarining oldingi rolini va kuchli raqobatning "ob'yektiv" fonida xalqaro ta'sirni saqlab qolish uchun integratsiyaga rozi bo'lishadi. Integratsiyalashgan holda, davlatlar o'zlarining suverenitetining bir qismini millatlararo Yevropa institutlariga yoki butun jahon tashkilotlariga "qurbon qilishmoqda". Shu bilan birga, bunda millatlararo organlarga birinchi navbatda davlatlarning eng sust bajarilgan ilgari vakolatli sohalari (savdo, moliya) o'tib ketadi. Bir xil mintaqaviy kvazi-hukumat mavjud bo'lib, unda milliy darajadagi milliy davlatlar faqat milliy siyosiy boshqaruvning yetarlicha samarali bo'lmagan xo'jalik boshqaruvi tomonlarini "to'xtatadi" faqat o'sha tomonlarini "ushlab turadi".

Paradoksal, ko'rinishda, davlatchilik o'zgaradi, lekin u buzilmaydi va hatto o'zini mustahkamlashga qodir bo'ladi. Yevropa Ittifoqi xalqaro siyosatda o'zini ishonchli deb his qila boshlaydi, chunki uning tarkibidagi eng kuchli davlatlar o'zlari xohlaganda ham o'zlarini ahamiyatsizdek his qilishadi. Bu nima yuz berayotgani haqida oqilona tushuntirish bo'lishi mumkin, buning ortida uning haqiqiy ma'nosi sezilarli darajada yashiriladi.

2. Ijtimoiy obyektlar. Tahliliy rejada mutaxassislar integratsiyani salbiy va ijobiy deb hisoblashadi. Bunga alohida e'tibor berish kerak. Salbiy integratsiya katta ko'lamli bozorni rasmiylashtirish uchun milliy to'siqlarni bartaraf etishni ko'zda tutadi, bu yerda xo'jalik xavfsizligining kelgusi hech qanday modeli oldindan belgilanmaydi. Muayyan turdagi tovarlarga nisbatan savdo to'siqlarini bartaraf etish kelajakda ularni milliy doirada ishlab chiqarishni tartibga soladigan standartlarni bir vaqtning o'zida belgilashni nazarda tutmaydi. Faqatgina ushbu turdagi mahsulotlar integratsiya uyushmasining boshqa a'zo davlatlarida erkin sotilishi mumkin. Salbiy integratsiya to'g'ridan-to'g'ri neoliberal mafkuraning postulatlaridan kelib chiqadi, bu esa ijtimoiy to'lovlar hajmini kamaytirishni va davlatlarni bozorning ishlashiga siyosiy aralashuvdan maksimal darajada cheklashni talab qiladi. Bunda fuqarolik shaklida saqlanayotgan milliy tegishlilik yakka tartibdagi huquqlar uchun kurashish o'rtasiga aylantiriladi, uning davrida milliy

fuqarolik (oldingi davrlardagi qon qarindoshligi kabi) e'tiborga olinadi. Unga «Boshqasi» sifatida hali ko'p yoki kam ishonch bilan taqdim etish mumkin bo'lgan shaxslarning huquqlarini rad etish uchun faqat farovonlik bilan ham murojaat qilinadi.

Milliy institutlarning salbiy integratsiyalashuv nuqtai nazaridan, davlatlarning raqobatbardosh shart-sharoitlarni barcha iqtisodiy aktorlar uchun teng darajada ushlab turish uchun mintaqaviy bozorning ishlash tizimiga, aralashishga yo'l qo'ymaslikdir. Shu bilan birga, davlatlar hanuzgacha siyosiy integratsiyaning ishtirokchilari sifatida harakat qilishadi, ammo umumiy, ko'p bosqichli mintaqaviy siyosiy tizim qurilishi amalga oshgani yo'q. Millatparvarlik siyosiy sifat sifatida faqat yordamchi maqsad bo'lib qolmoqda. Biroq, har bir mamlakatning ichki siyosiy maydonlarida yuzaga keladigan jarayonlarga aralashmaydigan inspektor, hakam, sifatida milliy davlat "ustuni" mavjud.

Umumiy Yevropa valyutasi (yevro) salbiy integratsiya ko'rsatkichidir. Yagona valyutaning Yevropa modeli, valyuta ittifoqining ayrim a'zo-davlatlariga, ayniqsa, ularni qattiq azoblagan iqtisodiy shoklarga qarshi kurashishda yordam beradigan vositalarni joriy etishni nazarda tutmaydi. Ma'lumki, bu jiddiy muammolarni tashkil etmoqda: ma'lum ma'noda Yevropa Ittifoqi mamlakatlari o'zining o'ziga xos iqtisodiy muammolari bilan bir-biriga «tashlangan». Ular ixtiyorida almashish kurslarini tartibga soluvchi mexanizm yo'q va ular fiskal asbob-uskunalaridan foydalanishda cheklangan. Shu bilan birga, ishchi kuchi oqimi (ayniqsa, Yevropada davom etayotgan madaniy farqlar va ortib borayotgan ksenofobiya tufayli) o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarga teng ravishda barcha Yevropa Ittifoqi mamlakatlariga o'zgaruvchi iqtisodiy sharoitlarga yo'l qo'yilishini ta'minlash uchun jadal va plastik bo'la olmaydi. Iqtisodiy va valyuta ittifoqi bilan bog'liq vaziyatlar ham shunday. Bu yerda tegishli xo'jalik qarorlarini qabul qilish texnokrat tor doirasi qo'lida bo'ldi. Yevropa Ittifoqi rahbariyati hozirga qadar inflyatsiyaning pastligi mustaqil markaziy banklar uchun osonroq yutuq deb taxmin qilmoqda. Hukumatlarning navbatdagi saylovda g'olib bo'lishi uchun keng jamoatchilikni qiziqtirishga to'g'ri kelishi aksioma

hisoblanadi. Bu esa iqtisodiy samaradorlik muammolariga to'sqinlik qiladi.

Pul-kredit siyosatini boshqarish faqat siyosiy qarorlarni shakllantirishga xizmat qiladi va ularning bajarilishi moliyaviy bozorlarning reaksiyasiga bog'liq. Boshqacha qilib aytganda, a'zo-davlatlarning siyosiy va ma'muriy tuzilmalari moliyaviy-iqtisodiy qarorlarni qabul qilish va amalga oshirishda bevosita ishtirok etishdan bir oz chetga surib qo'yilgan va ularni e'lon qilish (masalan, pul-kredit siyosati sohasida) birinchi navbatda bozor qatnashchilari va ularning kutilgan reaksiyalari bo'yicha hisoblanadi. Lekin bu ham barcha xo'jalik sohalarida mavjud emas, masalan, transport siyosatini belgilashda, shuningdek fiskal sohada muammolar paydo bo'ladi. Bozorlar salbiy integratsiya mexanizmlarini ishga tushirish natijasida ochilganda, avval mamlakat ichkarisida mavjud bo'lgan ijtimoiy kuchlarning muvozanati buziladi. Uni qaysi shaklda tiklash kerakligi haqida to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatmalar mavjud emas, lekin unda transmillashtirilgan o'yinchi sifatidagi biznes faoliyat ko'rsatayotgani aniq. Davlatning milliy bozorlarni boshqarish, kapital oqimlarini nazorat qilish, pul-kredit siyosati (inflyatsiya va foiz stavkalari) ustidan milliy nazoratni amalga oshirish, ish haqi muzokaralarining markazlashtirilgan tizimini saqlab qolish qobiliyati-bularning barchasi birinchi navbatda kapitalga muxolifatdagi ish haqi pozitsiyalarini mustahkamlashga yordam berdi. Bozor kuchlarining harakati umumiy talabning ijobiy integratsiyasida namoyon bo'ladi, bu bozor kuchlarining butun integratsiyalangan maydon miqyosida ongli ravishda tuzatishni nazarda tutadi.

Ijobiy integratsiyaga ega bo'lgan holda, ishtirokchi davlatlar ichki mexanizmlari millatlararo siyosiy qarorlarda belgilanadigan modelga muvofiq keltirishi kerak. Yevropa Ittifoqida ijobiy integratsiya misollarini, avvalo iste'molchilar huquqlarini himoya qilish, atrof-muhitni muhofaza qilish va xavfsiz mehnat sharoitlari sohasida topish mumkin. Ijobiy integratsiya ijtimoiy jihatdan ko'proq yo'naltirilgan. Bu tovar, ishlab chiqarish, mehnat sharoitlari va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha standartlarni belgilaydigan tartibga soluvchi impulsar tizimi bo'lib, u jamoat manfaati deb e'tirof etilgan narsalardan kelib

chiqadi. Yevropa Ittifoqi mehnat sharoitlari, atrof-muhit, sog'liqni saqlash va ish bilan ta'minlashning ijtimoiy jihatlariga e'tibor berishni talab qilib, aksincha ajralgan hukumatlar tomonidan e'tiborsiz qoldiriladigan joylarga bostirib bo'lsa ham kirib kelmoqda. Yevropada salbiy va ijobiy integratsiyalarning mavjudligi liberalizmning "ikki yuzi" ligini aks ettiradi. "Iqtisodiy", "sof liberalizm" yoki "neoliberalizm" bozorni birinchi o'ringa qo'yadi.

Demak, demokratiya, tinchlik va shaxsiy huquqlarga rioya qilish bozor iqtisodiyotining muvaffaqiyatli ishlashiga bog'liq. "Sof liberallar" dan farqli o'laroq, ijtimoiy liberallar inson huquqlarini birinchi o'ringa qo'yishadi. Ular asosiy insoniy ehtiyojlarni qondirish uchun, shu jumladan to'g'ridan-to'g'ri siyosiy yo'llar bilan bozorga to'liq ishonmasdan bozor kuchlarining ishlashida cheklovlariga imkon berishadi. Siyosatda "sof liberallar" konservativ va hatto avtoritar kuchlar bilan o'zaro til topishishga moyildirlar. Ijtimoiy liberallar esa ijtimoiy demokratlar bilan ittifoq tuzishga moyil bo'lishadi.

Yevropa loyihasining ijtimoiy-liberal qismi timsoli sifatida ijobiy integratsiya yuzaga kelgan taqdirda, hokimiyat turli darajadagi hokimiyat va jamoat tuzilmalarida bo'lgan aktorlar o'rtasida tarqaladi va milliy hukumatlar uni monopoliyalashga qodir bo'la olmaydi. Davlatlar bunday holatda ajralgan davlatlarning ichki siyosiy kuchlari (sotsialistlar, xristian yoki islom partiyalari) Birlashgan Yevropa arenasiga kirishini taqiqlay olmaydi. Mintaqaviy siyosiy transmilliylashuv sharoitlari shu tarzda osonlashadi. Ayrim davlatlarning "konteynerlari" doirasida ishlaydigan kuchlar qo'shimcha joy oladi. Ular endi milliy hukumatni chetlab o'tib, milliy institutlarga (komissiya, Yevropa sudi, yevro parlamentiga) bevosita murojaat qilishlari mumkin bo'ladi. Shaxslar yangi imkoniyatlarga ega bo'lib, ayni paytda yanada murakkab siyosiy muhitga, ulardan jasorat va tashabbus, yangi ko'nikmalar va malakalar talab qiladigan muhitga tushib qolishadi. "O'zlarining" davlat va davlat tuzilmalarini qo'llab-quvvatlashiga passiv ravishda ishonish unchalik oqilona qaror emas.

Salbiy integratsiya nuqtai nazaridan, asosiy siyosiy aktorlar sifatida davlatlar o'z manfaatlarini o'zboshimchalik bilan ta'qib qilmoqdalar,

ammo ularning harakatlari institutsional "yashash muhitini" o'zgartirish orqali ta'sir ko'rsatish mumkin.

Ijobiy integratsiya bilan asosiy rol strukturaga, ya'ni boshqaruv impulslarini umumYevropa darajasidan milliy darajaga o'tkazish masalasiga beriladi va davlat aslida mustaqil siyosiy aktorlar sifatida qaralmaydi. Ijobiy integratsiya xo'jalik faoliyatini umumYevropa boshqaruv so'zining eng keng ma'nosida rasmiylashtirishga olib keladi. Bunday boshqaruv, o'z navbatida, transmilliy siyosiy tarmoqlarning o'ziga xos boshqaruv shakli sifatida tarqatilishiga xizmat qiladi. Siyosiy qoidalarni ishlab chiqishga ixtisoslashgan tarmoqlarda davlat va xususiy aktorlar (siyosatchilar, tadbirkorlar, ekologlar, mansabdor shaxslar) o'zaro hamkorlik qiladi. Biroq, tarmoqdan tashqaridagi boshqaruv teng rivojlanmaydi. Valyuta sohasi, tashqi siyosat va xavfsizlik siyosati, ichki ishlar va Adliya sohasidagi hamkorlik, ayrim mamlakatlar hukumatlari va Yevropa institutlari bilan hamkorlik tarmoq boshqaruvini bilmaydi. Nazariy jihatdan ham, xususiy va jamoat tashkilotlari ushbu sohalarda hamkorlik qilib, transmilliy koalitsiyalarni yaratishganliklarini tasavvur qilish qiyin.

Yevropa darajasida boshqaruvning o'ziga xos tuzilmalari (siyosiy-xo'jalik muammolarini hal etish bilan bog'liq siyosiy, huquqiy va ijtimoiy institutlar), shuningdek, hokimiyat qoidalarini ishlab chiqishga ixtisoslashgan siyosiy tarmoqlar paydo bo'lishi adabiyotda Yevropalashish deb atala boshlandi. Bu ma'noda, birinchi navbatda, integratsiya madaniyati va amaliyotining Yevropa Ittifoqining ayrim davlatlarining siyosiy tizimlariga ta'sirini nazarda tutadi. Bunda Yevropa o'lchamini mamlakatimizdagi siyosiy qarorlar qabul qilish arenalarga kiritishga alohida e'tibor qaratilmoqda, uning davomida Yevropa Ittifoqi siyosiy va iqtisodiy dinamikasi milliy siyosatlar darajasida tashkil etuvchi logikaning bir qismi bo'ladi.

3. Iqtisodiy integratsiya. Iqtisodiy integratsiya – yondosh davlatlarning ularni asta-sekin iqtisodiy birlashishiga olib boruvchi, ushbu mamlakatlar tomonidan kelishilgan davlatlararo iqtisod va siyosat yuritishiga asoslangan barqaror aloqlarni rivojlantirish jarayonidir. Iqtisodiy integratsiya ikkinchi jahon urushidan keyingi tarixiy vaziyatda

yuzaga kelgan fenomendir. Uning quyidagi shakllari mavjud: Preferensial zona, Erkin savdo zonasi, Bojhona ittifoqi, Umumiy bozor, Iqtisodiy ittifoq, Iqtisodiy va valyuta ittifoqi. Preferensial zona – vaqt va hajm jihatidan cheklangan, davlatlar va korxonalar darajasidagi hamkorlik amalga oshiriladigan iqtisodiy integratsiyaning primitiv shaklidir.

Iqtisod fanlari doktori, professor Sh.R. Orifxonov ushbu bosqichini kooperatsiya (ingliz tilida co-operation – hamkorlik, birgalikdagi harakat ma'nosini anglatadi) deb ataydi.² Erkin savdo zonasi – ishtirokchi mamlakatlar o'zaro savdoni tarif va boshqa turdagi to'siqlardan ozod qilishi, tovarlar kirib kelishiga cheklovlardan voz kechish, lekin har biri ushbu zonaga kirmaydigan uchinchi mamlakatlar bilan avvalgidek o'z bojhona siyosatini olib borishi shaklidagi iqtisodiy integratsiya shaklidir. Bojhona ittifoqi – ishtirokchi mamlakatlar o'zaro savdoni liberallashtirishga kelishib, birinchi o'rinda boj va yig'implarni bekor qiladigan ittifoqdir. Ushbu ittifoqqa kirmaydigan uchinchi mamlakatlarga nisbatan import qilinayotgan tovarlarga yagona tashqi bojhona tarifi saqlanadi. Umumiy bozor – ishtirokchi mamlakatlar xududida nafaqat tovarlarning, balki ishlab chiqarish omillari – mehnat bozori va sarmoyasining erkin harakati amalga oshiriladigan yagona iqtisodiy hududdir. Iqtisodiy ittifoq – umumiy bozor tarkibiy qismlariga barcha ishtirokchi mamlakatlar tarafidan kelishilgan yagona iqtisodiy siyosatni olib borish omili qo'shiladi. Valyuta ittifoqi – ittifoq doirasida yagona valyuta muomalada bo'ladi. Siyosiy ittifoq – integratsiyaning eng oliy bosqichidir. Siyosiy integratsiya – bir nechta davlatlarning iqtisodiy tizimlari darajasida iqtisodiy integratsiya jarayoni amalga oshirilgani kabi, yaxlit siyosiy tizimlar kompleksining shakllanishidir.

Integratsiya ikki yo'nalishga ajratiladi: global va mintaqaviy integratsiya.³ Integratsiya fenomenining asosiy belgilari quyidagilardir: milliy ishlab chiqarish jarayonlarining bir-biriga singishi va qo'shilib ketishi; ishtirokchi mamlakatlar iqtisodiyotida tarkibiy o'zgarishlar sodir

² Sh. R. Orifxonov. Sentralnaya Aziya: regionalnaya integratsiya i bezopasnost. – T.: AkademXizmat, 2008. – 59-60 bet.

³ Sh. R. Orifxonov. Sentralnaya Aziya: regionalnaya integratsiya i bezopasnost. – T.: AkademXizmat, 2008. –60 bet.

bo'lishi; integratsion jarayonlarning zarurligi va ularning maqsadli tartibga solinishi. Integratsiya darajalari: makroiqtisodiy (davlat miqiyosidagi integratsiya); mikroiqtisodiy (korxonalar o'rtasidagi ittifoqlar – trans milliy uyushmalar).

Har hil tashqi siyosiy – Qozog'istonning Rossiyaga va O'zbekistonning Amerikaga oriyentatsiyasi ta'kidlanardi. Lekin haqiqatda 2003-yil avgust va 2004-yil aprel oyida O'zbekiston va Rossiya prezidentlarining uchrashuvi – munosabatlarning yuqori darajada ekanligini ko'rsatardi. Biroq miliy kayfiyat va mag'rurlik o'sishi chegaralaridan tashqariga chiquvchi ma'naviy g'oyaning (masalan Rossiyada) mavjud emasligi, bu jarayonlarni sekinlashtirishi mumkin.⁴

Shubhasiz, Markaziy Osiyo davlatlarining Rossiya bilan aloqalari yaqin istiqbolda ko'pgina halqaro muammolarni hal etishda muhim, balki, hal qiluvchi rolni o'ynaydi. Bu nafaqat yaqin iqtisodiy va siyosiy aloqalar, nafaqat hozir yuz berayotgan iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy jarayonlar o'xshashligi bilan, balki Markaziy Osiyo va Rossiya halqlari etnopsixologik va madaniy qiyofasiga ularning ko'p asrlik o'zaro munosabati va o'zaro ta'siri tarixi qoldirgan iz bilan shartlangan.

Shuningdek, Yevropa Ittifoqi davlatlari o'zlarining iqtisodiy faoliyatini qisman muvofiqlashtirishdan tortib, umumiy iqtisodiy strategiyani amalga oshirishga qadar tashqi iqtisodiy siyosatini doimiy ravishda muvofiqlashtirganlar.

G'arbiy Yevropa integratsiyasining barcha jihatlarini batafsil tahlil qilmasdan, uning muvaffaqiyatiga yordam beradigan eng muhim omillarni ajratib ko'rsataylik.

1. Integratsiyani rivojlantirish maqsadlarini aniq tushunish va umumiy uzoq muddatli ustuvorliklarni belgilash. Yevropa Ittifoqidagi integratsiya jarayonlari puxta o'ylangan strategiya asosida, ularga erishish mexanizmlari va vositalarini aniqlash bilan amalga oshirildi va amalga oshirilmoqda. Har qanday muhim dasturni qabul qilishdan oldin har doim mutaxassislar guruhlarini ishi olib borilgan va bu juda muhim.

⁴ Shavkat Arifxanov. Sentralnaya Aziya: Regoinalnaya integratsiya i bezopasnost. – T.: AkademXizmat, 2008. – 68 bet. 2 Shavkat Arifxanov. Sentralnaya Aziya: Regoinalnaya integratsiya i bezopasnost. – T.: AkademXizmat, 2008. – 70 bet. 39

Yakuniy hisobot oddiy fuqarolar taklif qilingan loyihaning ijobiy va salbiy tomonlarini baholashlari uchun e'lon qilindi.

2. Bosqichli rivojlanish. Yevropa Ittifoqining rivojlanish tarixi integratsiyaning eng past bosqichlaridan eng yuqori bosqichiga ko'tarilishdir: erkin savdo zonasidan bojxona ittifoqi va yagona ichki bozorga, keyin iqtisodiy, pul-kredit va siyosiy ittifoqlarga. Hozirda nafaqat iqtisodiy sohada, balki muvofiqlashtirilgan siyosat olib borilmoqda. Umumiy tashqi va xavfsizlik siyosatini muvofiqlashtirish, Yevropa fuqaroligini qabul qilish, ichki ishlar va adolat, ijtimoiy va boshqa sohalarida hamkorlik qilish.

3. Har xil faoliyat sohalarida ularga ustuvor vakolatlarni bosqichma-bosqich topshirish bilan davlatlararo institutlarning rolini kuchaytirish. Qarama-qarshilik printsipini tobora tez-tez qo'llash – qarorlarni eng yuqori samaradorlik bilan amalga oshirish mumkin bo'lgan darajada qabul qilish kerak bo'lganda.

4. Iqtisodiy shartlar, real tadbirkorlik sub'ektlari, yirik biznes manfaatlarini asosida siyosiy qarorlar qabul qilish.

5. Integratsiya siyosatining uzluksizligi. Yevropa Iqtisodiy Hamjamiyati, so'ngra Yevropa Ittifoqi davlatlarida hukumatlar almashganiga qaramay, ularning turli siyosiy yo'nalishlari, integratsiyalashuvning umumiy maqsadlariga sodiq qolish saqlanib qoldi.

6. O'zaro maqbul manfaatlar muvozanatini izlash va kelishuvni topish. Integratsiya siyosatida murosalarining roli nihoyatda katta. Kollektiv qarorlarni ishlab chiqish o'zaro imtiyozlar, turli tomonlarning manfaatlarini muvofiqlashtirish asosida amalga oshiriladi.

7. Yevropa Ittifoqi qonunchiligi va milliy qonunchilikning o'zaro ta'siri. Yevropa Ittifoqi qonuni a'zo davlatlarning ichki qonunchiligiga aylanib, yagona huquqiy makonni tashkil etadi. Ishtirokchi – davlatlarning fuqarolari va korxonalari, ularning jismoniy va yuridik shaxslari, ularning kasbiy va tijorat faoliyati doirasida Yevropa Ittifoqi qonunchiligida belgilangan xar sohada amalga bir xil huquqiy muhitga ega bo'ladi va shu nuqtai nazardan ular teng asosda

faoliyat yuritishadi. Yuz bergan nizolarni hal qilishda qonun va Yevropa Ittifoqi sudi asosiy ahamiyatga ega.

8. Integratsiya uchun zarur me'yoriy-huquqiy bazani tayyorlash, integratsiya hujjatlari va ularni amalga oshirish mexanizmlarini ishlab chiqishda puxtalik va tafsilotlar muhimdir.

9. Jamiyat ko'magiga tayanish. Jamoatchilik fikriga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish. Oddiy fuqarolarga muayyan integratsiya bosqichlarining maqsadlari va kutilgan natijalarini tushuntirish.

Shu bilan birga, analitik jixatdan mutaxassislar integratsiyani salbiy va ijobiy deb hisoblashadi. Bunga alohida e'tibor berish kerak.

Mintaqaviy tashkilotlar faoliyatini o'rganish natijasida xalqaro mintaqaviy ilmiy-texnikaviy hamkorlikning intensivlashish jarayonlari zamonaviy sharoitlarga xos degan xulosaga keladi. Ayni vaziyatda xalqaro hukumatlararo va nodavlat mintaqaviy tashkilotlar sonining ko'payishi kuzatilmoqda. Ularning tarkibida ilmiy-texnikaviy hamkorlik bo'yicha maxsus organlar shakllantiriladi.

Ushbu masalani o'rganish amaliy xarakterga ega, chunki o'rganish natijalari ushbu hamkorlikning MDHdagi hozirgi holatining ijobiy va salbiy tendentsiyalarini aks ettiradi va MDH davlatlarining innovatsiya va integratsiya kanalida rivojlanish istiqbollarini belgilaydi. Bunday reja bo'yicha ishlar muayyan tuzatish choralari qo'llashga, ijobiy tendentsiyalar ta'sirini kuchaytirishga va MDHda sodir bo'layotgan innovatsion jarayonlarga salbiy momentlarning ta'sirini susaytirishga imkon beradi. Mavzuning dolzarbligi global iqtisodiy inqiroz fonida tobora ortib bormoqda, undan chiqish yo'li yangilik bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bugungi kunga qadar Hamdo'stlik mamlakatlari innovatsion hamkorlikning ba'zi jihatlari mahalliy va rus ilm-fanida yetarlicha rivojlangan. Biroq, MDH mamlakatlarida ro'y berayotgan doimiy o'zgarish jarayonlari, hozirgi bosqichda Hamdo'stlik davlatlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlardagi vaziyatning o'zgarishi, MDHning innovatsion istiqbollari borasida davom etayotgan nizolar muammoni yanada chuqurroq o'rganishni talab qiladi.

MDH davlatlarining oqilona innovatsion hamkorligi milliy innovatsion tizimlarning normal ishlashi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Mavzu doirasida MDH mamlakatlaridagi innovatsion sohaning holatini ko'rib chiqamiz. MDHning ayrim mamlakatlarida innovatsion rivojlanishning umumiy strategik yo'nalishlari, maqsadlari va vazifalari ishlab chiqilgan. Shunday qilib, 2006-yildan 2015-yilgacha Rossiya Federatsiyasida ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirish strategiyasi qabul qilindi; bu yil Rossiya Federatsiyasining 2020-yilgacha bo'lgan davrgacha innovatsion rivojlanish strategiyasi loyihasi ishlab chiqildi. Belorussiya 2004-yil iyun oyida Belorusiya Respublikasi Vazirlar Kengashi Rayosati tomonidan tasdiqlangan "Belarusiyani 2020-yilgacha bo'lgan davrda barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish milliy strategiyasi" ni ishlab chiqdi. Qozog'iston "Sanoat strategiyasi" ni qabul qildi. Qozog'iston Respublikasining 2003-2015-yillarda innovatsion rivojlanishi", Qozog'iston Respublikasi Prezidentining 2003-yil 17-maydagi Farmoni bilan tasdiqlangan" Qo'shimcha ma'lumotlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 15-iyuldagi qarori bilan ishlab chiqarishga innovatsion loyihalar va texnologiyalarni tatbiq etishni rag'batlantirish chora-tadbirlari», ishlab chiqarish bilan yaqin aloqada milliy ilm-fanni rivojlantirish tizimi tasdiqlandi. Moldova Innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish kontseptsiyasini qabul qildi. Joriy yilda Armaniston "Innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishning boshlang'ich strategiyasi konsepsiyasini" tasdiqladi. Shuningdek, "2007-2015-yillarda Tojikiston Respublikasining fan va texnika sohasidagi strategiyasi" tasdiqlandi. Ukrainada "Innovatsiya to'g'risida"gi qonun (2010) va boshqalar qabul qilingan.

Shunisi e'tiborga molikki, ayrim MDH mamlakatlarida, masalan, Moldovada "Innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish konsepsiyasi"da olimlar innovatsion tadbirkorlik uchun ustuvor deb hisoblagan 11 ta soha aniq belgilangan: IT, oziq-ovqat, qishloq xo'jaligi, turizm, telekommunikatsiya, vinochilik, ishlab chiqarish qurilish materiallari, nanotexnologiya va yangi materiallar, dizayn va go'zallik sanoati, biotexnologiya, tibbiyot. Moliyalashtirishning yetarli emasligi sharoitida

ushbu yondashuv barcha MDH davlatlari uchun eng maqbuldir. Shu bilan birga, mamlakatda deyarli yangi texnologiyalarni tatbiq eta oladigan biron bir kompaniya yo'q.

Innovatsion rivojlanish sohasidagi dastlabki amaliy qadamlar MDH mamlakatlarida amalga oshirilayotgani quvonarlidir. Masalan, Moldovada ilm-fan va innovatsiyalar sohasiga moliyaviy sarmoyalar ko'paymoqda. Agar 2008-yilda ushbu sohaga YaIMning 0,7% ajratilgan bo'lsa, unda 2009-yilda – yalpi ichki mahsulotning 0,8% yoki 400 million (taxminan 30 million yevro)ni tashkil qilgan. Taxmin qilinishicha, 2012-yilda bu ko'rsatkich 1% ni tashkil qiladi. Ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarga sarflangan ichki xarajatlar (yalpi ichki mahsulotning foizida) 2008 yil ma'lumotlariga ko'ra Rossiyada 1,04%, Belorussiyada – 0,74, Qozog'istonda – 0,22, Isroilda – 4,86, Shvetsiyada – 3,75, Yaponiyada – 3,42% tashkil qiladi. Shunday qilib, rivojlangan innovatsion davlatlar bilan taqqoslaganda, MDH mamlakatlariga moliyaviy investitsiyalar iqtisodiyotni innovatsion deb hisoblash uchun yetarli emas.

4. Ijobiy va salbiy integratsiya. Salbiy integratsiya katta ko'lamli bozorni rasmiylashtirish uchun milliy to'siqlarni bartaraf etishni ko'zda tutadi, bu yerda xo'jalik xavfsizligining kelgusi hech qanday modeli oldindan belgilanmaydi. Muayyan turdagi tovarlarga nisbatan savdo to'siqlarini bartaraf etish kelajakda ularni milliy doirada ishlab chiqarishni tartibga soladigan standartlarni bir vaqtning o'zida belgilashni nazarda tutmaydi. Faqatgina ushbu turdagi mahsulotlar integratsiya uyushmasining boshqa a'zo davlatlarida erkin sotilishi mumkin. Salbiy integratsiya to'g'ridan-to'g'ri neoliberal mafkuraning postulatlaridan kelib chiqadi, bu esa ijtimoiy to'lovlar hajmini kamaytirishni va davlatlarni bozorning ishlashiga siyosiy aralashuvdan maksimal darajada cheklashni talab qiladi. Bunda fuqarolik shaklida saqlanayotgan milliy tegishlilik yakka tartibdagi huquqlar uchun kurashish o'rtasiga aylantiriladi, uning davrida milliy fuqarolik (oldingi davrlardagi qon qarindoshligi kabi) e'tiborga olinadi. Unga «Boshqasi» sifatida hali ko'p yoki kam ishonch bilan taqdim etish mumkin bo'lgan

shaxslarning huquqlarini rad etish uchun faqat farovonlik bilan ham murojaat qilinadi.

Milliy institutlarning salbiy integratsiyalashuv nuqtai nazaridan, davlatlarning raqobatbardosh shart-sharoitlarni barcha iqtisodiy aktorlar uchun teng darajada ushlab turish uchun mintaqaviy bozorning ishlash tizimiga, aralashishga yo'l qo'ymaslikdir. Shu bilan birga, davlatlar hanuzgacha siyosiy integratsiyaning ishtirokchilari sifatida harakat qilishadi, ammo umumiy, ko'p bosqichli mintaqaviy siyosiy tizim qurilishi amalga oshgani yo'q. Millatparvarlik siyosiy sifatida faqat yordamchi maqsad bo'lib qolmoqda. Biroq, har bir mamlakatning ichki siyosiy maydonlarida yuzaga keladigan jarayonlarga aralashmaydigan inspektor, hakam, hakam sifatida milliy davlat "ustuni" mavjud.

Umumiy Yevropa valyutasi (yevro) salbiy integratsiya ko'rsatkichidir. Yagona valyutaning Yevropa modeli, valyuta ittifoqining ayrim a'zo-davlatlariga, ayniqsa, ularni qattiq azoblagan iqtisodiy shoklarga qarshi kurashishda yordam beradigan vositalarni joriy etishni nazarda tutmaydi. Ma'lumki, bu jiddiy muammolarni tashkil etmoqda: ma'lum ma'noda Yevropa Ittifoqi mamlakatlari o'zining o'ziga xos iqtisodiy muammolari bilan bir-biriga «tashlangan». Ular ixtiyorida almashish kurslarini tartibga soluvchi mexanizm yo'q va ular fiskal asbob-uskunalaridan foydalanishda cheklangan. Shu bilan birga, ishchi kuchi oqimi (ayniqsa, Yevropada davom etayotgan madaniy farqlar va ortib borayotgan ksenofobiya tufayli) o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarga teng ravishda barcha Yevropa Ittifoqi mamlakatlariga o'zgaruvchi iqtisodiy sharoitlarga yo'l qo'yilishini ta'minlash uchun jadal va plastik bo'la olmaydi. Iqtisodiy va valyuta ittifoqi bilan og'ir vaziyatlar ham shunday. Bu yerda tegishli xo'jalik qarorlarini qabul qilish texnokrat tor doirasi qo'lida bo'ldi. Yevropa Ittifoqi rahbariyati hozirga qadar inflyatsiyaning pastligi mustaqil markaziy banklar uchun vazirlarga qaraganda osonroq yutuq deb taxmin qilmoqda. Hukumatlarning navbatdagi saylovda g'olib bo'lishi uchun keng jamoatchilikni qiziqtirishga to'g'ri kelishi aksioma hisoblanadi, bu esa iqtisodiy samaradorlik muammolariga to'sqinlik qiladi.

Pul-kredit siyosatini boshqarish faqat siyosiy qarorlarni shakllantirishga tushadi va ularning bajarilishi moliyaviy bozorlarning reaksiyasiga bog'liq. Boshqacha qilib aytganda, a'zo-davlatlarning siyosiy va ma'muriy tuzilmalari moliyaviy-iqtisodiy qarorlarni qabul qilish va amalga oshirishda bevosita ishtirok etishdan bir oz chetga surib qo'yilgan va ularni e'lon qilish (masalan, pul-kredit siyosati sohasida) birinchi navbatda bozor qatnashchilari va ularning kutilgan reaksiyalari bo'yicha hisoblanadi. Lekin bu ham barcha xo'jalik sohalarida mavjud emas, masalan, transport siyosatini belgilashda, shuningdek fiskal sohada muammolar paydo bo'ladi. Bozorlar salbiy integratsiya mexanizmlarini ishga tushirish natijasida ochilganda, avval mamlakat ichkarisida mavjud bo'lgan ijtimoiy kuchlarning muvozanati buziladi. Uni qaysi shaklda tiklash kerakligi haqida to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatmalar mavjud emas, lekin unda transmillashtirilgan o'yinchi sifatidagi biznes faoliyat ko'rsatayotgani aniq. Davlatning milliy bozorlarni boshqarish, kapital oqimlarini nazorat qilish, pul-kredit siyosati (inflyatsiya va foiz stavkalari) ustidan milliy nazoratni amalga oshirish, ish haqi muzokaralarining markazlashtirilgan tizimini saqlab qolish qobiliyati-bularning barchasi birinchi navbatda kapitalga muxolifatdagi ish haqi pozitsiyalarini mustahkamlashga yordam berdi. Bozor kuchlarining harakati umumiy talabning ijobiy integratsiyasida namoyon bo'ladi, bu bozor kuchlarining butun integratsiyalangan maydon miqyosida ongli ravishda tuzatishni nazarda tutadi.

Ijobiy integratsiyaga ega bo'lgan holda, ishtirokchi davlatlar ichki mexanizmlari millatlararo siyosiy qarorlarda belgilanadigan modelga muvofiq keltirishi kerak. Yevropa Ittifoqida ijobiy integratsiya misollarini, avvalo iste'molchilar huquqlarini himoya qilish, atrof-muhitni muhofaza qilish va xavfsiz mehnat sharoitlari sohasida topish mumkin. Ijobiy integratsiya ijtimoiy jihatdan ko'proq yo'naltirilgan. Bu tovar, ishlab chiqarish, mehnat sharoitlari va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha standartlarni belgilaydigan tartibga soluvchi impuls tizimi bo'lib, u jamoat manfaati deb e'tirof etilgan narsalardan kelib chiqadi. Yevropa Ittifoqi mehnat sharoitlari, atrof-muhit, sog'liqni saqlash va ish bilan ta'minlashning ijtimoiy jihatlariga e'tibor berishni

talab qilib, aksincha ajralgan hukumatlar tomonidan e'tiborsiz qoldiriladigan joylarga bostirib bo'lsa ham kirib kelmoqda. Yevropada salbiy va ijobiy integratsiyalarning mavjudligi liberalizmning "ikki yuz"ligini aks ettiradi. "Iqtisodiy", "sof liberalizm" yoki "neoliberalizm" bozorni birinchi o'ringa qo'yadi.

Demak, demokratiya, tinchlik va shaxsiy huquqlarga rioya qilish bozor iqtisodiyotining muvaffaqiyatli ishlashiga bog'liq. "Sof liberallar" dan farqli o'laroq, ijtimoiy liberallar inson huquqlarini birinchi o'ringa qo'yishadi. Ular asosiy insoniy ehtiyojlarni qondirish uchun, shu jumladan to'g'ridan-to'g'ri siyosiy yo'llar bilan bozorga to'liq ishonmasdan bozor kuchlarining ishlashida cheklovlariga imkon berishadi. Siyosatda "sof liberallar" konservativ va hatto avtoritar kuchlar bilan o'zaro til topishishga moyildirlar. Ijtimoiy liberallar esa ijtimoiy demokratlar bilan ittifoq tuzishga moyil bo'lishadi.

Yevropa loyihasining ijtimoiy-liberal qismi timsoli sifatida ijobiy integratsiya yuzaga kelgan taqdirda, hokimiyat turli darajadagi hokimiyat va jamoat tuzilmalarida bo'lgan aktorlar o'rtasida tarqaladi va milliy hukumatlar uni monopoliyalashga qodir bo'la olmaydi. Davlatlar bunday holatda ajralgan davlatlarning ichki siyosiy kuchlari (sotsialistlar, xristian yoki islom partiyalari) Birlashgan Yevropa arenasiga kirishini taqiqlay olmaydi. Mintaqaviy siyosiy transmilliylashuv sharoitlari shu tarzda osonlashadi. Ayrim davlatlarning "konteynerlari" doirasida ishlaydigan kuchlar qo'shimcha joy oladi. Ular endi milliy hukumatni chetlab o'tib, milliy institutlarga (komissiya, Yevropa sudi, yevro parlamentiga) bevosita murojaat qilishlari mumkin bo'ladi. Shaxslar yangi imkoniyatlarga ega bo'lib, ayni paytda yanada murakkab siyosiy muhitga, ulardan jasorat va tashabbus, yangi ko'nikmalar va malakalar talab qiladigan muhitga tushib qolishadi. "O'zlarining" davlat va davlat tuzilmalarini qo'llab-quvvatlashiga passiv ravishda ishonish unchalik oqilona qaror emas.

Salbiy integratsiya nuqtai nazaridan, asosiy siyosiy aktorlar sifatida davlatlar o'z manfaatlarini o'zboshimchalik bilan ta'qib qilmoqdalar, ammo ularning harakatlari institutsional "yashash muhitini" o'zgartirish orqali ta'sir ko'rsatish mumkin.

Ijobiy integratsiya bilan asosiy rol strukturaga, ya'ni boshqaruv impulslarini umumYevropa darajasidan milliy darajaga o'tkazish masalasiga beriladi va davlat aslida mustaqil siyosiy aktorlar sifatida qaralmaydi.

Ijobiy integratsiya xo'jalik faoliyatini umumYevropa boshqaruv so'zining eng keng ma'nosida rasmiylashtirishga olib keladi. Bunday boshqaruv, o'z navbatida, transmilliy siyosiy tarmoqlarning o'ziga xos boshqaruv shakli sifatida tarqatilishiga xizmat qiladi. Siyosiy qoidalarni ishlab chiqishga ixtisoslashgan tarmoqlarda davlat va xususiy aktorlar (siyosatchilar, tadbirkorlar, ekologlar, mansabdor shaxslar) o'zaro hamkorlik qiladi. Biroq, tarmoqdan tashqaridagi boshqaruv teng rivojlanmaydi. Valyuta sohasi, tashqi siyosat va xavfsizlik siyosati, ichki ishlar va Adliya sohasidagi hamkorlik, ayrim mamlakatlar hukumatlari va Yevropa institutlari bilan hamkorlik tarmoq boshqaruvini bilmaydi. Nazariy jihatdan ham, xususiy va jamoat tashkilotlari ushbu sohalarda hamkorlik qilib, transmilliy koalitsiyalarni yaratishganliklarini tasavvur qilish qiyin.

Yevropa darajasida boshqaruvning o'ziga xos tuzilmalari (siyosiy-xo'jalik muammolarini hal etish bilan bog'liq siyosiy, huquqiy va ijtimoiy institutlar), shuningdek, hokimiyat qoidalarini ishlab chiqishga ixtisoslashgan siyosiy tarmoqlar paydo bo'lishi adabiyotda Yevropalashish deb atala boshlandi. Bu ma'noda, birinchi navbatda, integratsiya madaniyati va amaliyotining Yevropa Ittifoqining ayrim davlatlarining siyosiy tizimlariga ta'sirini nazarda tutadi. Bunda Yevropa o'lchamini mamlakatimizdagi siyosiy qarorlar qabul qilish arenalariga kiritishga alohida e'tibor qaratilmoqda, uning davomida Yevropa Ittifoqi siyosiy va iqtisodiy dinamikasi milliy siyosatlar darajasida tashkil etuvchi logikaning bir qismi bo'ladi.

Milliy siyosiy tizimlar ham, ular olib borayotgan siyosatning mazmuni ham ta'sirga ega. "Ichki" aktorlar jalb qilish usullari bilan kuchli ijtimoiylashtiruvchi ta'sirga ega bo'lib, ular davomida nafaqat o'z manfaatlari haqidagi g'oyalari, balki xatti-harakatlar, ularning odatlari, afzalliklari, kimligi ham o'zgaradi.

Umuman olganda, Yevropa integratsiyasi milliy – davlat shakllarining atrofiyligiga olib kelmaydi. Milliy ijro etuvchi hokimiyat rahbarlari hozirgi kungacha ko‘rib chiqilayotgan masala doirasining ta'rifini saqlab qolishmoqda. Biroq, integratsiya turli davlat darajasida (submilliy, milliy, supranational) joylashgan xususiy va jamoat aktorlari o'rtasidagi munosabatlarni o'zgartirmoqda. Ba'zan bunday o'zgarish milliy hukumat foydasiga, ba'zan esa Yevropa Ittifoqi komissiyasi bilan koalitsiyaga kiradigan mintaqaviy yoki xususiy manfaatlar foydasiga bo'ladi.

Yevropa Ittifoqi darajasida qaror qabul qilish jarayonida birinchi marta mustahkamlangan rasmiy va norasmiy qoidalar, protseduralar, siyosiy paradigmalar, uslublar, umumiy me'yorlar va e'tiqodlarni yaratish, tarqatish va institutsionalizatsiya qilish jarayonlarini nazarda tutadiladi.

Yevropa mintaqaviy integratsiyasiz bo'lmaydi, lekin u unga teng ham bo'lmaydi. An'anaviy integratsiya nazariyalari nima uchun ayrim suveren davlatlarning hukumatlari millatlararo institutlarni tashkil etishga kirishgan degan savolga javob berishga harakat qildilar. Shuning uchun siyosiy integratsiya hodisasi, odatda, davlatlar ixtiyoriy ravishda milliy suverenitetning ulushidan voz kechgan jarayonning ta'rifi nuqtai nazaridan taqdim etildi. Shu bilan birga, "Yevropalashtirish" atamasi Yevropa siyosatining yangi milliy fazilatlarini aniqlab olish va mintaqaviy integratsiyaning siyosiy isstemasini umumiy doirasidagi o'zaro ta'sirlarning xususiyatini tavsiflash uchun ishlatiladi.

Ammo integratsiya siyosati va globallashuv jarayonlariga qanday bog'liq? Bu yerda aniq fikr mavjud emas. Ba'zi mutaxassislar mintaqaviy integratsiyani globallashuvni tezlashtirish usuli deb hisoblashadi. Bunday hollarda, odatda, globallashuvning ob'yektiv tomonlariga e'tibor qaratiladi. U faqat "bu yerda" mavjud bo'lgan, ammo har kimga va hamma narsaga ta'sir qiladigan mavzusiz tasvirlangan yoki yuzsiz jarayon bilan ifodalanadi. Integratsiyaning maqsadi globallashuvning foydalaridan oqilona foydalanishga yordam berishda namoyon bo'ladi.

Boshqa hollarda, Yevropa integratsiyasi hozirgi amerikalashtirilgan versiyasida globallashtirishga ta'sirni "tinchlantirish" usuli sifatida qaraladi (bu Yevropaliklar uchun odatiy bo'lgan ijtimoiy hayot shakllariga asossiz zarar yetkazadi deb ishoniladi) va – kapitallashtirish va bozor egiluvchanligi – yangilikka qarshilik va samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Bir necha davlatlarning integratsiyalashgan kuchi "adolatsiz" xalqaro siyosiy qoidalarni cheklash omili sifatida namoyon bo'ladi. Ular o'rniga Yevropa qadriyatlariga asoslangan yanada oqilona va adolatli normalar qabul qilinadi.

Agar biz integratsiyani milliy-davlat doirasida boshqaruv kuchlarini yo'qotishni bartaraf etadigan loyiha sifatida ko'rib chiqsak, u yirik va rivojlangan Yevropa davlatlarining qolgan qismi — o'z tarkibiga kirgan va kiritilmagan (hali) boshqa davlatlar ustidan nodemokratik va noqonuniy hukmronlik xavfini yashiradi. "Demokratiyaning yetishmasligi "Amerika globallashtirishda g'alaba qozonish (hali ham kafolatlanmagan) ligi uchun juda ko'p pul to'lanishi mumkin. Shunday qilib, Yevropa bilan bog'liq ikkita xavf mavjud: millatlararo boshqaruvning zaifligi va millatlararo boshqaruv adolatsiz va nodemokratik bo'lmaganligidir.

Yevropa integratsiyasi kontekstida “jalb etish” iqtisodiy va ijtimoiy aktorlar siyosatni yuritishning Yevropa uslubini o‘zlashtirish bilan institutsional ta’lim jarayoniga qo‘shilishini nazarda tutadi. Quyidagilar alohida xossalarga ega:

1) o'zgaruvchan institutsional kontekst (noaniq, joriy kun tartibi, siyosiy tarmoqlar va Koalitsiyalarning beqarorligi, integratsiyaning konstitutsiyaviy asoslarini tez-tez takomillashtirish, ishtirokchilarning doimiy o'zgaruvchan tarkibi);

2) ochiqlik (komissiya ayrim mamlakatlar hukumatlariga qaraganda yangiliklarga moyil; kerakli ma'lumotlarni olishda u mutaxassislariga bog'liq va har xil lobbilarni qo'llab-quvvatlashga moyil);

3) tarmoq asoslari (ierarxik nazoratdan nodavlat aktorlar ishtirokida ierarxik bo'lmagan muvofiqlashtirishga o'tish);

4) muqqaddam huquqiy an'analarga sodiqlik (jamoat huquqi, qonunlarni kodifikatsiya qilish va rasmiy institutlar katta ahamiyatga ega);

5) tashkilotning professional va sanoat printsiplari (konsensus ishlab chiqarishga ustunlik beriladi, ovoz berish faqat oxirgi chora sifatida qo'llaniladi).

Yevropa Ittifoqining o'z chegaralaridan tashqarida xalqaro siyosat sohasida, ayniqsa, iqtisodiy kuchga asoslangan harbiy bo'lmagan tashqi siyosat vositalaridan foydalanishi mumkin. Bu yerda quyidagilar ko'zda tutiladi: uchinchi mamlakatlardan kelgan mahsulotlarning Yevropa bozorida foydalanish imkoniyati, turli dasturlarga byudjet mablag'larini taqdim etish, Yevropa Ittifoqining umumiy qadriyatlarda barpo etilgan hamjamiyatlik, shuningdek, manfaatdor mamlakatlarning o'z shart-sharoitlaridan kelib chiqib Yevropa Ittifoqiga ulanishi. Ayni paytda Yevropa Ittifoqi favqulodda xalqaro voqealarga tezda javob berish lozim bo'lgan bir davrda o'zining yetarlicha zaiflik qiladi, AQSh pozitsiyasidan farqli o'laroq fikrni himoya qilish talab qilinadi (Vashington "ayniqsa manfaatdor" bo'lishi mumkin bo'lgan masala bo'yicha) yoki o'z ishtirokchilarining manfaatlari yuzasidan.

Yevropalashtirish nafaqat Yevropa Ittifoqida bevosita ishtirok etadigan mamlakatlarga ta'sir qiladi. U Yevropa Ittifoqiga qo'shilmoqchi bo'lgan davlatlarga va u bilan har xil assotsiatsiya turlarida hamkorlik qilayotgan mamlakatlar (Rossiya kabi) istagan davlatlariga ta'sir qiladi.

Rossiya hamkorligini taklif qilgan holda, "Yagona Yevropa" o'zining taklifini "Vashington konsensusidan" kelib tushayotgan taklifga nisbatan dunyoni qayta qurishni tinchroq yo'l bilan qurish niyati bilan asoslaydi. Amalda, Yevropa Ittifoqining kun tartibi Moskva bilan hamkorlikda radikal neoliberalizm ruhiga ega. "Yevropa-Rossiya" rejalari tashqi siyosat va xalqaro jinoyatchilikka qarshi kurash sohalarida umumiy iqtisodiy makon va hamkorlikni ro'yxatdan o'tkazish uchun mo'ljallangan. Bundan tashqari, bosim chorasini sifatida Rossiya bunday takliflarni qabul qilishga da'vat etilarkan, ilmiy yoki ta'lim sohasidagi hamkorlikning "zararsiz" shartlari bilan bir qatorda, post-sovet hududida

nizolarni qayta ko'rib chiqish yoki hal qilish bilan bog'liq juda foydasiz yoki og'riqli qoidalarga duch keladi.

Mavzuga doir nazorat savollari

1. Integratsiya fenomeni nima?
2. Ijtimoiy obyektlarga izoh bering.
3. Iqtisodiy integratsiya nima?
4. Ijobiy va salbiy integratsiya nima?

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. – T.: O'zbekiston, 2016.

2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016-yil 7-dekabr. Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 48 b.

3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 488 b.

4. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza. – T.: O'zbekiston, 2017.

5. Aleksey Vlasov MDHning integratsiya jarayonlari // Ekspert. – 2008. – № 17

6. Sergey Mixeyev MDH: kelajakmi yoki o'tmishmi // Mutaxassis. – 2008. – № 21

7. Kelexsayev V.I. MDHning kelajagi bormi? // Analist Bulletin. – 2007. – № 1
8. Sirojov O.O. Markaziy Osiyoda hamkorlikni mustahkamlashda O'zbekiston tashabbuslari. "Sano-standart" 2018. 2,7 b.t. .
9. Zamonaviy jahon siyosati: Amaliy tahlil: o'quv nashri/Ta'lim muassasasi. 2-asr. Prokr. va qo'shimcha M.: Matbuot jihat, 2010. S.537-554, 569-589.
10. Zamonaviy xalqaro munosabatlar: A.V.Torkunov, A.V.Malginning ta'lim munosabatlari/Tahrirligi. M.: Matbuot jihat, 2012. S.103-116.
11. www.tiv.uz
12. www.un.org
13. www.e-cis.info
14. www.cis.minsk.by

4. MDH hududida integratsion jarayonlarni rivojlantirish bosqichlari va xususiyatlari

Reja:

1. MDH mamlakatlarida integratsion jarayonlarning rivojlanish bosqichlari.
2. MDH mamlakatlari integratsiyasida Rossiyaning ishtiroki.
3. ShHT – MDH mamlakatlari integratsiyasining muhim shakllaridan biri sifatida.
4. Yevropa integratsiyasi tajribasi: Muvaffaqiyat omillari.

Tayanch so'zlar: *integratsiya, MDH, xavfsizlik, ShHT, KXShT, YevrAzES, GUAM.*

1. MDH mamlakatlarida integratsion jarayonlarning rivojlanish bosqichlari. MDH mamlakatlari azaldan Rossiyaning ta'sir doirasiga kirgan. Ularning o'rtasida tarixiy, geografik, iqtisodiy, madaniy, lingvistik jamoat mavjud bo'lib, bu ularning munosabatlariga o'ziga xos urg'u beradi. Rossiya uchun MDH – bu dunyoda o'z hukmron kuchi sifatida ta'sirini kuchaytiradigan poydevor yaratish vositasidir. 1991-yildan 2011-yilgacha postsovet hududida integratsiyalashgan aloqalar va birlashmalarning murakkab tizimi shakllandi, ularning aksariyati Rossiya tomonidan boshlangan va Rossiya iqtisodiyotini rivojlantirishda va Rossiyaning milliy xavfsizligini ta'minlashda tobora muhim rol o'ynay boshlaydi.

Integratsiya jarayonlari mamlakatlarning tiklanishi va rivojlanishining omili sifatida juda muhimdir. MDHda integratsion jarayonlarning rivojlanishi bu a'zo davlatlarning ichki siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy muammolarining bevosita aksidir. MDH davlatlari iqtisodiyotining tuzilishidagi mavjud tafovutlar va uni isloh qilish darajasi, ijtimoiy-iqtisodiy holati, geosiyosiy yo'nalishi ularning ijtimoiy-iqtisodiy va harbiy-siyosiy o'zaro aloqalarini tanlash imkonini yaratadi va darajasini belgilaydi. MDHning shakllanish tarixida bir necha bosqichlarni ajratish mumkin.

Birinchi bosqich (1991-1996). SSSR qulaganidan keyingi birinchi besh yillik davrda integratsiya modeli inertlik bilan ajralib turdi, uning

potensialini qulashga ulgurmagan iqtisodiy va siyosiy aloqalardan oldi. MDHni tashkil etishning asosiy maqsadi SSSRdan ajralib chiqqan mamlakatlarning o'zaro va teng huquqli hamkorligini ta'minlash, SSSRda mavjud bo'lgan iqtisodiy va savdo-iqtisodiy aloqalarni saqlab qolish va yanada rivojlantirish, madaniy-gumanitar hamkorlik bo'ldi. Ma'lum bo'lishicha, postsovet davlatlari rahbarlarida siyosiy iroda va integratsiya istagi yo'q edi. Hokimiyatga kelgan va uzoq kutilgan erkinlik va suverenitetni qo'lga kiritgan milliy elita iqtisodiy hamkorlik uchun boshqa masalalar – mamlakat ichkarisida va xalqaro maydonda o'z siyosiy maqomini ta'minlash masalalari, hokimiyatning davomiyligi masalalari va eng foydali takliflarni olish bilan band edi. Shunga o'xshash fikrlar 90-yillarning boshlarida Rossiya rahbarlari ongida hukmronlik qildi va bu ko'proq darajada MDH davlatlari orasida umuman Rossiyaning obro'sining pasayishiga sabab bo'ldi.

Ikkinchi bosqich (1996-2001). Ushbu bosqich barqarorlikning yo'qligi, milliy elita manfaatlari va aholi ehtiyojlari o'rtasidagi nomutanosiblik, o'zi uchun eng foydali iqtisodiy va siyosiy sheriklarni aniqlashga urinishlar bilan ajralib turadigan «integratsiya» modeliga o'tish bilan tavsiflanadi. Sub-mintaqaviy integratsiya birlashmalarini yaratish va shakllantirish ko'p formatli va ko'p tezlikli integratsiya kontseptsiyasini amalda qo'llashga kirishdi. Birinchisi, maqsadlari, ishtirokchilari tarkibi va muhokama qilinayotgan masalalarning mohiyati jihatidan farq qiladigan Yevroosiyo osiyo Iqtisodiy Hamjamiyati (YevrAzES), Rossiya va Belorussiya Ittifoqi davlati, GUAM va Markaziy Osiyo Hamjamiyati (CAC). Davlatlarning o'zlarining integratsiyalashgan loyihasini amalga oshirishga bo'lgan intilishining sababi, ushbu mamlakatlar rahbarlari o'zlarining mintaqasining strategik ahamiyatini anglashi edi. Bunda Rossiyaning manfaatlari boshqa davlatlarning iqtisodiy, siyosiy, harbiy va madaniy manfaatlari bilan to'qnashdi. Natijada, mintqa bilan hamkorlik qilishdan manfaatdor bo'lgan barcha siyosiy ishtirokchilar o'zlarining tanishtirish strategiyasini ishlab chiqa boshlaydilar. Markaziy Osiyo globallashtirish, mintaqalashtirish va baynalmilallashtirish jarayonlarida, I.Zvyagelskaya ta'kidlaganidek, “1990-yillarda. Turli xil imkoniyat va

resurslarga ega bo'lgan tashqi kuchlar dunyoning ilgari yopiq hududiga kirib borishdan foyda olishga harakat qilgan juda tartibsiz jarayon bo'lgan” holat yuzaga keladi. Rossiya, Turkiya, Isroil, Hindiston bilan birgalikda Osiyo-Tinch okeani mintaqasi mamlakatlari, shuningdek G'arb davlatlari turli integratsiyalanishning turli jihatlariga qiziqish bildirishdi. Rossiyaning Markaziy Osiyodagi Sobiq Sovet respublikalari integratsiya jarayonlarini o'z holiga tashlab qo'yganligi uchun ma'lum darajada aybdorligi bor, chunki SSSR qulashi va MDH tashkil etilishi davrida Rossiya sheriklarni tanlash borasida aniq pozitsiyaga ega emas edi. Shunga ko'ra, Markaziy Osiyo respublikalarining integratsion salohiyatiga yetarlicha e'tibor berilmadi. Natijada Rossiyaning mintaqadagi ta'siri sustlashdi. Ommaviy axborot vositalari tomonidan namoyish etilayotgan jahon jamoatchilik fikri, aslida Rossiyaning «Markaziy Osiyodan chiqib ketishi» haqida gapirib, mintaqada o'z manfaatlarini ko'zlash imkoniyatini inkor etdi.

O'rta Osiyo davlatlari tomonidan integratsiya vektorini tanlash vaqti haqida gapirganda, albatta, bu iqtisodiyot yoki buyruqbozlik modeli tanloviga ta'sir ko'rsatgan muhim omil, siyosiy rejimlarning o'ziga xos xususiyatlari – avtoritar yoki demokratik yo'naltirilganligi, shuningdek afzalligi edi. Ushbu bosqichda davlatlarning ichki bozorlarining cheklangan imkoniyatlari, tovar va kapital yetishmovchiligi, hududiy, konfessional – etnik va suv muammolari hamda iqtisodiy, siyosiy va harbiy salohiyatdagi sezilarli farqlar integratsiyani samarali rivojlanishiga to'sqinlik qildi. Bu erda aholining turmush darajasi pastligi, hokimiyatning “oilaviy-qavmlik” xususiyati, MDH mamlakatlarida doimiy siyosiy ziddiyatni keltirib chiqargan siyosiy elitaning chegaralanishi kabi omillarni alohida ta'kidlash o'rinlidir. Ushbu omillarning birlashishi, Islom davlatlari – Turkiya, Saudiya Arabistoni, Eron bilan rivojlanib borayotgan hamkorlik fonida ham Rossiyaning MDH davlatlari bilan siyosiy hamkorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Tabiiyki, bu mamlakatlarda islomiy radikallashtirish va hokimiyatni demokratlashtirishning sustligi Rossiyaning siyosiy manfaatlariga mos keladi. MDH mamlakatlarining ko'pvektorli siyosati, strategik sheriklarni ajratib ololmasligi, barcha jahon

integratsion tuzilmalarida ishtirok etish istagi ham siyosiy o'zgarishlarning oldini olishga sabab bo'ldi.

Uchinchi bosqich (2001-2005). Ushbu bosqich Shanxay kabi tashkilotlarni yaratish bilan tavsiflanadi. Hamkorlik Tashkiloti (ShHT) (2001-yil) va Kollektiv xavfsizlik shartnomasi (2002-yil), shu asosda 2003-yil 18-sentabrda Kollektiv Xavfsizlik Shartnomasi Tashkiloti (KXShT) tuzilgan. Xuddi shu yili Ukrainaning ishtirokida Yagona iqtisodiy makonning (IES) ikkinchi loyihasi boshlandi, ammo 2004 yilda ushbu loyiha rivojlanishdan to'xtadi.

To'rtinchi bosqich (2005-2007). Bu holda, iqtisodiy hamkorlik qayta tiklanmoqda. 2006-yilda Rossiya va Qozog'iston mintaqaviy hamkorlik bo'yicha yangi tashabbusni boshladilar, natijada Hamdo'stlik davlatlari o'rtasida iqtisodiy nizolar yuzaga keldi. MDHni shakllantirishdagi muhim qadam bu 2007-yilda MDHni yanada rivojlantirish konsepsiyasi bo'lib, unda Hamdo'stlikning istiqbollari va uning faoliyatining ustuvor yo'nalishlari belgilab qo'yilgan bo'lib, uzoq muddatli istiqbolda yaxlit birlashishni shakllantirishga qaratilgan. Manfaatdor davlatlarning iqtisodiy va siyosiy birlashmasi bo'lib, ularning har birining samarali rivojlanishini ta'minlaydi. MDHning ustav organlarida yagona “boshdan oxirigacha” raislikning joriy etilishi, MDHda tematik yillarni e'lon qilish va o'tkazish amaliyoti hamda MDHda qabul qilingan hujjatlar ijrosini nazorat qiluvchi milliy koordinatorlarni tashkil etish kabi maqsadlar ilgari surildi. 2008-yildan boshlab Rossiya mintaqalararo integratsiyani saqlab qolish va yangi bosqichga chiqishga harakat qilib, yangi yo'nalishni qurishni boshladi. Ammo u mamlakatlarning iqtisodiy bo'linishining kuchayishi, mintaqadagi ta'sir o'tkazish uchun boshqa davlatlarning raqobati, global moliyaviy inqiroz va 2008-yilda Rossiya-Gruziya qurolli mojarosi tufayli muvaffaqiyatga erishmadi, natijada Rossiya va G'arb bilan munosabatlar og'irlashdi va uning JSTga a'zoligi kechiktirildi.

Keyingi bosqichda (2009-2011) integratsiyaning yangilanishi va tezlashishi kuzatilmoqda. Jahon moliyaviy inqirozi natijasida mintaqaviy bo'lmagan davlatlar MDH mamlakatlaridagi ta'sirini pasaytirdilar. Rossiya an'anaviy ta'sir doirasiga e'tiborni qaratdi.

Mintaqadagi eng ilg'or sheriklar bilan tenglik, hurmat va o'zaro manfaatlarni hisobga olish asosida integratsiya loyihalariga e'tibor qaratdi. Uch mamlakat, YevrAzES – Rossiya, Belorussiya va Qozog'iston rahbarlarining siyosiy irodasining namoyon bo'lishi iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirish uchun muhim omil bo'ldi. Bundan tashqari, ushbu davrda Rossiya iqtisodiyot va xavfsizlik o'rtasidagi munosabatlar tamoyilini ma'qulladi, unga ko'ra YevroAzES va uning doirasida amalga oshirilayotgan CU-CES loyihasi Rossiya tomonidan iqtisodiy integratsiyaning yadrosi, KXShT esa xavfsizlikni ta'minlashning asosiy vositasi. Shu bilan birga, Rossiya rahbariyati ushbu bosqichda butun Yevroosiyo hududida integratsiya jarayonlarini bosqichma-bosqich kengaytirishni taklif qildi. Bunday sharoitda Rossiya G'arb mamlakatlari ta'sirining zaiflashishi va mintaqa davlatlarining inqirozdan keyingi umumiy holatidan foydalanib, iqtisodiy integratsiya loyihalarini (Bojxona ittifoqi va Umumiy iqtisodiy makon doirasida) shuningdek, harbiy-siyosiy integratsiyani kuchaytirish (KXShT) tezlashtirishga harakat qildi. Shunisi e'tiborga loyiqliki, aynan 2011-yilga qadar postsovet hududida haqiqiy integratsiyaga hissa qo'shadigan bir qator imkoniyat va omillar shakllandi. 1991-yil oxirida global geosiyosiy o'zgarishlar to'liqini ostida shakllangan Hamdo'stlik SSSRning qulashi bilan bog'liq bo'lgan eng murakkab muammolarni hal qilishga hissa qo'shdi. Suveren mustaqil davlatlarning shakllanishiga, tarixiy asosda saqlanib qolish va yanada rivojlanishiga yo'l ochdi.

Umuman olganda, o'tgan davr davomida Hamdo'stlik o'ziga xos mintaqaviy davlatlararo tashkilot va unga a'zo davlatlarning rivojlanish, Hamdo'stlikka a'zo davlatlarning fuqarolari, shu jumladan iqtisodiyot, xavfsizlik, siyosiy va gumanitar hamkorlik, migratsiya va aloqalarni rivojlantirish kabi muhim muammolarini hal qilishda o'zaro ta'sir mexanizmi sifatida shakllandi. Shu bilan birga, integratsiya integratsiyalashgan mamlakatlarning milliy xususiyatlarini va ularning suverenitetini saqlab qolishga imkon berdi.

2019-yilda MDH Tashqi ishlar vazirlarining 1941-1945 yillardagi Ulug' Vatan urushidagi harbiy yodgorliklar va harbiy qabrlarni asrab-avaylash va parvarish qilish zarurligi to'g'risida Murojaatnomasi qabul

qilindi, MDHga a'zo davlatlarning "Amaliy qadamlarni qo'llab-quvvatlash to'g'risida" Kosmik qurollanish poygasini oldini olish", MDHga a'zo davlatlar rahbarlarining Hamdo'stlik mamlakatlari xalqlariga va jahon hamjamiyatiga 1941-yilgi Ulug' Vatan urushida Sovet xalqining g'alabasining 75 yilligi munosabati bilan murojaatlari – 1945-yil.

2019-yil 10-oktyabrda Ashxobodda bo'lib o'tgan MDH Tashqi ishlar vazirlari kengashining majlisida qabul qilingan va Ozarbayjon va Moldovadan tashqari barcha MDH davlatlari tomonidan imzolangan MDHga a'zo davlatlar tashqi ishlar vazirliklari o'rtasidagi sheriklikni rivojlantirish bo'yicha harakatlar dasturi Hamdo'stlik doirasida tashqi siyosiy muvofiqlashtirishni yanada kuchaytirish.

Savdo-iqtisodiy sohada 2011-yil 18-oktyabrdagi Erkin savdo zonasi to'g'risidagi bitim doirasida MDHga a'zo davlatlarning xo'jalik yurituvchi sub'ektlarining iqtisodiy faoliyatini amalga oshirish uchun bozorlarni ochish va teng sharoitlarni yaratish bo'yicha ishlar davom etmoqda. o'zaro savdoni rag'batlantirish, MDH va Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi normalari va standartlarini uyg'unlashtirish, tovar va xizmatlar harakati to'siqlarini olib tashlash uchun qabul qilingan.

2019-yil 11-oktyabrda Ashxobodda bo'lib o'tgan Hamdo'stlik sammitida MDHga a'zo davlatlarning strategik iqtisodiy hamkorlik to'g'risidagi deklaratsiyasi qabul qilindi. Hujjat har bir davlat va umuman Hamdo'stlikning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatidan to'liqroq foydalanishga, teng, o'zaro manfaatli va har tomonlama hamkorlikni kengaytirishga, iqtisodiy aloqalarni o'rnatishga va milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligini oshirishga chaqirilgan.

2020-yil 29-mayda bo'lib o'tgan MDH CHS yig'ilishidagi vazifalarni videokonferentsiya formatida amalga oshirish doirasida 2030-yilgacha bo'lgan davrda MDH iqtisodiy rivojlanish strategiyasi tasdiqlandi, bu asosiy yo'llar va mexanizmlarni belgilab beradi ushbu sohada belgilangan maqsadlarga erishishni ta'minlaydi.

Hamdo'stlik davlatlarining madaniy-gumanitar sohadagi aloqalari faol rivojlanmoqda. 2005-yil 26-avgustda Qozon shahrida bo'lib o'tgan MDH CHS yig'ilishida MDHga a'zo davlatlar o'rtasida ilm-fan,

madaniyat, ta'lim, axborot, sayyohlik, sport masalalari, shu jumladan printsiplari va shakllarini o'z ichiga olgan gumanitar hamkorlik to'g'risida Shartnoma tuzildi.

2006-yil 28-noyabrda Minskda bo'lib o'tgan MDH CHS yig'ilishida MDHga a'zo davlatlarning gumanitar hamkorlik bo'yicha kengashini (SHX) tashkil etish to'g'risida Bitim imzolandi. Kengash MDHning gumanitar sohadagi faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha ish olib bormoqda.

2006-yil 25-mayda Dushanbeda bo'lib o'tgan MDH CHS yig'ilishida MDHga a'zo davlatlarning gumanitar hamkorlik bo'yicha davlatlararo fondini (IFES) tashkil etish to'g'risida Bitim imzolandi. Uning ishtirokchilari – Ozarbayjon (2008-yil iyunidan), Armaniston, Belorussiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Moldova (2014-yil iyulidan), Rossiya, Tojikiston va O'zbekiston bo'ldilar.

SGS va IFES ko'magida yirik madaniy va ijtimoiy tadbirlar o'tkazilmoqda, qo'shma nashriyot, yoshlar va ta'lim loyihalari amalga oshirilmoqda. Hamdo'stlikda gumanitar sohada tematik yillarni e'lon qilish amaliyoti o'zini ijobiy isbotladi. 2017-yil 11-oktyabrda Sochida bo'lib o'tgan MDH CHS yig'ilishida 2019-yilni Kitob yili, 2020-yil – 1941-1945-yillardagi Buyuk Vatan urushidagi G'alabaning 75 yilligi yili deb e'lon qilish to'g'risida qaror qabul qilindi. 2018-yil 28-sentabrda Dushanbeda bo'lib o'tgan Hamdo'stlik sammiti davomida 2021-yilni MDHda Arxitektura va shaharsozlik yili deb e'lon qilish to'g'risida qaror qabul qilindi.

MDHga a'zo davlatlarning har yili o'tkaziladigan ijodiy va ilmiy ziyolilar forumlari o'zaro aloqalarni mustahkamlashning muhim mexanizmi hisoblanadi. XIV forum 2019-yil 15-16-may kunlari Ashxobodda bo'lib o'tdi.

Madaniyat sohasida ishtirokchi davlatlar o'rtasida hamkorlik to'g'risida bitimlar mavjud: madaniyat sohasida (1992-yil 15-may); kinematografiya sohasida (1995-yil 10-fevral); kitob nashr etish, kitob tarqatish va bosib chiqarish sohasida (2004-yil 16-aprel).

1995-yil 26-mayda MDHga a'zo davlatlarning madaniy hamkorlik bo'yicha kengashini tashkil etish to'g'risida Bitim imzolandi.

Hamdo'stlikning madaniy poytaxtlari davlatlararo dasturi doirasida ishlar davom etmoqda. 2017-yil 11-oktyabrda Sochida bo'lib o'tgan MDH CHS yig'ilishida "Hamdo'stlikning madaniy poytaxtlari" davlatlararo dasturini 2018-yilda Armaniston Respublikasida (Goris), 2019-yilda – Belorussiya Respublikasi (Brest), 2020-yilda – Qozog'iston Respublikasida (Chimkent)". 2018-yil 28-sentabrda bo'lib o'tgan MDH CHS yig'ilishida (Dushanbe) 2021-yilda Tojikistonda davlatlararo dasturni amalga oshirish to'g'risida qaror qabul qilinib, Dushanbe 2021-yilda Hamdo'stlikning madaniy poytaxti deb e'lon qilindi. MDH CHSning navbatdagi yig'ilishida Qirg'iziston Respublikasida (Qorako'l) 2022-yilda Davlatlararo dasturni amalga oshirish to'g'risida qaror qabul qilinishi kutilmoqda.

Ilmiy-texnikaviy hamkorlikda innovatsiya sohasidagi o'zaro aloqalarni rivojlantirishga alohida ahamiyat beriladi. Ushbu ish yo'nalishi 2010-yilda amaliy faoliyatini boshlagan fan, texnologiyalar va innovatsiyalar bo'yicha hamkorlik bo'yicha davlatlararo kengash tomonidan muvofiqlashtiriladi. 2011-yil 19-mayda MDHga a'zo davlatlarning fundamental fan sohasida hamkorlik bo'yicha kengashi tashkil etildi.

2020-yilda MDHga a'zo davlatlarning 2020-yilgacha bo'lgan davrda davlatlararo innovatsion hamkorlik dasturini amalga oshirish muddati tugashi munosabati bilan uning ishtirokchilari shunga o'xshash dastur loyihasini 2030-yilgacha ishlab chiqishni maqsadga muvofiq deb topdilar.

1992-yil 15-maydagi ta'lim sohasidagi hamkorlik to'g'risidagi bitim ushbu sohada ko'p tomonlama hamkorlikni rivojlantirish vektorini belgilab berdi, ayniqsa, imzolagan davlatlarning muvofiqlashtirilgan ta'lim siyosatini amalga oshirishga intilishini ta'kidladi. 1997-yilda erishilgan kelishuvlarni amalga oshirish vositasi sifatida MDHga a'zo davlatlarning ta'lim sohasidagi hamkorlik bo'yicha tarmoq kengashi tashkil etildi.

2. MDH mamlakatlari integratsiyasida Rossiyaning ishtiroki. Hamdo'stlikning yagona (umumiy) ta'lim makonini shakllantirish to'g'risidagi bitim 1997-yil 17-yanvarda Moskvada

imzolangan bo'lib, unda ta'lim, ilmiy kadrlar tayyorlash va sertifikatlashtirish sohasidagi faoliyatni muvofiqlashtirish mexanizmini yaratish ko'zda tutilgan. Pedagogik xodimlar, ta'lim sohasidagi o'zaro aloqalar uchun zarur bo'lgan qonunchilik bazasini ishlab chiqish, o'quv hujjatlari va diplomlar, ilmiy darajalar va unvonlarning tengligini o'zaro tan olish mexanizmiga talablarni belgilash rejalashtirilgan.

MDH doirasida gumanitar sohadagi 32 ta asosiy tashkilot faoliyat ko'rsatmoqda. Bu ta'lim yo'nalishidagi istiqbolli loyiha bo'lib, 2008-yilda RUDN tashabbusi bilan etakchi universitetlar konsortsiumi shaklida MDH Tarmoq universitetini (SU) yaratish edi. Hamdo'stlik mamlakatlari. 2020-yil iyun oyiga qadar uning tarkibiga to'qqiz mamlakatdan 38 ta universitet kiradi. 2020-yil 29-mayda MDH SU tashkil etish va uning faoliyati to'g'risida Shartnoma imzolandi.

Hamdo'stlikda yagona axborot makonini shakllantirishda MDHning tarmoq organlari – Axborot agentliklari rahbarlari kengashi, MDHga a'zo davlatlarning davlat va jamoat teleradio tashkilotlari rahbarlari kengashi, davriy nashrlar, kitoblarni nashr etish, kitoblarni tarqatish va poligrafiya sohasida hamkorlik bo'yicha davlatlararo kengash, ilmiy va texnik ma'lumotlar bo'yicha davlatlararo kengash.

Hamdo'stlikning axborot sohasida "Mir" davlatlararo teleradiokompaniyasining (Mir MTRK) faoliyati muhim rol o'ynaydi. 2012-yil 28-sentabrda Yaltada bo'lib o'tgan MDH Hukumat rahbarlari kengashining majlisida "Mir 24" axborot telekanalining Konsepsiyasi tasdiqlandi, u 2013-yil 1-yanvardan sinov rejimidan to'liq ko'lamli eshittirishga o'tdi.

2005-yil 25-noyabrda Moskvada bo'lib o'tgan MDH Hukumat rahbarlari kengashining majlisida MDHga a'zo davlatlarning yoshlar bilan ishlash sohasida hamkorlik to'g'risidagi Bitimi imzolandi. MDHga a'zo davlatlarning yoshlar bilan ishlash bo'yicha kengashi tuzilgan va faoliyat yuritmoqda. 2018-yil 1-iyun kuni Dushanbeda bo'lib o'tgan MDH CST yig'ilishi doirasida yoshlarning integratsiya jarayonlarida ishtirokini kengaytirishga qaratilgan "MDH uchun 100 ta g'oya" Xalqaro yoshlar loyihasi qabul qilindi.

Huquqni muhofaza qilish organlarining o'zaro aloqasi tashkilot doirasidagi hamkorlikning talab qilinadigan yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. MDHga a'zo davlatlar terrorizm va ekstremizm, uyushgan jinoyatchilik, giyohvand moddalar va ularning prekursorlarining noqonuniy aylanmasi, korrupsiya, kiber tahdidlar, jinoiy yo'l bilan olingan pullarni legallashtirishga qarshi kurashni mamlakatimizning barqaror rivojlanishini ta'minlashning eng muhim vazifalaridan biri deb bilishadi. mamlakatlar. Hamdo'stlik davlatlarining tashqi chegaralar xavfsizligini ta'minlash bo'yicha qo'shma ishlariga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Ichki ishlar idoralarining ko'p tomonlama hamkorlik intensivligi nafaqat jinoyatchilikka qarshi kurashda, balki uning oldini olishda ham oshib bormoqda.

MDHning tegishli tarmoq hamkorligi organlarining salohiyatidan faol foydalanilmoqda: Ichki ishlar vazirlari kengashi va MDHga a'zo davlatlar hududida uyushgan jinoyatchilik va boshqa xavfli jinoyatchilik turlariga qarshi kurashni muvofiqlashtirish byurosi, Bosh prokurorlarning Muvofiqlashtiruvchi kengashi, Soliq (moliyaviy) tergovlar boshliqlarining Muvofiqlashtiruvchi kengashi, Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha davlatlararo kengashi, Moliyaviy razvedka bo'linmalari rahbarlari kengashi, Jazoni ijro etish boshliqlari kengashi, shuningdek MDH Antiterror markazi va uning Bishkekda Markaziy Osiyo mintaqasi bo'yicha bo'limi faoliyat yuritadigan xavfsizlik idoralari va maxsus xizmatlarning rahbarlari.

Rossiya Federatsiyasining Hamdo'stlik davlatlari bilan o'zaro aloqalarida muhim o'rin 2013-yildan beri bo'lib o'tadigan MDHga a'zo davlatlar xavfsizlik kengashlari kotiblarining yillik yig'ilishlariga berilgan. Muntazam bo'lib kelgan bunday tadbirlar MDH makonida xavfsizlikni ta'minlash va terrorizmga qarshi kurashish bilan bog'liq dolzarb muammolar yuzasidan fikr almashish va birgalikda harakatlarni ishlab chiqish uchun talab qilinadigan maydonlardan biridir.

Hamdo'stlik davlatlarining vakolatli organlari faoliyatining izchilligi va izchilligi maqsadli o'rta muddatli dasturlar orqali ta'minlanadi. 2018-yilda MDH Davlat rahbarlari kengashi tomonidan birinchi marta beshta ixtisoslashtirilgan dasturni birlashtirgan 2019-2023-yillarda

jinoyatchilikka qarshi kurash bo'yicha davlatlararo qo'shma chora-tadbirlar dasturi, 2019-yilda MDHga a'zo davlatlarning kurashda hamkorlik dasturi tasdiqlandi. 2020-2022-yillarda terrorizm va ekstremizmning boshqa zo'ravonlik namoyon bo'lishiga qarshi. Huquqni muhofaza qilish sohasidagi qonunchilik bazasi rivojlanish va takomillashtirishda davom etmoqda.

2019-yil 11-oktyabrda Ashxobodda bo'lib o'tgan MDH CHS yig'ilishida MDHga a'zo davlatlar ushbu turdagi jazolarni ijro etish bo'yicha tomonlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi, ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazolarning ijro etilishini o'tkazish to'g'risidagi Konventsiyani imzoladilar. va shu bilan sudlanganlarni jamiyat hayotidagi normal hayotga samarali qaytarish uchun zarur mexanizmlarni yaratishga hissa qo'shadi.

2019-yil 25-oktyabrda Moskvada bo'lib o'tgan MDH CHS yig'ilishida MDHga a'zo davlatlarning giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlarning noqonuniy aylanishiga qarshi kurashda 2000-yil 30-noyabrda imzolangan shartnomasiga o'zgartirish kiritish to'g'risida Protokol imzolandi. A'zo davlatlarning vakolatli organlarining giyohvand moddalar bilan bog'liq jinoyatchilikka qarshi kurashish bo'yicha o'zaro hamkorligini takomillashtirish maqsadida (Shartnomada qo'llaniladigan kontseptual asoslarni yangilash, amaliy hamkorlikning yangi shakllarini joriy etish) hamda axborot xavfsizligini ta'minlash strategiyasini tasdiqladi. Hamdo'stlik makonida axborot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha davlat siyosatini takomillashtirishning tizimli asosini tashkil etishi kerak bo'lgan MDHga a'zo davlatlarning, bu sohada MDH sheriklarining birgalikdagi ustuvor choralari ko'rish yo'nalishlarini belgilaydi.

Jinoiy xatti-harakatlarga qarshi kurashishning muhim tarkibiy qismi yuqori malakali kadrlarni tayyorlashdir. Ushbu maqsadga erishish uchun MDHga a'zo davlatlarning o'ndan ortiq ta'lim muassasalariga (Rossiya, Belorusiya, Qozog'iston) Hamdo'stlikning asosiy tashkilotlari maqomi berildi, ularda har yili bir necha ming ichki ishlar idoralari xodimlari turli sohalarda o'qitiladi. 2019-yil 5-aprelda Moskvada bo'lib o'tgan MDH Tashqi ishlar vazirlari kengashining yig'ilishida Federal Davlat

G'aznachilik Oliy Ta'lim muassasasi "Rossiya Federatsiyasi Ichki ishlar vazirligining V.Ya. nomidagi Moskva universiteti. Kikot"ga MDHga a'zo davlatlarning axborot texnologiyalaridan foydalangan holda sodir etilgan jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasidagi kadrlarni, oliy ta'limning o'quv dasturlari va qo'shimcha kasb-hunar dasturlarini tayyorlash bo'yicha asosiy tashkiloti maqomi berildi.

Hamdo'stlikka a'zo davlatlarning harbiy sohadagi o'zaro aloqalari rivojlanib bormoqda, uning asosini MDH Mudofaa vazirlari kengashi (CMO) va uning ishchi organlari faoliyati tashkil etadi. Asosiy harakatlar MDHga a'zo davlatlarning 2020-yilgacha bo'lgan harbiy hamkorlik konsepsiyasi va harbiy sohadagi mamlakatlar o'rtasidagi munosabatlarni belgilaydigan boshqa fundamental hujjatlarni amalga oshirishga qaratilgan. 2019-yil 30-oktyabrda Boku shahrida bo'lib o'tgan MDH Vazirlar Kengashining yig'ilishida MDHga a'zo davlatlarning 2025-yilgacha bo'lgan harbiy hamkorlik konsepsiyasi loyihasi ma'qullandi, hujjatni 2020-yil kuzida qabul qilish rejalashtirilgan. MDHga a'zo davlatlar va a'zo davlatlar mudofaa vazirlarining birinchi qo'shma yig'ilishi SHHT va KXShTga a'zo davlatlar bo'lib o'tdi.

Hozirgi kunda MDH davlatlarining bir qator qo'shma harbiy tizimlari faoliyat yuritmoqda (havo hujumidan mudofaa, radiatsiya, kimyoviy va biologik vaziyatni kuzatish va baholash, qo'shma aloqa va avtomatlashtirish tizimi va boshqalar). O'zaro aloqalarning asosiy elementi qo'shma tadbirlarni o'tkazishdir (2019-yilda 70 dan ortiq).

MDH makonida parlamentlararo hamkorlikka katta e'tibor qaratilmoqda. MDHga a'zo davlatlarning Parlamentlararo assambleyasi (IPA) 1992-yil 27-martda Olma ota shahrida imzolangan tegishli kelishuv asosida tashkil etilgan. 1995-yil 26-mayda bo'lib o'tgan MDH IPA to'g'risidagi Minsk konventsiyasi ushbu muassasa Sankt-Peterburgda o'rindiqqa ega bo'lgan davlatlararo organ maqomini to'lato'kis berdi. Hozirda IPAg a'zo davlatlar: Ozarbayjon, Armaniston, Belorusiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Moldova, Rossiya, Tojikiston, O'zbekiston, Ukraina (2014-yildan beri Kiyev o'z faoliyatini to'xtatdi; Gruziya rasmiy ravishda o'z ishtirokini to'xtatdi. 2009-yildan beri IPA; Turkmaniston yuqoridagi hujjatlarga qo'shilmagan). MDH IPA da

kuzatuvchi maqomi 2006-yil 16-noyabrda Afg'oniston Volesi Jirg'asiga (parlamentning quyi palatasi) berilgan. IPA aksariyat xalqaro tashkilotlar bilan aloqalarni saqlaydi: PACE, EXHT PA, Yevropa Parlamenti, Parlamentlararo ittifoq, BMT tuzilmalari va boshqalar.

Assambleya MDH mamlakatlari parlament delegatsiyalaridan tuzilgan. IPA faoliyatini tashkil etish parlament delegatsiyalari rahbarlaridan iborat Assambleya Kengashi tomonidan amalga oshiriladi. Kengash raisi – Rossiya vakili V.I. Matvienko (2011-yildan beri). Assambleya kengashining doimiy ishchi organi Bosh kotib boshchiligidagi Kotibiyatdir (2019-yildan – Rossiya vakili D.A.Kobitskiy). IPA ishi parlament delegatsiyalarining yalpi majlislarini, shuningdek Assambleya organlari yig'ilishlarini o'z ichiga oladi. Assambleyaning so'nggi yalpi majlisi 2019-yil 21-22-noyabr kunlari bo'lib o'tdi.

IPA parlament delegatsiyalari vakillaridan iborat ixtisoslashgan komissiyalar tuzadi. Komissiyalar taklifiga binoan aniq namunaviy qonunchilik hujjatlarini ishlab chiqish uchun ishchi guruhlar tuziladi. Ushbu hujjatlarni tayyorlash Assambleya qonunchilik faoliyatining asosini tashkil etadi, u milliy qonunchilikni yaqinlashtirish va uyg'unlashtirish orqali yagona huquqiy makon yaratishga qaratilgan: namunaviy hujjatlar tavsiyaviy xarakterga ega va ular IPA yig'ilishida qabul qilinganidan keyin yuboriladi. milliy parlamentlarda foydalanish uchun. Hammasi bo'lib Assambleya 600 ga yaqin xalqaro-huquqiy hujjatlarni qabul qildi. Bundan tashqari, IPA Hamdo'stlik shtatlarida va (uning chegaralaridan tashqarida) saylovlar va referendumlarni kuzatib boradi.

Umuman saylov jarayonlarini kuzatish Hamdo'stlik doirasidagi hamkorlikning muhim yo'nalishi hisoblanadi. MDH tomonidan saylovlarni kuzatishning huquqiy asoslari MDHga a'zo davlatlarda demokratik saylovlar standartlari, saylov huquqlari va erkinliklari to'g'risidagi konventsia (2002-yil 7-oktyabrda MDH CHS sessiyasida qabul qilingan) va MDH kuzatuvchisi to'g'risidagi nizomdir. Prezident va parlament saylovlari bo'yicha missiya, shuningdek MDHga a'zo davlatlardagi referendumlar (MDH tashqi ishlar vazirlari kengashining

2004-yil 26-martdagi qarori bilan tasdiqlangan). 2006-yil 10-fevralda MDH IPA Kengashining qarori bilan Xalqaro Demokratiya, Parlamentarizm va Fuqarolarning Saylov huquqlariga rioya qilinishini monitoring qilish instituti (IIMDD) tashkil etildi. Institut IPAgam Hamdo'stlikka a'zo davlatlardagi saylovlarni kuzatish jarayonida yordam beradi, MDH mamlakatlaridan kelgan xalqaro kuzatuvchilar uchun treninglar o'tkazadi. MIMRD direktsiyasi Sankt-Peterburgda, filiallari Bishkek, Boku, Yerevan va Kishinyovda joylashgan. Kiyevdagi filial faoliyati 2014-yildan beri deyarli muzlatib qo'yilgan.

Saylovni o'tkazadigan davlatning taklifiga binoan MDH Ijroiya qo'mitasi kuzatuv missiyalarini tuzadi, ularning tarkibiga IPA, milliy saylov komissiyalari va hukumat organlari vakillari, Hamdo'stlik mamlakatlari parlamenti deputatlari va diplomatlar kiradi. Umuman olganda, 1994-yildan beri 130 ga yaqin kuzatuvchilar missiyasi tashkil etildi. Shu vaqt ichida o'zining kuzatuv metodologiyasi ishlab chiqildi, bu esa yarakchi xalqaro tashkilotlar usullaridan qolishmaydi.

3. ShHT – MDH mamlakatlari integratsiyasining muhim shakllaridan biri sifatida. 1994-yil martidan boshlab MDH BMT Bosh assambleyasida kuzatuvchi maqomiga ega. Xuddi shunday maqom UNCTADda Hamdo'stlikka ham berilgan (1994-yil 19-aprel). 1996-yil 24-mayda MDH Xartiyasi BMT kotibiyatida ro'yxatdan o'tkazildi. Har ikki yilda bir marta BMT Bosh assambleyasi sessiyasi doirasida BMT va MDH o'rtasidagi hamkorlik to'g'risida rezolyutsiya qabul qilinadi. 2018-yil 26-noyabrda ushbu masala bo'yicha Tojikiston Hamdo'stlikka raisligi tomonidan kiritilgan yana bir qaror qabul qilindi. MDH Ijroiya qo'mitasi 20 dan ortiq xalqaro tashkilotlarning ijro etuvchi tuzilmalari bilan aloqalarni davom ettiradi, ulardan 15 tasi bo'yicha hamkorlik to'g'risida bitimlar tuzilgan (BMTning Giyohvand moddalar va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi, Jenevadagi BMT boshqarmasi, YuNKTAD kotibiyatlari, UNECE, UNAIDS, KXShT, ShHT , Lotin Amerikasi integratsiyasi assotsiatsiyasi Bosh kotibiyati, XMT ma'muriyati, Yevroosiyo iqtisodiy komissiyasi va boshqalar).

Shanxay hamkorlik tashkiloti (ShHT) 2001-yilda Xitoy, Rossiya, Qozog'iston, Tojikiston, Qirg'iziston va O'zbekiston rahbarlari

tomonidan tashkil etilgan o'zaro himoya qilish bo'yicha subregional xalqaro tashkilotdir. O'zbekistonni hisobga olmaganda, qolgan mamlakatlar 1996-1997-yillarda umumiy imzolash natijasida tashkil etilgan Shanxay beshligiga a'zo edilar. Harbiy sohada ishonchni mustahkamlash va chegara hududida qurolli kuchlarni o'zaro qisqartirish to'g'risida Qozog'iston, Qirg'iziston, Xitoy, Rossiya va Tojikiston o'rtasida kelishuvlar; 2001-yilda O'zbekiston qo'shilgandan so'ng, ishtirokchilar tashkilotning nomini o'zgartirdilar. ShHTga a'zo davlatlarning umumiy hududi Yevroosiyo hududining 61 foizini tashkil qiladi. Uning umumiy demografik salohiyati dunyo aholisining to'rtidan bir qismini tashkil etadi va iqtisodiy salohiyati Xitoydan AQShdan keyingi eng qudratli iqtisodiyotni o'z ichiga oladi. Rasmiy ish tili rus va xitoy tillari. Tashkilotning bosh qarorgohi Pekinda joylashgan.

Tashkilot rivojlanishining bir necha bosqichlari mavjud. ShHTni shakllantirishning birinchi bosqichini boshlagan sana sifatida biz Qozog'iston, Qirg'iziston, Rossiya va Tojikiston tashqi ishlar vazirlarining o'rinbosarlari bilan ushbu davlatlarning davlat chegaralari muammosi bo'yicha muzokaralar olib borgan 1992-yil sentabrni olishimiz mumkin. XXR «Beshlik» mavjudligining birinchi bosqichida uning a'zolari o'rtasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan to'qnashuvlarning oldini olish va XX asrning 50-60-yillarda sodir bo'lgan voqealarga asoslangan o'zaro ishonchsizlikni bartaraf etish masalalari ustuvor edi.

1999-yilni ikkinchi bosqichning boshlang'ich nuqtasi sifatida qabul qilish mumkin, kengroq xarakterga ega muammolar, shu jumladan xavfsizlik, iqtisodiyot va madaniyat sohalaridagi hamkorlik, shuningdek, terrorizm, ekstremizm va separatizm namoyonlariga qarshi kurash ham. Barcha ishtirokchilar ushbu muammolarni hal qilishdan manfaatdor edilar.

«Shanxay jarayoni».

Rossiya terrorizm va ekstremizmga qarshi birgalikda kurashning tashabbuskori bo'ldi. 1999-yil avgust oyida AQShdagi sentabr voqealaridan ikki yil oldin Bishkekda «Shanxay beshligi» ning to'rtinchi sammiti bo'lib o'tdi. Uning davomida Rossiya huquqni muhofaza qilish idoralari va maxsus xizmatlar rahbarlari, mudofaa va tashqi ishlar

vazirlari qo'llab-quvvatlandi. 2000-yil noyabr oyida Moskvada Afg'onistondagi vaziyat bo'yicha maxsus konsultatsiyalar bo'lib o'tdi.

2001-yil 6-7-aprel kunlari Olmaotada “Shanxay beshligi” milliy koordinatorlarining navbatdan tashqari yig'ilishi bo'lib o'tdi. 2001-yil 2-7-aprel kunlari Pekinda ekspertlar terrorizm, separatizm va ekstremizmga qarshi kurash to'g'risidagi Shanxay konvensiyasining loyihasini tayyorladilar va Moskvadagi tashqi ishlar vazirlarining muhokamasiga topshirdilar. Konvensiya 2001-yil 1-15-iyun kunlari Shanxayda bo'lib o'tgan beshta sammitda imzolandi. “Terrorizm”, “separatism” va shunga o'xshash atamalarning ta'riflari keltirildi. Shuningdek, unda ShHTning antiterror tuzilishini yaratish ko'zda tutilgan. 2001-yil 15-iyunda Shanxayda ShHTni tashkil etish to'g'risidagi Deklaratsiya imzolandi, unga “beshlik” a'zolari qatorida O'zbekiston ham kirdi.

ShHTni shakllantirish jarayonining uchinchi bosqichi AQShda 2001-yil 11-sentabr voqealari bilan boshlandi. Ushbu tadbirlar barcha ishtirokchilarni tashkilotning maqsadlari va vazifalari, uning missiyasi va zamonaviy dunyodagi rolini qayta ko'rib chiqishga majbur qildi. Shubhasiz, yangi geosiyosiy voqeliklar barcha tomonlarning pozitsiyalariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. 2002-yil 7-iyun ShHT sammitida St. Sankt-Peterburg, Shartnoma qabul qilindi – ShHT maqsadlari va tamoyillari, uning tuzilishi va faoliyatining asosiy yo'nalishlarini belgilovchi asosiy me'yoriy hujjat.

2003-yil 29-mayda Moskvada Tashkilotning tashkil etilishi yakunlandi: Uning Ustav organlari faoliyatini belgilaydigan hujjatlar, ramzlar, ShHT birinchi ijrochi kotibining nomzodi tasdiqlandi. Kelishuv tartibi to'g'risida Shartnoma imzolandi. ShHT byudjetini shakllantirish va ijro etish yo'lga qo'yildi. Qozog'iston Prezidenti N.A. Nazarboyev shu munosabat bilan ShHT shakllanish va qonuniylikni egallash bosqichini yakunlayotganini bidirdi.

2004-yil yanvar oyida Kotibiyat Pekinda ish boshladi va ShHT to'laqonli xalqaro tashkilot sifatida ish boshladi.

2004-yil 16-17-iyun kunlari bo'lib o'tgan ShHTning Toshkent sammiti ShHT faoliyatining to'rtinchi bosqichini boshlab berdi.

Sammitda ShHTning tarkibiy tuzilishi yakunlandi va ShHT MATT bosh qarorgohi rasman ochildi. Shu vaqtdan boshlab ShHT Ustavda ko'rsatilgan va barcha e'lon qilingan yo'nalishlar bo'yicha faoliyat rejimiga o'tdi. Sammit yakunlari bo'yicha tashkilot faoliyatiga kuchli turtki berish uchun mo'ljallangan o'nga yaqin yirik shartnomalar imzolandi. Sammit arafasida oltita mamlakat xavfsizlik kengashlari kotiblarining muntazam uchrashuvlari uchun yangi va juda muhim o'zaro ta'sir mexanizmi yaratildi, ularning asosiy maqsadi vakolatli organlarning ShHT doirasidagi hamkorlikni muvofiqlashtirish bo'ladi. Qurol, o'q-dorilar, portlovchi, zaharli va radioaktiv moddalarning noqonuniy aylanishiga, yollanma narsalarga qarshi kurashda olti mamlakat tashqi ishlar vazirliklari o'rtasida hamkorlik va faoliyatni muvofiqlashtirish to'g'risida protokol imzolandi. Va nihoyat, ShHTning kuzatuvchilari maqomi to'g'risidagi nizom qabul qilindi. Bu ShHT istiqbollari uchun juda muhimdir.

2005-yil 5-iyulda Ostona shahrida ShHTga a'zo davlatlar rahbarlarining sammiti bo'lib o'tdi. Sammit ishtirokchilari qo'shma deklaratsiya qabul qildilar. 2005-yil 14-16-sentabr kunlari ShHT tashkilotning ijro kotibi Chjan Deguang boshchiligidagi taklifnoma asosida BMT Bosh kotibi K. Annan BMT Bosh assambleyasining 60-sessiyasining yuqori darajadagi yalpi majlisida kuzatuvchi sifatida qatnashdi. Yalpi majlis davomida ShHT Ijrochi kotibi bayonot berdi.

Beshinchi bosqich 2006-yilda, ShHT o'zining besh yilligini nishonlagan paytda boshlandi. 2006-yil 15-iyunda Shanxayda ShHTga a'zo davlatlar rahbarlarining sammiti bo'lib o'tdi. Yakuniy deklaratsiyada ishtirokchilar ShHTni muvaffaqiyatli rivojlanishining kaliti shundaki, u doimo o'zaro ishonch, o'zaro manfaat, tenglik, o'zaro maslahatlashuv bilan ajralib turadigan «Shanxay ruhi» ni doimo boshqarib borishi va ergashishida, hamda madaniy xilma-xillikni hurmat qilish va birgalikda rivojlanishga intilishdadir. Uchrashuv ishtirokchilarining fikriga ko'ra, "Shanxay Ruhi" ShHT faoliyatining asosiy ajralmas kontseptsiyasi va eng muhim tamoyili bo'lib, zamonaviy xalqaro munosabatlar nazariyasi va amaliyotini boyitdi, jahon hamjamiyatining demokratlashtirishga bo'lgan umumbashariy intilishini amalga oshirdi. Bundan tashqari,

Sammitda Xalqaro axborot xavfsizligi to'g'risida Bayonot qabul qilindi. 16-avgust kuni Bishkekda ShHTga a'zo davlatlar rahbarlarining 7-yig'ilishi bo'lib o'tdi, shundan so'ng Qo'shma kommyunike e'lon qilindi. Ular qo'shma antiterror mashg'ulotlarining samaradorligini va ShHTga a'zo davlatlar xavfsizlik kengashlari kotiblarining 2007-yil 25-mayda Bishkek shahrida bo'lib o'tgan uchinchi uchrashuvi va ShHTga a'zo davlatlar mudofaa vazirlari yig'ilishi davomida erishilgan kelishuvlarning muhimligini qayd etdilar. 2007-yil 27-iyunda davlatlar rahbarlari Rossiya Federatsiyasi Prezidenti V.V.Putinning taklifini qabul qildilar. Putin 2007-yil 17-avgustda Rossiya Federatsiyasi hududida ShHTga a'zo davlatlar qurolli kuchlarining «Tinchlik missiyasi-2007» qo'shma antiterror mashg'ulotlarining faol bosqichida ishtirok etadi.

2008-yil 28-avgustda Tojikiston poytaxti Dushanbe shahrida ShHTga a'zo davlatlar rahbarlarining sakkizinchi sammiti bo'lib o'tdi. Dushanbe ShHT sammiti yakunlari bo'yicha deklaratsiya va qo'shma kommyunektsiyadan tashqari, quyidagi hujjatlar imzolandi: Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo davlatlar tomonidan antiterror mashg'ulotlarini tashkil etish va o'tkazish tartibi to'g'risidagi bitim; Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo davlatlar hukumatlari o'rtasida qurol, o'q-dorilar va portlovchi moddalarning noqonuniy aylanishiga qarshi kurashish bo'yicha hamkorlik to'g'risidagi Bitim; ShHT Banklararo konsortsiumi va Yevroosiyo taraqqiyot banki o'rtasidagi hamkorlik asoslari to'g'risida memorandum. Shu kuni Dushanbedagi yig'ilishda Rossiya ShHTga kelgusi yilga raislikni o'z zimmasiga oldi.

ShHT tashkil topganidan keyin to'rt yil ichida integratsiya jarayonlarini yengillashtirish bo'yicha ulkan samarali ishlarni amalga oshirdi. 2009-2011-yillar uchun Tashkilot quyidagi yo'nalishlarda hamkorlikni mustahkamladi:

- mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash;
- mintaqaviy antiterror tuzilmasini tashkil etish;
- giyohvand moddalar savdosiga qarshi kurash;
- a'zo davlatlar Xavfsizlik Kengashlarining kotiblari uchrashuv mexanizmini ishlab chiqish;
- iqtisodiy va savdo sohasida hamkorlikni kengaytirish;

– transport masalalari bo'yicha ko'p tomonlama maslahatlashuvlar jarayonini faollashtirish;

ShHTga a'zo davlatlar va ularning xalqlari hayoti uchun eng muhimlaridan biri bu gumanitar sohadir. Noyob sivilizatsiyalar ShHTga birlashdi va ularning yaqin hamkorligi muqarrar ravishda har bir inson uchun boyitish manbai hisoblanadi. Ilmiy salohiyatlarning birlashishi tabiiy ravishda jamiyatimiz hayotining barcha sohalarida innovatsion texnologiyalarni rivojlantirishga yordam beradi. ShHT a'zolari yoshlar ta'limi va kadrlar tayyorlash sohasida ilgari surilmoqda.

Yoshlar kooperatsiyasi assotsiatsiyasining tashkil etilishi mustahkam ijtimoiy zamin yaratishi mumkin. Shuningdek, ShHTni yaratish to'g'risidagi deklaratsiyada ishtirokchilar madaniy hamkorlikni rivojlantirish zarurligini ta'kidladilar. ShHT tarixiy qisqa vaqt ichida sifatli va miqdoriy evolyutsiyani amalga oshirgan, bu davrda tashkilotning ustuvor yo'nalishlari o'zgargan, tashkilotning maqsad va vazifalarida ma'lum o'zgarishlarga uchragan xalqaro hukumatlararo tashkilotning yorqin na'munasidir. Qisqa vaqt ichida ShHT harbiy sohadagi beshta qo'shni davlatning maslahat mexanizmidan mintaqaviy xalqaro tashkilotga aylandi. Aslida, ShHT MDH bilan bir xil xalqaro tashkilot bo'lib, u har jihatdan mintaqaviy mutaxassis hisoblanadi. Shu munosabat bilan, uning maqsadlariga barcha mavjud sohalarda: madaniy, iqtisodiy, huquqni muhofaza qilish, mudofaa, kredit-moliyaviy, ta'lim, atrof-muhit va boshqa sohalarda hamkorlik kiradi. Boshqacha qilib aytganda, siz mamlakatlar bir-biri bilan hamkorlik qilishi mumkin bo'lgan har qanday sohani nomlashingiz mumkin va adashmaysiz. Shu bilan birga, ushbu sohalar, Ustavda ko'rsatilganidek, ishtirokchi davlatlarning roziligi bilan ham kengayishi mumkin. Natijada ShHT MDH formatidagi integratsiya jarayonlarining yorqin namunasi ekanligini ta'kidlash mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, ShHT doirasidagi integratsiya teng bo'lishi va yetakchi mamlakatlar o'rtasidagi raqobatni anglatmasligi kerak.

Rossiya va Xitoyning pozitsiyalari o'zlarining va boshqa potentsial raqobatchilarning pozitsiyalarini muvozanatlashtirib, siyosiy maydonda raqobatni oldini olish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratmoqda.

Markaziy Osiyo mamlakatlari ShHT doirasida juda muhim rol o'ynaydi, ular o'rtasidagi ziddiyatlarni yumshatadi, shuningdek, birlashish yo'lidagi muvozanatlash mexanizmida uchinchi kuch sifatida harakat qiladi. Aynan Markaziy Osiyo davlatlari ShHT doirasida yagona va universal Yevroosiyo xavfsizlik tizimini yaratish maqsadida birlashtiruvchi bo'g'in va birlashtiruvchi kuch bo'lishga chaqirilgan. Shunday qilib, ShHT formatida biron bir tashkilot a'zosi boshqalarning manfaatlari bilan jiddiy to'qnashuvga yo'l qo'ymasa, integratsiya uchun ideal asos yaratish uchun barcha imkoniyatlar mavjud.

ShHT har doim G'arbda mintaqaviy masalalar bilan shug'ullanadigan tor doiradagi utilitar guruh sifatida qabul qilingan, bu esa endilikda UFAda bo'lib o'tgan sammitda katta yutuq bo'ldi: Pokiston va Hindistonga qo'shilish orqali ShHTni kengaytirish, kuzatuvchi davlatlar sonini ko'paytirishga erishildi va eng muhimi, Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi va Buyuk ipak yo'li tutashgan hududda yagona Yevroosiyo makoni shakllana boshladi. ShHT bu yo'lda Yevroosiyoning dispetcheriga aylanadi.

Ufa sammiti paytida barcha yo'nalishlar birgalikda o'sdi, bu o'n yillik mashaqqatli mehnat natijasidir. Pokiston va Hindistonning ShHTga qo'shilishi juda puxta va uzoq vaqt davomida tayyorlandi. O'z navbatida, Rossiya g'arbiy ko'p qutbli dunyoning yetakchilaridan biriga aylanmoqda. Bundan tashqari, ShHT sammiti bilan bir vaqtda g'arbiy dunyoning integratsiyasini global darajaga olib chiqadigan BRICS yig'ilishi ham bo'lib o'tishi juda muhim, ayniqsa moliyaviy va iqtisodiy jihatdan, deya qo'shimcha qiladi S.Luzyanin.

Keyingi o'n yilliklarda, ehtimol, g'arbiy bo'lmagan dunyo va g'arb parallel ravishda rivojlanadi. Shu bilan birga, Xitoyning kuchayishi bilan ShHT formati kengayadi va mustahkamlanadi. Luzyanin Eron ham yaqin kelajakda ShHTga a'zo bo'lishini istisno etmaydi. O'z navbatida, Indoneziya BRICSGa qo'shilishi mumkin. Boshqacha qilib aytganda, g'arbiy bo'lmagan dunyo tobora mustahkamlanib bormoqda, bu albatta, G'arb uchun ijobiy hodisa emas, deb ta'kidladi S.Luzyanin.

ShHT bugungi kunda yangi avlod integratsiya birlashmalarining quyidagi qator fazilatlariga ega: ichki ko'p bosqichli (integratsiya

jarayonlari turli xil potentsialga ega bo'lgan makro va mikro darajadagi sub'ektlarni o'z ichiga oladi, ular o'rtasida sub'ektlarni bir-biriga bog'laydigan gorizontal va vertikal munosabatlar o'rnatiladi. Yagona tizim, tashqi polivektor (uchinchi mamlakatlar bilan tashqi iqtisodiy va mintaqalararo aloqalarni parallel ravishda rivojlantirish, ishtirokchi mamlakatlardagi jarayonning ochiqligi, dunyoning turli mintaqalaridagi sheriklarni bir vaqtning o'zida jalb qilish, shuningdek, mintaqalararo shakllarning chuqurlashishi hamkorlik).

Yuqoridagi transformatsiyalar integratsiya g'oyasini bosqichma-bosqich jarayon sifatida o'zgartiradi (Bela Balashshining o'lchovi): integratsiya yadrosi, ehtimol, ShHT doirasidagi integratsiya uchun asos bo'lib xizmat qilishi kerak (Rossiya Federatsiyasi va XXR shunday yadrodir), o'z atrofidagi geoiqtisodiy murakkab bo'shliqlarni tashkil qiladi. Keyingi integratsiya strategiyasini ishlab chiqish jarayonida sahna modeli bo'yicha harakat qilmasdan kutilayotgan integratsiya hamkorligini hisobga olish kerak.

Bugungi kunda ishtirokchi davlatning integratsiyasi jarayonida hali ham bir qator jiddiy muammolar yuzaga kelishi mumkin:

ShHTning dasturiy maqsadlariga yondoshishdagi farqlar; tashqi siyosatni olib borishda egotsentrizm (bu, ayniqsa, Rossiya va Xitoyga tegishli); mintaqaviy bo'lmagan mamlakatlarni (Yaponiya, AQSh, Yevropa mamlakatlari) integratsiya jarayonlariga qabul qilish. Markaziy Osiyo mintaqasi; manfaatlar to'qnashuvi (muhim neft zaxiralariga ega bo'lgan Qozog'iston va Rossiya uni yetkazib berish huquqining raqobatchisi).

Samarali integratsiya choralari iqtisodiy pragmatizm asosida qurilishi mumkin, keyingi integratsiya infratuzilmasi u yoki bu shaklda tomonlar o'rtasidagi savdo munosabatlarini tartibga soluvchi kelishuvlar atrofida qurilishi mumkin. Hozirgi kunda ShHTning ba'zi bir loyihalarni amalga oshirish bilan shug'ullanmasligi, bu faqat qonunchilik bazasini yaratadi va ularni amalga oshirish uchun investorlarni topishga yordam beradi. Bu tashkilotning rivojlanish bosqichiga to'liq mos keladi, chunki integratsiya yaratiladi. Bu jarayon deyarli noldan va tabiiy bo'lishi kerak, bu uning samaradorligi kafolati.

2015-yil Ufada bo'lib o'tgan sammit doirasida BRICS va ShHT ishbiarmon doiralarining uchrashuvlari aslicha birlashdi. Ushbu ikkita tuzilma, qisman, shu jumladan Hindistonning ShHTga kirishi mumkinligi munosabati bilan, iqtisodiy faoliyat bilan birlashtirilgan, garchi u yerda ekanligi umuman istisno qilinmasa ham shuningdek siyosiy birlashma bo'ladi. Rossiya, Braziliya, Xitoy va Hindiston muhim integratsiya salohiyatiga ega, iqtisodiyotning bir-birini to'ldirishi imkoni mavjud: Hindiston va Xitoy sanoat mahsulotlarini global yetkazib beruvchilari, Rossiya va Braziliya – xomashyo yetkazib beruvchisi sifatida ko'rilmogdalar. BRICS mamlakatlari taraqqiyot bankining yaratilishi (Rossiya Federatsiyasining asosiy e'tiborini BRICSGa raisligi doirasida boshlashga qaratilgan), shuningdek, Hindistonning ShHTga a'zo davlatlar qatoriga kiritilishi; ikkinchisini iqtisodiy integratsiyalash uchun ishlab chiqarish asosiga aylantirishga olib kelishi mumkin.

Kapital, tabiiy resurslar va inson salohiyatining kombinatsiyasini yangi assotsiatsiyaga raqobatbardosh bo'lishiga va global sharoitda ishlashni dinamikasini amalga oshirishga imkon beradi.

Shunday qilib, yuqorida aytib o'tilganlarning barchasiga asoslanib, ShHT doirasidagi integratsiya tadbirlarini amalga oshirish asosiy a'zo davlatlarning iqtisodiy rivojlanishining prognozli sur'atlari bilan va yangi davlatlar va yangi loyihalarning tashkilotga kirishi bilan o'zaro bog'liq degan xulosaga kelish mumkin. ShHTning geosiyosiy ta'sir darajasining yanada muhim bosqichga o'tishiga yordam beradi.

Yuqorida aytilganlarning barchasini umumlashtirib xulosa qilishimiz mumkinki, “Shanxay beshligi” forumi faqat e'lon qilingan hodisa bo'lib qolmadi. Bu o'zaro chegara-hududiy masalalarni hal etishda katta ahamiyatga ega bo'ldi, shuningdek mintaqadagi xavfsizlik va hamkorlik tizimining prototipiga aylandi. Ushbu lahza ishtirokchi mamlakatlarning xohishi va shaxsning ishini yanada rivojlantirish istagi haqida bayon qildi.

ShHT o'zaro manfaatli va umume'tirof etilgan ajralmas tuzilmani barpo etishda xalqaro aloqalarning dunyo tarmog'iga ko'nikishi va kelajakda unda yuz beradigan jarayonlarda muhim rol o'ynashi mumkin.

4. Yevropa integratsiyasi tajribasi: Muvaffaqiyat omillari.

G'arbiy Yevropa integratsiyasi tajribasi Hamdo'stlik davlatlari uchun jozibali. Ikkinchi Jahon urushi tugaganidan so'ng, Yevropa davlatlari rahbarlari o'zaro nizolarga yo'l qo'ymaslikning yagona yo'li sifatida hamkorlik va iqtisodiy integratsiya yo'lini tanlab, o'z davlatlarini tiklashga kirishdilar. Tinchlik, birlik, tenglik, erkinlik, hamjihatlik, iqtisodiy va ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlash davlatlar birlashgan Yevropani qurish paytida rioya qilgan asosiy qadriyatlarga tegishli edi. Hozirgi vaqtda Yevropa Ittifoqi zamonaviy dunyoning asosiy iqtisodiy markazlaridan biri bo'lib, AQSh va Yaponiyaning umumiy yalpi ichki mahsulotini mos ravishda 20 va 50 foizga orttirib bormoqda. Yevropa Ittifoqi – bu oldinga qo'yilgan maqsadlarga erishish vazifalari muvaffaqiyatli hal qilinadigan davlatlarning eng «rivojlangan» va samarali iqtisodiy guruhlanishidir.

Viskuli va Olma-Otada imzolangan siyosiy qarorlar asosida tuzilgan Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi doimiy ravishda Yevropa Iqtisodiy Hamjamiyati (Yevropa Ittifoqi) g'oyalari va tajribalarini boshqargan. Hamdo'stlikning ko'plab organlari YeEKning mavjud institutlari misolida yaratilgan. Iqtisodiy Ittifoqni tuzish to'g'risidagi shartnomaning mazmuni, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligining iqtisodiy integratsiyasini rivojlantirish konsepsiyasi, Hamdo'stlik doirasida qabul qilingan boshqa muhim kelishuvlar va qarorlardan ko'rinib turibdiki, Yevropa Ittifoqining tajribasi eng ko'p bo'lib chiqdi va postsovet Ittifoqi uchun mos.

Hamdo'stlik davlatlari rahbarlarining takroriy bayonotlari shundan dalolat beradi-ki, Qozog'iston Respublikasi Prezidenti N.Nazarboyevning so'zlariga ko'ra, “MDH mamlakatlari uchun eng yaxshi yo'l G'arbiy Yevropa tajribasini asos qilib olib, Yevroosiyo integratsiyasi yo'lidan borish bo'ladi”. Qirg'iziston Respublikasi Prezidenti A. Akayev 1996-yil 24-dekabrda “Nezavisimaya gazeta” ga bergan intervyusida quyidagilarni ta'kidladi: “Men Hamdo'stlikning yanada rivojlanishini dunyo tajribasidan oqilona foydalanishda ko'raman – siz g'ildirakni qayta kashf etmasligingiz kerak.”

Shu bilan birga , savo l tug'iladi: Yevropa Ittifoqining tajribasi

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga qay darajada taalluqlidir?

Bu yerda G'arbiy Yevropa va postsovet davlatlari o'rtasidagi integratsiya sharoitidagi tub farqlarni ko'rish kerak. Yevropa Ittifoqi sanoat salohiyati rivojlangan va bozor iqtisodiyoti rivojlangan davlatlar, tarixi milliy davlatchilik, bozor iqtisodiyoti an'analari rivojlantirishning ancha uzoq davrlarini o'z ichiga olgan davlatlar tomonidan tashkil etilgan. Ushbu davlatlarning rivojlanish darajasidagi farqlar nisbatan kichik edi. Iqtisodiy va texnologik jihatdan Hamjamiyat a'zolaridan boshqa jozibador sheriklar yo'q edi. Yaratilayotgan iqtisodiy guruhlashda bir xil kuchga ega bo'lgan bir nechta davlatlar (Germaniya, Fransiya, Italiya) mavjud bo'lib, ular assotsiatsiyaning politsentrik tuzilishini aniqladilar.

Yevropa davlatlarida integratsiya jarayonlari bosqichma-bosqich bo'lib o'tdi. Ular 50-yillarda bo'lgan ko'mir va metallurgiya sanoatida boshlangan asosiy sanoat tarmoqlari. 1951-yilda Yevropa ko'mir va po'lat hamjamiyati to'g'risidagi Shartnoma (ECSC) imzolanganidan etti yil o'tgach, Fransiya va Germaniya tashabbusi bilan ko'mir va po'lat uchun umumiy bozor yaratildi, eksport va import bojlari va ushbu mahsulotlar uchun miqdoriy cheklovlar bekor qilindi. ECSC mablag'lari hisobidan po'lat zavodlarini modernizatsiya qilish, foydasiz konlarni yopish va kadrlarni qayta tayyorlash subsidiya qilindi. 1957-yilda Yevropa Iqtisodiy Hamjamiyati (EEC) va Yevropa Atom Energiyasi Hamjamiyati to'g'risida shartnomalar imzolandi.

Kelajakda EEC a'zolariga tovarlarning erkin harakatlanishi (bojxona ittifoqi) yaratish uchun 11 yil kerak bo'ldi. Ular 15 yil o'tgach, 1972-yilda pul-kredit siyosatini muvofiqlashtira boshladilar. Umumiy bozor yoki yagona iqtisodiy makon, tovarlarning aylanishi erkinligi xizmatlar, kapital va shaxslarning harakati erkinligi bilan to'ldirilganda, 1992-yilda paydo bo'ldi (35 yil keyinroq). Yevropa Ittifoqi jamoaviy pul birligi va umumiy iqtisodiy, pul-kredit va moliya siyosati bilan pul ittifoqini yaratishga faqat 1999-yilda o'tdi va hatto undan keyin ham to'liq emas.

Ko'rib turganingizdek, Yevropa davlatlarining iqtisodiy integratsiyasi oddiy shakllardan murakkabroq bosqichlarga qadar

amalga oshirildi. Iqtisodiy integratsiyaning eng sodda shakli bu erkin savdo zonasi bo'lib, unda a'zo davlatlar o'zaro savdo yo'lidagi to'siqlarni olib tashlaydilar, shu bilan birga uchinchi mamlakatlarga nisbatan o'z siyosatini olib boradilar. Keyingi bosqich – bojxona ittifoqi allaqachon uchinchi mamlakatlarga nisbatan uning ishtirokchilarining yagona savdo va bojxona siyosatini (yagona tashqi bojxona tariflari) nazarda tutadi. Keyingi bosqich – bu yagona tovar bozorini yaratishdir, bunda nafaqat tovarlarning, balki ishlab chiqarishning barcha omillarining harakati yo'lida milliy to'siqlar olib tashlanadi: kapital o'zining ishlab chiqarish va qarz shakllarida, xizmatlarning barcha turlari, ishchi kuchi va umuman fuqarolar munosabatlarida shakllanadi. Yagona bozor an'anaviy ravishda faqat muvofiqlashtirilgan, qo'shma davlat iqtisodiy va pul-kredit siyosati sharoitida rivojlanishi mumkin bo'lganligi sababli, keyingi integratsiya bosqichiga – iqtisodiy va valyuta ittifoqlarini yaratishga ehtiyoj paydo bo'ladi.

Yevropa Ittifoqi davlatlari o'zlarining iqtisodiy faoliyatini qisman muvofiqlashtirishdan tortib, umumiy iqtisodiy strategiyani amalga oshirishga qadar tashqi iqtisodiy siyosatini doimiy ravishda muvofiqlashtirganlar.

G'arbiy Yevropa integratsiyasining barcha jihatlarini batafsil tahlil qilmasdan, uning muvaffaqiyatiga yordam beradigan eng muhim omillarni ajratib ko'rsataylik.

1. Integratsiyani rivojlantirish maqsadlarini aniq tushunish va umumiy uzoq muddatli ustuvorliklarni belgilash. Yevropa Ittifoqidagi integratsiya jarayonlari puxta o'ylangan strategiya asosida, ularga erishish mexanizmlari va vositalarini aniqlash bilan amalga oshirildi va amalga oshirilmoqda. Har qanday muhim dasturni qabul qilishdan oldin har doim mutaxassislar guruhlarini ishi olib borilgan va bu juda muhim. Yakuniy hisobot oddiy fuqarolar taklif qilingan loyihaning ijobiy va salbiy tomonlarini baholashlari uchun e'lon qilindi.
2. Bosqichli rivojlanish. Yevropa Ittifoqining rivojlanish tarixi integratsiyaning eng past bosqichlaridan eng yuqori bosqichiga ko'tarilishdir: erkin savdo zonasidan bojxona ittifoqi va yagona

ichki bozorga, keyin iqtisodiy, pul-kredit va siyosiy ittifoqlarga. Hozirda nafaqat iqtisodiy sohada, balki muvofiqlashtirilgan siyosat olib borilmoqda. Umumiy tashqi va xavfsizlik siyosatini muvofiqlashtirish, Yevropa fuqaroligini qabul qilish, ichki ishlar va adolat, ijtimoiy va boshqa sohalarda hamkorlik qilish.

3. Har xil faoliyat sohalarida ularga ustuvor vakolatlarni bosqichma-bosqich topshirish bilan davlatlararo institutlarning rolini kuchaytirish. Qarama-qarshilik printsipini tobora tez-tez qo'llash – qarorlarni eng yuqori samaradorlik bilan amalga oshirish mumkin bo'lgan darajada qabul qilish kerak bo'lganda.
4. Iqtisodiy shartlar, real tadbirkorlik sub'ektlari, yirik biznes manfaatlari asosida siyosiy qarorlar qabul qilish.
5. Integratsiya siyosatining uzluksizligi. Yevropa Iqtisodiy Hamjamiyati, so'ngra Yevropa Ittifoqi davlatlarida hukumatlar almashganiga qaramay, ularning turli siyosiy yo'nalishlari, integratsiyalashuvning umumiy maqsadlariga sodiq qolish saqlanib qoldi.
6. O'zaro maqbul manfaatlar muvozanatini izlash va kelishuvni topish. Integratsiya siyosatida murosalarining roli nihoyatda katta. Kollektiv qarorlarni ishlab chiqish o'zaro imtiyozlar, turli tomonlarning manfaatlarini muvofiqlashtirish asosida amalga oshiriladi.
7. Yevropa Ittifoqi qonunchiligi va milliy qonunchilikning o'zaro ta'siri. Yevropa Ittifoqi qonuni a'zo davlatlarning ichki qonunchiligiga aylanib, yagona huquqiy makonni tashkil etadi. Ishtirokchi – davlatlarning fuqarolari va korxonalari, ularning jismoniy va yuridik shaxslari, ularning kasbiy va tijorat faoliyati Yevropa Ittifoqi qonunchiligida belgilangan sohalarda amalga oshirilgan joylaridan qat'i nazar, bir xil huquqiy muhitga duch kelishadi va shu bilan o'zlarini teng asosda topadilar. Yuz bergan nizolarni hal qilishda qonun va Yevropa Ittifoqi sudi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

8. Integratsiya uchun zarur me'yoriy-huquqiy bazani tayyorlash, integratsiya hujjatlari va ularni amalga oshirish mexanizmlarini ishlab chiqishda puxtalik va tafsilotlar muhimdir.
9. Jamiyat ko'magiga tayanish. Jamoatchilik fikriga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish. Oddiy fuqarolar uchun muayyan integratsiya bosqichlarining maqsadlari va kutilgan natijalarini tushuntirish.

Albatta, Yevropa Ittifoqining tajribasi ko'rsatkich emas, ayniqsa MDHning o'ziga xos xususiyatlari bor. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, Hamdo'stlik markazlashtirilgan boshqaruvdan bozor iqtisodiyotiga o'tishning turli bosqichlarida bo'lgan davlatlarni o'z ichiga oladi. Haqiqat nafaqat milliy iqtisodiyotni isloh qilish sur'atlarida, balki ularning rivojlanish darajalari va ishlab chiqarish tarkibidagi sezilarli farqlardir. Ularning iqtisodiy o'zaro bog'liqligi asta-sekin kamayib boradi va iqtisodiy aloqalarning rivojlangan Yevropa, Osiyo va Amerikaning davlatlariga yo'nalishi kuchaymoqda. Bu o'zgarishlar Hamdo'stlik doirasidagi hamkorlikning shakllanishi ijtimoiy-iqtisodiy inqiroz, milliy-davlat chegaralanishi, mustaqil bozor iqtisodiyotining shakllanishi va boshqalar fonida ro'y bermoqda.

Bu omillarning barchasi Hamdo'stlik a'zolarini iqtisodiy integratsiyalashuvi vazifasini sezilarli darajada murakkablashtiradi, chunki gap sobiq SSSR hududida sobiq yagona iqtisodiy makonni mexanik qayta qurish haqida emas, balki printsiptial jihatdan yangi hamkorlikni rivojlantirish haqida ketmoqda.

Mavzuga doir nazorat savollari

1. MDH mamlakatlarida integratsion jarayonlarning bosqichlari va har bir bosqichda erishilgan natijalar?
2. Rossiya Federatsiyasining MDH mamlakatlari integratsiyasidagi ishtirokini qanday baholaysiz?
3. ShHTning tashkil topishi va MDH mamlakatlari integratsiyasidagi o'rni deganda, nimalarni tushunasiz?
4. Yevropa integratsiyasi tajribasini MDH mamlakatlari integratsiyasida qo'llash o'rinlimi? Sizning fikringiz.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yerkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo yetamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. – T.: O'zbekiston, 2016.

2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitustiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016-yil 7-dekabr. Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: “O'zbekiston” NMIU, 2017. – 48 b.

3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O'zbekiston” NMIU, 2017. – 488 b.

4. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning yeng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza. – T.: O'zbekiston, 2017.

5. Косов Юрий Васильевич, Торопыгин Андрей Владимирович Содружество Независимых Государств. Интеграция, парламентская дипломатия и конфликты. Учебник М., “Аспект пресс” 2012.– 296 с.

6. Sirojov O.O. Markaziy Osiyoda hamkorlikni mustahkamlashda O'zbekiston tashabbuslari. “Sano-standart” 2018. 2,7 b.t. .

7. Muhammadsiddiqov M.M. Zamonaviy Xalqaro munosabatlarning mintaqaviy jihatlar. O'quv qo'llanma. T., ToshDShI, 2013.–172.b.

8. www.tiv.uz

9. www.un.org

10. www.e-cis.info

5. MDH davlatlari o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlik masalalari

Reja

1. MDH davlatlari aloqalari.
2. Iqtisodiy hamkorlik.
3. Hamkorlikning asosiy yo'nalishlari.
4. MDH davlatlarining iqtisodiy aloqalari istiqbollari.

Tayanch tushunchalar: *Huquq, erkinlik, kafolat, iqtisod, mohiyat, totuvlik, hamkorlik, funksional ziddiyat, davlat*

1. MDH davlatlari aloqalari. Sobiq Ittifoq bo'linib ketgandan keyin uning hududida 15 ta mustaqil davlatlar tashkil topdi, shulardan 12 tasi MDH tarkibiga kirdi.

MDH mamlakatlari iqtisodiyotini tavsiflashdan oldin, ularning siyosiy mustaqillikka erishgandan keyingi rivojlanish xususiyatlarini ta'kidlash lozim:

prezidentlik joriy etildi;
qonun chiqaruvchi saylovlar ko'p partiyaviylik asosida o'tkazildi;
BMTga a'zolik;
G'arb bilan siyosiy va iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash;
bir qator xalqaro tashkilotlarga a'zo bo'lish yo'lga qo'yildi.

Ammo siyosiy mustaqillikni qo'lga kiritish iqtisodiy va ijtimoiy farovonlikka olib kelmadi. Aksincha, MDHning ko'plab mamlakatlari uchun siyosiy beqarorlik, millatlararo nizolar va hatto davlatlararo qarama-qarshilik haqiqatga aylandi.

MDH davlatlaridagi iqtisodiy vaziyatga nafaqat siyosiy masalalar, balki bozorga o'tish ham ta'sir ko'rsatdi. MDH mamlakatlaridagi salohiyat va real imkoniyatlar bir xil emasligi aniqlandi. Hozirgi kunda hukumat tuzilmalari bozoriga bo'lgan intilishning o'zi ham turli bo'ldi. Bozor o'zgarishlarining turli sur'atlari shundan kelib chiqadi.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi doirasidagi integratsiya jarayonlarini tahlil qilish SSSRning sobiq ittifoq respublikalari hududida yangi mustaqil davlatlar paydo bo'lishidan oldingi sharoitlarni hisobga

olmaganda mumkin emas. SSSR iqtisodiyoti nafaqat integratsiya tipidagi iqtisodiyotga tegishli edi, balki u iqtisodiyotning eng yuqori darajadagi integratsiyasiga erishdi (SSSRda 1990-yilda yalpi milliy mahsulotning qariyb 20% respublikalararo tovar ayirboshlashga sarflandi, va Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida – atigi 14% tashkil qiladi).

Ittifoq respublikalarining iqtisodiy o'zaro bog'liqligi har qanday zamonaviy sanoat rivojlangan mamlakat tarkibidagi mintaqalarning o'zaro bog'liqligi kabi katta edi. Bunga ishlab chiqarish quvvatlarining joylashishi va respublikalararo mehnat taqsimotining yagona iqtisodiy makon rejalangan asosida shakllanganligi sabab bo'lgan. Sovet Ittifoqining moddiy asosini umumiy sanoat infratuzilmasi, iqtisodiy aloqalar, yirik va o'rta korxonalarning kooperatsiyasi tashkil etdi. Shu bilan birga, o'nlab yillar davomida Ittifoq hududida yagona energiya, gaz, transport, aloqa va yoqilg'i tizimlari yaratildi.

SSSR respublikalari o'zaro savdo-sotiqning yuqori darajasi bilan ajralib turardi. Shunday qilib, 1989-yildagi statistik ma'lumotlarga ko'ra, o'n beshta ittifoq respublikalarining o'ntasi o'zlarining ichki iste'molining 19,8-24,4 foizini boshqa ittifoq respublikalarining importi va atigi 3-6 foizini – SSSRdan tashqaridagi import hisobiga qoplagan, to'qqiz respublika boshqa viloyatlarga eksport qilingan, mamlakat yalpi ishlab chiqarishning 19,7-25,4% va faqat 2-3% SSSRdan tashqariga eksport qilingan.

Sovet Ittifoqi qulaganidan so'ng, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga kirgan mamlakatlar barqaror o'zaro iqtisodiy aloqalarni o'rnatish va saqlashdan ob'yektiv ravishda manfaatdor edilar. Shu bilan birga, 90-yillarning boshlarida rivojlangan iqtisodiy munosabatlarning tuzilishi maqbul darajada emasligi aniq edi.

Shunday qilib, MDHni tashkil etishdan maqsad iqtisodiyot, tovarlar savdosi va axborot almashish sohasida o'zaro va teng huquqli hamkorlikni ta'minlashdan iborat edi. MDHni tashkil etish orqali ishtirokchi davlatlar Hamdo'stlik doirasida chegaralarning ochiqligi, fuqarolarning erkin harakatlanishi va ma'lumotlar almashinuvini

kafolatlashni o'z zimmlariga oldilar. MDHning iqtisodiy sohadagi eng muhim vazifalari qatoriga quyidagilar kiradi:

- iqtisodiyot, ekologiya, ta'lim, madaniyat, siyosat va milliy xavfsizlikning mintaqaviy muammolarini hal qilishda sa'y-harakatlarni muvofiqlashtirish;

- savdo-iqtisodiy hamkorlikni kengaytirish orqali iqtisodiyotning real sektorini rivojlantirish va ishlab chiqarishni texnik jihatdan qayta jihozlash;

- barqaror va izchil ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, fuqarolar farovonligining o'sishi.

MDH formatidagi davlatlarning muvaffaqiyatli integratsion hamkorligi uchun zarur shartlar quyidagilardan iborat:

- MDHda ko'p tomonlama hamkorlikning rivojlanishi ishtirokchi davlatlarning suverenitetini mustahkamlash jarayonlariga zid bo'lmagan;

- totalitar o'tmishdan voz kechishga, bozor iqtisodiyoti va siyosiy demokratiyani qurishga yo'naltirilgan jamiyatni o'zgartirish yo'llarining o'xshashligi, ishlab chiqarish kuchlari va bozor yetukligining rivojlanishining taxminan bir xil darajasi, o'xshash texnik va iste'mol standartlari, tovar va moliyaviy bir xillik. sobiq SSSRda amal qilgan bozorlar, umumiy standartlar va texnik shartlar;

- ulkan inson, resurs va mudofaa salohiyati, ulkan hudud, rivojlangan ilm va boy madaniyatning mavjudligi. MDH jahon neft zaxiralarining 18 foizini, tabiiy gazning 40 foizini, jahon elektr energiyasining 10 foizini tashkil etadi, jahon mahsulotidagi ulushi 1,5 foizni tashkil etadi;

- umumiy tarixiy va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga asoslangan milliy iqtisodiyotlarning bir-birini to'ldirishini va o'zaro bog'liqligini, transport kommunikatsiyalari va elektr uzatish liniyalarining o'zaro bog'liqligini, ayrim MDH davlatlarida tabiiy resurslarning ko'p turlarining yo'qligini va ularning MDHning boshqa a'zolarida bo'lishini ta'minlash;

- qulay geografik holat, muhim tranzit salohiyati, rivojlangan telekommunikatsiya tarmog'i, Yevropa va Osiyo o'rtasida yuklarni tashish uchun transport yo'laklari;

– MDHdan tashqarida bo'lgan mamlakatlarda raqobatbardosh bo'lmagan tovarlarni sotish uchun juda sig'imli, rivojlangan bozorning mavjudligi. Jahon bozorlarida raqobatning kuchayishi sharoitida ushbu integratsiya omilining ahamiyati barqaror o'sib boradi;

– MDH mamlakatlari o'rtasida ijtimoiy, gumanitar va axborot sohalaridagi yaqin aloqalar. MDH hududida til to'siqlari mavjud emas. Rus tili MDH aholisining aksariyati uchun mahalliy yoki ikkinchi ona tilidir, shuningdek, Hamdo'stlikning ishchi tili bo'lib, u aloqa va iqtisodiy va gumanitar aloqalarni rivojlantirish muammosini osonlashtiradi;

– Xalqaro terrorizm xavfining kuchayishi natijasida dunyoda va Hamdo'stlik chegaralarida harbiy-siyosiy vaziyatning murakkablashishi, bu jamoaviy xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha sa'y-harakatlarni yanada muvofiqlashtirishni talab qiladi.

Shunday qilib, MDH davlatlarining davlatlararo o'zaro ta'siri o'z-o'zidan maqsad emas, balki eng muhim ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilish vositasi bo'lib, Hamdo'stlik davlatlarining tub manfaatlariga javob beradi. MDHning iqtisodiy integratsiyasi samarali bo'lish va davlatlarni dinamik taraqqiyot yo'lga olib chiqish uchun ob'yektiv shartlarga ega. Biroq, bu ulkan siyosiy iroda va integratsiyalashuv harakatlarining konstruktiv dasturini ishlab chiqish, shuningdek keng ko'lamli hamkorlik uchun yetarli institutsional infratuzilmani yaratish uchun katta sa'y-harakatlarni talab qiladi.

2. Iqtisodiy hamkorlik. So'nggi o'n yillikda Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligining integratsiya jarayonlarida bir necha bosqichlarni ajratish mumkin.

1991-1993-yillarni birinchi bosqich – milliy iqtisodiyotning paydo bo'lishi deb atash mumkin – bu SSSRning yagona milliy iqtisodiy kompleksining qulashi, milliy boylikning taqsimlanishi, tashqi qarzlar uchun raqobat, birinchisining qarzlarini to'lashdan bosh tortishi bilan tavsiflanadi. SSSR o'zaro savdoning keskin qisqarishi, bu butun postsovet hududida iqtisodiy inqirozga olib keldi.

Voqealarning bunday rivojlanishi MDH doirasida munosabatlarni bozor asosida, milliy iqtisodiyotning integratsiya jarayonlarining

iqtisodiy maqsadga muvofiqligi printsipligiga binoan qurish zarurligini ko'rsatdi.

Ikkinchi bosqich (1994-1996-yillar) – huquqiy makonni shakllantirish bosqichi deb ataladigan – davlatlararo munosabatlar uchun me'yoriy-huquqiy bazani jadal yaratish bilan tavsiflandi. MDH doirasida huquqiy maydonni shakllantirish uchun MDH Ustavining qabul qilinishi asos bo'lishi mumkin.

Umuman olganda, ikkinchi bosqichni retrospektiv tahlil qilish MDH davlatlarining o'zaro iqtisodiy aloqalarini ikki yo'nalishda rivojlantirish to'g'risida gapirish imkonini beradi. Shunday qilib, davlatlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish sohasidagi turli xil kelishuvlarning umumiy massasida MDHning barcha a'zolarining umumiy maqsadlarga erishish uchun sa'y-harakatlarini birlashtirishga urinish sifatida harakat qiladigan bir qator eng muhim bitimlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Bu, birinchi navbatda, iqtisodiy ittifoq tuzish to'g'risidagi shartnoma (1993-yil 24-sentabr), erkin savdo zonasini tashkil etish to'g'risidagi bitim (1994-yil 15-aprel), davlatlararo iqtisodiy qo'mitani iqtisodiy ittifoqning doimiy faoliyat yurituvchi organi sifatida tashkil etish to'g'risidagi bitim (1994-yil 21-oktyabr), MDHga a'zo davlatlarning to'lov ittifoqini tuzish to'g'risidagi bitim (1994-yil 21-oktyabr).

Uchinchi bosqich (1996-2006-yil) submintaqaviy sub'ektlarning paydo bo'lishi bilan ajralib turadi. Ushbu bosqichning o'ziga xos xususiyati ikki tomonlama shartnomalar tuzish edi. Bu yerda kelajak istiqbollari nuqtai nazaridan eng katta qiziqish – bu birinchi bo'lib bojxona ittifoqini yaratish yo'lini tutgan Rossiya va Belarus Respublikasi o'rtasidagi aloqalarni rivojlantirishdir. Keyinchalik ularga Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston qo'shilib, Yevroosiyo Iqtisodiy Hamjamiyatini (YevroAzES) tashkil etdi.

Integratsion hamkorlik 1996-yil 2-aprelda Belorusiya va Rossiya hamjamiyatini barpo etish to'g'risidagi shartnomaga muvofiq chuqurlashmoqda. Bitim umumiy transport va yagona energiya tizimlarini shakllantirish, ishlab chiqarish quvvatlarining qo'shma balanslarini tuzish va ulardan muvofiqlashtirilgan pul va byudjet tizimlarini unifikatsiyalash va umumiy tizimni joriy etish uchun zarur

shart-sharoitlarni yaratish bo'yicha aniq chora-tadbirlarni belgilab beradi. Valyuta, ijtimoiy sharoitlarni birlashtirish va boshqalar uchun. Rossiya va Belorussiya o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni rivojlantirishga qo'yilgan qadamlarning ijobiy ta'sirining dalillari Rossiya va MDH davlatlari o'rtasidagi tovar ayirboshlashda Belorussiya Respublikasining ulushining doimiy ravishda (deyarli 2,5 baravarga) ortishi (2-ilova) va ushbu ikki mamlakat o'rtasidagi savdo aylanmasining sezilarli darajada (deyarli 1,5 baravar) o'sishidir (3-ilova).

Umuman olganda, bir vaqtlar birlashgan postsovet hududida 5ta subregional guruhlar paydo bo'ldi va ular faoliyat ko'rsatmoqda. Iqtisodiy guruhlar qatorida Belorussiya va Rossiya ittifoqi (UGBR) va Yevroosiyo iqtisodiy hamjamiyatidan tashqari GUUAM (Gruziya, Ukraina, O'zbekiston, Ozarbayjon, GUUAM) ga aylangan Sharqiy Yevropa Ittifoqini (Ukraina, Moldova) ajratib ko'rsatish mumkin. Moldova), Markaziy Osiyo hamkorlik (CAC – O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston), Kavkaz "to'rtligi" (Ozarbayjon, Armaniston, Gruziya, Rossiya).

Subregional assotsiatsiyalar doirasidagi hamkorlik – bu ishtirok etuvchi davlatlarning optimal konfiguratsiyasi va o'zaro ta'sir qilish usullarini izlashi va umuman olganda davlatlarning Hamdo'stlikdagi ishtirokiga zid kelmaydi, chunki bunday uyushmalar o'zaro shaffof va ularning maqsadlari va amaliy faoliyat MDH rivojlanishining umumiy kanalida yotadi.

Shuning uchun MDH davlatlarining integratsiyasi bir qator fundamental xususiyatlarga ega. Birinchidan, iqtisodiy rivojlanish darajasi sezilarli darajada farq qiluvchi mamlakatlar birlashtirilmoqda (Rossiya, Qozog'iston, Belorussiya aholisining real daromadlari Tojikiston va Gruziya aholisining real daromadlaridan bir necha baravar yuqori). Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, bunday mamlakatlar Yevropa Ittifoqi tipidagi birlashma tuza olmaydi va odatda erkin savdo zonasini shakllantirish va kapital harakati bilan cheklanadi (misollar NAFTA, shuningdek Shimoliy Amerika erkin savdo zonalari to'g'risidagi kelishuv AQSh, Kanada va Meksika).

Ikkinchidan, MDH savdo aylanmasining asosiy hajmi dunyoning qolgan qismiga to'g'ri keladigan mamlakatlarni birlashtiradi. Shunday qilib, Rossiya va Ozarbayjon tashqi savdo aylanmasida MDHning ulushi 19%, Qozog'iston – 37, Ukraina – 44, Qirg'iziston – 48, Belorussiya va Tojikiston – 65% ni tashkil etadi. Jahon tajribasi rivojlanayotgan mamlakatlar assotsiatsiyasini biladi, ularning asosiy sheriklari ushbu assotsiatsiyaga kirmagan (masalan, Argentina, Braziliya, Urugvay va Paragvay MERCOSURga qo'shilgan, o'zaro savdo ulushdan bir necha baravar kam) ularning Amerika Qo'shma Shtatlari bilan savdosi). Biroq, bu integratsiya shakli hech qachon iqtisodiy ittifoq darajasiga ko'tarilmaydi.

Uchinchidan, MDHda ikkalasi ham kuchli xomashyo salohiyatiga ega mamlakatlar (Rossiya, Qozog'iston, Ozarbayjon va boshqalar) va boy tabiiy resurslarga ega bo'lmagan mamlakatlar (Gruziya, Moldova, Belorusiya, Ukraina va boshqalar) mavjud. Dunyoda bunday assotsiatsiyaning analoglari mavjud emas (masalan, Yevropa Ittifoqi – bu tabiiy resurslarga kambag'al bo'lgan rivojlangan mamlakatlarning birlashmasi; Norvegiya Yevropa Ittifoqiga qo'shilmagan – uning neft va gazi integratsiyasiz sotiladi).

To'rtinchidan, MDH doirasida qarzdor davlatlar birlashgan, jahon kreditorlariga qaram bo'lib, XVF, Jahon banki va AQSh hamdo'stlik davlatlarining Rossiya Federatsiyasi bilan integratsiyasiga va rivojlanishiga salbiy munosabatda bo'lishmoqda. Ushbu mamlakatlarda yuqori texnologiyalar, ayniqsa, ikki tomonlama foydalanishdan iborat. Shu bilan birga, Markaziy Osiyodagi iqtisodiy hamjamiyat, Kavkaz parlamenti, Turkiya parlamenti, GUUAM (Gruziya, O'zbekiston, Ukraina, Ozarbayjon va Moldova) kabi Rossiyasiz integratsion birlashmalar faol targ'ib qilinadi va moliyaviy qo'llab-quvvatlanadi.

MDHning eng muhim muammosi Rossiya va Ukraina o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikdir. Yoqilg'i-energetika kompleksi mamlakat byudjetiga tushumlarning 40% dan ortig'ini va YaIMning deyarli 50% ini ta'minlaydigan Rossiyadan farqli o'laroq, Ukraina xom ashyoga kamroq bog'liq va shuning uchun MDH bozorlarida o'z sanoat

mahsulotlarini sotishdan manfaatdor. Faqatgina 2002-yilda Ukrainada yengil avtomobillar ishlab chiqarish 70 foizdan ko'proqqa, o'zgaruvchan tok elektr motorlari 40 foizdan ko'proqqa kamaydi. Shu bilan birga, 2003-yilda Rossiya bozori tufayli Ukrainada ishlab chiqarilgan 700 ming tonnaga yaqin quvurlar sotildi. Binobarin, uni Rossiyadan kam bo'lmagan narsa bojxonada yoki hatto MDHning iqtisodiy ittifoqida qiziqtirishi kerak. Ukrainaning ishlab chiqaruvchi kuchlarini o'rganish bo'yicha kengash ma'lumotlariga ko'ra, kelgusi besh yil ichida respublika xomashyoga bo'lgan ehtiyojining 85,4 foizini, neft mahsulotlariga 45,7 foizini, tabiiy gazga 61,7 foizini, ko'mirga 8 foizini import qiladi. Shu sababli, Ukraina iqtisodiyotining tub manfaatlari MDHdagi integratsiyani erkin savdo rejimiga erishish bilan cheklaydigan siyosat bilan mos kelishi ehtimoldan yiroq emas.

Shunday qilib, MDHning rivojlanish istiqbollari asosan ichki va tashqi omillar bilan belgilanadi. Masalan, Rossiya va Belorusiya Ittifoqi va Yevroosiyo Iqtisodiy Hamjamiyatining muvaffaqiyati SSSRning sobiq respublikalari integratsiyasining jozibadorligiga hissa qo'shadi. MDH a'zolarining dunyoning boshqa davlatlararo birlashmalariga qo'shilishi Hamdo'stlik tarkibidagi jiddiy o'zgarishlarga olib keladi (ba'zi mamlakatlar uni tark etishi mumkin, ba'zilari esa kirishi mumkin). Mamlakatlarimiz ishtirokida yangi davlatlararo uyushmalar paydo bo'lishi ham rejalashtirilgan: Qozog'iston qo'shilgan Rossiya, Eron va Hindiston transport ittifoqi rivojlana boshladi; Shanxay beshligini (Xitoy, Qozog'iston, Qirg'iziston, Rossiya va Tojikiston) ham iqtisodiy hamkorlikni kengaytirishdir. Ammo har qanday holatda ham Rossiya va MDH doirasidagi boshqa postsovet davlatlari o'rtasida iqtisodiy hamkorlik zaruriyati saqlanib qoladi.

3. Hamkorlikning asosiy yo'nalishlari.

MDH davlatlarining qisqacha iqtisodiy obzori

Ukraina

Maydoni 600 ming km² dan ortiq. Aholisi – 52 million kishi.

Qulay geografik joylashuv. Birinchidan, iqtisodiy rivojlanishning sezilarli darajada farq qiladigan mamlakatlar (Rossiya, Qozog'iston, Belorussiya aholisining Real daromadlari Tojikiston va Gruziya

aholisining Real daromadlaridan bir necha barobar ko'pdir) birlashtirilgan. O'rmonlar hududning 1/3 qismini egallaydi. Daryolar juda ko'p (22 ming), lekin Dneprdan tashqari ularning aksariyati sayoz. Katta kanallar (Qrim, Dnepr – Donbass), o'nga yaqin yirik suv omborlari. Biroq, janubiy viloyatlarda suv resurslari yetishmayapti.

Tabiiy boyliklar xilma-xil. Ko'mir – Donetsk va Lvov-Volin havzalarida. Neft va gaz – Predkarpatsye, Dneprovsko-Donetsk, Prichernomorsk va Harkivsk konlarida. Ammo umuman olganda yoqilg'i-energetika bazasi yetarli emas. SSSR qulashidan oldin Ukraina Rossiyadan 85% neft va 52% gaz olgan.

Temir rudasining katta zaxiralari (Krivoy Rog, Kerch konlari), marganets (Nikopol). Nikel, titan, simob konlari mavjud. Kimyoviy xom ashyo – tosh va kaliy tuzlari, oltingugurt. Turli xil qurilish materiallari. Rekreatsiya manbalariga boy.

Ko'p millatli kompozitsiya; Ukrainlar 75%, ruslar 20%. O'rtacha zichlik 1 km² ga 85 kishini tashkil qiladi. Aholi eng ko'p janubi-sharqiy va janubi-g'arbiy mintaqalardir. Aholining 70 foizga yaqini shaharlarda yashaydi. Asosiy dinlar – pravoslavlik, katoliklik, Qrimda islom dinidir. 1995-yilda ishsizlik 12,5% ni tashkil etdi. Sanoat va qishloq xo'jaligi mamlakati.

Eng muhim tarmoqlar:

Yoqilg'i-energetika kompleksi ko'mir, neft, gaz qazib olishga va chetdan olib kelingan resurslarni qayta ishlashga asoslangan. Issiqlik elektr stantsiyalari 90% elektr energiyasini, 5% - gidroelektrostantsiyalar, 5% – atom elektr stantsiyalarini (Chernobil, Rivne, Zaporozhye) ta'minlaydi. AES rivojlanishiga Chernobil fojiasi salbiy ta'sir ko'rsatdi; qora metallurgiya (Donetsk, Makeyevka, Mariupol, Zaporozhye, Krivoy Rog); rangli metallurgiya (Zaporozhye, Donbass, Kirovograd viloyati); mashinasozlik diversifikatsiyalangan, metallni ko'p talab qiladigan tarmoqlar ustunlik qiladi. Metallurgiya uskunalari (Novokramatorsk), traktorlar (Xarkov), avtomobilsozlik (Zaporozhye, Kremenchug, Lvov), kemasozlik (Nikolaev, Xerson, Odessa) ishlab chiqarish; teplovozlar va avtoulavlar (Lugansk, Dnepropetrovsk, Kadiyevka, Kremenchug), kon uskunalari, asbobsozlik,

qishloq xo'jaligi texnikasi, radioelektronika ishlab chiqarish; kimyo va neft-kimyo sanoati; o'rmon va yog'ochni qayta ishlash; oziq-ovqat sanoati (shakar, yog 'va moy, konserva, go'sht, baliq, un va don mahsulotlari va boshqalar).

Qishloq xo'jaligi yerlarining maydoni 40 million gektardan ortiq bo'lib, barcha ekinlarning 50% don (bug'doy, makkajo'xori, sholi, arpa, tariq, grechka), 12% sanoat (zig'ir, kungaboqar, qand lavlagi), 33% – yem-xashak ekinlari, sabzavotchilik, bog'dorchilik, uzumchilik rivojlangan.

Chorvachilikda – qoramol, cho'chqachilik, parrandachilik, janubda – qo'y va echki yetishtirish, pillachilik, asalarichilik, otchilik.

Belorussiya

Maydoni 200 ming km² dan ortiq, aholisi 10 million kishini tashkil qiladi. O'rmonlar, ko'llar, botqoqlar mamlakati. Minerallarda kam. Asosiy boyligi kaliy va natriy xlorid, torf hisoblanadi. U yerda neft va qurilish materiallari.

Ikkinchi jahon urushi Belorussiyadagi demografik vaziyatga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Yuqori zichlik – har km² ga 45 kishi. Beloruslar aholining 80% ni tashkil qiladi, 10% ruslar, 4% polyaklar.

Sanoat va qishloq xo'jaligi mamlakati. Yoqilg'i-energetika kompleksi chet eldan keltirilgan xom ashyolarga asoslangan.

Eng muhim tarmoqlar:

mashinasozlik (avtomobillar, traktorlar, kompyuterlar, dastgohlar ishlab chiqarish, qishloq xo'jaligi texnikasi, asbobsozlik);

kimyo va yog'och-kimyo sanoati;

o'rmon va yog'ochni qayta ishlash;

yengil sanoat.

Qishloq xo'jaligida chorvachilik ishlab chiqarish qiymati jihatidan ustun turadi (sut va go'shtli qoramollarni yetishtirish, cho'chqachilik, mo'yna yetishtirish, hovuz baliqlarini yetishtirish). Ekin maydonlari – qishloq xo'jaligi maydonlarining 1/3 qismi, 25% – qaytarib olingan yerlar. Donli ekinlar – bug'doy, javdar, arpa; Texnik ekinlarning 60% i tolali zig'ir bilan ekilgan. Kartoshka yetishtirish yaxshi rivojlangan.

Moldova

Maydoni taxminan 34 ming km², aholisi 4,5 million kishi. MDHning barcha mamlakatlaridan ushbu respublika agrosanoat majmuasini rivojlantirish uchun eng qulay tuproq-iqlim sharoitiga ega. Hududining 80% qishloq xo'jaligi yerlari. Biroq, mineral resurslar deyarli yo'q. O'rmonlar 9% ni egallaydi.

Aholisi ko'p millatli (Moldova, rus, gagauz, ukrain, rumin). Aholining 50% shaharlarda yashaydi. Zichlik yuqori, 1 km² ga taxminan 125 kishi.

SSSR qulaganidan keyin Moldova qiyin ahvolga tushib qoldi. Iqtisodiy qiyinchiliklar siyosiy mojarolar (Dnestrdaagi urush) tufayli yanada og'irlashdi.

Elektr energetikasi import qilinadigan xom ashyolarga asoslangan (Moldavskaya IES (GRES)), energiyaning bir qismi Dubossarskaya GESi tomonidan ta'minlanadi.

Eng muhim tarmoqlar:

Bog'dorchilik va uzumchilik, g'allachilik (bug'doy, makkajo'xori), texnik ekinlar (kungaboqar, qand lavlagi, tamaki, efir moyi), sabzavotchilik, sut va go'shtli chorvachilik yuqori darajada rivojlangan agrosanoat majmuasi. Agrosanoat majmuasining muhim tarkibiy qismi bu qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash – vinochilik, shakar, don mahsulotlari, konservalar, moyni qayta ishlash tarmoqlari;

mashinasozlik (elektrotexnika, dastgohsozlik, asbobsozlik, qishloq xo'jaligi texnikasi);

kimyo sanoati;

yog'ochni qayta ishlash;

Gruziya

Maydoni 70 ming km² ga teng. Aholisi – 5 million kishi. Tarkibiga Abxaziya va Adjiya respublikalari, Janubiy Osetiya avtonom viloyati kiradi. SSSR qulaganidan keyin millatlararo munosabatlar keskinlashdi, buning sababi milliy mintaqalardagi bo'lginchilik tendentsiyalari edi.

Tog'lar va tog 'oldi hududlari hududning 2/3 qismini egallaydi. Tekisliklar (Kolchis, Ayazan). O'rmonlar – maydonning

30%. U suv resurslariga boy, ko'llar ko'p, daryolar muhim gidroenergetika resurslariga ega.

Mineral resurslari: ko'mir, neft, marganets, mis.

Ko'p millatli kompozitsiya. Zichlik – 1 km² ga 70 kishidan ortiq; aholining asosiy qismi vodiylarda va Qora dengiz sohillarida yashaydi. Shahar aholisi ustunlik qiladi – taxminan 60%. Eng muhim tarmoqlar:

energetika (IES, Inguri, Rioni daryolaridagi GES);

metallurgiya (Rustavi);

mashinasozlik (yuk mashinalari – Kutaisi, elektrovozlar – Tbilisi, choy yig'im kombaynlari – Kutaisi, kemasozlik – Poti, Suxumi; elektronika, asbobsozlik, dastgohsozlik);

oziq-ovqat sanoati (vinochilik, choy, tamaki, konserva, mineral suvlarga quyish).

Qishloq xo'jaligida qishloq xo'jaligi ustunlik qiladi. Sug'orish yaxshi rivojlangan. Sanoatning asosiy tarmoqlari choy yetishtirish, meva yetishtirish (subtropik ekinlar), donli don (bug'doy, makkajo'xori, dukkakli ekinlar, uzumchilik). Tamaki va efir moyi ekinlari yetishtiriladi. Chorvachilikda – qoramol, qo'y va echki yetishtirish, asalarichilik, pillachilik, baliq ovlash asosiylari hisoblanadi.

Dam olish maskanlari tarmog'i rivojlangan. Biroq, ularning ekspluatatsiyasi cheklangan.

Ozarbayjon

Maydoni 87 ming km², aholisi 7 million kishini tashkil qiladi. SSSR qulaganidan keyin Tog'li Qorabog 'masalasida millatlararo munosabatlar yomonlashdi. Uning tarkibiga Naxichevan avtonomiyasi ham kiradi. Tog' va tog' oldi (hududning 70%) va keng tekisliklar (kombinatsiyasi Kurinskaya, Lenkoranskaya). O'rmonlar 11% ni egallaydi.

Asosiy resurslar neft va gaz, shu jumladan kontinental shelfda. Temir rudasi, polimetallar, alunitlar mavjud.

Aholisi, ammo uning etnik tarkibi so'nggi yillarda bir hil bo'lib qoldi – ozarbayjonliklar ustunlik qilmoqda. Zichligi yuqori – 1 kvadrat metr ga 80 kishidan ko'proq. Yarimdan ko'pi shaharlarda yashaydi.

Eng muhim tarmoqlar:

Yoqilg'i-energetika kompleksi (asosiy fondlarning 70% dan ortig'i) asosan neft sanoatiga asoslangan bo'lib, neftning 2/3 qismi Kaspiy dengizida ishlab chiqariladi. IESlar ustunlik qiladi (elektr energiyasining 90%);

kimyoviy va neft-kimyo;

mashinasozlik (kemasozlik, neft sanoati uchun uskunalar, elektronika, asbobsozlik);

Agrosanoat majmuasi (sholi, bug'doy, makkajo'xori, paxta, choy etishtirish, uzumchilik, meva yetishtirish; qo'y va echki yetishtirish, pillachilik).

Armaniston

Maydoni taxminan 30 ming km², aholisi 3 million kishi. Tog'li mamlakat (hududning 90% 1000 metrdan yuqori), seysmik zonasi. O'rmonlar hududning atigi 10 foizini egallaydi. Daryo vodiylari qishloq xo'jaligi uchun eng qulaydir. Hrazdan daryosida gidroelektr stantsiyalar kaskadi qurildi.

Yoqilg'i-energetika manbalari. Bu yerda temir rudalari, rangli metallar, qurilish materiallari zaxiralari mavjud.

Aholi zichligi – 1 km² ga 100 kishidan ko'proq. Etnik tarkibi bir hil: 90% – armanlar. Aholining 65% dan ortig'i shaharlarda yashaydi.

Eng muhim tarmoqlar:

rangli metallurgiya;

mashinasozlik va metallga ishlov berish;

kimyo sanoati;

qurilish materiallari sanoati;

oziq-ovqat va yengil sanoat.

Elektr energetikasi import qilinadigan yoqilg'i, atom elektr stantsiyalari va daryo bo'yidagi GESlarda ishlaydigan issiqlik elektr stantsiyalariga asoslangan.

Agrosanoat kompleksi boshqa kavkazorti respublikalariga qaraganda kam rivojlangan. Qishloq xo'jaligi qishloq xo'jaligi mahsulotining 60 foizini ta'minlaydi. Donli mahsulotlar (makkajo'xori, bug'doy, tariq), sanoat (tamaki, qand lavlagi), uzumchilik, meva

yetishtirish, sabzavot yetishtirish, poliz mahsulotlari. Go'sht va jun yo'nalishida chorvachilik.

Qozog'iston

MDH respublikasining eng katta hududi – 2,7 million km², aholisi – 16,5 million kishi.

Hududining katta qismi tekislik va pasttekisliklar, janubda tog'lar bor. Iqlimi keskin kontinental, qurg'oqchil; qishloq xo'jaligining muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun sug'orish zarur. Hududning atigi 3% o'rmon bilan qoplangan. Shimoliy Qozog'iston – urushdan keyingi bo'sh yerlarni o'zlashtirish zonasi.

Respublika foydali qazilmalarga boy. Ko'mir (Qarag'anda va Ekibastuz), neft va gaz (Tengiz, Mishbulak, Shatlik, Dashaza), mis (Jezkazgan, Kounrad), temir ruda (Atasu), Polimetallar, boksit, oltin, tuzlar.

Aholi notekis taqsimlangan – asosan shimoliy va janubiy viloyatlarda yashaydi. Kam zichlik – 5 kishi 1 km² ga. Tarkibi ancha milliy, ammo ruslar va qozoqlar ustunlik qiladi.

Eng muhim tarmoqlar:

tog'-kon sanoati;

qora va rangli metallurgiya;

Mashinasozlik;

kimyoviy va neft-kimyo;

yengil va oziq-ovqat darajasi.

Energiyaning asosini issiqlik elektr stantsiyalari, Irtishdagi gidroelektr stantsiyalari, atom elektr stantsiyalari tashkil etadi.

Qishloq xo'jaligida chorvachilik yetakchilik qiladi (mahsulotning 60%). Yetakchi tarmoqlar: ingichka junli qo'y boqish, go'sht va sut, asalarichilik, tuya yetishtirish, shimolda parrandachilik va cho'chqachilik. Qishloq xo'jaligida boshhoqli donlar (sholi, bug'doy, tariq), sanoat (paxta, qand lavlagi) yetakchilik qiladi. Bog'dorchilik, sabzavotchilik, polizchilik, uzumchilik rivojlangan.

Tojikiston

Maydoni 140 ming km² dan ortiq, aholisi 5 million kishi. Tog'li mamlakat. Qishloq xo'jaligi muhim ro'l o'ynaydi: Vaxsh va Farg'ona

vodiylari. Daryolar muhim gidroenergetika resurslariga ega. Mineral resurslari: jigarrang ko'mir, kichik neft va gaz zaxiralari, rangli metallar, tuzlar.

Aholisi ko'p millatli. Aholining yarmidan kami shaharlarda yashaydi.

Iqtisodiyotning asosini agrosanoat majmuasi tashkil etadi. Asosiy ekin uzun paxtadan iborat. Bog'dorchilik, uzumchilik, baland tog'li g'allachilik rivojlangan. Astraxan naslchilik, pillachilik, tuya yetishtirish, otchilik rivojlangan.

Paxta tozalash va paxta-qog'oz sanoati, qishloq xo'jaligi mashinasozligi paxtachilik bilan bog'liq.

Gilam to'qish muhim rol o'ynaydi.

Foydali qazilmalarni qazib olish ishlari olib borilmoqda

Markaziy Osiyo Nurek GES energetika kompleksi (quvvati 2,7 million kVt) eng yirik muhim o'rin egallaydi.

O'zbekiston

Maydoni – 1,7 million kv. Aholisi – 35 million kishi. Markaziy Osiyoning shimoliy va markaziy qismlarida joylashgan. Hududning katta qismini tekisliklar, asosan Turon pasttekisligi egallaydi, ular ichida Ustyurt platosi va Qizilqum cho'llari joylashgan. Sharqda va janubda – Tian-Shan tog'lari. Iqlimi keskin kontinental, quruq. Hududning 2/3 qismi sug'oriladi. Orol dengizining janubiy qismi respublika ichida joylashgan. Respublikada muhim neft va tabiiy gaz zaxiralari mavjud (Gazli, Muborak, Farg'ona, Mingbuloq konlari) rangli metallar (mis, rux, qo'rg'oshin, oltin), jigarrang ko'mir, qurilish materiallari mavjud.

Qoraqalpog'iston muxtoriyati O'zbekistonning bir qismidir.

Aholining aksariyati asosiy vohalarda yashaydi: Toshkent, Samarqand, Farg'ona vodiysida. O'rtacha zichlik 1 kvadrat metrga 30 kishidan ko'proq. Aholisi ko'p millatli: o'zbeklar (50%), ruslar, tatarlar, qoraqalpoqlar, qozoqlar, koreyslar va boshqalar 120 dan ortiq shahar, Toshkent Markaziy Osiyodagi eng yirik shahar hisoblanadi.

Sanoat-agrar respublika. Iqtisodiyotning asosiy tarmoqlari neft-gaz kompleksi va paxtachilik bilan bog'liq. Elektr energetikasi (Toshkent, Sirdaryo, Angren, Navoiy IES, Chorvoq GES), mashinasozlik (paxta

terish mashinalari, yo'l qurilish uskunalari, elektrotexnika, dastgohsozlik), kimyo va neft-kimyo (ayniqsa mineral o'g'itlar ishlab chiqarish), qora va rangli metallurgiya, paxta va paxtani qayta ishlash sanoati, qurilish materiallari sanoati. Oziq-ovqat sanoati yog 'va yog', go'sht, konserva, un va yorma sanoatini o'z ichiga oladi.

Garchi yer fondining deyarli yarmi qishloq xo'jaligida ishlatilsa-da, ekin maydonlari oz, asosiysi yaylov. Sug'oriladigan dehqonchilik yaxshi rivojlangan. Qishloq xo'jaligi qishloq xo'jaligi mahsulotining 75 foizini ta'minlaydi. Asosiy ekinlar paxta hisoblanadi. Donli ekinlar barcha ekinlarning (sholi, bug'doy, makkajo'xori) 30 foizini egallaydi. Qovunchilik, sabzavotchilik, uzumchilik, bog'dorchilik rivojlangan. Chorvachilikning asosiy tarmog'i qorako'lchilikdir. Sanoatning eng qadimgi tarmoqlaridan biri ipak qurti hisoblanadi.

Turkmaniston

Maydoni – 488 ming kv. Aholisi – 3,5 milliondan ortiq kishi. Respublika Markaziy Osiyoning janubi-g'arbida joylashgan, g'arbida Kaspiy dengizi suvlari bilan yuviladi. Hududining 90 foizini cho'llar egallaydi. Janubda – Kopetdag tog'lari. Iqlimi keskin kontinental va quruq. Amudaryo, Tejen, Murg'ab daryolari vodiylari bo'ylab, Qoraqum kanali bo'ylab qishloq xo'jaligi uchun qulay sharoitlar mavjud. Respublika neft va tabiiy gaz (Koturdepe, boy Shatlik, Achak, Barsa-Helmes, va hokazo). Qora-Bog'az-Gol ko'rfazida Glauber tuzining zaxiralari mavjud. Oltingugurt, kaliy tuzlari bor.

Aholi notekis taqsimlangan, o'rtacha zichligi 1 kvadrat kv uchun 8 kishidan kam. Ko'p millatli tarkib: taxminan 70% – turkman; ruslarning katta qismi (rus aholisi chiqib ketgan), o'zbeklar, tatarlar, qozoqlar.

Yetakchi tarmoqlari: neft va gaz qazib olish va qayta ishlash, kimyo, mashinasozlik, to'qimachilik, gilam to'qish, oziq-ovqat. Energiya sektorining asosini issiqlik elektr stantsiyalari tashkil etadi, eng yiriklari – Meri va Ashxobod.

Qishloq xo'jaligida qishloq xo'jaligi ustunlik qiladi. Ekin maydonlari kichik – qishloq xo'jaligi yerlarining 3%. Sug'oriladigan dehqonchilik yaxshi rivojlangan. Asosiy sohasi paxtachilik. Ekinlarning

15% g'alla ekinlari. Qovunchilik, bog'dorchilik, sabzavotchilik, uzumchilik ham rivojlangan.

Qirg'iziston

Maydoni taxminan 200 ming kv. Aholisi – 4 milliondan ortiq Tog'li mamlakat. Katta maydonlarni baland tog'li vodiylar egallaydi – Chust, Farg'ona, Issiqko'l. Ko'mir va jigarrang ko'mir, neft va gaz (mayda), rangli metall rudalari zaxiralari mavjud.

Aholisi ko'p millatli, 60% dan ortig'i qirg'izlardir. Urbanizatsiya darajasi past. Aholining asosiy qismi Farg'ona vodiysida va Issiqko'l atrofida joylashgan.

IES, – energiya asosan To'qtog'ul, Kurpsoyda, Uchqo'rg'onda esa GES ishlabchiqariladi.

Iqtisodiyotning yetakchi tarmog'i agrosanoat majmuasidir. Chorvachilik (ishlab chiqarish qiymati bo'yicha) ustunlik qiladi – qo'ychilik, otchilik. Qishloq xo'jaligida – bug'doy, arpa, qand lavlagi, paxta, tamaki. Bog'dorchilik va uzumchilik rivojlangan. Qishloq xo'jaligida xom ashyosini qayta ishlash bilan shug'ullanadi.

Boshqa sanoat tarmoqlariga rangli metallurgiya va mashinasozlik, yengil va oziq-ovqat sanoati kiradi.

4. MDH davlatlarining iqtisodiy aloqalari istiqbollari. MDHning postsovet hududidagi davlatlardagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga haqiqiy ta'sirini baholash va shuni ta'kidlash kerakki, birinchi navbatda: Hamdo'stlik butun ittifoq mulkining sivilizatsiyalashgan bo'linishini ta'minladi. "Qayta qurish" yillarida u xususiylashtirilmagan va SSSRning ma'muriy tizimi yo'q qilinganida, butun ittifoq korxonalari "egasiz" bo'lgan. Shu munosabat bilan SSSR respublikalari tomonidan mustaqillikka erishishning asosiy iqtisodiy rag'batlantiruvchi omillaridan biri bu umumittifoq korxonalarini tortib olish va ularni mintaqaviy elita nazorati ostida xususiylashtirish edi. Bo'linish respublikalarning umumittifoq mulkini yaratishga qo'shgan hissasi asosida emas, balki korxonalarining hududiy joylashuvi printsipiga asoslandi. Natijada, masalan, Baykonur kosmodromi Qozog'iston, Nurek va Rog'un GESlari – Tojikiston, SSSRning sovutilgan floti – Latviya va

boshqalarning mulkiga aylandi. Shu bilan birga, faqat Rossiya, Ozarbayjon, Turkmaniston va qisman Qozog'iston SSSR tarkibida moliyaviy jihatdan o'zini o'zi ta'minlaydilar. Qolgan respublikalar markazlashtirilgan subsidiyalar hisobiga mavjud edi (ularning byudjetlarida o'zlarining daromadlari ba'zida subsidiyalardan kam bo'lgan); bu qayta taqsimlash jarayonlari, shuningdek, imtiyozli energiya narxlari sharoitida amalga oshirildi. Ikkinchidan, Hamdo'stlik doirasida tuzilgan shartnomalar uning ko'plab a'zolariga SSSR tarkibidan chiqib ketish bilan bog'liq yo'qotishlarni kamaytirishga imkon berdi va beradi. Shunday qilib, Rossiya Federatsiyasi, Ozarbayjon, Turkmaniston va Qozog'iston MDH mexanizmlari orqali va ikki tomonlama asosda boshqa mamlakatlarni subsidiyalashtiradi, arzon energiya manbalari bilan ta'minlaydilar va buning o'rniga yetarli darajada raqobatbardosh mahsulotlarni sotib olishadi. Masalan, 2003-yilda MDH davlatlariga va butun dunyoga eksport qilingan bir tonna xom neft uchun o'rtacha shartnoma narxi (dollar bilan): Ozarbayjonda – 114,1 va 176,5; Qozog'istonda – 99,9 va 161,4; Rossiyada – 124,3 va 174,5. Boshqacha qilib aytganda, xom neft Hamdo'stlik davlatlariga qariyb yarmiga sotilgan edi, gaz va neft yetkazib berish uchun to'lovlar ko'pincha kechiktirilgan to'lovlar bilan yoki barter orqali amalga oshirilganligi haqida gapirmasa ham bo'ladi. Ikkinchisining natijasi o'laroq, xom ashyo sotib olgan mamlakatlarning ishlab chiqarish sanoati mahsulotlarini sotish bozori sun'iy ravishda saqlanib qoldi.

Tabiiyki, Rossiya, Ozarbayjon, Qozog'iston, Turkmanistonning MDHning boshqa mamlakatlariga bunday yordami, asosan, yaxshi jihozlangan chegaralar, o'rnatilgan chegara, bojxona va viza nazorati, yoqilg'i yuklarini tashish uchun muqobil transport yo'nalishlari va boshqalar yo'qligi sababli majbur bo'ldi. Shubhasiz, Rossiya gazini Yevropaga yetkazib berishning Turkiya, Polsha va shimoliy variantlari hali mavjud bo'lmaganligi sababli, Ukraina bu sohada o'z shartlarini belgilashi mumkin edi. Bu Boltiqbo'yi respublikalariga ham tegishli: masalan, Latviya byudjetining 36 foiz daromadlari Rossiya neftining tranzitidan tushmoqda.

MDH davlatlaridan yordamning yana bir shakli – bu postsovet respublikalarining millionlab fuqarolarini Rossiya mehnat bozorini ta'minlashdir. Shu bilan birga, ularning daromadlarining muhim qismiga soliq solinmasligini hisobga olish muhim, bu Rossiya Federatsiyasi byudjetiga juda katta zarar yetkazadi. Masalan, Rossiyadan faqat Gruziya fuqarolari chiqib ketishadi, hisob-kitoblarga ko'ra, yiliga 1,2 milliard dollardan oshadi (bu miqdor umuman Gruziya byudjetidan oshib ketadi va o'z byudjet daromadlarini ikki baravar oshiradi).

Shunday qilib, MDH tufayli, energiya resurslari kambag'al mamlakatlar nafaqat sobiq ittifoq mulkidan foydalanganlar, balki, aslida, ko'p yillar davomida postsovet bozorining afzalliklaridan bahramand bo'lishgan.

MDHga a'zo davlatlar o'rtasidagi munosabatlar muammolari

Uchinchi ming yillikning boshida demokratik davlatchilikni mustahkamlash va bozor islohotlari Hamdo'stlik doirasidagi munosabatlarni tubdan o'zgartiradi. Xususiylashtirilgan yoki aralashgan mulkchilik shaklidagi korxonalar (2002-yilda Qozog'iston va Qirg'izistonda ularning eng ko'p band bo'lgan aholisi ulushi 77%, Tojikistonda 63%, Rossiya – 61%, Belarus – 35%) o'z mamlakatlarida o'tkazilgan xususiylashtirish natijasida xo'jalik aloqalarining asosiy ishtirokchilari hisoblanadi. Bu iqtisodiy integratsiyani rag'batlantirishning ma'muriy imkoniyatlarini keskin susaytirdi: MDH davlatlari milliy korporatsiyalarni o'z mahsulotlarini Hamdo'stlik doirasida arzon narxlarda, qarz yoki barter bo'yicha sotish majburiyatini olishga qodir emaslar.

Bundan tashqari, MDHning boshqa mamlakatlariga kam manbalarni arzon narxlarda sotish davlat idoralari tomonidan haqli ravishda soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlashning bir shakli sifatida qaralmoqda. Xususiylashtirish sharoitida Hamdo'stlik davlatlari iqtisodiy sub'ektlarni aloqalarni saqlash va rivojlantirishdan manfaatdor bo'lgan iqtisodiy sharoitlarni yaratishi kerak. Shunday qilib, bojxona va eksport bo'jlarining yo'qligi, eksport qilinadigan mahsulotlarga QQSning bekor qilinishi, imtiyozli kreditlash shartlari, litsenziyalash, kvotalar va "iqtisodiy ittifoq" ga xos bo'lgan boshqa choralar MDH davlatlarini

iqtisodiy integratsiyaning rivojlangan shakllarida ishtirok etishga undaydi. Masalan, Gazprom Rossiyada gazni 1000 kubometri uchun 12 dollardan sotmoqda. Belorusiya – har biri 25-30 dollar va Bojxona ittifoqiga a'zo bo'lmagan mamlakatlarga – jahon darajasiga yaqin narxlarda (taxminan 100 dollar). Biroq, MDH mamlakatlari Iqtisodiy ittifoqida ishtirok etishning aniq afzalliklari xalqaro korporatsiyalarning manfaatlari bilan to'qnashadi, ularning sho'ba korxonalari postsovet mamlakatlarining ko'plab iqtisodiy sub'ektlariga aylangan.

Davlat tasarrufidan chiqarish jarayonida eng samarali korxonalar chet el investorlari qo'lida tugadi. Xususiylashtirishning dastlabki bosqichida Rossiya kapitali Hamdo'stlik mamlakatlarida strategik investor sifatida ishlay olmadi. Masalan, Qozog'istondagi Tengiz neft konini o'zlashtirish va Ozarbayjonda

Kaspiy neft konsortsiumini joylashtirish kabi yirik loyihalarda Rossiya kapitali moliyaviy manbalarning yetishmasligi sababli investitsiya sheriklaridan biriga aylanishga muvaffaq bo'ldi. Biroq, xorijiy investorlarning ustun ta'siriga nafaqat ichki kapitalning moliyaviy zaifligi, balki xususiylashtirish jarayonining siyosiylashuvi ham sabab bo'ldi – har qanday narxda rus investorining MDH davlatlari kapital bozoriga kirishiga yo'l qo'ymaslik istagi (ularning ba'zilarida korxonalarimizga investitsiya tanlovlarini ochishga ruxsat berilmagan yoki ularning natijalari bekor qilingan, boshqalarida yopiq xususiylashtirish ustunlik qilgan). Jumladan, Qozog'istonda yirik mahalliy korxonalarni xorijiy firmalarga ishonch bilan boshqarish, keyinchalik xususiylashtirish va uning yopiq shaklidan foydalanish natijasida asosiy tarmoqlarning yetakchi korxonalari asosan boshqaruv kompaniyalari tomonidan hech qanday to'lov evaziga sotib olingan. Shunday qilib, Sokolovo-Sarbaisk kon-qayta ishlash zavodi yillik daromadiga teng miqdorda xususiylashtirildi. Va keyinroq vaziyat tuzatilgan bo'lsa-da (va ochiq savdolar davomida Qozog'iston byudjetdan katta daromad olishga muvaffaq bo'ldi), metallurgiya, kimyo va energetikaning yetakchi korxonalari o'z mahsulotlarini (temir rudasi, alyuminiy oksidi) qayta yo'naltirgan xorijiy kapital qo'lida edilar. xrom,

uran, ko'mir), ilgari asosan Rossiyaga, MDHdan tashqaridagi bozorlarga yo'nalgan.

Afsuski, Rossiyaning o'zida ham xususiylashtirishning eng yaxshi shartlari ichki emas, balki sotib olgan korxonalarini "uzoq xorij" bozorlariga yo'naltirgan xorijiy investorlarga taqdim etildi.

Sovet Ittifoqidan keyingi integratsiya uning barcha ishtirokchilari uchun o'zaro manfaatli jarayondir. Shunga qaramay, G'arb va MDH mamlakatlarida noto'g'ri fikr davom etmoqda, unga ko'ra Rossiya Federatsiyasi Hamdo'stlikning boshqa a'zolariga qaraganda uni mustahkamlashdan ko'proq manfaatdor. Darhaqiqat, Rossiya ham MDHning boshqa a'zolari singari o'zining milliy iqtisodiy va siyosiy manfaatlaridan kelib chiqib, integratsiya jarayonlarida qatnashadi. Shuning uchun ham 2000-yilda erkin savdo zonasiga kirishni tezlashtirmadi va Bojxona ittifoqiga a'zo bo'lmagan davlatlar bilan MDHning umumiy mehnat bozorini saqlab qolish uchun.

O'tgan asrning so'nggi o'n yilligida sodir bo'lgan milliy iqtisodiyotning tarmoq tarkibidagi o'zgarish ham integratsiya jarayonlariga jiddiy ta'sir ko'rsatdi. MDH mamlakatlarining sanoat ishlab chiqarishi ikki barobardan ziyod qisqargan, natijada Hamdo'stlikning jahon YaIMdagi ulushi 3-4% gacha kamaygan. Shu bilan birga, pasayish 1992-2002-yillarda notekis edi. Bir tomondan, eng katta yo'qotishlarga zamonaviy dunyoda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini belgilaydigan bilim talab qiladigan ishlab chiqarish tarmoqlari duch keldi. MDH davlatlari 300 dan ortiq texnologik yo'nalishlar va sanoat sohalarini: aerokosmik, robototexnika, biotexnologiya, yangi materiallar va boshqalarni yo'qotdilar. Optik va elektron qurilmalar ishlab chiqaradigan zavodlarning aksariyati deyarli to'xtatildi. Taxminan 10 da "mato, poyabzal, tikuvchilik buyumlari va maishiy texnika ishlab chiqarilishi quladi; MDH iste'mol bozorining to'rtidan uch qismi chet eldan olib kelingan (va har doim ham sifatli) mahsulotlar bilan band.

Shunday qilib, sanoat ikkita kompleksga bo'lindi: xom ashyo, asosan eksportga yo'naltirilgan va ishonchli sotish bozoriga ega bo'lmagan ishlab chiqarish. Istisno harbiy mahsulotlardir, ammo ular

(Rossiyada ham, Ukrainada ham) Hamdo'stlikdan tashqarida (Hindiston, Xitoy, Pokiston va boshqalarga) yo'naltirilgan.

MDH iqtisodiyoti o'z faoliyati davomida yagona milliy iqtisodiy kompleksdan mustaqil davlatlarning o'zaro bog'liq iqtisodiyoti guruhiga aylandi. Ushbu sharoitda mintaqaviy iqtisodiy integratsiya davlatlararo hamkorlik shakllarining oddiy harakatdan murakkabga – "erkin savdo zonasi" ni tuzishdan to "to'liq iqtisodiy ittifoq" ga (tabiiyki, unga a'zo davlatlarning konfederatsion tuzilishini nazarda tutgan holda) tabiiy harakatini aks ettiradi. "Erkin savdo zonasi" ni yaratish deganda uning chegaralarida bojxona tariflari va eksport-import kvotalarini bekor qilish tushuniladi. Bugungi kunda hamdo'stlik davlatlarining aksariyati erkin savdo rejimini joriy etish uchun ovoz berishadi, deb aytishimiz mumkin, chunki unda uzoq vaqtdan beri e'lon qilingan yaqin iqtisodiy integratsiya kursini amalga oshirishga bo'lgan burilish ko'riladi. Erkin savdo rejimini yaratish to'g'risidagi bitimni Hamdo'stlikning 11 davlati imzolagan (barchasi Turkmanistondan tashqari). "Bojxona ittifoqi" yagona bojxona xizmatini yaratishni, yagona tariflarni, kvotalarni belgilashni, shuningdek uchinchi mamlakatlarga nisbatan tarifsiz tartibga solish choralarini o'z zimmasiga oladi. Bojxona ittifoqi to'g'risidagi shartnomaning ishtirokchilari Rossiya, Belorusiya, Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikistondir.

"Umumiy bozor" umuman olganda ishtirokchi mamlakatlar o'rtasida nafaqat tovar va xizmatlar, balki ishlab chiqarishning barcha omillari – ishchi kuchi, kapital, texnologiyalar va axborotlarning erkin harakatlanishini anglatadi. "Iqtisodiy ittifoq" makroiqtisodiy (byudjet, pul-kredit, investitsiya, soliq) siyosati va tegishli qonunchilikni muvofiqlashtirishni ham nazarda tutadi. Bunday ittifoqni tashkil etish Yevroosiyo iqtisodiy hamjamiyatini tashkil etgan Bojxona ittifoqiga a'zo davlatlar tomonidan ularning maqsadi deb e'lon qilindi.

Va nihoyat, to'liq iqtisodiy integratsiya ("to'liq iqtisodiy ittifoq"), Yevropa Ittifoqi tajribasi ko'rsatganidek, nafaqat kelishilgan, balki yagona iqtisodiy siyosatni olib borishni, shu jumladan shartnomaviy, moliyaviy, soliq, ishchi kuchi, monopoliyaga qarshi va boshqalarni birlashtirishni anglatadi. Qonun hujjatlari turlari, yagona texnik va

ekologik standartlar, shuningdek yagona valyuta, umumiy emissiya markazi, mustaqil byudjet, millatlararo ijro etuvchi, qonun chiqaruvchi va sud organlarining mavjudligi.

Mavzuga oid savollar

1. MDH davlatlari aloqalarini yoritish.
2. Iqtisodiy hamkorlik nima?
3. Hamkorlikning asosiy yo'nalishlari nimalardan iborat.
4. MDH davlatlarining iqtisodiy aloqalari istiqbollari nimalardan iborat?

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yerkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo yetamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. – T.: O'zbekiston, 2016.
2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016-yil 7-dekabr. Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 48 b.
3. Косов Юрий Васильевич, Торопыгин Андрей Владимирович Содружество Независимых Государств. Интеграция, парламентская дипломатия и конфликты. Учебник М., "Аспект пресс" 2012.– 296 с.
4. Sirojov O.O. Markaziy Osiyoda hamkorlikni mustahkamlashda O'zbekiston tashabbuslari. "Sano-standart" 2018. 2,7 b.t. .
5. Muhammadsiddiqov M.M. Zamonaviy Xalqaro munosabatlarning mintaqaviy jihatlari. O'quv qo'llanma. T., ToshDSHI, 2013.– 172.b.
6. www.gov.uz – O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
7. www.lex.uz – O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi

6. Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqining tashkiliy-huquqiy asoslari va unda O'zbekistonning ishtiroki

Reja

1. Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi.
2. Davlatlarining iqtisodiy integratsiyasi.
3. YEII da O'zbekistonning ishtiroki.
4. Ittifoqning tashkiliy-huquqiy asoslar.

Tayanch tushunchalar: *YEII(Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi), iqtisodiy integratsiya, huquq, kafolat, O'zbekiston, mohiyat, totuvlik, ijtimoiy ro'l.*

1. Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi. 2020 yil 29 mayda Oliy Majlis Qonunchilik palatasi O'zbekistonning kuzatuvchi sifatida Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi tarkibiga kirishini ma'qulladi. Maqolada O'zbekiston Respublikasi va postsovet davlatlari o'rtasidagi hamkorlik tarixi ko'rib chiqilgan. Respublikaning salohiyati, shuningdek, mamlakat YOIIga qo'shilgan taqdirda undan foydalanish istiqbollari ko'rsatilgan.

Energetika sohasi YOII da muhim rol o'ynaydi va O'zbekiston Respublikasining Ittifoq tarkibiga kirishi ham YevroOII energetika sanoatining salohiyatini va uning raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshiradi. Shuningdek, jahonning yetakchi o'yinchisiga aylanib borayotgan "Buyuk Yevroosiyo" ni yaratishda YevroOII davlatlarining o'rni qayd etilgan. YOII erkin savdo zonasi (erkin savdo zonasi) tarkibiga Xitoy, Singapur, Vetnam, Serbiya, Eron va Kuba kabi davlatlar kiradi. Shunday qilib, O'zbekiston Respublikasining avval ZSTga, so'ngra YOIIga qo'shilishi uning mahsulotlari bozorlarini kengaytirish, raqobatbardoshligini, xususan, qishloq xo'jaligi va sanoat mahsulotlarini oshirish imkonini beradi.

O'zbekiston aholisi soni bo'yicha Markaziy Osiyo davlatlari orasida yetakchi mamlakat bo'lib, juda katta hududga ega. 2020-yil 1-yanvar holatiga ko'ra aholi 33,9 million kishini tashkil etdi. Mamlakat foydali geografik pozitsiyani egallaydi, Yevropa qit'asining G'arbiy va Sharqini bog'laydigan savdo yo'llari respublika hududidan o'tadi. O'zbekiston tabiiy resurslarning katta zaxiralariga ega. Respublika hududida

uglevodorod resurslarining, oltin, rangli metallarning va boshqa foydali qazilmalarning katta miqdori to'plangan. Mamlakat iqtisodiyotining asosiy tarmoqlari neft va gaz sanoati, avtomobilsozlik va qishloq xo'jaligi hisoblanadi.

O'zbekistonning integratsion birlashmalar bilan hamkorligi tarixi bir necha o'n yilliklarga borib taqaladi. Respublika ShHT va MDH a'zosi hisoblanadi. Xususan, 2006-yilda davlat keyinchalik Yevropa Ittifoqiga aylangan YevroOsIS tashkilotiga qo'shildi. YevroOsISga O'zbekiston bilan bir qatorda Belorusiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Rossiya va Tojikiston ham kirdi. Xuddi shu yili O'zbekiston KXShTga a'zo bo'ldi. O'sha paytda O'zbekistonning YevroOsISga qo'shilishi YevroOsIs mamlakatlari va asosan Rossiya Federatsiyasi bilan savdo-iqtisodiy aloqalarining yuqori darajasi bilan bog'liq edi. O'zbekiston va Rossiya o'rtasida mamlakatlarning tashqi iqtisodiy hamkorligi to'g'risida bir qator shartnomalar tuzildi. Respublikada rus investorlari bilan ko'plab qo'shma korxonalar tashkil etildi. 2008-yilda Rossiya va O'zbekiston o'rtasidagi tashqi savdo aylanmasi 3 849,6 million AQSh dollarini, O'zbekiston eksporti 1986,5 million AQSh dollarini, Rossiyadan import esa 1863,1 million AQSh dollarini tashkil etdi. Savdo profitsiti 123,4 million dollarni tashkil etdi, ammo 2008-yilda O'zbekiston YevroOsISga a'zolikni to'xtatdi, chunki bu tashkilot O'zbekiston a'zo bo'lgan MDH va KXShT ishlarini takrorlaganligi sababli chiqib ketishga undadi. Shu bilan birga, biz shuni ta'kidlaymizki, Rossiya biznesi uchun yomon tomonga o'zgartirishlar bo'lmagan, chunki bu na Rossiya Federatsiyasi va na O'zbekistonning manfaatlariga javob bermagan. Rossiya Federatsiyasi bilan o'zaro manfaatli va xayrixoh hamkorlik izchil rivojlanib bordi. Bir qator tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, bugungi kunda Yevroosiyo qit'asidagi ishlar holati o'zgargan. «Ittifoq mamlakatlari Yevropa va Osiyo o'rtasida noyob transkontinental mavqega ega. Ayni paytda Yevrosiyoda kelajakda dunyo taraqqiyotining dvigateli va manbai bo'lishi mumkin bo'lgan yangi iqtisodiy faoliyat qutbi shakllanmoqda. YeAU to'rtta iqtisodiy erkinlikni amalga oshirish uchun real sharoitlarni yaratadi: tovarlar, xizmatlar, kapital va ishchi kuchi harakati. YeAHning barcha a'zo davlatlari oladigan eng muhim

narsa bu keng ko'lamli bozor. "Yevropa ittifoqi erkin savdo zonasiga bir nechta davlatlar qo'shildi – Xitoy, Singapur, Vetnam, Serbiya, Eron va Kuba.

Hozirgi vaqtda YeAU: jahon yalpi ichki mahsulotining 4%, jahon sanoat ishlab chiqarishining 4%, jahon aholisining 5,5% (200 milliondan ortiq) (1-jadval) va dunyodagi birinchi hudud (20 million kvadrat metrdan ortiq).km). Ushbu hamjamiyat bir qator ko'rsatkichlar bo'yicha Yevropa Ittifoqidan keyin dunyodagi ikkinchi integratsion birlashma hisoblanadi.

Davlatlar	2017-yil	2018-yil
YeAH	183,758	184,006
Armeniya	2,972	2,965
Belarus	9,492	9,475
Qozog'iston	18,153	18,396
Qirg'iston	6,257	6,390
Rossiya	146,880	146,871
Taqqoslash uchun:		
Uzbekiston	32,121	32,657

1-jadval. YeAH aholisi, million kishi.

Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqii bozori keng va o'sib bormoqda. Integratsiya ishtirokchilari iqtisodiy o'sishning turli ko'rsatkichlarini va makroiqtisodiy rivojlanish darajasini namoyish etadilar.

Davlatlar	2017-yil		2018-yil	
	PPP bo'yicha YAIM	PPP bo'yicha YAIM o'sish sur'ati	PPP bo'yicha YAIM	PPP bo'yicha YAIM o'sish sur'ati
YeAh	4743,78		4980,57	
Armeniya	28,29	9,5	30,5	7,81
Belarus	179,31	4,5	189,28	5,56
Qozog'iston	477,15	6,1	508,82	6,64
Qirg'iziston	23,15	6,7	24,54	6,00
Rossiya	4035,88	3,5	4227,43	4,75
Taqqoslash uchun:				
Uzbekiston	257,02	6,4	276,79	7,69

2-jadval. Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqii davlatlarining PPP bo'yicha YaIM, milliard AQSh dollari.

Shubhasiz, Rossiya PPP (jadval 3) tomonidan hisoblangan YAIM darajasida YeAHga a'zo boshqa mamlakatlardan ustundir.

Davlatlar	2017-yil	2018-yil
Armeniya	9, 496	10, 273
Belarus	18, 865	19, 941
Qozog'iston	26, 279	27, 660
Qirg'iziston	3, 771	3, 922
Rossiya	27, 474	28, 797
Taqqoslash uchun:		
Uzbekiston	8, 002	8, 498

3-jadval. Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqii mamlakatlarida jon boshiga YaIM (PPP), mamlakatning AQSh dollari

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, Qozog'iston Respublikasi va Rossiya ushbu ko'rsatkich bo'yicha aholi jon boshiga to'g'ri keladigan YaIMdan sezilarli darajada yuqoridir. 2015-yilda, YeOII (Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi) shakllantirish vaqtida, ishtirokchi-davlatlar iqtisodiyoti XX asrning 90-chi yil bilan solishtirganda ko'tarildi, lekin bu yetarli raqobat emas edi, yoqilg'i-energetika va import texnologik tovarlar yuqori qaramligini bor edi. Ekspertlarning fikriga ko'ra, Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi tashqi siyosiy muhitda yuzaga keladigan tahdidlar majmuasiga javoban, resurs-innovatsiyaga integratsiyalashgan mamlakatlar iqtisodlarining resurs-xom modelidan inqilobiy o'zgarishlarni amalga oshirish uchun noyob imkoniyatga ega. Qo'ng'iroqlar orasida an'anaviy energiya manbalaridan qayta tiklanadigan energetikaga o'tishni belgilaydigan yangi energiya omborining shakllanishi kiradi, bu esa o'z navbatida energiya xizmatlari va texnologiyalari bozorining rivojlanishiga olib keladi. Energiya sanoati jahon iqtisodiyotida Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqining raqobatbardosh afzalligi hisoblanadi.

Davlatlar	Neft zaxiralari, milliard tonna.	Gaz zaxiralari, trillion kub. m.	Ko'mir zaxiralari milliard tonna.	Uran zaxiralari, ming tonna.
Armeniya	-	-	-	-
Belarus	-	-	-	-
Qozog'iston	3,9	1	25,6	842,2
Qirg'iziston	-	-	-	-
Rossiya	14,6	38,9	160,36	485,6
Jami, jahon zaxiralari %				
<u>Uzbekiston</u>	0,1	1,2	1,38	139,2

Jadval 4 YeOII mamlakatlari energiya resurslari zaxiralari 2018 yil uchun.

Rossiya va Qozog'iston muhim uglevodorod zaxiralariga ega. O'zbekistonning Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqiiga qo'shilishi taqdirda assotsiatsiyaning umumiy energiya salohiyati sezilarli darajada oshadi. Bundan tashqari, Osiyo-Tinch okeani mintaqasida bozorni qayta taqsimlash tezligi va Buyuk Yevroosiyoning shakllanish istiqbollarini hisobga olish zarur. Buyuk Yevroosiyoning shakllanishi, Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqii davlatlari, Yevropa Ittifoqi va Osiyo-Tinch okeani mintaqasi tashqi savdo faoliyatini kengaytirish uchun imkoniyatlar yaratadi. Bu oxir-oqibat, unga kiritilgan davlatlarning iqtisodiy salohiyati qo'shilishi natijasida milliy iqtisodiyotlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning yangi modelini shakllantirishga olib keladi. Joriy yilning aprel oyi oxirida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi O'zbekistonning kuzatuvchi maqomida Yevrosoiyo iqtisodiy ittifoqiga qo'shilishini ma'qulladi. Bu respublika uchun katta qadam, chunki ilgari u hech qanday mintaqaviy tashkilotlar bilan hamkorlik qilishni xohlamagan. Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqii a'zolari bo'lgan Rossiya, Qozog'iston va Qirg'iziston O'zbekistonning asosiy savdo sheriklaridan biri bo'lib, ushbu mamlakatlar bilan tovar ayirboshlashning umumiy hajmi Markaziy Osiyo mintaqasining boshqa davlatlarining asosiy savdo sheriklaridan biri bo'lgan Xitoyga qaraganda ko'proq. Masalan, O'zbekistondagi yetakchi tarmoqlardan biri bu

avtomobilsozlikdir. Unda mamlakatning iqtisodiy faol aholisining salmoqli qismi ishlaydi. Avtomobil ishlab chiqarish bo'yicha respublika MDHda Rossiya Federatsiyasidan keyin ikkinchi va Markaziy Osiyoda birinchi o'rinni egallaydi.

2. Davlatlarining iqtisodiy integratsiyasi. Mutaxassislarning hisob-kitoblariga ko'ra, "O'zbekiston Respublikasining Yevrosoiyo iqtisodiy ittifoqiga qo'shilishi bilan O'zbekiston iqtisodiyotining yalpi o'sish samarasi 490,8 million AQSh dollarini, Yevrosoiyo ittifoqi esa atigi 2,3 million AQSh dollarini tashkil etgan bo'lar edi. Aytishimiz mumkinki, tomonlar o'z bozorlarining o'zaro ochilishidan iqtisodiy zarar ko'rmas edilar." Shuni ham ta'kidlash joizki, Yevrosoiyo Iqtisodiy Ittifoqi O'zbekistondan meva va sabzavotlarning asosiy xaridoridir: 2018-yilda O'zbekiston Respublikasidan meva-sabzavot eksportining 2/3 qismi Yevrosoiyo iqtisodiy ittifoqiga davlatlariga yuborilgan. Yuriy Kofnerning so'zlariga ko'ra, agar respublika Yevrosoiyo iqtisodiy ittifoqiga qo'shilsa, o'zbek mevalari va sabzavotlarini Yevrosoiyo iqtisodiy ittifoqiiga a'zo davlatlarga eksport qilish 11 foizga (90,6 million AQSh dollari) oshgan bo'lar edi. Yalpi ta'sir O'zbekiston iqtisodiyoti uchun 41,7 million dollarni, Yevrosoiyo ittifoqi 23,9 million dollarni tashkil etadi. Va o'zbek fermerlari uchun (ishlab chiqaruvchilarning profitsiti) Yevrosoiyo bozoriga osonroq kirib kelishidan olinadigan foyda 31,5 million dollarni tashkil etadi.

Yuqoridagilardan xulosa qilishimiz mumkinki, O'zbekiston Respublikasining qishloq xo'jaligi mahsulotlari Yevrosoiyo mamlakatlari uchun eng katta eksport salohiyatiga ega. Shuningdek, paxta xomashyosini Rossiya va Qirg'izistonga kengaytirish imkoniyati mavjud va polietilen kabi xom ashyolardan Armaniston, Qozog'iston va Rossiyada marketing salohiyati mavjud. E'tibor bering, O'zbekiston Yevrosoiyo iqtisodiy ittifoqiga qo'shilganda, mamlakat Yevrosoiyo iqtisodiy ittifoqi erkin savdo zonasiga a'zo bo'lgan bir qator mamlakatlarning bozorlariga erkin kirish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa o'zbek tovarlari tashqi bozorga eksportini ko'paytirishi aniq. Iqtisodiy sohadagi ma'lum yutuqlarga qaramay, O'zbekiston so'nggi yillarda jiddiy ijtimoiy-iqtisodiy muammolarga duch kelmoqda. Rasmiy

statistik ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi o'n yil ichida respublika aholisi yiliga o'rtacha 680 ming kishiga o'sib bormoqda. Shu bilan birga, o'sha davrda ish o'rinlarining o'rtacha o'sishi 220 ming ish joyini tashkil etdi, ishsiz yoshlarning yillik o'sishi 460 ming kishiga etadi. Rasmiy ishsizlik darajasi o'n yil ichida 5% dan 9,3% gacha o'sdi, bu jiddiy ijtimoiy muammo. Mehnat bozorini tushirish uchun har kuni 1,4 - 1,5 mingta ish o'rinlari yaratilishi kerak, bu esa hozirgi sharoitda imkonsizdir. 2019-yilda ish bilan ta'minlashning ulkan dasturi doirasida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti kuniga mingga yaqin ish o'rinlarini tashkil etishni buyurdi, ularning 50% vaqtinchalik va mavsumiydir, ammo Davlat statistika qo'mitasining to'liq bo'lmagan ma'lumotlariga ko'ra faqat 250-260 aslida yaratilgan. Vaziyatni o'zgartirish uchun mamlakat rahbariyati bir vaqtning o'zida respublika ichida sanoat ishlab chiqarishni va ishchi kuchining chet elga eksportini ko'paytirishi kerak. Ishchi kuchi eksportining kengayishi, qabul qiluvchi davlatlarning qonunlari bilan ham cheklangan. Hozir Rossiyada O'zbekistondan 2,2 millionga yaqin mehnat muhojiri bor va ularning atigi 10 foizigina yuridik maqomga ega. Buning asosiy sababi imtihonlarga tayyorgarlik va mehnat patenti uchun to'lov bilan bog'liq to'lovlardir. Respublika migratsiya uchun maxsus migratsiya markazlari va kurslarini yaratish orqali vaziyatni yaxshilashga harakat qilmoqda, ammo bu choralarning samaradorligi hali ham aniq emas.

Qirg'iziston tajribasi shuni ko'rsatadiki, Yevrosoiyo iqtisodiy ittifoqiga qo'shilish nafaqat ishsizlikni kamaytiradi, balki Rossiya bozori uchun zarur bo'lgan tovarlarni ishlab chiqarishni rag'batlantirish uchun sarmoyalarni jalb qiladi. Mamlakatning tashqi savdo balansi so'nggi yillarda defitsitga uchragan. 2018-yilda u 5,4 milliard dollarni tashkil etdi. Savdo defitsitining asosiy sabablari milliy quyi oqim tarmoqlari, shu jumladan avtomobilsozlik sanoatining raqobatbardoshligining pasayishi (10 yil ichida eksportning 8,8% dan 1,5% gacha pasayishi) hisoblanadi, bu esa xomashyo eksportini ko'paytirish hisobiga kam qoplanadi va qishloq xo'jaligi mahsulotlari. Yevrosoiyo iqtisodiy ittifoqi bozoriga kirish uchun o'zbekistonlik korxonalar hatto bir nechta yig'ish zavodlarini Qirg'iziston hududiga olib chiqishni rejalashtirmoqdalar.

Rasmiylar ham muammoni tan olishadi. 2019-yil dekabr oyida O'zbekiston tashqi ishlar vazirining birinchi o'rinbosari Ilhom Ne'matov YeOI bo'yicha ziddiyatlar munosabati bilan: «Bizga bozor kerak, bizga joy kerak. Bu joy qayerda? Ushbu makon Qozog'iston, Rossiya, Qirg'iziston, ular YeOIga a'zo.

Respublikaning rasmiy hokimiyati mavjud vaziyatni yaxshi biladi, shuning uchun strategik hujjatlarda Yevrosoiyo iqtisodiy ittifoqi bilan hamkorlik ko'rsatilgan. Masalan, 2030-yilgacha bo'lgan O'zbekistonni har tomonlama ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish konsepsiyasida (Prezident tomonidan 2019-yil oktabrda imzolanganda) quyidagilar ko'zda tutilgan:

- 2019-2021 yilda Yevrosoiyo iqtisodiy ittifoqi va boshqa qator mamlakatlar bilan erkin savdo shartnomalarini imzolash orqali tashqi savdoni kengaytirish;

- mamlakatning 2022-2025 yillar davomida YeOI va JSTga kirishini izchil o'rganish. 2020-2021 yillar davomida.

3. YEII da O'zbekistonning ishtiroki. O'zbekiston YeOIga kuzatuvchi sifatida qo'shilishi va ittifoq bilan Erkin savdo zonasini (FTA) tashkil etish to'g'risida bitim imzolashi mumkin. Erkin savdo zonasi bozorga kirib kelayotgan tovarlarni bojxona to'lovlaridan ozod qiladi va transport tartibini sezilarli darajada soddalashtiradi. Dollarga bog'liqlikni kamaytirish uchun davlatlar o'rtasida milliy valyutada savdo-sotiqni olib borish – bu Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi mamlakatlari uchun muhim jihatdir. Mutaxassislarning hisob-kitoblariga ko'ra, natijada Yevroosiyo Iqtisodiy Ittifoqiga qo'shilish va uchinchi davlatlar bilan Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqiining erkin savdo zonalariga kirishda O'zbekiston YaIM 1,7 foizga o'sishi mumkin va har bir o'zbekistonlik 26,4 dollarga boyib ketishi mumkin. (agar yuqori eksportdan tushgan daromadlarni O'zbekiston aholisiga 2018-yilda ajratsak)

Yevroosiyo iqtisodiy tashkiloti – xalqaro iqtisodiy tashkilot bugungi kunda o'z oldiga bojxona Ittifoqi va yagona iqtisodiy makonni shakllantirish, jamiyat davlatlarini jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashtirishda iqtisodiy siyosatni muvofiqlashtirish kabi vazifalarni

qo'yadi. Mustaqillikka erishish uchun umumiy bojxona makonini shakllantirish kapital harakati erkinligini ta'minlash jamiyat doirasida yagona valyutaga o'tish uchun shart-sharoitlarni bosqichma-bosqich yaratishdan iborat. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, mintaqaviy hamkorlik bir qator shartlar asosida muvaffaqiyatli rivojlanmoqda. Integratsiya jarayonlarining lokomotivi bo'lib xizmat qiladigan asosiy alternatalardan biri. NAFTA – bu AQSh, Yevropa Ittifoqi – Germaniya va Fransiya, MERCOSUR – Braziliya, ASEAN – Singapur. Ijtimoiy iqtisodiy rivojlanishning nisbatan yaqin va juda yuqori darajasi, o'zaro iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy aloqalarning an'anaviyligi boshqa sharoitlardir. Yevroosiyo iqtisodiy hududi mamlakatlari ushbu shartlarga qisman rioya qilishlari bilan ajralib turadi, bu esa 10 yillik tarixdan ko'proq vaqt davomida ushbu guruh doirasida hamkorlikni rivojlantirishning ziddiyatli xususiyatini belgilaydi. Hamkorlik makonining xususiyatlari. Jamiyat hududining, aholi va iqtisodiyotning katta hajmdagi ishtirokchi davlatlari o'rtasida sezilarli farqlar bilan ajralib turadi. Rossiyada eng muhim ishtirokchi 83,8%, aholi 80,0% va jamoa yalpi ichki mahsulotining 89,2%, Tojikiston esa eng kichik ishtirokchiga – 0,8, 3,5 va 0,4% (2002) to'g'ri keladi. Rossiyaning iqtisodiy salohiyati "besh" a'zolarining umumiy salohiyatidan 8 martadan ko'proq. Hamjamiyat makonining yana bir muhim xususiyati – bu mamlakatlar o'rtasida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jihatidan ancha past darajadagi katta farqlar. Hamjamiyatda ikkita qutb aniq ajratilgan, biri – Rossiya, ikkinchisi – Tojikiston. Rossiya Belarus va Qozog'iston, Tojikiston – Qirg'iziston va qisman Qozog'istonga bir qator ko'rsatkichlar bo'yicha qo'shni. Jadval 1 va 2 bu farqlarni ko'rsatadigan ba'zi ko'rsatkichlar keltirilgan.

YevrOIIga a'zo mamlakatlarning turli madaniy tizimlariga mansubligi aholining takror ishlab chiqarish modellari, shahar va qishloq aholisi ulushlari nisbati, oilaviy hayotni tashkil etish shakllari, ta'lim darajasi va boshqalardagi farqlarda namoyon bo'ladi.

YevroOII davlatlarining transchegaraviy hamkorligi o'zaro munosabatlardagi mavjud imtiyozlar asosida rivojlanib bormoqda. Chegaralararo hamkorlikning iqtisodiy asosini qo'shni viloyatlarning

iqtisodiy salohiyati tashkil etadi. Yaqinlik omili o'zaro savdo aloqalarining yuqori transport xarajatlari sharoitida alohida ahamiyat kasb etdi, aksariyat hollarda mahsulotlar narxining yarmidan oshib ketdi. Pozitsion omil, ayniqsa, katta hududlarda – Rossiya va Qozog'istonda kuchli namoyon bo'ladi: qo'shnilar bilan savdo-sotiqda chegaraoldi mintaqalarning roli ortib bormoqda. Qo'shni hududlarning iqtisodiy rivojlanish darajasi qanchalik baland bo'lsa, transchegaraviy hamkorlik salohiyati shuncha yuqori bo'ladi. Shu munosabat bilan Rossiyaning Belorussiya va Qozog'istonning eng rivojlangan mintaqalari bilan chegaradosh bo'lishi juda muhimdir. Bundan tashqari, Belorussiyaning butun hududi Rossiyaning eng rivojlangan qismiga – Moskva viloyatiga nisbatan yaqin joylashgan.

Rossiya va Belorussiya, Rossiya va Qozog'istonning chegaraoldi mintaqalari xuddi shunday rivojlanish darajasida bo'lib, bu chegara iqtisodiy aloqalari uchun qulay shart-sharoitlar yaratmoqda. YevroOIIning Markaziy Osiyo mamlakatlarida shimoliy va shimoli-g'arbiy hududlardan janubiy va janubi-sharqiy mintaqalarning rivojlanishidagi orqada qolish aniq namoyon bo'ldi. Ushbu qoidadan yagona istisno Qozog'istonning sobiq poytaxti Olmaota. Shunday qilib, Qirg'izistonning shimoliy eng rivojlangan mintaqalari Qozog'istonning janubiy kam rivojlangan viloyatlari bilan tutashgan. Qirg'iziston va Tojikiston o'zlarining eng kam rivojlangan mintaqalarida bir-biri bilan aloqada. Tojikiston o'zining shimoliy rivojlangan qismi bilan O'zbekistonning eng rivojlangan Toshkent viloyatiga tutashadi.

Chegaralararo o'zaro ta'sir darajasi ko'p jihatdan chegara rejimiga bog'liq bo'lib, u bir tomondan, Hamjamiyat a'zolari o'rtasidagi ishonchli iqtisodiy aloqalarni, ikkinchidan, davlatlarning xavfsizligini ta'minlashi kerak. 1995 yilda YevroOIIning o'tmishdoshi bo'lgan Bojxona ittifoqining tashkil etilishi ishtirokchi mamlakatlarning yagona iqtisodiy makonini bosqichma-bosqich shakllantirish orqali chegaralar muammosini hal qilish istagini aks ettirdi. Hozirgacha YevroOII mamlakatlari o'zaro chegaralarda nazorat xizmatlarini tashkil etishni ta'minlamaydilar (nazorat chizig'ini yaratish, to'siqlar qurish va boshqalar), bu uning yuqori narxiga bog'liq – 1 km chegarani jihozlash

tabiiy sharoitlarga, chegaraoldi hududlarining etnik xususiyatlariga bog'liqlik, shuningdek, to'laqonli integratsiya guruhini tuzishga intilish kabi baholarni 0,1-1 million dollarga baholamoqda.

Qattiq chegara to'siqlarini o'rnatish mintaqaviy iqtisodiy hamkorlik mantig'iga ziddir. Shu bilan birga, chegaralarning shaffofligi hamjamiyat mamlakatlari uchun ijtimoiy patologiyalarning o'zaro transchegaraviy harakati shaklida katta tahdidlarni keltirib chiqaradi: noqonuniy migratsiya, giyohvand moddalar kontrabandasi, kontrabanda, jinoyatchilik.

Shu munosabat bilan so'nggi yillarda transchegaraviy transport rejimining kuchaytirilishi kuzatilmoqda. 2005-yildan beri YevroOIIga a'zo davlatlarning ko'pchiligining chegaralari faqat fuqarolik tashqi pasporti, xizmat va diplomatik pasporti, shuningdek dengizchi pasporti taqdim etilgandagina kesib o'tiladi. Ushbu yangilik Rossiya-Belorussiya chegarasiga taalluqli emas, uni ichki pasport bilan kesib o'tish mumkin.

Mavjud ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy-tsivilizatsion farqlar YevroOII makonini ikkita kichik mintaqaga: shimoliy va janubiy qismlarga bo'lishiga imkon beradi. Birinchisi, iqtisodiy jihatdan bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan Belorussiya, Rossiya va Shimoliy Qozog'iston tomonidan shakllanadi. Bu YevroOIIning eng rivojlangan qismidir. Rossiya (ayniqsa, Ural va Sibir viloyatlari) va Shimoliy Qozog'iston mintaqalari o'rtasidagi hamkorlik jadal rivojlanmoqda. Yoqilg'i-energetika kompleksi va metallurgiya uning orbitasida keng ishtirok etmoqda. Rus tilida so'zlashadigan aholi Shimoliy Qozog'istonda joylashgan va u madaniy jihatdan Rossiya va Belorussiyaga yaqin. Hamjamiyat doirasida amalga oshirilgan iqtisodiy aloqalarning aksariyati shimoliy mintaqada joylashgan.

4. Ittifoqning tashkiliy-huquqiy asoslar. YevroOII makoni integratsiya guruhi sifatida boshqa davlatlararo iqtisodiy birlashmalarda mavjud bo'lmagan juda ko'p o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ularning orasida ta'kidlash kerak:

– ishtirokchi mamlakatlarning rivojlanish darajasi jihatidan juda past kontrastlari, uning umumiy past darajasi, ularning madaniy, sivilizatsion va siyosiy xilma-xilligi;

– ishtirokchi mamlakatlarni ajratib turadigan uzoq masofalar va ishonchli, kengaytirilgan aloqa vositalari bo'lmaganda o'zaro munosabatlarning yuqori tranzit vaqtlari;

– o'zaro iqtisodiy hamkorlik tarkibida savdo aloqalarining ustunligi, uning tarkibida past darajadagi qayta ishlash mahsulotlari yetakchi o'rinni egallaydi;

– shimoliy va janubiy subregionlarning ikkinchisining ichida cheklangan o'zaro bog'liqlik bilan zaif iqtisodiy o'zaro aloqasi;

– mumkin bo'lgan millatlararo va konfessiyaviy mojarolar va islomiy radikalizm tahdidlari bilan bog'liq bo'lgan Janubiy mintaqaning mintaqaga bo'lgan muhim geosiyosiy tahdidlari. Bu shimolga qaraganda YevroOIIning janubiy subregionida investitsiya faolligi va hamkorlikning yuqori xatarlari bilan bog'liq. YevroOIIda mamlakatlarning ishtiroki uchun motivatsiya. YevroOII faoliyatining asosiy mexanizmlari – ishtirokchi mamlakatlar o'rtasida to'liq bo'lmagan erkin savdo rejimi, tashqi iqtisodiy siyosatni, asosan, bojxona reglamenti nuqtai nazaridan muvofiqlashtirish va fuqarolarning o'zaro safarlari uchun vizasiz rejim. 2004 yilda ishtirokchi mamlakatlar rahbarlari YevroOII ni 2003-2006 yillarda va undan keyingi yillarda rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini tasdiqladilar. Bularga, xususan, bojxona ittifoqini shakllantirish, iqtisodiy siyosatni muvofiqlashtirish, gidroenergetikada hamkorlikni rivojlantirish, energiya bozorini shakllantirish, transport sohasidagi hamkorlikni rivojlantirish va transport ittifoqini yaratish kiradi. agrosanoat sohasida va mehnat migratsiyasi sohasida kooperatsiyani rivojlantirish.

Shunisi e'tiborga loyiqki, YevroOII ning ushbu ustuvor yo'nalishlari ayrim a'zo davlatlarning iqtisodiy rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga to'g'ri kelmaydi (yoki rozi emas). Shunday qilib, Qozog'iston va Rossiya hozirda amalga oshirilgan bozor islohotlari asosida iqtisodiy o'sish bosqichida. Ushbu mamlakatlarda ularning zamonaviy iqtisodiy dinamikasini belgilaydigan eksport-xomashyo rivojlanish turini innovatsion tipdagi elementlar bilan to'ldirishga urinishlar qilinmoqda. Rivojlanishning asosan innovatsion turi asosida iqtisodiyotni barqaror modernizatsiyalashga erishish vazifasi o'rta

muddatli istiqbolda turibdi (Iqtisodiy rivojlanish va savdo vazirligining 2005-2008 yillarga mo'ljallangan o'rta muddatli dasturi loyihasiga qarang).

Belorussiyada ham shunga o'xshash vazifa qo'yilgan, ammo har xil sharoitlarda: iqtisodiyotning muhim sohalarida davlat mulkini saqlash va iqtisodiy boshqaruvning ma'muriy usullaridan keng foydalanish. Qirg'iziston va Tojikiston hali ham milliy iqtisodiy tiklanish bosqichida.

Ular uchun yangi ish o'rinlarini yaratish va qashshoqlikni yo'q qilish eng muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, Qirg'izistonda iqtisodiy boshqaruvning nisbatan liberal modeli, Tojikistonda esa iqtisodiy boshqaruvning markazlashgan modeli amal qiladi.

YevroOIIga a'zo davlatlarning manfaatlari o'rtasidagi tafovut mamlakatlar tomonidan o'zaro savdoda (birinchi navbatda oziq-ovqat mahsulotlari va metallarda) tarifli va tarifsiz cheklovlarni joriy etishda, milliy ishlab chiqaruvchilar va investorlarning manfaatlarini himoya qilish choralarini ko'rishda namoyon bo'ladi. YevroOII faoliyatining tasdiqlangan ustuvor yo'nalishlari – ishtirokchi mamlakatlarning kelishuv hujjati xarakterlidir, chunki ularni ko'p tomonlama asosda amalga oshirish uchun haqiqiy vositalar mavjud emas. Hamjamiyat mamlakatlarining aksariyat loyihalari ikki tomonlama asosda amalga oshiriladi, chunki bu holda milliy manfaatlarni muvofiqlashtirish osonroq bo'ladi.

YevroOIIning real imkoniyatlari ishtirokchi mamlakatlarning o'ziga xos manfaatlari bilan qanday taqqoslanadi?

Rossiya, o'zining kattaligi tufayli, Hamjamiyat faoliyatidan nisbiy ravishda, boshqa a'zo davlatlarga qaraganda ancha kam ta'sir ko'rsatishi mumkin. 2003 yilda ko'rib chiqilayotgan mamlakatlar uning tashqi savdosining atigi 10 foizini tashkil qilgan. Rossiya innovatsion rivojlanish turiga o'tish rejalarida cheklangan darajada YevroOIIIdagi sheriklariga tayanishi mumkin.

YevroOII doirasida bugungi kunda Rossiya oldida turgan asosiy iqtisodiy va ijtimoiy muammolarning aksariyatini hal qilishning iloji yo'qligi aniq. Ammo ushbu tashkilot Rossiyaga xalqaro munosabatlarning mustaqil sub'yekti sifatida o'z mavqeini

mustahkamlashga yordam beradi. Bundan tashqari, YevroOIIning faoliyati Rossiya hayotiy manfaatdor bo'lgan Markaziy Osiyoda strategik barqarorlikni saqlashga yordam beradi. Mintaqaga tahdidlar nafaqat islomiy radikalizm va giyohvand moddalar savdosi, balki Markaziy Osiyodagi ziddiyatlarning muhim potentsiali bilan ham bog'liq. YevroOIIning Rossiya uchun geosiyosiy ahamiyati 2001-yil 11-sentabr voqealaridan va Qirg'iziston va O'zbekistonga AQSh va NATO harbiy kontingentlari joylashtirilgandan keyin yanada oshdi.

Shu bilan birga, Rossiyaning global iqtisodiyotdagi iqtisodiy mavqeini mustahkamlash qobiliyati sifatida tushunilgan Hamjamiyat mamlakatlari bilan hamkorlikning geoiqtisodiy ahamiyati asta-sekin o'sib bormoqda. Bu sherik-mamlakatlarning iqtisodiy o'sishi, ularning Rossiya sarmoyadorlari uchun jozibadorligini, birinchi navbatda, energetika va metallurgiya sohalarida o'sishi hamda Yevropa Ittifoqi mamlakatlaridan moliyaviy resurslarni Rossiya iqtisodiyotiga jalb qilish imkoniyatlari bilan bog'liq. Rossiyaning yirik Gazprom kompaniyalari, Rossiyaning RAO UES Rossiyasi, Lukoyl kompaniyalari ishtirokida YevroOII makonida xalqaro energiya tizimlarining yaratilishi ushbu kompaniyalar kapitallashuvini oshiradi va ularning global mavqeini yaxshilaydi.

Erkin savdo rejimi Rossiya kompaniyalarining Hamjamiyat mamlakatlariga kirishini va transmilliy kompaniyalar yaratilishini osonlashtirishi mumkin. Bunga davlatning Belorussiya iqtisodiyotidagi va Qozog'istonning muhim tarmoqlaridagi xorijiy kompaniyalarning yuqori ishtiroki, shuningdek Qirg'iziston va Tojikistonda yuqori siyosiy xatarlar va iqtisodiy zaiflik to'sqinlik qilmoqda. Rossiya kapitalining so'nggi mamlakatlarga kirib kelishining kengayishiga 2003-2004 yilda erishilgan yutuqlar yordam beradi. qarzlarini to'lash uchun Rossiyaga, birinchi navbatda, gidroenergetika sohasidagi korxonalar aktsiyalarining bir qismiga egalik huquqini o'tkazish to'g'risidagi bitim. RAO "Rossiya EES" Qirg'iziston va Tojikistonning gidroenergetika aktivlariga qiziqishi ushbu mamlakatlarda elektr energiyasi Rossiyaga qaraganda sezilarli darajada arzonligi bilan bog'liq. Bundan tashqari, Rossiya uchun Tojikistonning Sangtuda GES-1 va Rog'un GESlari loyihalariga

qo'shilish uchun Qirg'izistondagi Kambaratinskaya GES-2 Markaziy Osiyodagi eng yirik daryolarning oqimini boshqarishni anglatadi, bu nafaqat iqtisodiy, balki ushbu mintaqadagi geosiyosiy ta'sirdir.

Rossiya va Belarusiya o'rtasida aloqa vositalaridan tranzit foydalanish imkoniyati katta ahamiyatga ega. Kelajakda Qozog'istonning Rossiya Federatsiyasi uchun tranzit ahamiyati o'rtasida energiya ko'prigi yaratilishi tufayli yanada oshadi.

Qirg'iziston – Tojikiston va Rossiya, Turkmaniston va O'zbekistondan tabiiy gaz importini kengaytirish, shuningdek, "Yevropa-Rossiya - Qozog'iston - Xitoy" transport koridorini shakllantirish va Xitoyning eng g'arbiy mintaqasi – Shinjon-Uyg'ur avtonom viloyatning kutilayotgan jadal iqtisodiy rivojlanishi. Rossiyaning Yevropa Ittifoqi mamlakatlariga etkazib berishining taxminan 70% Belorusiya hududi orqali amalga oshiriladi. Xalqaro gaz ittifoqining hisob-kitoblariga ko'ra, Yevropa mamlakatlarining gazga bo'lgan talabi 2010-yilga kelib 40-70 foizga oshadi, ichki resurslar hisobiga ular o'z ehtiyojlarini atigi 70 foizga qoplay olishadi. Ushbu holat Yevropaning Rossiya va Markaziy Osiyo gazini etkazib berishni ko'paytirishga qiziqishini belgilaydi, bu esa Belorusiya orqali o'tadigan Yamal-G'arbiy Yevropa gaz quvurining strategik ahamiyatini oshiradi. Shu bilan birga, Rossiya va Belorussiya o'rtasidagi gaz sohasidagi ziddiyatlar butun Belorusiya transport koridorining ishonchliligiga shubha tug'diradi.

Rossiyaning o'zi hamjamiyat mamlakatlari tomonidan o'z hududi orqali amalga oshiriladigan tranzitdan foyda ko'rishga intilmoqda. Shu nuqtai nazardan, temir yo'l tranzitini ichki tariflarda joriy etishga yoki ishtirokchi mamlakatlar uchun imtiyozli tariflar bilan yagona YevroOII tranzit tarifini qabul qilishga hali tayyor emas, chunki bu JST tamoyillariga ziddir.

Mavzuga doir nazorat savollari

1. Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi.
2. Davlatlarining iqtisodiy integratsiyasi.
3. YEII da O'zbekistonning ishtiroki.
4. Ittifoqning tashkiliy-huquqiy asoslar.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. – T.: O'zbekiston, 2016.

2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016-yil 7-dekabr. Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: “O'zbekiston” NMIU, 2017. – 48 b.

3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O'zbekiston” NMIU, 2017. – 488 b.

4. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza. – T.: O'zbekiston, 2017.

5. Sirojov O.O. Markaziy Osiyoda hamkorlikni mustahkamlashda O'zbekiston tashabbuslari. “Sano-standart” 2018. 2,7 b.t. .

6. Косов Юрий Васильевич, Торопыгин Андрей Владимирович Содружество Независимых Государств. Интеграция, парламентская дипломатия и конфликты. Учебник М., “Аспект пресс” 2012.– 296 с.

7. Muhammadsiddiqov M.M. Zamonaviy Xalqaro munosabatlarning mintaqaviy jihatlar. O'quv qo'llanma. T., ToshDSHI, 2013.–172.b.

8. www.tiv.uz

9. www.un.org

10. www.e-cis.info

7. O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatida Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi

Reja:

1. O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosati.
2. MDHda O'zbekiston Respublikasining ishtiroki.
3. O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatida Markaziy Osiyo mamlakatlarining o'rni.
4. Yangi O'zbekistonda tashqi siyosatning asosiy omillari.

Tayanch tushunchalar: *MDH, mexanizm, ijtimoiy, tahlil, tashqi siyosat, kafolat, mohiyat.*

1. O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosati. O'zbekiston Respublikasi mamlakatning milliy manfaatlariga asoslangan ochiq, o'zaro manfaatli va konstruktiv tashqi siyosat olib boradi. Respublikaning zamonaviy tashqi siyosati dunyodagi va mintaqadagi dinamik o'zgaruvchan vaziyatni hamda mamlakatdagi keng ko'lamli ichki o'zgarishlarni hisobga olgan holda qurilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy maqsadi – davlat mustaqilligi va suverenitetini mustahkamlash, uning xalqaro maydondagi o'rni va rolini muhimlashtirish, mamlakat atrofida xavfsizlik va barqarorlik kamarini yaratish va tashqi iqtisodiy faoliyatni faol targ'ib qilishdir. Respublika manfaatlari doimiy ilgari surilmoqda. Respublika tashqi siyosatining asosiy pozitsiyasi har qanday harbiy-siyosiy bloklarga qo'shilmaslik shioriga rioya qilish, uning hududida xorijiy harbiy bazalar va ob'ektlarning joylashtirilishiga yo'l qo'ymaslik va mamlakat harbiy xizmatchilarining chet elda tinchlikparvarlik operatsiyalarida ishtirok etmasligi; barcha qarama-qarshiliklar va nizolarni faqat tinch siyosiy yo'llar bilan hal qilish.

Bloklarga qo'shilmaslik maqomini saqlab qolgan holda, O'zbekiston muloqot uchun ochiq va tinchlik, taraqqiyot va farovonlik yo'lida barcha sheriklar bilan hamkorlikni kengaytirishdan manfaatdor. Tashqi siyosatning asosiy va ustuvor vazifalaridan biri 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini samarali amalga oshirishdir.

Ushbu maqsadga erishish uchun respublika tashqi ishlar vazirligi oldiga quyidagi vazifalar qo'yildi:

- mamlakatda olib borilayotgan demokratik islohotlarni va jamiyat va iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning dinamik jarayonlarini samarali amalga oshirish uchun eng maqbul tashqi siyosiy sharoitlarni shakllantirish;

- Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni saqlash va mustahkamlash, mintaqani xavfsizlik va barqaror rivojlanish zonasiga aylantirish;

- dunyoning yetakchi davlatlari va xalqaro tashkilotlar bilan strategik sheriklikning mutanosib ko'p o'lchovli tizimini shakllantirish;

- mintaqaviy va xalqaro siyosatning eng muhim yo'nalishlarida O'zbekistonning xalqaro tashabbuslarini ilgari surish;

- mahalliy mahsulotlar eksporti hajmini ko'paytirish va uning geografiyasini kengaytirishga ko'maklashish;

- milliy iqtisodiyotning ustuvor sohalariga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar va ilg'or texnologiyalarni jalb qilishda faol yordam berish;

- xorijiy sayyohlarni jalb qilish va respublikaning turistik infratuzilmasini rivojlantirishga ko'maklashish;

- transport va tranzit sohasida xalqaro hamkorlikni kengaytirish va chuqurlashtirish, xalqaro transport kommunikatsiyalari va logistika infratuzilmasini rivojlantirishga ko'maklashish;

- respublikadan tashqarida O'zbekiston Respublikasi fuqarolari va yuridik shaxslarining huquqlari va manfaatlarini har tomonlama himoya qilishni ta'minlash;

- chet elda yashovchi vatandoshlar bilan aloqalarni mustahkamlash.

Tashqi siyosatning asosiy ustuvor yo'nalishi Markaziy Osiyo mintaqasidir. O'zbekistonning Markaziy Osiyodagi siyosati mintaqadagi tinchlik va barqarorlikni ta'minlashga, mintaqaviy xavfsizlikning muhim muammolarini hal qilishga, shu jumladan Afg'onistondagi vaziyatni hal qilishga yordam berishga qaratilgan. O'zbekiston tomoni mintaqaviy savdo-iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash, mintaqaviy transport-tranzit infratuzilmasini rivojlantirish, Markaziy Osiyodagi

transchegaraviy daryolarning suv va energetika resurslaridan oqilona va kompleks foydalanishni ta'minlash va mintaqaning ekologik barqarorligini ta'minlash, jarayonlarni yakunlash uchun barcha sa'y-harakatlarini qilmoqda. Chegaralarni delimitatsiya va demarkatsiya qilishga bel bog'landi.

O'zbekiston mintaqa mamlakatlari bilan do'stona va yaxshi qo'shniçilik aloqalarini mustahkamlashdan, ular bilan ilmiy-texnikaviy, madaniy-gumanitar hamkorlikni rivojlantirishdan, parlamentlar, chegaraoldi mintaqalari, jamoat tashkilotlari va oddiy fuqarolar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlashdan manfaatdor. O'zbekiston Afg'oniston bilan aloqalarni kengaytirishda davom etadi, ushbu mamlakatda vaziyatni tinç yo'l bilan hal etish bo'yicha xalqaro sa'y-harakatlarda faol ishtirok etadi. O'zbekiston tomoni Afg'onistonni iqtisodiy qayta qurish, uning transport, ishlab chiqarish, energetika va ijtimoiy infratuzilmasini rivojlantirishga o'z hissasini qo'shishda davom etadi. Barqaror va obod Afg'oniston Markaziy Osiyoda mintaqaviy xavfsizlikning kalitidir.

2. MDHda O'zbekiston Respublikasining ishtiroki. O'zbekiston tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishi MDH davlatlari bo'lib, ular respublika bilan tarixan siyosiy, iqtisodiy, transport, aloqa va boshqa hamkorliklarni o'rnatgan. O'zbekiston Hamdo'stlik davlatlari bilan o'zaro hamkorlik aloqalarini tenglik, o'zaro manfaat, bir-birining manfaatlarini hurmat qilish va inobatga olish asosida barpo etishda davom etadi. 2004-yil 16-iyundagi Strategik sheriklik to'g'risidagi shartnoma, 2005-yil 14-noyabrdagi Ittifoqchilik munosabatlari to'g'risidagi shartnoma, shuningdek, strategik sheriklikni chuqurlashtirish to'g'risidagi deklaratsiya asosida Rossiya bilan do'stlik aloqalarini izchil rivojlantirish va har tomonlama mustahkamlash yo'lida harakat qilmoqda. O'zbekiston Respublikasi va Rossiya Federatsiyasi 2012-yil 4-iyunda imzolangan kelishuv shartnomasi ikkala mamlakat manfaatlariga javob beradi va mintaqada barqarorlik va xavfsizlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ikki tomonlama munosabatlarning eng muhim vazifasi – O'zbekiston Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yil 4-5 aprel kunlari

Rossiyaga davlat tashrifi davomida erishilgan kelishuvlarning amaliy va to'liq bajarilishini ta'minlash. O'zbekiston Respublikasi XXR bilan yaqin mintaqaviy qo'shni va global muammolarni hal qilishda muhim rol o'ynaydigan davlat sifatida strategik sheriklikni yanada mustahkamlashdan manfaatdor.

Xitoy bilan munosabatlarni rivojlantirish 2012-yil 6-iyundagi strategik sheriklikni o'rnatish to'g'risidagi Qo'shma deklaratsiyaga va 2013-yil 9-sentabrdagi ikki tomonlama strategik sheriklik munosabatlarini yanada rivojlantirish va chuqurlashtirish to'g'risidagi qo'shma deklaratsiyaga asoslanadi.

Ikki mamlakat manfaatlari O'zbekiston Prezidenti Sh.M.Mirziyevning 2017-yil 11-13-may kunlari Pekinga davlat tashrifi davomida, shuningdek xalqaro forumda ishtirok etish doirasida qabul qilingan qarorlar va kelishuvlarning amaliy bajarilishiga javob beradi "Bir makon, bitta yo'l" mavzusida 2017-yil 14-15-may kunlari o'tkazildi. O'zbekiston tashqi siyosatida ustuvor o'rinni AQSh bilan har tomonlama o'zaro manfaatli va konstruktiv hamkorlikni rivojlantirish egallaydi. 2002-yil 12-martdagi O'zbekiston Respublikasi va Amerika Qo'shma Shtatlari o'rtasidagi strategik sheriklik va hamkorlik asoslari to'g'risidagi deklaratsiyaning qoidalariga asoslanib. O'zbekiston AQShda siyosiy, savdo-iqtisodiy, sarmoyaviy, texnologik va madaniy-gumanitar sohalarida, mamlakatda fuqarolik jamiyati asoslarini mustahkamlashga qaratilgan modernizatsiya va islohot jarayonlarini qo'llab-quvvatlash maqsadida hamkorlikni yanada rivojlantirishdan manfaatdor. Aholining turmush darajasini yaxshilash ustuvor vazifalardan biriga aylandi.

Afg'onistonda tinchlik va barqarorlikni o'rnatish, transmilliy tahdid va tahdidlarga qarshi kurashish ikki tomonlama hamkorlikning muhim yo'nalishlari hisoblanadi. Yevropa Ittifoqi va Yevropa davlatlari bilan o'zaro manfaatli hamkorlikni rivojlantirishga katta ahamiyat beradi. Savdo, sarmoyaviy va moliyaviy hamkorlikni rivojlantirish, yuqori texnologiyalarni uzatish, ilm-fan, texnologiya, ta'lim, ekologiya, sog'liqni saqlash va madaniyat sohalarida o'zaro aloqalar, shuningdek, mintaqaviy xavfsizlikni mustahkamlash Yevropa davlatlari bilan o'zaro aloqalarning muhim yo'nalishlari hisoblanadi. Shu bilan birga,

Yevropaning yetakchi davlatlari, xususan Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Belgiya, Italiya, Ispaniya, Latviya va boshqa mamlakatlar bilan ikki tomonlama aloqalarni yanada yuqori darajaga ko'tarishga alohida e'tibor qaratiladi.

O'zbekiston Turkiyani ko'p asrlik umumiy tarix, umumiy til va din, umumiy qadriyatlar, o'xshash urf-odatlar va an'analar bog'lab turadi. Respublika Turkiya bilan turli yo'nalishlarda, xususan savdo, investitsiya va turizm sohasida o'zaro manfaatli munosabatlarni rivojlantirishni davom ettiradi. Respublika tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishi Osiyo-Tinch okeani mintaqasining rivojlangan mamlakatlari, xususan, Koreya Respublikasi va Yaponiya bilan hamkorlikni rivojlantirishdir. O'zbekiston ushbu davlatlar bilan investitsiya, savdo, yuqori texnologiyalar va madaniy-gumanitar sohalarda keng ko'lamli amaliy hamkorlikni davom ettiradi.

O'zbekiston Janubi-Sharqiy Osiyodagi sherik mamlakatlar – Malayziya, Indoneziya, Singapur, Vetnam va boshqalar bilan faol hamkorlik o'rnatadi. O'zbekiston Respublikasi Janubiy Osiyo mamlakatlari bilan, xususan, Hindiston va Pokiston bilan savdo-iqtisodiy, transport-kommunikatsiya, turizm va boshqa sohalarda har tomonlama va o'zaro manfaatli munosabatlarni rivojlantirish tarafdori.

O'zbekiston musulmon dunyosi davlatlari bilan iqtisodiyot, transport kommunikatsiyalari, moliya, investitsiya va turizm sohalarids, Islom hamkorlik tashkiloti va Islom taraqqiyot banki doirasida o'zaro manfaatli aloqalarni faol rivojlantirish va mustahkamlashdan manfaatdor.

O'zbekiston Birlashgan Millatlar Tashkilotining faoliyatida faol ishtirok etib, uni xalqaro tinchlik va xavfsizlikni saqlash uchun mas'ul bo'lgan yagona global tashkilot deb hisoblaydi, shuningdek, globallashuv jarayonlari jadalligi sharoitida davlatlarning barqaror rivojlanishiga ko'maklashadi.

Respublika ushbu tuzilmalar mexanizmlaridan ko'p qirrali hamkorlikni rivojlantirish, zamonaviy muammolarga qarshi turish va undan samarali foydalanish maqsadida Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti, Shanxay Hamkorlik Tashkiloti va Mustaqil

Davlatlar Hamdo'stligi bilan sheriklikni yanada rivojlantirish tarafdori.

O'zbekiston Osiyo taraqqiyot banki, Jahon banki, Xalqaro valyuta fondi, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki, Osiyo infratuzilmasi investitsiya banki va Yevropa investitsiya banki kabi xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirish uchun barcha sa'y-harakatlarini amalga oshiradi. Mamlakatda yangi loyihalar, xususan transport, qishloq xo'jaligi, uy-joy qurish, kichik biznesni rivojlantirish va xususiy tadbirkorlik yo'nalishlari izchil rivojlanmoqda.

So'nggi yillarda MDH doirasida keng huquqiy maydon yaratildi va Hamdo'stlikka a'zo davlatlar uchun hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan ko'plab sohalarda, shu jumladan, kelgusi rivojlanish kabi ustuvor yo'nalishlarda amalda o'zaro hamkorlik vositalari va mexanizmlari ishlab chiqildi. Savdo-iqtisodiy aloqalar, aloqa va transport aloqalari, xavfsizlik va gumanitar sohadagi muammolar ijobiy hal etilishiga erishildi.

Hamdo'stlik barqaror rivojlanish, barqarorlik va ishtirokchi davlatlarning xavfsizligiga tahdidlarga o'z vaqtida va yetarli darajada javob berishga, nizo va kelishmovchiliklarni hal qilishga, MDH hududida fuqarolarning o'zaro aloqalariga qaratilgan o'zaro maqbul yondashuvlarni va muvofiqlashtirilgan amaliy tadbirlarni ishlab chiqish uchun keng imkoniyat yaratadi.

O'zbekistonda MDHga ko'p qirrali o'zaro aloqalarning muvofiqlashtiruvchi mexanizmi va to'g'ridan-to'g'ri aloqa va davlatlararo muloqotni davom ettirish platformasi sifatida qaraladi, shu jumladan MDH formatidagi ikki tomonlama uchrashuvlar, shuningdek davlatlar rahbarlari va tegishli tuzilmalar darajasida, shuningdek, ko'p tomonlama hamkorlik uchun sharoit yaratishdan manfaatdor bo'lgan suveren davlatlardir.

O'zbekiston Respublikasi MDHning asosiy Ustav va tarmoq organlari faoliyatida qatnashadi. Hamdo'stlik tashkil topgandan beri, O'zbekiston bu jarayonlarni siyosilashtirmasdan, iqtisodiy aloqalarni yangi asosda saqlab, iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirish tarafdori bo'lgan davlatlar qatorida.

O'zbekiston MDH makonida mamlakatlar o'rtasidagi savdo rejimini

yomonlashtirmaydigan tamoyillarga asoslangan holda to'laqonli erkin savdo zonasini shakllantirish tarafdori. Bu MDH mamlakatlarida barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashning muhim shartiga aylanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi MDH doirasidagi tez o'zgaruvchan vaziyatda, bu davlatlararo o'zaro ta'sir tuzilishi sifatida doimiy muzokaralar jarayoni, birinchi navbatda eng yuqori darajadagi siyosiy muloqot va kelishilgan vazifalarni ishlab chiqish mexanizmi bo'lib qolmoqda. Paydo bo'layotgan yangi tahdidlar va tahdidlarga qarshi kurashish pozitsiyalari va xalqaro xavfsizlikning ko'plab dolzarb muammolarini hal qilish dolzarb vazifaga aylandi.

Hamdo'stlik ko'p qirrali o'zaro aloqalar koordinatori rolini o'ynashi mumkin va o'ynashi kerak, barcha a'zo davlatlar uchun maksimal ijtimoiy-iqtisodiy samaraga erishish uchun iqtisodiy jarayonlarni tartibga solish platformasiga aylanishi mumkin.

3. O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatida Markaziy Osiyo mamlakatlarining o'rni. Markaziy Osiyo mamlakatlari tarixiy jihatdan har doim o'zlarini yagona mintaqa deb atashgan. Markaziy Osiyoning tub aholisi umumiy tarixga ega, madaniyati, urf-odatlarini o'xshash va bitta dinni qabul qiladi. Mintaqa mamlakatlari hududlarida, ayniqsa chegaraoldi hududlarida, qo'shni davlatlarning ko'plab millat vakillari istiqomat qilishadi, bu esa Markaziy Osiyo mamlakatlari aholisi o'rtasida ko'p sonli, shu jumladan qarindoshlik aloqalarini saqlashga yordam beradi. O'zbekiston mintaqaning barcha davlatlari bilan umumiy chegaralarga ega va aslida Markaziy Osiyoning markazida joylashgan.

Markaziy Osiyo mamlakatlari umumiy aholisi taxminan 75 million kishini tashkil qiladi. 2019-yilda Markaziy Osiyo davlatlarining umumiy tashqi savdo aylanmasi 168,4 milliard dollarni, mintaqa mamlakatlari yalpi ichki mahsuloti esa 303 milliard dollarni va sotib olish qobiliyati pariteti bo'yicha 918,3 milliard dollarni tashkil etdi. Markaziy Osiyo mamlakatlari iqtisodiyotining rivojlanish sur'atlari ham yuqori o'sish sur'atlarini 4-7 foizga ko'rsatdi.

Koronavirus pandemiyasi natijasida 2020-yilda barcha mamlakatlarda YaIM o'sish sur'atlari pasaygan. Ammo, Jahon bankining 2021-yilgi tahminlariga ko'ra, Markaziy Osiyo mamlakatlari iqtisodiyoti yana sezilarli o'sishni namoyish etadi. Turkmanistondan tashqari barcha Markaziy Osiyo mamlakatlari MDH erkin savdo zonasi to'g'risidagi bitimning ishtirokchilari bo'lib, u bojsiz savdo rejimini saqlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yilgi Oliy Majlisga Murojaatnomasida tashqi siyosat bo'limida Markaziy Osiyo davlatlari bilan hamkorlik masalasiga alohida e'tibor berilgan. Prezident Markaziy Osiyo davlatlari bilan ko'p asrlik do'stlik, yaxshi qo'shnichilik, strategik sheriklik va o'zaro ishonchni yanada mustahkamlash tashqi siyosatimizning ustuvor yo'nalishi deb atadi. Shu bilan birga, pandemiyaning og'ir sharoitlari Markaziy Osiyo mamlakatlari bir-biriga qanchalik muhtojligini va o'zaro bog'liqligini yana bir bor namoyish etgani ta'kidlandi.

Prezident o'z Murojaatida, shuningdek, o'tgan yili Toshkentda Markaziy Osiyo xalqaro instituti tashkil etilgani, u Markaziy Osiyo mintaqasida yuz berayotgan ijobiy jarayonlarni o'rganishini va bu yil ular mintaq mamlakatlari uchun muhim xalqaro konferentsiyalar o'tkazishini aytdi. Toshkent shahrida – «Markaziy Osiyo mintaqasining Janubiy Osiyo bilan o'zaro aloqasi» va Xivada – «Markaziy Osiyo dunyo sivilizatsiyalari chorrahasida» shular jumlasidan.

Ta'kidlash joizki, Markaziy Osiyo davlatlarining mamlakatimiz tashqi siyosatidagi ustuvor ahamiyati Prezident Shavkat Mirziyoyev ushbu lavozimga saylanganidan so'ng darhol belgilab qo'yilgan va keyinchalik ko'plab strategik hujjatlarda, shuningdek tashabbuslar va amaliy harakatlarda o'z aksini topgan. Xususan, 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida mamlakatimiz atrofida xavfsizlik, barqarorlik va qo'shnichilik kamarini yaratish hamda delimitatsiya masalalarini hal etish ko'zda tutilgan va Davlat chegarasini belgilash vazifasi ilgari surildi.

Shunisi e'tiborga loyiqki, Prezident Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 6-mart kuni qo'shni Turkmanistonga o'zining birinchi rasmiy xorijiy tashrifini amalga oshirdi, bu uchrashuvda ikki davlat rahbarlari Qo'shma bayonotni, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi va Turkmaniston o'rtasida strategik sheriklik to'g'risidagi bitimni imzoladilar.

O'zbekiston Prezidentining ikkinchi rasmiy tashrifi 2017-yil 23-martda Qozog'istonga amalga oshirildi, uning davomida ikki mamlakat rahbarlari O'zbekiston Respublikasi va Qozog'iston Respublikasi o'rtasida strategik sheriklikni yanada chuqurlashtirish va yaxshi qo'shnihilikni mustahkamlash to'g'risida Qo'shma deklaratsiyani imzoladilar.

2017-yil sentabr oyida O'zbekiston Prezidentining Qirg'izistonga rasmiy tashrifi bo'lib o'tdi, uning davomida Davlat rahbarlari darajasida Qo'shma bayonot, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi va Qirg'iziston Respublikasi o'rtasida o'zbeklar to'g'risidagi Bitim imzolandi. – Qirg'iziston davlat chegarasi, bu ikkala davlat uchun ham sezgir bo'lgan chegara hududlarini to'liq hal qilinishiga erishish uchun poydevor yaratdi, so'nggi 20 yil ichida hal qilinmagan masalalar o'z yechimini topa boshladi.

2018-yil mart oyida O'zbekiston Prezidenti rasmiy tashrif bilan Tojikistonga tashrif buyurdi, uning davomida ikki davlat rahbarlari Do'stlik va yaxshi qo'shnihilikni mustahkamlash to'g'risida Qo'shma bayonotni, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi va Tojikiston Respublikasi o'rtasida Shartnomani imzoladilar. O'zbek-tojik davlat chegarasining ayrim uchastkalari ochildi. Bundan tashqari, ikki mamlakat fuqarolari o'rtasidagi aloqalarning sezilarli darajada yaxshilanishiga hissa qo'shgan vizasiz sayohatni nazarda tutuvchi Fuqarolarning o'zaro sayohatlari to'g'risida Bitim imzolandi.

Ta'kidlash joizki, Prezident Shavkat Mirziyoyevning Markaziy Osiyo mamlakatlariga tashriflari chog'ida savdo-iqtisodiy va sarmoyaviy hamkorlik to'g'risidagi ikki tomonlama hukumatlararo bitimlarning muhim to'plamlari imzolandi, bu o'zaro savdo hajmining oshishiga va hamkorlikning rivojlanishiga hissa qo'shdi. Shu bilan birga, tashriflar davomida Qozog'iston bilan o'zaro tovar ayirboshlashni 5 milliard

dollarga, Turkmaniston, Qirg'iziston va Tojikiston bilan 500 million dollarga yetkazish maqsadlari belgilandi va (Qozog'iston bundan mustasno), ular 2019-yilda amalga oshirildi.

O'zbekiston tashqi siyosatida Markaziy Osiyo mintaqasining asosiy ustuvorligi mamlakatimiz Prezidenti tomonidan va BMT minbaridan, 2017-yil 19-sentabrda Bosh assambleyaning 72-sessiyasida so'zlagan nutqida e'lon qilindi. “Tinchlik, iqtisodiy jihatdan gullab-yashnayotgan Markaziy Osiyo bizning eng muhim maqsadimiz va asosiy vazifamizdir”, dedi O'zbekiston rahbari.

Prezident tashabbusi bilan BMT homiyligida 2017-yil 10-11-noyabr kunlari Samarqand shahrida “Markaziy Osiyo: bitta o'tmish va umumiy kelajak, barqaror rivojlanish va o'zaro farovonlik uchun hamkorlik” yuqori darajadagi xalqaro konferentsiya bo'lib o'tdi. Ushbu konferentsiyaning muvaffaqiyatli o'tkazilishi keyingi 2018-yil 22-iyun kuni BMT Bosh assambleyasi tomonidan “Markaziy Osiyo mintaqasida tinchlik, barqarorlik va barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun mintaqaviy va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash” maxsus rezolyutsiyasini bir ovozdan qabul qilinishiga hissa qo'shdi.

Prezidentimizning 2020-yil 23-sentabrda BMT Bosh assambleyasining 75-sessiyasidagi nutqida mintaq davlatlari o'rtasidagi hamkorlik mavzusiga alohida e'tibor qaratildi, unda mamlakatimiz rahbari bu borada tub o'zgarishlar yuz berayotganini ta'kidladi. Markaziy Osiyo mintaqasida va mintaq davlatlari o'rtasidagi munosabatlarda yaxshi qo'shniçilik va o'zaro munosabatlar muhiti yaratilgan, ishonç, do'stlik va hurmat. “Hamma uchun qiyin bo'lgan bu davrda bizning davlatlarimiz bir-biridan uzoqlashmadi, balki o'zaro qo'llab-quvvatladi”, dedi Prezident. Markaziy Osiyo mamlakatlari oldida muhim strategik vazifa – mintaqaning global iqtisodiy, transport va tranzit yo'laklariga chuqur integratsiyasini ta'minlash vazifasi turganligini hisobga olib, Prezident o'z nutqida Transportni rivojlantirish va mintaqaviy markazini tashkil etishni taklif qildi.

Mintaqaviy hamkorlikni mustahkamlashga, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Markaziy Osiyo davlatlari Rahbarlarining doimiy maslahat uchrashuvlari formatini yaratish

tashabbusi yordam berdi.

Bunday birinchi uchrashuv Qozog'iston poytaxtida 2018-yil 15-martda, ikkinchisi – 2019-yil 30-noyabrda O'zbekiston poytaxtida bo'lib o'tdi, unda savdo to'siqlarini olib tashlash, mamlakatlar o'rtasidagi yaqin sanoat kooperatsiyasi, mintaqadagi aloqalarni mustahkamlash, energetik infratuzilmani modernizatsiya qilish bo'yicha yirik loyihalarni ilgari surish va mintaqaning tranzit imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek, fan, ta'lim, turizm, madaniyat va sport sohalarida hamkorlik qilish masalalari ko'rib chiqildi. Mintaqada xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashda ko'p tomonlama hamkorlik masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Iqtisodiy o'zaro ta'sir:

Qo'shni davlatlar bilan yaqin qo'shniçilik, do'stona va o'zaro manfaatli munosabatlarni yaqinlashtirish va mustahkamlashga qaratilgan respublikamiz rahbariyatining tashqi siyosiy kursi Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasida savdo-iqtisodiy va sarmoyaviy hamkorlikni rivojlantirish uchun mustahkam zamin yaratdi, hamkorlik aloqalarini kengaytirish, shuningdek transport sohasidagi o'zaro aloqalar yo'lga qo'yildi. Natijada, 2017-2019 yillarda O'zbekistonning Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan tovar ayirboshlash hajmi deyarli ikki baravarga o'sib, 2,7 dan 5,2 milliard dollarga yetdi. Shu bilan birga, Qozog'iston bilan tovar ayirboshlash hajmi 1,6 baravar, Qirg'iziston bilan 2,3, Turkmaniston bilan 3,1 va Tojikiston bilan ikki baravar o'sdi. O'zbekistonning Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan savdo aylanmasining umumiy tovar aylanmasidagi ulushi ham 10,2 foizdan 12,4 foizgacha o'sdi.

2020-yil oxirida Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan savdo 2019-yilga nisbatan bir oz kamaydi (5,4 foizga), bu koronavirus pandemiyasi sababli iqtisodiy faoliyatning umumiy pasayishi bilan bog'liq. Shu bilan birga, Markaziy Osiyo mamlakatlari ulushi O'zbekistonning tovar aylanmasining umumiy hajmida 12,4 foizdan 13,6 foizgacha o'sdi. Shuningdek, Markaziy Osiyo mamlakatlari orasida Qozog'iston O'zbekistonning asosiy savdo-iqtisodiy sherigi bo'lib qolmoqda. 2020 yilda O'zbekiston bilan mintaqaviy savdo aylanmasida Qozog'istonning

ulushi 61 foizni, Qirg'iziston – 18,2, Turkmaniston – 10,6, Tojikiston – 10,2 ni tashkil etdi.

Shuni ta'kidlash kerakki, Markaziy Osiyo mamlakatlari o'zaro mintaqaviy savdoda ishtirok etish darajasi har xil. Shunday qilib, 2019-yil oxirida Qozog'iston va Turkmanistonning Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasidagi tovar ayirboshlash hajmidagi ulushi ularning umumiy savdo aylanmasidagi eng past ko'rsatkichga ega bo'lib, mos ravishda 4,8 va 4,1 foizni tashkil etdi. Shu bilan birga, Tojikiston va Qirg'izistonning mintaqalararo savdo-sotiqdagi ishtiroki eng yuqori bo'ldi – mos ravishda 30,6 foiz va 19,8 foiz. O'zbekiston 12,4 foiz ko'rsatkich bilan oraliq pozitsiyani egalladi.

Qozog'iston va Turkmaniston tashqi savdosi asosan MDHdan tashqari mamlakatlarga (Yevropa Ittifoqi, Xitoy, Rossiya) yetkazib beriladigan uglevodorodlar eksportida ustunlik va mashinalar va uskunalarni ustun bo'lgan import tufayli mintaqaviy bozorga kam e'tibor qaratmoqda.

Shu bilan birga, mineral mahsulotlar va metallarning tovar eksporti hajmini hisobga olmaganda, Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasidagi eksport ulushi ancha yuqori. Shunday qilib, xom-ashyoga tegishli bo'lmagan tovarlarga nisbatan mintaqalararo savdoni ko'paytirish istiqbollari mavjud, ayniqsa mintaqaning barcha davlatlari manfaatdor bo'lgan qo'shimcha qiymatga ega tayyor mahsulotlarda. Shu nuqtai nazardan, qo'shni davlatlarning o'zlarining ichki bozorlariga o'zaro kirishini kengaytirish, asosan, tayyor mahsulot eksportini ko'paytirish bo'yicha ular tomonidan qo'yilgan vazifalarni hal qilishga yordam beradi, chunki o'zaro tovar ayirboshlashda ular ko'pgina resurslardan tashqari tovar turlari bilan raqobatlasha olmaydi. Xususan, Markaziy Osiyoda tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishda kompensatsion ta'sir ko'rsatadigan sanoat va qishloq xo'jaligi klasterlarini o'z ichiga olgan mintaqaviy qiymat zanjirlarini yaratish tovar ishlab chiqaruvchilarning eksport imkoniyatlarini oshirishi mumkin. Shu munosabat bilan mintaqaviy qiymat zanjirlarini rivojlantirish uchun transchegaraviy savdo va transchegaraviy investitsiyalarni ko'paytirish bo'yicha choralar ko'rish zarur.

Markaziy Osiyo bozorining O'zbekiston uchun tayyor mahsulot eksporti ahamiyati, xususan quyidagi ma'lumotlar bilan tasdiqlanadi.

2020-yilda barcha qishloq xo'jaligi eksporti mahsulotlarining 25,5 foizi Qozog'istonga, 18,8 foizi Qirg'izistonga eksport qilindi. To'qimachilik mahsulotlarining 14,7 foizini Qirg'iziston ham oldi. Elektrotexnika sanoatining ayrim tovarlari, xususan maishiy texnika uchun eksportning asosiy qismi Markaziy Osiyo mamlakatlariga ham yo'naltiriladi.

Shu bilan birga, mintaqada savdo operatsiyalarini olib boradigan Markaziy Osiyo mamlakatlari tovarlarni yetkazib berish bo'yicha eng qisqa masofalarga ega, bu ularga transport xarajatlarini tejashda afzalliklarni beradi. Shuningdek, Markaziy Osiyo mamlakatlari manfaatlari mintaqada xalqaro transport yo'laklari va xalqaro transport infratuzilmasini birgalikda yaratishga javob beradi, bu eksport mahsulotlarini jahon bozorlariga yetkazib berishda transport xarajatlarini kamaytirishga yordam beradi.

O'zbekistonning Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan sarmoyaviy hamkorligi ham yuqori sur'atlarda o'sib bormoqda. Birgina o'tgan yilning o'zida O'zbekistonda Qozog'iston poytaxti ishtirokida ro'yxatdan o'tgan korxonalar soni 809 tadan 919 taga (jami 7,8 foiz), Qirg'iziston 156 tadan 187 taga (1,6), Tojikiston 161 tadan 183 taga (1,6) va Turkmanistonga o'sdi, 148 dan 162 gacha (1,4) birlik.

O'zbekiston kapitali ham Markaziy Osiyo mamlakatlarida faol ishtirok eta boshladi, masalan, Tojikiston va Qirg'izistonda maishiy texnika ishlab chiqarish bo'yicha qo'shma korxonalar mavjud. Qozog'istonda avtomobillarni yig'ish bo'yicha qo'shma korxona va to'qimachilik fabrikasi ochildi. Maishiy texnika ishlab chiqaradigan zavod ochilishi rejalashtirilgan. Umuman olganda, 2019-yil oxirida Qozog'istonda o'zbek kapitali ishtirokidagi 1150 dan ortiq korxona (umumiy hajmining 6,6 foizi) ishladi, shundan 420 dan ortig'i qo'shma korxonalaridir.

O'zbekistonning ochiqlik va kooperatsiyani kengaytirish siyosati natijasida (birinchi navbatda qo'shni davlatlar bilan) fuqarolarning o'zaro sayohatlari sezilarli darajada oshdi. Demak, 2018-yilda

mamlakatimizga xorijliklar 2,3 baravar ko'p va O'zbekiston fuqarolari respublikadan 2017-yilga nisbatan ikki baravar ko'p chiqib ketishdi. 2019-yilda chet el fuqarolari 2018-yilga nisbatan 1,3 baravar ko'p kirishdi. Shu bilan birga, O'zbekistonga kirgan chet elliklar sonining 85 foizdan ortig'i Markaziy Osiyo mintaqasi aholisi va chet elga ketgan davlatimiz fuqarolarining 83 foizdan ortig'i Markaziy Osiyo davlatlariga tashrif buyurgan.

2020-yil to'qqiz oyi davomida koronavirus pandemiyasi tufayli O'zbekistonga kirib-chiqadigan fuqarolar soni sezilarli darajada kamaydi. Ammo, avvalgidek, Markaziy Osiyo mintaqasidan 90 foiz mamlakatimizga kirib kelgan va O'zbekiston fuqarolarining chet elga safarlarining 90 foizi ham Markaziy Osiyo davlatlariga to'g'ri kelgan, bu qo'shni davlatlar xalqlarining o'zaro aloqalarni saqlash va kengaytirish istagidan dalolat beradi va Do'stona munosabatlarni mustahkamlash vazifasi muvaffaqiyatli amalga oshirilganining isbotidir.

Mamlakatimiz rahbariyati tomonidan olib borilayotgan ochiqlik va o'zaro manfaatli hamkorlik siyosati Markaziy Osiyo davlatlarida qo'llab-quvvatlanmoqda, ular mintaqada ishonch va yaxshi qo'shnichilik muhitini yaratishda O'zbekistonning rolini tan oladilar va o'zaro hamkorlikka burilishga tayyor ekanliklarini bildiradilar. Markaziy Osiyo mintaqasi barqarorlik, xavfsizlik, barqaror rivojlanish va umumiy farovonlik makoniga aylandi.

Barcha xorijiy sheriklar bilan o'zaro manfaatli munosabatlarni rivojlantirishga sodiq qolgan O'zbekiston o'zining asosiy tashqi siyosiy harakatlarini 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan eng muhim yo'nalishlarga yo'naltiradi.

Ushbu hujjat mamlakatning tashqi siyosat sohasidagi asosiy ustuvor yo'nalishlarini shakllantiradi:

- davlat mustaqilligi va suverenitetini mustahkamlash, xalqaro munosabatlarning to'laqonli sub'yekti sifatida mamlakatning o'rni va rolini yanada mustahkamlash, rivojlangan demokratik davlatlar qatoriga qo'shilish, O'zbekiston atrofida xavfsizlik, barqarorlik va yaxshi qo'shnichilik kamarini yaratish. ;

– O'zbekiston Respublikasining xalqaro imidjini mustahkamlash, dunyo hamjamiyatiga mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlar to'g'risida ob'yektiv ma'lumotlarni yetkazish;

– O'zbekiston tashqi siyosati va tashqi iqtisodiy faoliyatining normativ-huquqiy bazasini hamda xalqaro hamkorlikning huquqiy bazasini takomillashtirish;

– O'zbekistonning davlat chegarasini delimitatsiya va demarkatsiya qilish masalalarini hal qilish.

Umuman olganda, O'zbekiston tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishlari barqaror, adolatli va demokratik davlatni barpo etishga, mamlakatning tashqi ochiqligini ta'minlashga, mintaqaviy va ko'p tomonlama o'zaro aloqalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Mamlakatning zamonaviy tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishlari Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalar qatorida bo'lib, xalqaro maydondagi aloqalarni kengaytirishga yangi yondashuvlarni ishlab chiqish bo'yicha amaliy qadamlarda aks ettirilgan.

Shu munosabat bilan bir qator tegishli dasturiy hujjatlar ishlab chiqildi va qabul qilindi, dunyo mamlakatlari, jumladan Turkiya, Hindiston, Xitoy, Yaponiya, Germaniya, Fransiya, Afg'oniston, Qozog'iston, Turkmaniston va boshqalar bilan ko'p qirrali hamkorlikni yanada rivojlantirish uchun yo'l xaritalari tasdiqlandi.

Yuqori darajadagi tashriflar davomida Yaqin va uzoq xorijda mamlakatning milliy manfaatlariga javob beradigan va davlatlar bilan aloqalarni kengaytirishga qaratilgan tashabbuskor, ochiq, amaliy va chuqur o'ylangan tashqi siyosiy kursni targ'ib qilish bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda.

Tabiiyki, yangi ustuvor yo'nalishlar va yondashuvlar tashqi siyosat bo'limi tarkibini tubdan qayta qurishni talab qildi. Tashqi ishlar vazirligida yangi bo'linmalar, Belorusiyada elchixonalar, Rossiya va Qozog'iston shaharlarida bir qator bosh konsulxonalar ochildi. Diplomatik faoliyatning iqtisodiy tarkibiy qismi mustahkamlandi.

Xalqaro maydondagi hamkorlik dunyoning ilg'or tajribasini o'rganish, xorijiy mamlakatlar bilan aloqalarni o'rnatish orqali O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish muammolarini hal qilishga

yordam berishi kerak, bu esa mamlakatda eng qulay ishbilarmonlik muhiti va investitsiya muhitini shakllantirishga yordam beradi.

Shu nuqtai nazardan respublikaning tashqi siyosiy strategiyasi xorijiy mamlakatlar bilan savdo-iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish va chet el investitsiyalarini, ishlab chiqarishga ilg'or texnologiyalarni jalb qilish va ichki eksport geografiyasini kengaytirishda yangi yo'nalishlarga ega bo'ldi. Natijada, 2019-yilda mamlakatimizga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimi oshdi. Ularning hajmi 4,2 milliard dollarni tashkil etdi, bu 2018-yilga nisbatan 3,7 baravar ko'p.

Joriy yilning birinchi yarmi oxirida Covid-19 tarqalishini to'xtatish bilan bog'liq barcha qiyinchiliklar va cheklovlarga qaramay, O'zbekiston iqtisodiyotiga kiritilgan xorijiy investitsiyalar hajmi 4,8 milliard dollarni, shu jumladan to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar 3,2 milliard dollarni tashkil etdi.

Bunga so'nggi 10 yil ichida birinchi marta Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) ning kredit xatarlari reytingidagi mamlakat mavqeining yaxshilanishi ham yordam berdi.

Jahon bankining Doing Business reytingida mamlakat 7 pog'onaga ko'tarilib, biznesni ro'yxatdan o'tkazish bo'yicha 190 mamlakat orasida 8-o'rinni egalladi va eng yaxshi islohotchilar qatoriga kirdi.

Dunyodagi eng nufuzli jurnallardan biri – “The Economist” (Buyuk Britaniya) O'zbekistonni yilning eng yaxshi mamlakati – 2017 yildan buyon islohotlar eng tez sur'atlarda olib borilayotgan davlat deb tan oldi.

O'zbekistonda 86 mamlakat fuqarolari uchun vizasiz tartib va 57 mamlakat fuqarolari uchun soddalashtirilgan viza rejimi joriy etildi. O'tgan yili mamlakatga 6,7 million chet ellik sayyoh tashrif buyurdi – bu 4,7 millionga oshdi. Yoki 2016 yilga nisbatan 3,3 baravar ko'p.

O'zbekistonning yangi tashqi siyosati xalqaro hamjamiyat tomonidan munosib baholanmoqda. Xususan, AQShning Xadson instituti siyosiy-harbiy tadqiqotlar markazi direktori Richard Vaytsning fikricha, O'zbekistonning tashqi siyosiy tashabbuslari butun Markaziy Osiyo uchun yangi imkoniyatlar ochadi. Respublika mavjud muammolarni birgalikda hal etish g'oyasi asosida kun tartibini ilgari surmoqda.

Rim Geopolitik Tadqiqotlar Instituti (IsAG) Yevroosiyo dasturi tadqiqotchisi Fabrissi Vielmini ta'kidlashicha, azaldan mintaqaviy jarayonlardan yiroq bo'lgan O'zbekiston endi yangicha ish tutmoqda. Toshkent mintaqaning yuragi bo'lib, Markaziy Osiyoda barqarorlashtiruvchi davlat sifatida tabiiy roliga qaytmoqda.

Rossiya Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik institutining katta ilmiy xodimi Andrey Grozin ham hozirgi kunda Markaziy Osiyoda davlatlararo munosabatlar tizimi o'zgarayotganiga e'tibor qaratmoqda. Uning so'zlariga ko'ra, yaqinda Toshkent turli yo'nalishlarda yuqori faollikni namoyish etmoqda. Mintaqa davlatlari o'rtasidagi munosabatlarda sezilarli darajada tiklanish alomatlari mavjud.

Afg'oniston yo'nalishini faollashtirish Toshkent tashqi siyosatidagi yangi qadam bo'ldi. O'zbekiston Afg'oniston bilan ikki tomonlama aloqalarni sezilarli darajada kengaytirdi, afg'on muammosini hal qilish bo'yicha ko'p tomonlama harakatlarga faol qo'shildi.

Afg'oniston Prezidenti Ashraf G'aning O'zbekistonga rasmiy tashrifi ikki tomonlama munosabatlarda muhim voqea bo'lib, u «ikki mamlakat o'rtasidagi siyosiy aloqalar va amaliy hamkorlikning sifat jihatidan yangi darajasini» mustahkamladi, shu jumladan, ushbu mamlakat uchun yirik loyihalarni amalga oshirish bo'yicha kelishuvlarni. Surxon-Puli-Xumri elektr uzatish liniyasi va Mozori Sharif – Hirot temir yo'lining qurilishi. Termizda Afg'oniston fuqarolari uchun o'quv markazi ochildi. Bugungi kunga qadar ushbu markazda 136 afg'on talabasi o'qishni yakunladi, shulardan 96 nafari o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi bo'yicha bakalavr darajasiga, 40 nafari rus tili, qishloq xo'jaligi va tadbirkorlik bo'yicha qisqa muddatli kurslarni tamomladilar. Bugungi kunda ularning ba'zilari mamlakat parlamenti, vazirlik va idoralarida ishlaydi, Afg'onistondagi universitetlarda dars beradi va mustaqil biznes yuritadi.

Toshkent tinchlik jarayonining boshlanishiga muhim hissa qo'shgan Afg'oniston bo'yicha “Tinchlik jarayoni, xavfsizlik sohasida hamkorlik va mintaqaviy o'zaro aloqalar” yuqori darajadagi xalqaro konferentsiyani tashabbus qildi va o'tkazdi.

2021-yilning 24-yanvar kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Oliy Majlisga Murojaatnomasida mamlakatni modernizatsiya qilish bo'yicha strategik vazifalarni hal qilishga qaratilgan keng ko'lamli demokratik o'zgarishlarni va tarkibiy islohotlarni amalga oshirish masalalarini birinchi o'ringa chiqardi.

Murojaatnomada tashqi iqtisodiy siyosatning asosiy ustuvor yo'nalishlari ko'rsatilgan. "Ilm-fan, ta'lim va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" deb e'lon qilinishi O'zbekistonda barcha sohalarda raqobatdosh bo'la oladigan jamiyat va infratuzilmani yaratish zarurligini ta'kidlaydi.

Buning uchun, avvalo, yuqori malakali mutaxassislarni, shu jumladan tashqi siyosat va tashqi iqtisodiy faoliyat sohasida, ilg'or xorijiy tajriba, zamonaviy innovatsion, pedagogik texnologiyalar va ilmiy ishlanmalardan foydalanish, samarali muvofiqlashtirish asosida tayyorlash zarur. Mamlakatning ta'lim va

Shuningdek, Prezident chet el tajribasidan foydalangan holda ilm-fanni rivojlantirish va chet el universitetlari va ilmiy markazlari bilan hamkorlik aloqalarini o'rnatishga katta e'tibor qaratdi.

Dunyo yetakchi davlatlari va xalqaro tashkilotlar bilan strategik sheriklik va hamkorlikning muvozanatli tizimini shakllantirish O'zbekiston tashqi siyosatining muhim ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Ushbu yondashuv iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, barqarorlik va xavfsizlikni saqlash va Markaziy Osiyoda hamkorlik qilish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish vazifalarini samarali yechimini ta'minlash uchun ishlab chiqilgan.

Eng yuqori darajadagi aloqalar tufayli Toshkent dunyoning yetakchi mamlakatlari bilan munosabatlarni tubdan yangi bosqichga olib chiqdi. Rossiya Federatsiyasi bilan ko'p qirrali strategik sheriklik va ittifoqchilik munosabatlari izchil rivojlanib bormoqda. Strategik sheriklik to'g'risidagi ilgari tuzilgan shartnomalar, ittifoqchilik munosabatlari, shuningdek Rossiya Federatsiyasi va O'zbekiston o'rtasidagi strategik sheriklikni chuqurlashtirish to'g'risidagi Deklaratsiya yangi mazmun bilan to'ldirilib, amalda bajarilmoqda.

O'zbekistonning Amerika Qo'shma Shtatlari bilan strategik sherikligi bugungi kunda tenglik, o'zaro hurmat, ishonch va bir-birining manfaatlarini hisobga olish tamoyillari asosida barqaror va bashoratli ravishda rivojlanib, sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi. Tomonlarning keyingi sa'y-harakatlari strategik sheriklikning o'zaro manfaatli yo'nalishlarini topishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

O'zbekiston-Turkiya aloqalarini har tomonlama mustahkamlash va rivojlantirish O'zbekistonning yangi tashqi siyosatiga to'liq mos keladi. Shu bilan birga, turk xalqi bilan umumiy til, din va urf-odatlar o'zaro hurmat va bir-birlarining manfaatlarini inobatga olishga asoslangan hamkorlikni har tomonlama chuqurlashtirish va kengaytirish uchun mustahkam asos yaratadi. 19-20-fevral kunlari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Turkiya rahbari Rajab Erdo'g'anning taklifiga binoan Turkiyaga rasmiy tashrifi strategik muloqotlar faollashganining yorqin daliliga aylandi.

Jahon siyosati va iqtisodiyotida hal qiluvchi rol o'ynaydigan yaqin mintaqaviy qo'shni va do'stona davlat sifatida O'zbekiston Xitoy Xalq Respublikasi bilan strategik sherikligini mustahkamlamoqda.

Koreya Respublikasi bilan strategik sheriklikni mustahkamlash borasidagi o'xshash yutuqlar ikki tomonlama munosabatlarning barcha masalalari bo'yicha kuzatilmoqda. Sanoat, energetika, infratuzilmani rivojlantirish, avtomobilsozlik, ilm-fan va innovatsiyalar sohalarida yuqori texnologik loyihalarni amalga oshirish uchun to'g'ridan-to'g'ri koreys sarmoyalarini va ilg'or texnologiyalarini, imtiyozli kreditlarini, sog'liqni saqlash hamda turizm va moliyaviy, texnik ko'maklarini faol jalb qilish mamlakatimiz manfaatlariga javob beradi.

O'zbekistonning Misr, Saudiya Arabistoni, Birlashgan Arab Amirliklari, Quvayt, Qatar, Bahrayn, Iordaniya, Jazoir va boshqa Yaqin Sharq mamlakatlari bilan aloqalari tubdan yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Shuni ta'kidlash kerakki, Yaqin Sharq davlatlari bilan o'zaro manfaatli va har tomonlama munosabatlarni rivojlantirish va mustahkamlash O'zbekiston tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

4. Yangi O'zbekistonda tashqi siyosatning asosiy omillari.

Yangi tashqi siyosiy yo'nalish mintaqaviy va xalqaro tashkilotlarda o'zaro aloqalarni faollashtirish va pozitsiyalarini mustahkamlashda namoyon bo'ladi.

Mamlakatimiz an'anaviy ravishda BMT bilan muloqot va hamkorlikni rivojlantirishga katta ahamiyat beradi. So'nggi yillarda BMT va uning institutlari, shu jumladan Inson huquqlari bo'yicha Oliy komissarning idorasi va Inson huquqlari kengashi bilan o'zaro aloqalar darajasini oshirish mumkin edi.

O'zbekiston Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi davlatlari bilan do'stona aloqalarni va o'zaro manfaatli hamkorlikni mustahkamlashga alohida e'tibor qaratmoqda.

O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasida mamlakatning 2020 yilda MDHga birinchi raisligi strategiyasi haqida gapirib, quyidagilarni ta'kidladi: "Biz Hamdo'stlikda iqtisodiy hamkorlikni kengaytirish, samaradorlikni oshirish uchun barcha imkoniyatlardan foydalanamiz. Tashkilot tomonidan qabul qilingan qarorlar va ishtirokchi mamlakatlar o'rtasidagi gumanitar aloqalarni yanada mustahkamlash." Bugungi kunga kelib, O'zbekiston MDHdagi milliy koordinatori darajasini tashqi ishlar vazirining o'rinbosaridan bosh vazir o'rinbosarigacha ko'targan va MDH Iqtisodiy Kengashidagi ishtirokini qayta tiklagan.

Turkiya davlatlari bilan aloqalarni rivojlantirish va mustahkamlash O'zbekiston tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. 2019 yil sentabr oyida mamlakat Turkiy Kengashga (Turkiy tilli davlatlarning hamkorlik kengashi) qo'shildi. Uzoq muddatli istiqbolda Turkiy Kengash submintaqaviy birlashmaga, Yevropa, Yaqin Sharq, Kavkaz va Markaziy Osiyo o'rtasidagi keng mintaqaviy hamkorlik mexanizmiga aylanishi kerak.

Tashkilot bilan hamkorlikni faollashtirish mamlakatimiz uchun ham qo'shni davlatlar, ham mintaqaviy bo'lmagan yaqin sheriklar (Turkiya, Ozarbayjon) bilan ko'p qirrali munosabatlarni rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlarni ochib beradi. Tashkilot ishida doimiy a'zo sifatida ishtirok etish Toshkentga uning tashabbuslarini xalqaro maydonda keng

targ'ib qilish uchun qo'shimcha siyosiy va diplomatik manbalar beradi, shuningdek, mamlakatning xalqaro obro'si va maqomini markazlardan biri sifatida mustahkamlaydi.

Tarixiy me'yorlar bo'yicha nisbatan qisqa vaqt ichida Shanxay Hamkorlik Tashkiloti nufuzli, nufuzli xalqaro tuzilma sifatida paydo bo'ldi. O'zbekiston ShHTga terrorizm va ekstremizm, giyohvandlik vositalari va qurol-yarog'larning noqonuniy aylanmasi va uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashda hamkorlik qilish vositasi sifatida qaraydi.

O'zbekiston uchun ShHTning iqtisodiy sohadagi faoliyatini, shu jumladan transport kommunikatsiyalarini qurish va rekonstruksiya qilish, Tashkilot bilan hamkorlik qilishdan manfaatdor bo'lgan boshqa davlatlar va xalqaro tuzilmalar bilan aloqalarni rivojlantirishni faollashtirish ham ustuvor vazifa bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston Islom hamkorlik tashkiloti bilan izchil o'zaro aloqalarni rivojlantiradi va uni muqaddas islomiy qadriyatlarni saqlash va targ'ib qilish, musulmon xalqlari o'rtasidagi birdamlikni mustahkamlash, ularning taraqqiyoti va farovonligini ta'minlashga qaratilgan samarali forum deb biladi. O'zbekiston IHT davlatlarining ta'lim va ma'rifat, ilm-fan va texnologiyalarni rivojlantirish, innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni joriy etish sohasidagi faol o'zaro aloqalarini qo'llab-quvvatlaydi.

Shuningdek, respublika xavfsizlik, iqtisodiy rivojlanish va inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish masalalari bo'yicha davlatlar o'rtasida muloqotlar uchun muhim xalqaro forum bo'lgan Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti bilan faol o'zaro hamkorlik qilishdan manfaatdor. O'zbekiston va YXHT o'rtasidagi hamkorlikning ustuvor yo'nalishlari davlat boshqaruvi institutlarini isloh qilish, sud va saylov tizimini takomillashtirish, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati institutlarining o'rni va ahamiyatini oshirish, shuningdek konstruktiv o'zaro aloqalarni rivojlantirish hamda Transmilliy muammolar va tahdidlarga qarshi kurashda qo'shma loyihalarni amalga oshirishdir.

2019-yil dekabr oyida mamlakatimizda bo'lib o'tgan parlament saylovlarida 50 mamlakatdan va 10 xalqaro tashkilotdan 825 nafar kuzatuvchi ishtirok etdi. O'zbekiston birinchi marta YeXHT Demokratik institutlar va inson huquqlari bo'yicha byurosining 316 kishidan iborat keng ko'lamli missiyasini qabul qildi.

Mamlakatimiz xalqaro moliya institutlari va savdo tashkilotlari – Jahon banki, Xalqaro valyuta fondi, Osiyo taraqqiyot banki, Islom taraqqiyot banki, Jahon savdo tashkiloti va boshqalar bilan hamkorlikni sifat jihatidan kengaytirish va chuqurlashtirishga qaratilgan. Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki bilan hamkorlikni tiklash muhim voqea bo'ldi, natijada muassasa O'zbekiston mintaqalarida ijtimoiy ahamiyatga ega loyihalarni moliyalashtirishni qayta boshladi.

O'zbekistonning xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik qilish kun tartibiga investitsiya va ishbilarmonlik muhitini yaxshilash, mamlakatning kredit reytingini oshirish, pul-kredit siyosatini takomillashtirish, bank-moliya sohasidagi milliy mutaxassislarning malakasini oshirish kiradi. Asosiy maqsad zamonaviy iqtisodiyotni modernizatsiyalash va raqobatbardoshligini oshirish, mamlakatning eksport salohiyatini rivojlantirish va infratuzilmani yaxshilash, turmush darajasini yaxshilash va aholi farovonligini ta'minlash uchun jalb qilingan xorijiy investitsiyalar va moliyaviy resurslar hajmini oshirishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy Osiyoda alohida o'rin tutadi. Mamlakatning mintaqadagi ahamiyati xorijiy ekspertlar va siyosiy doiralar vakillari tomonidan ham e'tirof etilmoqda. Toshkent mintaqaning barcha qo'shni davlatlari bilan strategik sheriklik to'g'risidagi bitimlarni imzoladi, bu esa mintaqaviy siyosatni yuqori darajada qurishga imkon beradi. Shu maqsadda olib borilayotgan ishlar mamlakatning xalqaro munosabatlar tizimidagi o'rni va rolini mustahkamlashda ham muhimdir.

Hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha tashabbuslarni ilgari surib, Toshkent mintaqada hech qanday ustunlikni ko'zlamaydi. O'zbekistonning tashabbuslari barcha mamlakatlar manfaatlarini hisobga oladi va konsensus tamoyiliga asoslanadi. Toshkentning tashabbuskor va

konstruktiv diplomatiyasi tufayli shakllangan mintaqadagi yangi siyosiy voqelik Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasida keng ko'lamli masalalar bo'yicha o'zaro aloqalarni o'rnatishga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Buning yorqin misoli 2019-yil noyabr oyida Toshkentda bo'lib o'tgan Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining maslahatlashuv yig'ilishi bo'ldi. Uchrashuvlar davomida tomonlar Markaziy Osiyo kun tartibidagi ko'plab muammoli masalalarni hal qilishni muhokama qildilar, ularni hal qilish bir tomonlama yoki ikki tomonlama shaklda amalga oshirib bo'lmaydi. Bundan tashqari, bunday uchrashuvlarni doimiy ravishda o'tkazish to'g'risida kelishuvga erishildi. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining konsultativ uchrashuvini o'tkazish mintaqada yangi xalqaro tashkilot yoki o'z Ustaviga va millatlararo organlariga ega bo'lgan har qanday integratsiya tuzilishini yaratishni anglatmaydi. Ushbu faoliyat faqat mintaqalarni rivojlantirishning muhim masalalari bo'yicha "soatlarni sinxronlashtirish" ga yo'naltiriladi.

Markaziy Osiyo yo'nalishidagi faol siyosat, mintaqaning O'zbekiston uchun ustuvorligi koronavirus pandemiyasi paytida aniq namoyon bo'ldi. Og'ir epidemiologik vaziyat fonida mintaqada mamlakatlari tizimli aloqalar orqali infektsiya tarqalishiga qarshi kurashish, shuningdek savdo-iqtisodiy va transport-tranzit sohalaridagi hamkorlikni oshirish bo'yicha qo'shma chora-tadbirlarni ishlab chiqdilar. O'zbekiston Qirg'iziston va Tojikistonga gumanitar yordam ko'rsatdi. Tojikistonga yordam mamlakat barcha donorlardan olingan yordamning uchdan bir qismini tashkil etdi O'zbekistonning mintaqaviy yo'nalishini faollashtirish mintaqaviy yaqinlashish, ishonch va o'zaro tushunishni tiklash, shuningdek, to'plangan muammoli masalalarni oqilona murosaga kelish asosida tezda hal qilish to'g'risida uzoq vaqtdan beri so'ralgan murojaatga o'z vaqtida va samarali javob bo'ldi. Yuqori darajadagi o'rnatilgan ochiq va ishonchli muloqot hamkorlikning barcha yo'nalishlarini faollashtirish uchun mustahkam poydevor yaratdi.

Birinchidan, yuqori darajadagi siyosiy muloqot sezilarli darajada faollashdi, parlamentlararo, idoralararo va mintaqalararo aloqalar faollashdi. O'z navbatida, belgilangan muddat davomida mintaqaning

barcha davlatlari rahbarlari O'zbekistonga tashrif buyurishdi. Tahlillar ko'rsatib turibdiki, ushbu uchrashuvlar natijalari samaradorligi bilan misli ko'rilmagan bo'lib qoldi.

Ikkinchidan, ekstremistik va terroristik tuzilmalar faoliyatiga qarshi birgalikda kurashish to'g'risida kelishuvlarga erishildi. Tojikiston va Qirg'iziston bilan 2019-2020-yillarda O'zbekistonning tegishli chora-tadbirlar rejalari imzolandi. 2018-yil iyuldan sentabrgacha O'zbekiston Qozog'iston, Tojikiston va Qirg'iziston bilan aksilterror mashg'ulotlarini o'tkazdi.

Uchinchidan, O'zbekistonning Qirg'iziston va Tojikiston bilan davlat chegaralarini delimitatsiya va demarkatsiya qilish masalalarini hal qilish ancha ilgarilab ketdi.

Bularning barchasi nafaqat ikki tomonlama ziddiyatli masalalarni hal qilish, balki butun mintaqa kun tartibidan keskin ziddiyatli potentsialni olib tashlash va siyosiy ishonch darajasini oshirishdir. O'zbekiston va Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasida siyosiy sohada o'zaro aloqalarning faollashishi bilan bir qatorda savdo-iqtisodiy, transport-kommunikatsiya, energetika, madaniy-gumanitar sohalar yangi turtki oldi. Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasidagi savdo-iqtisodiy aloqalarning yaxshilanishi umuman mintaqaning investitsiya jozibadorligini oshirishga yordam berdi. Xususan, 2017-yil boshidan to hozirgi kungacha O'zbekiston va mintaqa davlatlari o'rtasida 300 dan ortiq bitimlar, shuningdek, qariyb 75 milliard dollarlik shartnomalar va bitimlar imzolandi. Mintaqada ekologik muammolarni, xususan, suv va energetika masalalarini hal qilishda taraqqiyot kuzatilmoqda. Toshkent Qambar-Ota va Rog'un GESlarini qurish loyihalarida ishtirok etish imkoniyatlarini ko'rib chiqishga tayyor. "O'zbekiston-Turkmaniston-Eron-Ummon" transport yo'lagining muhim qismini amalga oshirish boshlandi – Turkmanobod-Farab temir yo'li va Amudaryo orqali o'tadigan avtomobil ko'priklari ochildi. Ularning ishga tushirilishi Boku-Tbilisi-Kars va Qora dengiz portlariga chiqadigan "O'zbekiston-Turkmaniston-Kaspiy dengizi-Janubiy Kavkaz" Gruziya, Turkiya, Ruminiya va boshqa davlatlar yo'nalishi bo'ylab ommunikatsiya magistralini yaratish g'oyasini amalga oshirishga imkon berdi.

Bundan tashqari, 20 yillik muzokaralardan so'ng Xitoy va Markaziy Osiyoni Qirg'iziston orqali bog'laydigan temir yo'l qurilishida sezilarli yutuqlarga erishildi. Dastlabki hisob-kitoblarga ko'ra, ushbu loyihani amalga oshirish bilan tovarlarni etkazib berish muddati 7-8 kunga qisqaradi, Sharqiy Osiyodan Yaqin Sharq va Janubiy Yevropa mamlakatlariga yo'nalish uzunligi 900 km ga qisqaradi.

Madaniy-gumanitar sohadagi yaqin hamkorlikni, Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi do'stlik va yaxshi qo'shnichilik aloqalarini mustahkamlash va kengaytirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Shu bilan birga, jarayon faqat yo'lning boshida ekanligi to'g'risida xabardorlik mavjud. Mintaqa davlatlari o'rtasida to'liq hamkorlikka xalaqit beradigan hal qilinmagan muammolar to'plami mavjud. Yuqorida aytilganlarni umumlashtirib ta'kidlash joizki, Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni ta'minlash nafaqat mintaqa davlatlarining manfaatlariga javob beradi, balki qo'shni davlatlarning xavfsizligiga ta'siri jihatidan butun Yevroosiyo qit'asining barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadi.

O'zbekiston Prezidentining Oliy Majlis Senati va Qonunchilik palatasiga yo'llagan xabarida yana bir bor O'zbekistonni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari belgilangan bo'lib, bu yerda siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda amalga oshirilgan tub islohotlar bilan bir qatorda tashabbuskor tashqi siyosat ko'zda tutilgan. Yangilangan O'zbekiston xorijiy sheriklarga mamlakatning o'zaro manfaatli hamkorlikka tayyorligi to'g'risida aniq signal beradi.

Mavzuga doir nazorat savollari

1. O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosati qanday ustuvor vazifalarni o'z ichiga olgan va qanday prinsiplarga asoslangan?
2. MDHda O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining pozitsiyasini ta'riflab bering.
3. O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatida Markaziy Osiyo mamlakatlarining o'rni?
4. Yangi O'zbekistonning tashqi siyosatidagi asosiy o'zgarishlar qanday hodisalarda namoyon bo'ldi?

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. – T.: O'zbekiston, 2016.

2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016-yil 7-dekabr. Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 48 b.

3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 488 b.

4. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza. – T.: O'zbekiston, 2017.

5. Sirojov O.O. Markaziy Osiyoda hamkorlikni mustahkamlashda O'zbekiston tashabbuslari. "Sano-standart" 2018. 2,7 b.t. .

6. Косов Юрий Васильевич, Торопыгин Андрей Владимирович Содружество Независимых Государств. Интеграция, парламентская дипломатия и конфликты. Учебник М., "Аспект пресс" 2012.– 296 с.

7. Muhammadsiddiqov M.M. Zamonaviy Xalqaro munosabatlarning mintaqaviy jihatlar. O'quv qo'llanma. T., ToshDSHI, 2013.–172.b.

8. www.tiv.uz

9. www.un.org

10. www.e-cis.info

8: MDH tashkiloti doirasida hamkorlik yo'nalishlari

Reja

1. MDH tashkiloti doirasida hamkorlik yo'nalishlari.
2. O'zbekistonning MDH dagi hamkorlik yo'nalishlari.
3. MDH mamlakatlarining madaniy sohadagi hamkorlik va aloqalari.
4. MDH mamlakatlarida ilmiy-texnikaviy sohadagi aloqalari.

Tayanch tushunchalar: *MDH tashkiloti, muzokara, muammo, hamkorlik, tahlil, kafolat, mohiyat, totuvlik.*

1. MDH tashkiloti doirasida hamkorlik yo'nalishlari.

So'nggi yillarda O'zbekiston keng doiradagi xorijiy sheriklar bilan do'stona, o'zaro manfaatli munosabatlarni rivojlantirishda muhim yutuqlarga yerishdi. Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida olib borilgan ochiq, konstruktiv va amaliy tashqi siyosat dunyoning deyarli barcha mintaqalardagi davlatlar, shuningdek, yetakchi xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar bilan samarali aloqalarni sezilarli darajada mustahkamlashga imkon berdi.

Xususan, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) va Shanxay hamkorlik tashkiloti (SHHT) kabi mintaqaviy institutlar doirasida O'zbekistonning hamkorligi sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi.

Mamlakatimiz 2019-yilda a'zo bo'lgan Turkiy tilli davlatlarning hamkorlik kengashi (TDHK) faoliyatida ishtirok yetishi Toshkentning ko'p tomonlama diplomatiyasining yangi yo'nalishiga aylandi.

Bundan tashqari, joriy yilda O'zbekiston Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi (YEOII) tarkibida kuzatuvchi davlat maqomini oldi.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi doirasida hamkorlik

So'nggi yillarda mamlakatimiz Hamdo'stlik faoliyatidagi ishtirokini sezilarli darajada faollashtirdi. O'zbekiston MDH Iqtisodiy Kengashi, Hamdo'stlikning Parlamentlararo assambleyasi va 20 dan ortiq tarmoq organlariga qo'shildi. Maqsadlari milliy manfaatlarga javob beradigan

boshqa tarmoq organlari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish bo'yicha ishlar olib borilmoqda.

Hamdo'stlikka a'zo davlatlar O'zbekistonning asosiy savdo sheriklari hisoblanadi. 2020-yilning 9 oyida respublikaning MDH davlatlari bilan tovar ayirboshlash hajmi 8 059,5 million dollarni va jami tashqi savdo aylanmasidagi ulushi 29,3 foizni tashkil yetdi.

O'zbekiston tomoni MDH davlatlari bilan savdo-iqtisodiy hamkorlikni O'zbekistonning mavjud iqtisodiy salohiyatidan to'liq foydalanish, shu jumladan, ta'minot va ishlab chiqarish mahsulotlari assortimentini diversifikatsiyasini kengaytirish asosida rivojlantirishdan manfaatdor.

O'zbekiston MDH davlatlari bilan transport va tranzit sohasida, shu jumladan, transport koridorlarini rivojlantirish bo'yicha o'zaro imtiyoz va preferensiyalar berish, shuningdek, yangi o'zaro manfaatli transport yo'nalishlarini shakllantirish va rivojlantirish sohasida hamkorlikni chuqurlashtirishga katta ahamiyat beradi.

Koronavirus pandemiyasi bilan bog'liq jahondagi murakkab vaziyatga qaramay O'zbekiston raisligi davrida bir qator muhim tadbirlar bo'lib o'tdi. Ular orasida Hukumat rahbarlari kengashi, iqtisodiy kengash, tashqi ishlar vazirlari kengashi, MDH davlatlari hududlarini o'ta xavfli yuqumli kasalliklar importi va tarqalishidan sanitariya muhofazasi muammolariga bag'ishlangan Muvofiqlashtiruvchi kengash, ilmiy-texnikaviy va innovatsion sohalarda hamkorlik bo'yicha davlatlararo kengash va boshqalarni alohida ta'kidlash lozim.

Xususan, MDHni yanada rivojlantirish bo'yicha yangilangan Konsepsiya, Hamdo'stlikni 2030-yilgacha iqtisodiy rivojlantirish strategiyasi, shuningdek, harbiy va chegara sohasidagi hamkorlik, innovatsiya, transport, madaniyat va sport, turizm va yoshlar hamkorligi sohasidagi 9 dasturiy hujjat qabul qilindi.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi rahbarlari kengashining O'zbekiston Respublikasi Prezidenti raisligida videokonferensiya shaklida bo'lib o'tgan MDHda O'zbekiston raisligining yakuniy tadbiri bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Hamdo'stlik doirasida ko'p tomonlama hamkorlikni kengaytirish bo'yicha bir qator takliflarni bildirdi, shu jumladan:

- "yashil" va soddalashtirilgan yo'laklar amaliyotini keng joriy yetish;
- Hamdo'stlik doirasida yelektron tijoratni rivojlantirish bo'yicha yagona platformani ishga tushirish va "Yo'l xaritasi" ni qabul qilish;
- Industrial sanoat kooperatsiyasining kompleks dasturini ishlab chiqish;
- transport koridorlarining raqobatbardoshligini oshirish, qoidalar va standartlarni muvofiqlashtirish, muvofiqlashtirilgan tarif siyosatini olib borish va o'zaro imtiyozlar berish;
- barcha sanitariya talablariga rioya qilgan holda o'zaro asosda havo qatnovini iloji boricha tezroq tiklash, bu ishbilarmonlik, gumanitar va turistik almashinuvni tiklashga yordam beradi;
- mehnat muhojirlarining hujjatlarini o'zaro tan olishning yagona mexanizmini yaratish va bu borada alohida dastur qabul qilish;
- sanitariya-epidemiologik vaziyat samarali monitoringini olib borish, favqulodda vaziyatlarni kuzatish va tezkor ta'sir ko'rsatish tizimini shakllantirish.

2. O'zbekistonning MDH dagi hamkorlik yo'nalishlari. MDH davlatlari bilan o'zaro hamkorlikni rivojlantirish mamlakatimiz tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Bu borada 2020-yil tariximizda muhim iz qoldirdi. Joriy yilda O'zbekiston MDHga raislik qilishdek mas'uliyatli vazifani ilk bor o'z zimmasiga oldi.

Shu o'rinda, O'zbekistonning MDHga raislik davri pandemiya va uning salbiy oqibatlariga qarshi kurash sharoitiga to'g'ri kelganini ta'kidlash joiz. Rejalashtirilgan tadbirlarning ko'p qismi yangi noodatiy sharoitlarda va onlayn formatlarda bo'lib o'tdi. Shunga qaramay, keskin vaziyatda, har qanday sharoitda ham O'zbekiston xalqaro majburiyatlarni bajarishda o'ziga xos salohiyatni namoyish yetdi. Hamkorlikning huquqiy asoslarini mustahkamlashga bag'ishlangan 70 dan ortiq muhim ko'p tomonlama hujjatlarning qabul qilinishi MDHning ushbu davrdagi samarali faoliyatidan dalolat beradi. Shu bilan birga,

ushbu yil davomida qabul qilingan hujjatlarning ko'p qismi dasturiy xarakterga yega yekanligi bilan ajralib turdi. Ya'ni, rejalashtirilgan tadbirlar aniq ko'rsatilgan holda dasturlar, strategiyalar va yo'l xaritalari shaklida qabul qilindi.

Yana bir jihat – O'zbekistonning savdo-sotiq doirasidagi alohida sheriklar bilan bu yilgi savdosi 20 foizdan oshdi. MDH doirasidagi O'zbekiston faoliyatining samarali yekanligi yekspertlarning yuqori bahosi bilan ham tasdiqlanadi.

Ushbu davr mobaynida O'zbekiston MDH doirasida ikkita shartnomaga qo'shildi. Bular – 2006-yil 28-noyabrda Minsk shahrida MDH Davlat rahbarlari kengashi majlisida imzolangan Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi ishtirokchi – davlatlarining gumanitar hamkorlik bo'yicha kengashi to'g'risidagi bitim;

2008-yil 10-oktabrda Bishkek shahrida MDH Davlat rahbarlari kengashining majlisida imzolangan Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi ishtirokchi – davlatlarining hududlararo va chegara oldi hamkorligi bo'yicha kengashi to'g'risidagi bitim. MDH doirasidagi ushbu yangi kelishuvlarga qo'shilish mintaqaviy hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi ishtirokchi–davlatlarining yoshlar bilan ishlash sohasida hamkorlik to'g'risidagi bitimiga O'zbekistonning qo'shilishi to'g'risida farmonni imzoladi. Ma'lumki, O'zbekiston BMTning 72-sessiyasida Yoshlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyani qabul qilish tashabbusini ilgari surgan edi. Joriy yilda ushbu konvensiya loyihasi muhokamasiga bag'ishlangan yoshlar huquqlari bo'yicha Samarqand veb-forumi bo'lib o'tdi. MDHning yoshlar bilan ishlash sohasidagi hamkorlik to'g'risidagi bitimiga qo'shilish davlatimizning yoshlar huquqlarini ta'minlash borasidagi sa'y-harakatlarining mantiqiy davomi hisoblanadi.

Ushbu davrning yeng muhim natijasi MDHning 2030-yilgacha bo'lgan davr uchun iqtisodiy rivojlanish strategiyasining qabul qilinishi bo'ldi. 29-may kuni MDH davlatlari Hukumat rahbarlari kengashining videokonferensiya orqali yig'ilishi bo'lib o'tdi. Uchrashuv doirasida

MDHning 2030-yilgacha bo'lgan davrda iqtisodiy rivojlanish strategiyasi loyihasi muhokama qilindi, keyinchalik strategiya MDH hukumatlari rahbarlari tomonidan ma'qullandi.

Strategiya keng qamrovli hujjat hisoblanadi. Ushbu hujjatda hozirgi paytda “global iqtisodiyot yuqori turbulentlik va noaniqlik bilan ajralib turishi” ta'kidlangan. Strategiya ishtirokchi davlatlar o'rtasida iqtisodiy o'zaro aloqalarning 30 dan ortiq yo'nalishlari bo'yicha o'zaro manfaatli hamkorlikni izchil rivojlantirish, milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligi va Hamdo'stlik mamlakatlari fuqarolari farovonligini oshirishni, uning ishtirokchi-davlatlarining jahon iqtisodiy aloqalarida mavqeini mustahkamlashni nazarda tutadi. Strategiyani amalga oshirish ikki bosqichga (2021–2025 va 2026–2030 yy.) bo'lingan rejalar asosida amalga oshiriladi.

MDHga raislik nafaqat O'zbekistonning imiji va obro'sini mustahkamladi, davlatimizning ishonchli xalqaro sherik sifatida yuqori salohiyatini namoyish yetdi, balki MDH maqomini mustahkamlashga ham hissa qo'shdi. Jumladan, BMT Bosh Assambleyasining maxsus rezolyutsiyasini qabul qilishda muhim qadam bo'ldi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti va Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi o'rtasidagi hamkorlik maxsus rezolyutsiyasi 2020-yil 23-noyabrda N'yu-Yorkdagi (AQSH) Birlashgan Millatlar Tashkilotining shtab-kvartirasida 75-sessiya doirasida qabul qilindi. O'zbekistonning ushbu tashabbusi nafaqat MDH a'zolari o'rtasidagi o'zaro aloqalarni kuchaytirishga, balki, MDHni global darajada mustahkamlashga ham hissa qo'shdi.

MDH Davlat rahbarlari kengashining majlisida davlatimiz rahbari O'zbekistonning MDHdagi raisligi yakunlarini sarhisob qilib, kelajakda o'zaro hamkorlikning barcha yo'nalishlarini qamrab olgan bir qator tashabbuslarni ilgari surdi. Jumladan, iqtisodiy sohada quyidagi chora-tadbirlarni taklif etdi:

- Hamdo'stlik doirasida “yashil” va soddalashtirilgan yo'laklar amaliyotini amalga oshirish, yelektron tijoratni rivojlantirish bo'yicha yagona platformani ishga tushirish va “Yo'l xaritasi” ni qabul qilish;
- sanoat kooperatsiyasining keng qamrovli dasturini ishlab chiqish ijtimoiy sohada:

- sanitariya-epidemiologiya tushdagi favqulodda vaziyatlarni monitoring qilish va ularga barvaqt javob qaytarishning samarali tizimini shakllantirish;

- har yili ommaviy sport va madaniy tadbirlarni tashkil etgan holda “MDH salomatlik marafoni”ni o‘tkazish.

huquqiy sohada:

- huquqiy axborot almashish uchun MDHning yagona yelektron platformasini yaratish va radikallashuvdan qaytarish sohasidagi hamkorlik dasturini ishlab chiqish.

inson huquqlari sohasida:

- mehnat migrantlarining hujjatlarini o‘zaro tan olishning yagona mexanizmini yaratish va bu sohada alohida dastur qabul qilish.

madaniyat sohasida:

3. MDH mamlakatlarining madaniy sohadagi hamkorlik va aloqalari. 2021-yilda Toshkentda “Hamdo‘stlik mamlakatlari madaniy merosi” konferensiyasini o‘tkazish. Ushbu tashabbus BMT Bosh Assambleyasining 75-sessiyasida BMT doirasida ilgari surilgan – 2021-yilda Xiva shahrida YUNESKO bilan hamkorlikda “Markaziy Osiyo jahon sivilizatsiyalari chorrahasida” xalqaro forumini o‘tkazish to‘g‘risidagi yana bir tashabbusini mukammal tarzda to‘ldiradi. Ikkala tashabbus ham xalqaro miqyosda O‘zbekistonning madaniy aloqalarini mustahkamlashga hissa qo‘shadi.

Shunday qilib, O‘zbekiston COVID-19 koronavirus pandemiyasiga qaramay, MDHga raislik qilish konsepsiyasini to‘liq amalga oshirdi. MDH doirasida ilgari surilgan O‘zbekistonning yangi tashabbuslari mintaqaviy hamkorlikni mustahkamlashga yordam beradi. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarning umumiy madaniy maydonining shakllanishi postsovet hududi xalqlarining sovet madaniyatini yo'q qilishga bo'lgan munosabati edi. Yangi mustaqil davlatlarni boshqargan siyosiy elita tomonidan qo'yilgan turli xil maqsadlarga qaramay, ular Sovet davridagi umumiy madaniy yutuqlarni saqlab qolish va o'zaro aloqalar uchun xalqlarning ehtiyojlarini qondiradigan hamkorlik shakllari amaliyoti asosida rivojlandi. Bir qator holatlarda madaniy ta'sir o'tkazish amaliyoti siyosiy va iqtisodiy

hamkorlikni rivojlantirishdan oldinda bo'lib, davlatlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning turli sohalarida rivojlanish uchun qulay sharoit yaratmoqda.

Hujjatlarda ko'rsatilgan madaniyat sohasidagi MDH davlatlarining madaniy o'zaro ta'sirining asosiy maqsadi madaniyat, fan, ta'lim, shu jumladan turizm sohasida umumiy madaniy makonni shakllantirish uchun sharoit yaratishdir. Bu masalada 1992-yil 15-mayda Toshkentda imzolangan va Hamdo'stlikning madaniy aloqalar sohasidagi birinchi hujjati bo'lgan Madaniyat sohasida hamkorlik to'g'risidagi bitim muhim ahamiyatga ega. Ushbu shartnoma MDH makonida madaniy almashinuvning barcha sohalarini rivojlantirishni nazarda tutadi: musiqiy, teatr, tasviriy, estrada va sirk san'ati, kino, televidenie, kutubxona va muzey ishlari, ob'ektlarni himoya qilish va ulardan oqilona foydalanish, madaniy va tarixiy meros sohalari shular jumlasidan.

Keyingi yillarda Toshkent kelishuvi asosida madaniy sohaning ayrim sohalarida hamkorlikni rivojlantirishning eng muhim yo'nalishlarini belgilaydigan bir qator hujjatlar qabul qilindi. Bular, MDHga a'zo davlatlarning kutubxonalararo kredit tizimini yaratish to'g'risidagi Shartnoma; Madaniy boyliklarni eksport qilish va import qilish to'g'risidagi bitim; Filmni birgalikda ishlab chiqarish bo'yicha kelishuvlardir. Ushbu yo'nalishlarning amaliy bajarilishi MDHga a'zo davlatlarning madaniyat sohasidagi hamkorlikning 2000-, 2005-, 2010-, 2015- yillargacha bo'lgan asosiy faoliyat dasturlarida o'z aksini topgan. Ushbu hujjatlarda belgilangan qoidalar 2011-yil may oyida qabul qilingan MDHga a'zo davlatlarning madaniyat sohasidagi hamkorlikning umumiy konseptsiyasini ishlab chiqishga imkon berdi. Hujjatda «MDHga a'zo davlatlarning kelishilgan pozitsiyalari to'plami uzoq muddatli istiqbolda madaniyat sohasidagi davlatlararo hamkorlikka nisbatan» qaratilgan.

Asosiy e'tibor «Hamdo'stlik davlatlari xalqlarining umumiy insonparvarlik qadriyatlarini, shu jumladan bag'rikenglik, do'stlik va yaxshi qo'shnichilikni, tinchlik madaniyatini, millatlararo va dinlararo totuvlikni, xalqni hurmat qilishni targ'ib qilish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga» qaratilmoqda. Madaniyat va ta'lim sohasidagi

hamkorlikni kuchaytirish masalalari boshqa davlatlararo hujjatlarga ham kiritilgan, masalan, “Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlar rahbarlarining har tomonlama hamkorlikni yanada rivojlantirish to'g'risida deklaratsiyasi”dir.

2015 yil 29 mayda Qozog'iston Respublikasida “2016-2020 yillarda MDHga a'zo davlatlarning madaniyat sohasidagi hamkorlikning asosiy tadbirlari” yangi madaniy almashinuv dasturi qabul qilindi. Hujjatda Madaniyat sohasidagi hamkorlik konsepsiyasini (2011 yil) amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari va o'ziga xos vositalari ko'rsatilgan. Amaliy amalga oshirish uchun xalqaro va milliy darajadagi 120 dan ortiq tadbirlar ishlab chiqildi, teatr va konsert sohasida, fan, ta'lim, tasviriy san'at, axborot faoliyati va kadrlarni birgalikda tayyorlash musiqa va kutubxona sohalarida, shuningdek, kino kabi sohalarda o'zaro aloqalarni chuqurlashtirish bo'yicha barcha tadbirlar majmuasi ishlab chiqildi.

Ushbu hujjatlarning barchasi Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarning ikki tomonlama va ko'p tomonlama asosda jadal rivojlanib borayotgan va ko'plab yo'nalishlar va shakllarni o'z ichiga olgan madaniyat sohasidagi o'zaro aloqalari uchun mustahkam huquqiy asos yaratdi. Ular madaniy muloqotni Hamdo'stlik davlatlari ma'naviy birligining eng muhim asosi deb bilishadi.

MDHning umumiy madaniy makonini shakllantirish uchun 1996-yil 30–31 may kunlari Minskda Hamdo'stlik davlatlarining 120 dan ortiq vakillari ishtirokida bo'lib o'tgan Hamdo'stlikka a'zo davlatlarning I madaniyat namoyandalari kongressi, xalqaro tashkilotlar singari katta ahamiyatga ega edi. Kongress qatnashchilari demokratik islohotlarsiz, millatlararo totuvlik va har tomonlama hamkorliksiz milliy madaniyatlarning gullab-yashnashi mumkin emasligiga, haqiqiy demokratiyani millat va o'ziga xos xususiyatlaridan ajratib bo'lmasligiga ishonch bildirdilar. Kongress rezolyutsiyasida ma'naviyat yetishmovchiligiga va zo'ravonlik targ'ibotiga to'siq qo'yishga qodir bo'lgan madaniy aloqalarni saqlash va rivojlantirish zarur edi.

2006-yilda madaniy aloqalar mustahkamlanib, kengayib va xilma-xil bo'lganida, yana bir muassasa – MDHga a'zo davlatlarning gumanitar

hamkorlik bo'yicha kengashi tashkil etildi. Kengashni tuzish to'g'risidagi bitimni 8 davlat rahbarlari imzoladilar: Ozarbayjon Respublikasi, Armaniston Respublikasi, Belorussiya Respublikasi, Qozog'iston Respublikasi, Qirg'iziston Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi, Tojikiston Respublikasi va O'zbekiston Respublikasi. 2013-yilda unga Ukraina qo'shildi. Hamdo'stlikning bitimni imzolagan sakkiz davlatidan yettitasi, O'zbekistondan tashqari, Kengashning amaliy faoliyatida ishtirok etadi. Kengash madaniyat sohasidagi ko'p tomonlama o'zaro aloqalarni muvofiqlashtirish uchun tuzilgan. Kengashning asosiy maqsadi – milliy madaniyatlarni o'zaro boyitish va MDH madaniy salohiyatini oshirish. Kengash faoliyati Hamdo'stlik davlatlarining tashqi madaniy siyosatining asosiy yo'nalishlarini aks ettirdi: madaniyat, ta'lim, fan, arxivlar, axborot va ommaviy kommunikatsiyalar, sport, turizm, yoshlar bilan ishlash shular jumlasidan.

Hamdo'stlik doirasida deyarli o'zining mavjudligining birinchi yillaridan boshlab madaniy tadbirlar doimiy ravishda o'tkazila boshlanishi juda muhimdir. Bunday tadbirlar turli mamlakatlar ishtirokchilarini birlashtiradi va MDHda madaniy integratsiya jarayonlarini rivojlantirish uchun katta ahamiyatga ega. Birgalikda o'tkaziladigan madaniy tadbirlar orasida MDH mamlakatlari milliy madaniyatlarining taniqli namoyandalari hayoti va faoliyati bilan bog'liq unutilmas sanalarni nishonlashga katta e'tibor beriladi. Shunday qilib, 2003-yilda taniqli sovet Armanistoni bastakori Aram Ilich Xachaturyan tavalludining 100 yilligiga bag'ishlangan xalqaro tanlov, 2004-yilda kasaba uyushmalari asoschisi tavalludining 100 yilligiga bag'ishlangan she'riyat festivali o'tkazildi. Qirg'iz she'riyatining yorqin namoyondasi Aali Tokombayevga bag'ishlangan tadbir ham bunga misol bo'ldi. Sobiq SSSR ishtirokchilarining munozara va yaqinlashishini rivojlantirish uchun Hamdo'stlikning barcha mamlakatlari uchun doimiy ahamiyatga ega bo'lgan voqealardan foydalaniladi. Aleksandr Pushkin tavalludining 200 yilligi munosabati bilan MDH Hukumat rahbarlari kengashining qarori bilan 1999-yil Hamdo'stlikka a'zo davlatlarda «Aleksandr Pushkin yili» deb e'lon qilindi.

Madaniy hamkorlikning kontseptual asoslarini ishlab chiqish va eng muhim muammolarni muhokama qilish uchun turli konferentsiyalar o'tkaziladi, bu eng muhim madaniy masalalar bo'yicha ko'p tomonlama fikr almashish uchun platforma bo'lib xizmat qiladi. Shunday qilib, 2003-yil 1-oktyabrda Kiyevda ochilgan "Globallashuv sharoitida postsovet hududidagi madaniyatlararo muloqot" ilmiy-amaliy konferentsiyasi davomida madaniy muloqotning muammolari va tahdidlari oldida zamonaviy xalqaro munosabatlar va sivilizatsiyalararo aloqa muhokama qilindi.

Umuman olganda, Hamdo'stlikda teatr san'ati sohasi bilan bog'liq festivallar soni musiqiy yoki kino festivallari sonidan kam emas. Shubhasiz, milliy madaniyatlar namoyishiga aylangan MDHga a'zo davlatlarning Xalqaro san'at xalqaro festivalini eng yirik festival loyihalari qatoriga kiritish mumkin. Birinchi shunday festival 2002-yilda Moskvada tashkil qilingan. Ushbu festivalning ahamiyati shundaki, u milliy madaniyatlarni ommalashtirishga ko'maklashadi, jonli folklor san'atiga qiziqish uyg'otadi, madaniy muloqot va fikr almashish uchun ijodiy maydon bo'lib xizmat qiladi. Qozog'istondagi "Orteke" Xalqaro qo'g'irchoq teatrlari festivali, Moldovadagi "Mariya Biesu" xalqaro opera va balet yulduzlari festivali, MDH va Boltiqbo'yi mamlakatlari rus teatrlarining "Rossiyadagi uchrashuvlar" xalqaro festivali, Tojikistonda Markaziy Osiyoda rus teatrlarining teatr festivali shular qatorida.

MDH mamlakatlaridagi teatr, musiqa va kino festivallaridan tashqari, boshqalar mavjud, masalan, Armanistonda rus tilidagi radioeshittirishlarning xalqaro gumanitar festivali, Qirg'izistondagi "Oimo" hunarmandlari festivali.

Festivallardan farqli o'laroq, tanlovlar madaniy almashinuv shakli sifatida nafaqat mamlakatning ijodiy yutuqlarini namoyish etadi, balki eng iqtidorli yosh ijrochilarni aniqlashga yordam beradi. Rossiyada o'tkazilgan P.I.Chaykovskiy va M.I.Glinka nomidagi xalqaro tanlovlar, Ozarbayjonda Bulbul nomidagi vokalchilar xalqaro tanlovi, Armanistonda Aram Xachaturyan nomidagi xalqaro tanlov, yosh ijrochilar tanlovi Besh yulduz va boshqalar. 2003-yildan beri o'tkazib

kelinayotgan MDHga a'zo davlatlarning “«Kitob san'ati» xalqaro tanlovi kitob nashriyotlarini birlashtiradi.

Madaniy almashinuv va madaniy siyosatning muhim amaliy masalalariga bag'ishlangan boshqa qo'shma loyihalar qatorida Rossiya va MDHning boshqa a'zo davlatlari o'rtasida madaniy boyliklarning noqonuniy aylanishiga qarshi kurash bo'yicha ilmiy-amaliy konferentsiya (Moskva, 2009) bo'lib o'tdi. Sovet Ittifoqi davrida MDH va Boltiqbo'yi mamlakatlari kinostudiyalarida yaratilgan arxiv filmlarini tiklashga bel bog'landi. Ushbu loyihalar MDH davlatlarining madaniy merosini asrab-avaylash, uni targ'ib qilish va himoya qilishga hissa qo'shadi.

Bugungi kunda Hamdo'stlik makonida deyarli barcha a'zo davlatlar ishtirok etadigan keng ko'lamli madaniy tadbirlar, madaniy mega-tadbirlarning muvofiqlashtirilgan tizimi mavjud. Ushbu tadbirlarning aksariyati allaqachon an'anaviy bo'lib kelgan va muntazam ravishda o'tkazib kelinmoqda, bu Hamdo'stlik doirasidagi juda kuchli madaniy aloqalar va uning a'zolari barqaror madaniy almashinuvni davom ettirish istagidan dalolat beradi.

MDH makonida bo'lib o'tadigan madaniy mega-tadbirlar orasida haqli ravishda birinchi bo'lib 2002-yilda Bryanskda bo'lib o'tgan MDHga a'zo davlatlarning Yoshlar Delfi o'yinlarini kiritish mumkin. O'yinlarni 10 yoshdan 21 yoshgacha bo'lgan yoshlar o'ynashlari mumkin. O'yinlar dasturi xalq, mumtoz va zamonaviy san'at yo'nalishlari bo'yicha turli nominatsiyalar bo'yicha raqobatbardosh va quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi: fortepiano, skripka, estrada xonandasi, folklor ashulasi, akademik ashula, estrada raqsi, folklor raqsi, sirk, fotosurat, plakat, grafiti, DJ, xalq cholg'ulari, puflama cholg'ulari, xalq amaliy san'ati va oshpazlik san'ati Keyingi o'yinlar 2004-yilda Kishinyovda, 2005-yilda Kiyevda, 2006-yilda Ostnada, 2008-yilda Minskda, 2010-yilda Yerevanda, 2012-yilda Ostnada, 2013-yilda Novosibirskda, 2014-yilda Volgogradda o'tkazildi. 15 mamlakatdan 800 dan ortiq yosh rassomlar ishtirok etgan MDHga a'zo davlatlarning Delfiya o'yinlari: Avstriya, Ozarbayjon, Armaniston, Belorussiya, Bolgariya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Moldova, Rossiya, Ruminiya,

Tojikiston, Turkiya, O'zbekiston, Finlyandiya, Janubiy Afrika, shuningdek YUNESKO vakillari ishtirok etishdi. O'yinlar dasturi madaniyatlararo muloqotning dolzarb masalalariga bag'ishlangan "MDH ta'lim va madaniy maydoni: rivojlanish vektorlari" xalqaro forumi bilan to'ldirildi. Delfiya o'yinlari Xalqaro Delfiya qo'mitasi va Rossiya Federatsiyasi YuNESKO komissiyasi homiyligi tomonidan tan olingan.

2011-yilda MDHning Tarixiy va madaniy merosi yili, MDH davlatlararo dasturi doirasida a'zo davlatlarning milliy madaniyatlariga qiziqishni saqlab qolish va MDHning poytaxt bo'lmagan shaharlarini madaniy rivojlanishiga yangi turtki berishga yo'l ochdi. Hamdo'stlikning poytaxtlari rivojlandi, bu muhim madaniy tashabbuslardan biriga aylandi. Har yili MDHning ikkita davlatida madaniy poytaxt deb e'lon qilingan bitta poytaxt bo'lmagan shahar tanlanadi. Ushbu shaharlarda keng ko'lamli madaniy loyihalar amalga oshirilmoqda, ularda shahar yoki mamlakat ijodiy jamoalari ham, Hamdo'stlikning boshqa mamlakatlari ham qatnashadilar. Dastur mavjud bo'lgan butun davr mobaynida ular 2011-2012 yillarda madaniy poytaxtlarga aylanishdi. Ulyanovsk (Rossiya) va Gomel (Belorussiya), Ostona (Qozog'iston) va Meri (Turkmaniston). Masalan, ushbu shaharlarda 100 dan ortiq yirik qo'shma tadbirlar tashkil etilgan. 2013–2014 yillarda mazkur shaharlar madaniy poytaxtlarga aylandi. Gabala (Ozarbayjon), Gyumri (Armaniston), Mogilev (Belorussiya), Olmaota (Qozog'iston), O'sh (Qirg'iziston). 2015-yilda Voronej (Rossiya) 2016-yilda – Toshhovuz (Turkmaniston) va Kulyab (Tojikiston) Hamdo'stlikning madaniy poytaxtlariga aylanishdi.

Keyingi har bir tematik yil ma'lum bir masalaga bag'ishlangan: 2012-yil Sport va sog'lom turmush tarzi yili, 2013-yil – Ekologik madaniyat va atrof-muhitni muhofaza qilish yili, 2014-yil – Turizm yili, 2015-yil – Buyuk Vatan urushi yili. Faxriylar, 2016-yil – "MDHda Ta'lim yili", va 2017-yil "MDHda oila yili" deb e'lon qilindi. Bunday tadbirlar turli festivallar, ko'rgazmalar, turistik loyihalarni o'z ichiga oladi va MDH makonida madaniy aloqalarni mustahkamlashga hissa qo'shadi.

MDH formatidagi madaniy hamkorlikning ko'plab muhim masalalari kollegial muhokamani talab qiladi. Buning uchun 2006-yildan beri Hamdo'stlikning ijodiy va ilmiy ziyolilarining forumlari o'tkazilib, ularda turli sohalarda madaniy-gumanitar aloqalarni mustahkamlash va rivojlantirishga imkon beradigan yechimlar ishlab chiqilib, MDH mamlakatlari uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Bunda quyidagi forumlar bo'lib o'tdi: Moskva (2006), Ostona (2007), Dushanbe (2008), Kishinyov (2009), Moskva (2010), Kiyev (2011), Ashxobod (2012), Minsk (2013), Moskva (2014) , Ostona (2015), Bishkek (2016). Aynan shu forumlar ishtirokchilarining qarori bilan 2011-yilda Hamdo'stlikda Tarixiy va madaniy meros yilini o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilindi, bu BMTning yaqinlashib kelayotgan madaniyatlar va dinlararo muloqot o'n yilligini hisobga olgan holda amalga oshirildi. Ushbu tadbir MDH makonidagi dinlar va madaniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda juda muhimdir.

Forumlarni MDH mamlakatlaridagi madaniy-gumanitar hamkorlikning eng muhim loyihalari muhokama qilinadigan MDH davlatlarining ijodiy, professional va ilmiy elitalari vakillari o'rtasida fikr almashish uchun har yili o'tkaziladigan eng yirik munozarali maydon deb hisoblash mumkin. Ularning ko'lami, muhokama qilinayotgan masalalarning dolzarbligi va yechilishi kerak bo'lgan muammolar bo'yicha Hamdo'stlik davlatlarining ijodiy va ilmiy ziyolilarining forumlari haqli ravishda MDHdagi madaniy mega-loyihalardan biri deb hisoblanishi mumkin.

MDH mamlakatlari xizmat ko'rsatadigan madaniy aloqalar ko'p bosqichli ishlash darajasida ham, ikki darajali rivojlanishda ham murakkab jarayondir. Bundan tashqari, u san'atning rivojlanish sohalarida ishlashdan keyin, turizm va sport sohasidagi ilmiy, ma'rifiy aloqalar, aloqalarni ham o'z ichiga oladi. XXI asr boshlarida madaniy aloqalarni boshqarish tendentsiyasi bilan Hamdo'stlik davlatlarining aksariyatini birlashtirgan katta loyihalariga qiziqish ortdi.

Bugungi kunda MDHdagi madaniy faoliyat tobora yangi yo'nalish va shakllarni qamrab olgan holda yangi chegaralarga erishmoqda. MDH doirasidagi madaniy o'zaro munosabatlarning amalga oshirilayotgan

tamoyillarini baholash bilan shuni ta'kidlash mumkin-ki, zamonaviy muloqot juda kuchli pozitsiyalar asosida ishlashdadir.

4. MDH mamlakatlarida ilmiy-texnikaviy sohadagi aloqalari. MDH doirasidagi zamonaviy xalqaro ilmiy-texnikaviy hamkorlikning asosiy yo'nalishi 1995-yil 3-noyabrdagi MDHga a'zo davlatlarning umumiy ilmiy-texnologik makonini yaratish to'g'risidagi Shartnoma bilan belgilanadi. Bitimni amalga oshirishning asosiy sharti-barcha ishtirokchi davlatlar tomonidan ilmiy-texnologik sohaning ustuvorligini e'tirof etish, bunda me'yoriy-huquqiy bazani shakllantirishni jadallashtirish, uni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish, shuningdek, mazkur sohani davlat tomonidan moliyalashtirishning kafolatlangan darajasining ushbu ustuvorligi zarurligi ifodalangan.

Ilmiy-texnik axborot huquqiy almashinuvini tartibga solish sohasidagi munosabatlarni sezilarli darajada rivojlantirish 1999-yil 13-yanvarda imzolangan MDHga a'zo davlatlarning kutubxonalararo obuna tizimini yaratish to'g'risidagi bitim edi. Ushbu Shartnoma umumiy axborot va ilmiy-texnologik makonning ishlashini ta'minlashning eng muhim vositasidir.

Shuningdek, MDHga a'zo davlatlar o'rtasida ilmiy-texnikaviy hamkorlikni rivojlantirish maqsadida bir qator shartnomalar qabul qilindi: Standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish sohasida muvofiqlashtirilgan siyosatni amalga oshirish to'g'risidagi bitim; Ilmiy-texnologik sohada davlatlararo innovatsion dasturlar va loyihalarni shakllantirish va maqomi to'g'risida Shartnoma; Davlatlararo ilmiy-texnik dasturlarni shakllantirish va maqomi to'g'risidagi konventsiya; MDHga a'zo davlatlarning tadqiqot tashkilotlari va mutaxassislarini milliy ilmiy-texnik dasturlarni amalga oshirishga jalb qilish tartibi to'g'risida kelishuv; Transmilliy korporatsiyalar to'g'risidagi konventsiya; Yevroosiyo Patent Konvensiyasi.

MDH doirasidagi davlatlararo ilmiy-texnik hamkorlik yuqorida muhokama qilingan ko'p tomonlama va ikki tomonlama asosda amalga oshiriladi. Davlatlarning hayotiy faoliyatining aniq yo'nalishlari bo'yicha ilmiy-texnikaviy hamkorlik to'g'risida shartnomalar tuzilmoqda: masalan, Rossiya Federatsiyasi va Qirg'iziston Respublikasi o'rtasida

mudofaa sanoati korxonalarining ishlab chiqarish va ilmiy-texnikaviy hamkorligi to'g'risida hukumatlararo bitim imzolandi.

Davlatlarning ilmiy-texnik salohiyatining hozirgi holati MDH doirasida qabul qilingan shartnomalar qoidalarini amalga oshirish uchun faqat davlatlararo kelishuvlar yetarli emas, ularni amalga oshirish uchun real harakatlar zarur degan xulosani tasdiqlaydi. Afsuski, hozirgi kunga qadar ishtirokchi davlatlar ichki choralar bilan bog'liq qoidalarini samarali ravishda amalga oshirmayapti, bu esa, albatta, hamkorlikka salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Mintaqaviy tashkilotlar faoliyatini o'rganish xalqaro mintaqaviy ilmiy-texnikaviy hamkorlikning intensivlashish jarayonlari zamonaviy sharoitlarga xos degan xulosaga keladi. Xalqaro hukumatlararo va nodavlat mintaqaviy tashkilotlar sonining ko'payishi kuzatilmoqda. Ularning tarkibida ilmiy-texnikaviy hamkorlik bo'yicha maxsus organlar shakllantiriladi.

Ushbu masalani o'rganish amaliy xarakterga ega, chunki o'rganish natijalari ushbu hamkorlikning MDHdagi hozirgi holatining ijobiy va salbiy tendentsiyalarini aks ettiradi va MDH davlatlarining innovatsiya va integratsiya kanalida rivojlanish istiqbollari belgilaydi. Bunday reja bo'yicha ishlar muayyan tuzatish choralari qo'llashga, ijobiy tendentsiyalar ta'sirini kuchaytirishga va MDHda sodir bo'layotgan innovatsion jarayonlarga salbiy momentlarning ta'sirini susaytirishga imkon beradi. Mavzuning dolzarbligi global iqtisodiy inqiroz fonida tobora ortib bormoqda, undan chiqish yo'li yangilik bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bugungi kunga qadar Hamdo'stlik mamlakatlari innovatsion va innovatsion hamkorlikning ba'zi jihatlari mahalliy va rus ilm-fanida yetarlicha rivojlangan. Biroq, MDH mamlakatlarida ro'y berayotgan doimiy o'zgarish jarayonlari, hozirgi bosqichda Hamdo'stlik davlatlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlardagi vaziyatning o'zgarishi, MDHning innovatsion istiqbollari to'g'risida davom etayotgan nizolar muammoni yanada chuqurroq o'rganishni talab qiladi.

MDH davlatlarining oqilona innovatsion hamkorligi milliy innovatsion tizimlarning normal ishlashi bilan bo'lishi mumkin. MDH mamlakatlaridagi innovatsion sohaning holatini ko'rib chiqamiz.

MDHning ayrim mamlakatlarida innovatsion rivojlanishning umumiy strategik yo'nalishlari, maqsadlari va vazifalari ishlab chiqilgan. Shunday qilib, 2006-yildan 2015-yilgacha Rossiya Federatsiyasida ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirish strategiyasi qabul qilindi; bu yil Rossiya Federatsiyasining 2020-yilgacha bo'lgan davrgacha innovatsion rivojlanish strategiyasi loyihasi ishlab chiqildi. Belorussiya 2004-yil iyun oyida Belorussiya Respublikasi Vazirlar Kengashi Rayosati tomonidan tasdiqlangan "Belarusiyani 2020-yilgacha bo'lgan davrda barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish milliy strategiyasi" ni ishlab chiqdi. Qozog'iston "Sanoat strategiyasi" ni qabul qildi. Qozog'iston Respublikasining 2003-2015-yillarda innovatsion rivojlanishi", Qozog'iston Respublikasi Prezidentining 2003-yil 17-maydagi Farmoni bilan tasdiqlangan "Qo'shimcha ma'lumotlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 15-iyuldagi qarori bilan ishlab chiqarishga innovatsion loyihalar va texnologiyalarni tatbiq etishni rag'batlantirish chora-tadbirlari, ishlab chiqarish bilan yaqin aloqada milliy ilm-fanni rivojlantirish tizimi tasdiqlandi. Moldova Innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish kontseptsiyasini qabul qildi. Armaniston "Innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishning boshlang'ich strategiyasi konsepsiyasini" tasdiqladi. Shuningdek, "2007-2015-yillarda Tojikiston Respublikasining fan va texnika sohasidagi strategiyasi" tasdiqlandi. Ukrainada "Innovatsiya to'g'risida" gi qonun (2010) va boshqalar qabul qilingan.

Shunisi e'tiborga loyiqki, ayrim MDH mamlakatlarida, masalan, Moldovada "Innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirish konsepsiyasi"da olimlar innovatsion tadbirkorlik uchun ustuvor deb hisoblagan 11 ta soha aniq belgilangan: IT, oziq-ovqat, qishloq xo'jaligi, turizm, telekommunikatsiya, vinochilik, ishlab chiqarish qurilish materiallari, nanotexnologiya va yangi materiallar, dizayn va go'zallik sanoati, biotexnologiya, tibbiyot. Moliyalashtirishning yetarli emasligi sharoitida ushbu yondashuv barcha MDH davlatlari uchun eng maqbuldir. Shu bilan birga, mamlakatda deyarli yangi texnologiyalarni tatbiq eta oladigan biron bir kompaniya yo'q.

Innovatsion rivojlanish sohasidagi dastlabki amaliy qadamlar MDH mamlakatlarida amalga oshirilayotgani quvonarlidir. Masalan, Moldovada ilm-fan va innovatsiyalar sohasiga moliyaviy sarmoyalar ko'paymoqda. Agar 2008-yilda ushbu sohaga YaIMning 0,7% ajratilgan bo'lsa, unda 2009-yilda – yalpi ichki mahsulotning 0,8% yoki 400 million (taxminan 30 million yevro)ni tashkil qilgan. Taxmin qilinishicha, 2012-yilda bu ko'rsatkich 1% ni tashkil qiladi. Ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarga sarflangan ichki xarajatlar (yalpi ichki mahsulotning foizida) 2008-yil ma'lumotlariga ko'ra Rossiyada 1,04%, Belorussiyada – 0,74, Qozog'istonda – 0,22, Isroilda – 4,86, Shvetsiyada – 3,75, Yaponiyada – 3,42% tashkil qiladi. Shunday qilib, rivojlangan innovatsion davlatlar bilan taqqoslaganda, MDH mamlakatlariga moliyaviy investitsiyalar iqtisodiyotni innovatsion deb hisoblash uchun yetarli emas.

Qozog'iston Respublikasida innovatsiyalarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash doirasida rivojlanish institutlari tashkil etildi: Milliy innovatsiya fondi, Qozog'iston investitsiya jamg'armasi, taraqqiyot banki, marketing va tahliliy tadqiqotlar markazi, muhandislik va texnologiyalar transferi markazi, innovatsion ishlanmalarni ilgari surish uchun texnoparklar va biznes-inkubatorlar. Respublikada Qozog'istonni jadal sanoat va innovatsion rivojlantirish dasturi ishlab chiqilmoqda, unumdorlik va yangi texnologiyalar masalalari birinchi o'ringa chiqadigan yangi iqtisodiy fikrlash shakllanmoqda. Ozarbayjonda yuqori darajadagi intellektual mahsulotlar, xususan, dasturiy mahsulotlar ishlab chiqariladigan mintaqaviy innovatsion zonalarini yaratish bo'yicha ishlar olib borilmoqda. Belorussiyada 2005-yildan 2010-yilgacha, umuman olganda, izlanishlar va tajriba-konstruktorlik ishlarini olib boradigan tashkilotlar sonining ko'payishi kuzatildi (faqat 2008 yilda biroz pasayish yuz berdi). Shunday qilib, ularning soni yil bo'yicha quyidagicha taqsimlandi: 2005-yilda – 322, 2006-yilda – 338, 2007-yilda – 340, 2008-yilda – 329, 2009-yilda – 446, 2010-yilda – 468. Shu bilan birga, Belorussiyada innovatsion faol korxonalar soni o'sha davr amalda bir xil darajada qoldi (2005-yilda – 318, 2010-yilda – 324) Rossiyada Skolkovo innovatsion shahri uchun loyiha boshlandi. Undagi

sarmoyalar 2015-yilga kelib deyarli 200 milliard rublni tashkil etadi. U zamonaviy texnologiyalar va innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqish va joriy etish bo'yicha korxonalar klasteri — Amerika Silikon vodiysining analogiga aylanadi. O'zbekistonda innovatsion g'oyalar, texnologiyalar va loyihalarning respublika yarmarkasi tashkil etildi. Bunday yarmarkaning o'tkazilishi, aslida, ilmiy-tadqiqot muassasalari va Real iqtisodiyot tarmoqlari korxonalari o'rtasida yaqin kooperatsiya aloqalarini o'rnatishga qaratilgan yangi texnologiyadir. Hozirda Ukrainada Innovatsion palatasi – ixtirochilarni, ixtirochilarni himoya qilishga va ularning ishlanmalarini ishlab chiqarishga joriy etishga qaratilgan jamoat tashkiloti tashkil etildi.

Shu bilan birga, MDH davlatlarining innovatsion sohasida yutuqlardan ko'ra ko'proq kamchiliklar va muammolar mavjud. Masalan, Ukraina uchun innovatsiyalarni amalga oshirishning o'rtacha darajasi 5 foizdan oshmaydi, norma esa kamida 15 foizni tashkil etadi. Turkmaniston innovatsiyalar uchun asoslarni ishlab chiqishning dastlabki bosqichida. Shunday qilib, hozirgi paytda mamlakat oldida innovatsion xarakterdagi eng muhim ilmiy yo'nalishlarda ilmiy tadqiqotlar olib boriladigan texnopark yaratish masalasi turibdi. Kelgusida Milliy innovatsiya jamg'armasi tashkil etiladi, uning asosiy vazifasi ilg'or ilmiy-tadqiqot ishlarini moliyalashtirish bo'ladi. Yevroosiyo media-guruhi rahbari, siyosiy fanlar doktori Vartan Tog'anyan juda haqli ravishda ta'kidlagan: "Mahalliy voqelik va xususiyatlarni hisobga olgan holda va eng muhimi, marhum Turkmanboshining Berdimuhammedovga qoldirgan merosini inobatga olgan holda har qanday innovatsion yondashuv inqilobiy ko'rinadi". Qirg'izistonda fan tizimini moliyalashtirish YaIMning 0,1 foizini tashkil etadi. "Perspektiva" analitik konsortsiumi vakili Azamat Dikambaev Qirg'izistonning innovatsion rivojlanishiga shubha bilan qaraydi. Uning ta'kidlashicha, Qirg'iziston Respublikasidagi tizimli innovatsion jarayonlar haqida gapirish erta va modernizatsiya masalasi Qirg'iziston uchun dolzarbroq. Hozirgi vaqtda uning fikriga ko'ra Qirg'iziston Respublikasida innovatsion tizim umuman mavjud emas. Ba'zi kichik elementlar mavjud, ammo umuman olganda, tizim mavjud emas.

Qozog'iston rahbariyati mamlakatning innovatsion rivojlanish darajasini ob'yektiv baholaydi. N.A. Nazarboyev "innovatsion Qozog'iston — 2020" forumida (2011 yil may) shunday dedi: "Qozog'iston yalpi ichki mahsuloti hajmida xarajatlarning ulushi (innovatsiya), bu borada yuqori rivojlangan mamlakatlar bilan taqqoslaganda, 10 barobar kam". Shu bilan birga, ilm-fan xarajatlarining o'sishi texnologik innovatsiyalarning o'sishi bilan birga kelmaydi. Ilm-fan har doim o'z-o'zidan ishladi. Bu sharmandalikni biz tugatamiz. Agar bu kamchiliklarni tezda bartaraf etmasangiz, ular mamlakatimizning global raqobatda ishtirok etishiga imkon bermaydi»

Iqtisodiyotni haqli ravishda innovatsion deb atash uchun ishlab chiqarish hajmidagi innovatsion mahsulotlar kamida 15% bo'lishi kerak. Hozirgi vaqtda, hatto Rossiyada ham bu ko'rsatkich atigi 0,5% ga etadi. Rossiyada 2008 yilda Iqtisodiy rivojlanish vazirligining hisob-kitoblariga ko'ra, korxonalarning 9,6% texnologik yangiliklarni ishlab chiqdi va joriy qildi, Germaniyada – 73, Belgiyada – 58, Estoniyada – 47, Chexiyada – 41% ni ko'rsatadi. "Tadqiqot uchun byujet mablag'lari o'sib bormoqda, – deya xulosa qiladi vazirlik, – va kompaniyalarning o'zlari (rus) ularga o'z mablag'larining tobora kamroq qismini sarflaydilar". Agar Rossiyaning dunyo miqyosidagi yuqori texnologiyali mahsulot savdosidagi ulushi 0,3–0,5% ga baholansa, taqqoslash uchun AQShning ulushi 36%, Yaponiya – 30, Germaniya – 17, Xitoy – 6% tashkil qiladi.

A.V.Zolotuxinaning maqolasida MDH va rivojlangan xorijiy mamlakatlarning innovatsion salohiyatining qiyosiy xarakteristikasi berilgan. Muallifning ma'lumotlariga ko'ra, AQShda ro'yxatdan o'tgan ilmiy-tadqiqot ishlarining patentlari soni 83 mingdan ortiq, Finlyandiyada – 2 mingdan oshiq, MDHda esa – 1 ming donadan kam. Innovatsion faol korxonalarning ulushi (ro'yxatdan o'tgan korxonalar umumiy sonining % da) Qo'shma Shtatlarda 30 dan ortiq, Finlyandiyada 50 taga, 14 ga yaqinni tashkil qiladi. Ko'rib turganimizdek, ayrim ko'rsatkichlar bo'yicha farq 80% dan yuqori.

Hozirgi bosqichda MDH davlatlarining innovatsion salohiyati SSSRning innovatsion rivojlanishi bilan raqobatlashmaydi. Agar

SSSRda innovatsion faol korxonalarning (ya'ni ma'lum darajada ishlab chiqarishga yangilik kiritgan korxonalarning) ulushi taxminan 50% ni tashkil etgan bo'lsa, bugungi kunda Hamdo'stlikda bu 10-15% dan oshmaydi.

INSEAD Business School va Butunjahon intellektual mulk tashkiloti har yili Global Innovation Index so'rovini o'tkazadi. MDH mamlakatlarining "Global Innovation Index" reytingidagi so'nggi tadqiqotlariga ko'ra (2011) Moldova 39-o'rinni, Rossiya – 56, Ukraina – 60, Armaniston – 69, Qozog'iston – 84, Qirg'iziston – 85, Ozarbayjon – 88, Tojikiston – 116-o'rin. Yetakchilar orasida Shvetsariya, Shvetsiya, Singapur bor. Moldovaning asosiy trubkalari – bu intellektual mulkni himoya qilishning dinamik tizimi (patentlash, mualliflik huquqini himoya qilish), samaradorlik, shuningdek, ijodiy qadriyatlarni eksport qilish, bu uning innovatsion samaradorligi bo'yicha dunyoda beshinchi o'rinni egallashiga imkon berdi, deydi INSEAD tadqiqotlari.

MDHning bir qator mamlakatlarida innovatsion rivojlanishning nazariy va amaliy tatbiq etilish holati to'g'risida berilgan ma'lumotlar ushbu sohaning qonuniyatlarini aniqlash uchun yetarli. MDHning barcha mamlakatlari innovatsion rivojlanishning muhim masalalarini nazariy jihatdan asoslash bosqichida va innovatsiya sohasida amaliy qadamlarning boshlanish arafasida. MDH mamlakatlari innovatsion hamkorlikning ayrim jihatlarini nazariy jihatdan yaxshi ishlab chiqish nazariyani amaliy tatbiq etishning zaifligini istisno etmaydi. MDH mamlakatlarida innovatsiyalarning amalda tatbiq etilishiga to'sqinlik qilayotgan asosiy sabablar: jamoatchilikning innovatsiyalarga ishonmasligi, biznesning innovatsion faoliyatga aralashmasligi, mablag'larning sustligi, innovatsiyalarni amalga oshirish mexanizmining nomukammalligi, ilm-fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi tafovut, izchillik va yaxlitlikning yo'qligi innovatsiyalarga yondashuv, korxonalarning past innovatsion salohiyati, kadrlar etishmasligi, innovatsion rivojlanishga qaraganda resurslarga asoslangan iqtisodiyotga ko'proq e'tibor, tizimli innovatsion jarayonlar uchun bozorlarning yetishmasligi, uni faollashtirishga potentsial innovatsion sub'ektlarning qiziqishi yo'qligi va boshqalar. Natijada bizda

MDH mamlakatlarida milliy innovatsion tizimlar rivojlanmagan. MDH mamlakatlari iqtisodiyotini zaif diversifikatsiyalashdan, tarqoq tendentsiyalardan, mamlakatlarning investitsiyaviy jozibadorligidan, MDH yagona makonida ham, mamlakatlar ichida ham innovatsion infratuzilmaning shakllanmasligidan, innovatsion faoliyatni davlatlararo va milliy tartibga solish sohasida institutsional munosabatlarning yetarli darajada rivojlanmaganligidan iborat MDH innovatsion qoloqligining boshqa sabablari adabiyotda ham to'g'ri ko'rsatilgan.

Shubhasiz, MDH mamlakatlarida innovatsiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish bilan bog'liq muammolar juda o'xshashdir. Hamdo'stlikning turli mamlakatlaridagi ekspertlar, siyosatchilar, fan va ishlab chiqarish vakillari hozirgi “turg'unlik” innovatsion vaziyatidan chiqish yo'llarini taklif qilishmoqda. Ushbu yondashuvlarning aksariyatini o'rganishga arziydi. Bizning fikrimizcha, innovatsion muammolarning yechimiga kompleks ravishda yondashish kerak. Ham nazariy, ham amaliy yondashuvlar muhimdir. Aftidan, eng muhim vazifani hal qilishdan boshlash kerak – ya'ni MDH mamlakatlarida innovatsion madaniyatni shakllantirish va innovatsion xatti-harakatlardan. Innovatsion madaniyat – bu ma'lum bir ijtimoiy-madaniy hamjamiyatga xos bo'lgan, jamiyatning turli sohalarida yangiliklarni amalga oshirish uchun tarixiy jihatdan shakllangan, barqaror me'yorlar, qoidalar va uslublar tizimi ekan, shuning uchun ham innovatsion jarayonlarning tezkor va jadal rivojlanishiga umid qilish kerak emas. Innovatsion harakatlar bizning jamiyatimizda uzoq vaqtga moslashadi, shuning uchun ba'zi hollarda innovatsion jarayonlarning sustligini tez-tez aytadigan tanqidlar asossizdir.

Hech kimga sir emaski, na Qozog'istonda, na boshqa MDH mamlakatlarida biznes tomonidan yangilikka talab mavjud emas. Bu shuni ko'rsatadiki, MDH mamlakatlaridagi innovatsion xatti-harakatlar hali tabiiy, ommaviy talabga ega va strategik bo'lib qolmagan. Innovatsion xatti-harakatlar ijtimoiy hayotning turli sohalarida ijtimoiy sub'ektlar tomonidan faoliyatning yangi usullarini muntazam ravishda rivojlantirishga, davlat tomonidan yordam berishga, real hayotga tatbiq etish mexanizmlari bilan innovatsion qonunchilikni to'g'rilashga,

shuningdek, innovatsion fikrlash va o'qitishni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. innovatsion faoliyatda zarur. Rossiyada innovatsion fikrlashning mintaqaviy markazlari g'oyalari paydo bo'ldi va amalga oshirilmoqda.

Psixologiya fanlari nomzodi Petr Novikov ta'kidlaydi: “Innovatsiyalar inson tafakkuri tufayli tug'iladi. Innovatsion fikrlash maxsus ishlab chiqilishi mumkin va bo'lishi kerak. Afsuski, maxsus psixologik va pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolada va hatto ma'lum bir sohada mutaxassisda fikrlash yetarli darajada rivojlanmaydi. Shuning uchun, ilgari innovatsion fikrlashni rivojlantira boshlasa, kelajakda u shunchalik muvaffaqiyatli va talabga javob beradi, chunki u innovatsion g'oyalarga ega bo'ladi va eng muhimi, ularni qanday amalga oshirishni biladi”.

Innovatsion fikrlashni rivojlantirishda oliy o'quv yurtlari ham muhim rol o'ynashi mumkin. Shu nuqtai nazardan, Qozog'iston Prezidenti N.A. Nazarboyevning innovatsion takliflari muhim bo'lib tuyuladi, unga muvofiq ta'limdagi innovatsion faoliyat byujet mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan ilmiy va amaliy rivojlanish xususiyatlariga ega bo'ladi. Shunday qilib, Qozog'istonda ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirishning kompleks strategiyasi ishlab chiqilmoqda va amalga oshirilmoqda.

MDH mamlakatlarida innovatsion madaniyat, innovatsion xatti-harakatlar va fikrlashni shakllantirish jarayonida taktik vazifalar e'tiborni talab qiladi. Shunday qilib, innovatsion faoliyatni doimiy ravishda kuzatib borish, innovatsion hamkorlik sohasida investitsiyalarni jalb qilish mexanizmini ishlab chiqish, MDHning turli mamlakatlarining investitsiya qonunchiligini takomillashtirish va yaqinlashtirish, innovatsion mahsulotlarni joriy etish uchun kichik va o'rta korxonalarni shakllantirish, yirik kompaniyalarga yuqori texnologiyalarni joriy etish, MDH davlatlari tomonidan tadbirkorlarni ishlab chiqarishni innovatsion relslarga o'tkazishni rag'batlantirish, innovatsion rivojlanishni o'rganish, prognoz qilish, innovatsion siyosat modellarini ishlab chiqish, innovatsiyalarni muvofiqlashtiruvchi markaz yaratish.

Milliy innovatsion tizimlarning rivojlanmaganligi MDH davlatlari o'rtasida innovatsion hamkorlikni amalga oshirishga xalaqit beradi. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, nazariy jihatdan MDH davlatlarining innovatsion hamkorligi allaqachon o'z tarixiga ega. Ma'lumki, 2010-yil MDHda Ilm-fan va innovatsiyalar yili deb e'lon qilindi, shu munosabat bilan innovatsiyalar sohasidagi hamkorlikning nazariy va amaliy jihatlariga katta e'tibor berildi. Keling, MDH davlatlarining innovatsion hamkorligi tarixidagi asosiy bosqichlarni ajratib ko'rsatishga harakat qilaylik.

1994-yil 21-oktabrdagi MDH integratsion rivojlanishining istiqbolli rejasida Muvofiqlashtiruvchi Kengash va davlatlararo ilmiy-texnik kengashga 1995-yilning ikkinchi choragida ilmiy-texnik ustuvorliklarni uyg'unlashtirishni, ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash tamoyillarini nazarda tutgan holda qo'shma innovatsion faoliyat to'g'risidagi bitim loyihasini tayyorlash va uni hukumat rahbarlari va MDH davlat rahbarlari Kengashlariga ko'rib chiqish uchun kiritish topshirildi.

2001-yil iyun oyida Minsk shahrida MDHning iqtisodiy kengashi tomonidan 2005-yilgacha bo'lgan davrda Hamdo'stlikka a'zo davlatlarning davlatlararo innovatsion siyosati konsepsiyasi qabul qilindi, yuqorida qayd etilgan Konsepsiyada davlatlararo innovatsion dasturlar: "resurslarni tejash", "MDHga a'zo davlatlarning integratsiya texnologik bazasi", "yangi materiallar", "CALS — texnologiyalar", "Hamdo'stlik mamlakatlarida kichik tadbirkorlikni rivojlantirish", "ilmiy — ishlab chiqarish va innovatsion sohalarda boshqaruv kadrlarini tayyorlash", "axborot-marketing markazlari" davlatlararo innovatsion MDH davlat rahbarlari Kengashining 2007-yil 5-oktyabrdagi qarori bilan mustaqil davlatlar Hamdo'stligini yanada rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi va uni amalga oshirish bo'yicha asosiy tadbirlar rejasi tasdiqlandi. Ushbu Kontsepsiya Hamdo'stlikni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini aks ettirgan va o'sha davr sharoitida davlatlararo hamkorlik tamoyillarini o'z ichiga olgan. Keyinchalik, 2020 yilgacha bo'lgan davrda innovatsion hamkorlikning davlatlararo maqsadli dasturi loyihasini ishlab chiqish bo'yicha ishlar olib borildi.

MDHga a'zo davlatlarning innovatsion sohadagi davlatlararo hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha qarashlarini aks ettirgan hujjatning asoslari quyidagilardan iborat: Belarusiya, Ukraina, Qozog'iston Respublikasi, Qirg'iziston Respublikasi, Moldova Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi va Tojikiston Respublikasi vakillari ishtirokida tayyorlangan. Ratsionallik loyihasida ta'kidlanishicha, o'zlarining iqtisodiy siyosatini innovatsion asosda o'zgartirishga tayyor va qodir MDHga a'zo davlatlarning birlashishi ularning jahon hamjamiyatiga yanada rivojlanishi uchun muhim vs shartdir.

Ko'rib turganingizdek, MDH davlatlarining hammasi ham innovatsion sohada hamkorlik qilishga tayyor emas. Buning sabablari aniq: innovatsion mahsulotlar marketingi yanada jiddiy sarmoyalarni, yaqin iqtisodiy integratsiyani va ehtimol, ko'pchilik MDH davlatlari tayyor bo'lmagan millatlararo organlarni yaratishni talab qiladi. Innovatsion hamkorlik iqtisodiy, ilmiy, gumanitar aloqalarning keng tarqalishini nazarda tutadi. Shu bilan birga, MDH doirasida innovatsion rivojlanishda yetakchi o'rinlardan birini egallab turgan Rossiyaga nisbatan MDH davlatlarining ikkinchi darajali rollarda bo'lishni istamasligi bilan bog'liq siyosiy muammolar mavjud. Innovatsion hamkorlikka umuman MDHning integratsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan omillar to'sqinlik qilmoqda. Bojxona ittifoqi yoki YevroOII mamlakatlari yaqin innovatsion hamkorlik sari intilishlarini taxmin qilish mumkin. Shu bilan birga, Bojxona ittifoqining Qozog'iston uchun kamchiliklaridan biri bu uning texnologik qoloqligini saqlab qolishdir, degan fikr mavjud, chunki hali ham rivojlangan davlatlarning texnologiyalaridan past bo'lgan Rossiya va Belarusiya texnologiyalari "shoshilib" ketadi. Bundan tashqari, Yagona bojxona tarifining joriy etilishi bilan uchinchi davlatlardan uskunalar importi qimmatlashadi, bu Qozog'istonning innovatsion rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Boshqa mualliflarning ta'kidlashicha, integratsiya jarayonlari davlatlarimizning innovatsion salohiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va chet el investitsiyalari oqimi oshadi.

2008-yil 14-noyabrda 2020-yil oxirigacha MDHga a'zo davlatlar iqtisodiyotining innovatsion modelini shakllantirishga qaratilgan

"Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligini 2020-yilgacha iqtisodiy rivojlantirish strategiyasi" tasdiqlandi. Strategiyaga muvofiq, innovatsion hamkorlikning ikki bosqichi mavjud: birinchisi – 2012-2015. Ikkinchisi – 2016-2020 yillar. Birinchi bosqich MDH ishtirokchilari bo'lgan davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ilm-fan va texnologiyalar va innovatsiyalar sohasidagi uzoq muddatli hamkorlikning asosiy yo'nalishlari asosida davlatlararo innovatsion makonni shakllantirish, davlatlararo maqsadli dasturni ishlab chiqish orqali tezlashtirishni nazarda tutadi. Ilmiy-texnikaviy va innovatsion faoliyatni faollashtirishni, moliyaviy va moddiy resurslarni konsentratsiyalashni ta'minlaydigan innovatsion hamkorlik, xalqaro ixtisoslashtirilgan ilmiy-texnik dasturlar. Ikkinchi bosqichda iqtisodiyotning bilim talab qiladigan sohalarini saqlash va rivojlantirishga, MDHning ilmiy-texnik va ta'lim salohiyatini amalga oshirishga yordam beradigan nano va pikoindustriyaning mintaqaviy bozorini shakllantirish ko'zda tutilgan. A'zo davlatlar 2020-yilga qadar yuqori texnologik mahsulotlar jahon bozorida o'zlarining yetakchi mavqelarini ta'minlashlari kerak.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi Hukumat rahbarlari kengashi 2009-yil 20-noyabrda Yaltada MDH Iqtisodiy Kengashi tomonidan 11-sentabrda tasdiqlangan "Innovatsion sohada MDHga a'zo davlatlarning uzoq muddatli hamkorlikning asosiy yo'nalishlari" ni tasdiqladi. 2009-2011-yil 19-mayda Minskda bo'lib o'tgan MDH Hukumat rahbarlari kengashining majlisida MDH davlatlarining 2020-yilgacha bo'lgan davr uchun innovatsion hamkorlik davlatlararo dasturining dastlabki loyihasi qabul qilindi. Milliy innovatsion tizimlarni uyg'unlashtirish, davlatlararo maqsadli dasturlarni va boshqa formatdagi innovatsion loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, shuningdek, Hamdo'stlik davlatlarining milliy maqsadli dasturlari bilan o'zaro hamkorlik qilish uchun keng formatli mexanizmni taklif qilish kabilar.

Bugungi kunda MDH davlatlari o'rtasida innovatsion hamkorlikning kontseptual asoslarining alohida ishlanmalari mavjud. Xususan, "MDHga a'zo davlatlarning innovatsion sohadagi dasturlari va loyihalarini ilmiy va axborot bilan ta'minlash konsepsiyasi", "MDH xalqaro nanotexnologiyalar innovatsion markazining (MISNT MDH)

kontseptsiyasi" ishlab chiqilgan. Amaliy kommunal nuqtai nazardan bunday tushunchalarning muhim elementi innovatsion hamkorlikni amalga oshirish choralariga bag'ishlangan bo'limlardir.

MDH hududida innovatsion hamkorlikning zarur shart-sharoitlari aniq. Innovatsion hamkorlik tajriba almashish va qolgan davlatlarni innovatsion yadro deb nomlash, inson, moliyaviy va boshqa zarur resurslarni jalb qilish, qo'shma ilmiy va ishlab chiqarish ishlanmalarini amalga oshirish, modal qonunchilikni yaratish uchun zarurdir. Bizning fikrimizcha, innovatsiyalarning nazariy jihatlarini birgalikda o'rganish juda muhim, chunki bugungi kunda MDH mamlakatlarida global iqtisodiy o'sishning lokomotiviga aylanishi mumkin bo'lgan yangiliklar to'g'risida aniq g'oyalar mavjud emas. MDHda innovatsion hamkorlik muammosini o'rganishga kompleks yondoshish, Hamdo'stlik davlatlarining innovatsion targ'ibotida foydalanish mumkin bo'lgan afzalliklarini ko'rish imkonini beradi. Afzalliklar qatoriga: intellektual, o'quv, ilmiy-texnik, ishlab chiqarish salohiyati, boy xomashyo, umumiy ilmiy maktablar va boshqalar kiradi.

MDH mamlakatlari innovatsion rivojlanish bo'yicha Yaponiya, Yevropa davlatlari va Xitoydan orqada qolayotganligi aniq. Buning natijasi MDH davlatlarining ushbu mamlakatlarning innovatsion yutuqlari importiga bog'liqligidir. Innovatsiyalarning hozirgi holati ko'rsatib turibdiki, alohida MDH mamlakati innovatsiyalarni "yukini" "tortmaydi". Faqatgina innovatsiyalar sohasidagi birgalikdagi sa'y-harakatlar natijasida Hamdo'stlik iqtisodiyotining eksport-xom ashyo yo'nalishidan innovatsion rivojlanish modeliga o'tish va jahon iqtisodiy aloqalari tizimida raqobatbardoshlikka erishish mumkin.

MDH mamlakatlari innovatsion hamkorlikning asosiy yo'nalishlari qatoriga quyidagilar kiradi:

- transport yo'nalishi;
- yoqilg'i-energetika yo'nalishi;
- ekologik toza mahsulotlar bozorini shakllantirish;
- nanoproduktalar uchun to'laqonli bozorni shakllantirish;
- yoshlarning innovatsion hamkorligi;
- fan va ta'lim sohasidagi innovatsion hamkorlik;

samolyot va kema qurilishi, kosmik va biotexnologiya sohasidagi hamkorlik;

ijtimoiy innovatsiyalar sohasidagi hamkorlik (innovatsiyalarni targ'ib qilish, innovatsiya sub'ektlarining motivatsiyasi, innovatsion madaniyat, innovatsion muhit);

axborot sohasidagi innovatsion hamkorlik.

MDH davlatlarining innovatsion hamkorligi masalalariga nazariy yondashuvlar bilan bir qatorda dasturiy hujjatlarning asosiy qoidalarini amalda bajarish boshlandi. Shunday qilib, 2009 yilda Dubnadagi Yadro tadqiqotlari qo'shma instituti negizida MDH Xalqaro nanotexnologiyalar innovatsion markazini tashkil etish to'g'risida e'lon qilindi. Markazni yaratishda Rossiya, Ozarbayjon, Armaniston, Belorussiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Moldova, Tojikiston va Ukraina ishtirok etmoqda. Markaz nanotexnologiya sohasida ishtirok etuvchi davlatlarning ilmiy-tadqiqot, o'quv va innovatsion faoliyatlarini birlashtirishga yordam berishi, shuningdek ularning innovatsion salohiyatini birlashtirishi va ushbu sohada Markazda qatnashadigan tashkilotlarning ishlarini muvofiqlashtirishni ta'minlashi kerak. Ushbu markaz ilg'or tadqiqot yo'nalishlari bo'yicha samarali xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yish imkoniyatini beradi.

Ayni paytda rossiyalik olimlar ana shunday to'rtta mega-loyihani amalga oshirishda qatnashmoqdalar. Bu Yevropa yadroviy tadqiqotlar tashkiloti, Fransiyada termoyadroviy ITER reaktorini yaratish, shuningdek, Germaniyada erkin elektronlar va og'ir ionlar tezlatkichidagi Yevropa lazerini tashkil etish bo'yicha katta adron Kollayderidir. Rossiya Fanlar akademiyasiga boshqa xalqaro megaproektlarda ishtirok etish uchun bir qator takliflar tushdi. Nanotexnologiya markazining innovatsion faoliyat uchun kadrlar tayyorlash va tarbiyalashdagi rolini ta'kidlash lozim. Shunday qilib, XGHJ (Xalqaro Gumanitar Hamkorlik Jamg'armasi) va Yadro tadqiqotlari qo'shma instituti ko'magi bilan 2009-2011 yillarda MDH Xalqaro nanotexnologiyalar markazi har yili Hamdo'stlik mamlakatlaridan kelgan 20 nafar yosh olimlar uchun Dubnada stajirovka o'tkazadi. Amaliyot davomida yosh olimlar ilmiy ishlanmalarni

tijoratlashtirish, innovatsion menejment, Dubna maxsus iqtisodiy zonasidagi innovatsion kompaniyalar faoliyati to'g'risida bilimga ega bo'lmoqdalar.

Ko'rib turganingizdek, MDH davlatlarining davlatlararo innovatsion hamkorligi fundamental nazariy asosga ega. Yuqorida keltirilgan material uni amalga oshirishning dastlabki amaliy qadamlarini ko'rsatadi. Shunday qilib, MDH doirasidagi innovatsion sohadagi davlatlararo hamkorlikning nazariy asoslari postsovet hududida integratsiyaning ushbu jihatini amaliy amalga oshirishdan ancha oldinda. Milliy innovatsion tizimlarning sekin rivojlanish sur'atlari va MDH davlatlarining ushbu sohadagi davlatlararo hamkorlik sohasining rivojlanmaganligi innovatsion soha faoliyatining murakkabligi va noaniqligi bilan izohlanishi mumkin, bu esa katta investitsiyalarni, innovatsion loyihalarni amalga oshirishning uzoq muddatlarini talab qiladi. Albatta, MDH davlatlarining milliy innovatsion tizimlar rivojlanmaganligi va Hamdo'stlik mamlakatlarida innovatsiyalarni rivojlantirishning turli darajalari MDH davlatlarining haqiqiy innovatsion hamkorligiga to'sqinlik qilmoqda.

Innovatsiya sohasida davlatlararo hamkorlikni amalga oshirish mexanizmining nomutanosibli, postsovet davlatlarining uyg'unlashtirilgan qonun hujjatlari mavjud emasligi, shuningdek, ayrim davlatlarning integratsiya jarayonlarida, shu jumladan, innovatsion sohada ishtirok etishni istamasligi ham MDH mamlakatlari innovatsion hamkorligining samarasizligida muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, innovatsion hamkorlikning ustuvor yo'nalishlari belgilanmagan, innovatsion sohada muvofiqlashtiruvchi, ehtimol supranational organni tashkil etish imkoniyati ishlab chiqilmagan. Shubhasiz, Hamdo'stlik davlatlarining innovatsion faoliyati va innovatsion hamkorligini amalga oshirishning moliyaviy mexanizmini yaratish va faoliyat ko'rsatish muammolari e'tiborga olinishi lozim. Umuman olganda, innovatsion faoliyat tizimli xususiyatga ega bo'lishi kerak.

Shubhasiz, MDH davlatlarining innovatsion sohadagi ko'p tomonlama hamkorligi faollashishni talab etadi. Hozirgi bosqichda integratsion qurilishda asosiy narsa iqtisodiyotni rivojlantirishning

innovatsion modeliga o'tishdir. Shunday qilib, "innovatsion sohada MDHga a'zo davlatlarning uzoq muddatli hamkorligining asosiy yo'nalishlari" da asosiy maqsad — bozor iqtisodiyotining institutsional asoslari va MDH davlatlarining makroiqtisodiy barqarorligini tiklash, milliy innovatsion tizimlar negizida Hamdo'stlik mamlakatlari iqtisodiyotini eksport-xom ashyolardan innovatsion rivojlanish turiga o'tishni ta'minlaydigan innovatsion davlatlararo makonning ishlashi uchun zarur shart-sharoitlar va shart-sharoitlarni yaratish. Ushbu dasturning dolzarbligi shubhasizdir, chunki globallashuv sharoitida MDHda innovatsion tizimlarni shakllantirish jahon iqtisodiy munosabatlari tizimida munosib raqobat qilishning eng muhim usullaridan biridir. Shu bilan birga, MDHda integratsiya jarayonlarini rivojlantirish iqtisodiyotning innovatsion modellarining Real faoliyati bilan bevosita bog'liq. Shu bilan birga, milliy tizimlar mintaqaviy va, ehtimol, jahon innovatsion jarayonlariga "moslash" imkonini beradigan innovatsion faoliyatning ayrim yo'nalishlarida MDH davlatlarini ixtisoslashtirish zarur, yuqori texnologiyali mahsulotlar esa tegishli bozorlarda munosib o'rin egallaydi.

Shunday qilib, innovatsion sohada ijobiy o'zgarishlar asta-sekin ro'y bermoqda. MDH davlatlarining innovatsion hamkorlikka intilishi eng muhim ko'rsatkichlardan biridir.

Mavzuga doir nazorat savollari:

1. MDH tashkiloti haqida ma'lumot bering.
2. Hamkorlik yo'nalishlari nimalardan iborat?
3. O'zbekistonning MDH dagi hamkorlik yo'nalishlari nimalardan iborat?
4. MDH mamlakatlarining ilmiy sohadagi o'zaro hamkorlik va aloqalarni ta'riflang.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. — T.: O'zbekiston, 2016.

2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitustiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016-yil 7-dekabr. Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: “O'zbekiston” NMIU, 2017. – 48 b.

3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O'zbekiston” NMIU, 2017. – 488 b.

4. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza. – T.: O'zbekiston, 2017.

5. Sirojov O.O. Markaziy Osiyoda hamkorlikni mustahkamlashda O'zbekiston tashabbuslari. “Sano-standart” 2018. 2,7 b.t. .

6. Muhammadsiddiqov M.M. Zamonaviy Xalqaro munosabatlarning mintaqaviy jihatlari. O'quv qo'llanma. T., ToshDShI, 2013.–172.b.

7. www.tiv.uz

8. www.un.org

9. www.e-cis.info

9: MDH davlatlari hamkorligi istiqbollari

Reja

1. MDH davlatlari hamkorligi.
2. O'zbekiston va boshqa a'zo davlatlar o'rtasidagi o'zaro integrallashuv.
3. Hamkorlik istiqbollari.

Tayanch tushunchalar: *MDH, hamkorlik, tahlil, davlat, kafolat, mohiyat, totuvlik.*

1. MDH davlatlari hamkorligi. MDHning shakllanishi jarayoni 1991-yil 8-dekabrda Belorusiya Respublikasi, RSFSR va Ukraina davlat rahbarlari tomonidan Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligini tuzish to'g'risidagi bitim va Sovet Ittifoqi mavjudligining tugashi haqida qabul qilingan bayonoti qabul qilingan kundan boshlanadi.

1991-yil 10-dekabrda Belorusiya Oliy Kengashi mutlaq ko'pchilik ovozi bilan uchta respublika rahbarlarining pozitsiyasini qo'llab-quvvatladi, shuningdek konstitutsiyaviy ko'pchilik tomonidan 1922-yildagi Ittifoq shartnomasini denonsatsiya qildi. Rossiya parlamenti 1991-yil 10-dekabrda xuddi shunday qildi. Ukrainaning Oliy Kengashi muhokamasiz MDHni tuzish to'g'risidagi shartnomani ratifikatsiya qildi.

1991-yil 13-dekabrda Markaziy Osiyodagi beshta davlatning prezidentlari Ashxobodda to'planib, bayonot berishdi, ular Belovejskaya Pushchada imzolangan shartnomani ijobiy baholadilar, ammo shu bilan birga bu harakat ular uchun kutilmagan bo'lganligini ta'kidladilar. Ular sobiq SSSR respublikalarining har birining Hamdo'stlikdagi qarorlar va hujjatlarni ishlab chiqish jarayonida ishtirok etish huquqini va ularni muassis sifatida tan olishlarini talab qildilar. Shuningdek, ular MDHni tashkil etish to'g'risidagi hujjatlarda Markaziy Osiyo respublikalarining tarixiy va ijtimoiy-iqtisodiy voqeliklari hisobga olinishini talab qildilar;

MDHni tuzish to'g'risidagi Bitimga takliflar va takliflar. Besh respublika rahbarlari Hamdo'stlikni shakllantirish masalasini ko'rib chiqish uchun suveren davlatlar rahbarlarini yig'ilishga chaqirdilar.

1991-yil 21-dekabrda Olma-Otada yig'ilgan sobiq Sovet Ittifoqi respublikalaridan 11tasining rahbarlari MDHni tuzish to'g'risidagi bitimga Protokol imzoladilar, unda Ozarbayjon Respublikasi, Armaniston Respublikasi, Belorussiya, Qozog'iston Respublikasi, Qirg'iziston Respublikasi, Moldova Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi (RSFSR), Tojikiston Respublikasi, Turkmaniston, O'zbekiston Respublikasi va Ukraina teng huquqlilik asosida va Oliy Ahdlashuvchi Tomonlar Hamdo'stlikni tashkil etishlari bilan Mustaqil Davlatlar. Protokol MDHni tashkil etish to'g'risidagi Bitimning bir qismi maqomiga ega.

Shunday qilib, Hamdo'stlikni barpo etish to'g'risidagi Bitim ikkita hujjatdan iborat bo'lib, uning qabul qilingan sanasi 1991-yil 8-21-dekabr deb belgilanishi kerak.

Olma-Otada "Olma-Ota deklaratsiyasi" deb nomlangan yana bir hujjat qabul qilindi. Deklaratsiya xalqaro shartnomaning matnini juda eslatadi: u odatda preambulalar tuzish usuli bilan tuzilgan va, xususan, Deklaratsiyani qabul qilish foydasiga dalillarni o'z ichiga olgan preambulan ajratib ko'rsatishi mumkin. sheriklar o'rtasidagi munosabatlar o'rnatiladigan asos sifatida (xalqaro huquqning umume'tirof etilgan tamoyillari) ...Muqaddimadan so'ng kelajakdagi hamkorlikni tashkil etish bilan bog'liq majburiyatlar bayonoti keltirilgan. Yakuniy bandlar mavjud emas, ammo Deklaratsiya "Hamdo'stlikka a'zo davlatlar ushbu Deklaratsiya tamoyillariga qat'iy rioya qilishni o'z zimmlariga oladilar" degan ibora bilan tugaydi.

Ba'zi mualliflar MDH maqomi to'g'risidagi qoidaning muhimligini hisobga olib, Deklaratsiyani Hamdo'stlikning ta'sis hujjatlari qatoriga kiritish mumkin deb hisoblaydilar¹.

Hamdo'stlikdagi eng faol qonun ijodkorligi 1992-yilda amalga oshirilgan. SSSR mulkini taqsimlash, huquqiy vorislik, ayrim davlatlarning qurolli kuchlarini qurish va harbiy hamkorlikni yo'lga qo'yishni tartibga soluvchi 100 dan ortiq ko'p tomonlama va bir necha barobar ko'p hujjatlar imzolangan. ular va boshqalar MDHning tashkiliy tuzilmasini yaratishga qaratilgan ba'zi qadamlar. Ushbu jarayon natijasida 1993-yil 22-yanvarda MDH Xartiyasi qabul qilindi. Unga

yettita davlat: Armaniston, Belorusiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Rossiya Federatsiyasi, Tojikiston va O'zbekiston imzo chekdi.

Qabul qilingan Ustavi Hamdo'stlikning boshqa hujjatlari bilan taqqoslaganda nisbatan yuqori huquqiy darajaga ega va uning rivojlanishi davomida belgilangan maqsadlarga javob beradi – MDH doirasidagi davlatlar o'rtasidagi hamkorlik uchun yetarli huquqiy asos yaratish va barcha davlatlar tomonidan cheksiz suverenitetni saqlab qolish.

MDH Ustavi sobiq SSSR respublikalari o'rtasidagi munosabatlarni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini belgilaydi va bo'lajak mintaqaviy tashkilotning konturlarini belgilaydi. Ustavda Hamdo'stlik xalqaro tashkilot sifatida to'g'ridan-to'g'ri ta'riflanmagan, ammo unda "Hamdo'stlik davlat emas va davlatdan tashqari vakolatlarga ega emas" va a'zo davlatlar xalqaro huquqning mustaqil va teng huquqli sub'ektlari ekanligi aniq ko'rsatilgan (1-modda), ammo ular o'rtasidagi asosiy huquqiy asos munosabatlar ko'p tomonlama va ikki tomonlama shartnomalardir (5-modda). Ustav qoidalariga ustuvor ahamiyat berildi: Hamdo'stlik doirasida tuzilgan shartnomalar uning maqsadlari va tamoyillariga, shuningdek, a'zo davlatlarning Ustavdagi majburiyatlariga mos kelishi kerak.

Hamdo'stlikning maqsadlari qatorida (2-modda) siyosiy, iqtisodiy, ekologik, gumanitar va boshqa sohalaridagi hamkorlik bilan bir qatorda, xalqaro tinchlik va xavfsizlikni ta'minlashda, nizolar va nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish bilan birgalikda inson huquqlari va asosiy erkinliklari, shuningdek umumiy iqtisodiy makon, davlatlararo hamkorlik va integratsiya doirasida a'zo davlatlarning har tomonlama va muvozanatli iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishi.

Shuni ta'kidlash kerakki, MDH Ustavi MDHning birinchi hujjati bo'lib, uni ro'yxatdan o'tkazish shart. BMT Nizomining 102-moddasi (44-modda).

MDHning Ashxobod sammitining qaroriga binoan (1993-yil dekabr) Rossiya BMTga xalqaro mintaqaviy tashkilot sifatida Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh assambleyasida kuzatuvchi maqomini berish to'g'risidagi taklifni BMTga taqdim etdi.

Hamdo'stlikning xalqaro huquq sub'yekti va tinchlikparvarlik operatsiyalarini olib borishi mumkin bo'lgan mintaqaviy xalqaro tashkilot sifatida tan olinishiga keskin qarshi bo'lgan Ukraina vakilining keskin bayonotiga qaramay, MDH BMTda kuzatuvchi maqomini oldi.

Jamiyat vijdoni Sovet Ittifoqi o'rnini egallagan Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligidan odamlarning dolzarb muammolarini hal qilishni kutgan. Bunday bo'rttirilgan taxminlar asosan o'z-o'zidan paydo bo'lgan, ammo ko'pincha siyosatchilarning "taskin beruvchi" bayonotlari ta'siri ostida shakllangan. 18 yildan keyin MDH haqidagi tushunchalar tubdan o'zgardi va bugungi kunda uning imkoniyatlaridan ko'ngli qolgan jamiyatni ko'proq qiziqtiradi: Hamdo'stlik omon qoladimi yoki yo'qmi?

Shunga qaramay, bugungi kungacha Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi siyosiy, iqtisodiy, gumanitar va boshqa sohalarda o'zaro aloqalarni ta'minlaydigan 12 ta mustaqil davlatni o'z ichiga olgan yagona infratuzilma hisoblanadi. Turli sohalarda keng a'zolik va o'zaro aloqalarni tashkil etish, a'zo davlatlarning haqiqiy tengligi Hamdo'stlikni YEVROOSIYO makonidagi noyob xalqaro tuzilishga aylantiradi.

MDH doirasida 72 ta sohaviy hamkorlik organlari tashkil etildi. Ular asosan "pastdan" tashabbusi bilan aloqalarni professional asosda, ma'lumot almashish, kasbiy tajriba almashish, pozitsiyalarni muvofiqlashtirish zarurligiga javoban shakllangan.

Bugungi kunda Hamdo'stlik bajaradigan funktsiyalarni MDH makonidagi yangi integratsion birlashmalar doirasidagi hamkorlik to'liq o'rnini bosa olmaydi. Shu bilan birga, MDH faoliyatini takomillashtirish zarurligini anglagan holda, a'zo davlatlar Hamdo'stlik zamonaviy sharoitda nima bo'lishi kerakligi to'g'risida har doim ham umumiy fikrga kelavermaydi.

MDHning rivojlanish istiqbollari kelsak, ushbu muammoni tahlil qilish yana sobiq ittifoq respublikalarining birlashishi uchun zarur shartlar to'g'risida savol tug'diradi. Postsovet makonining birligini tiklashga xalaqit beradigan yoki o'z hissasini qo'shadigan omillar ko'plab mualliflar tomonidan ko'rib chiqilgan.

MDHning tarixiy istiqboli haqida gapirganda va Hamdo'stlikni isloh qilish vazifasini o'z zimnamga olsak, taniqli "zarari yo'q" tamoyiliga amal qilish, bugungi kunda ishlab kelayotgan va rivojlanib kelayotgan narsalarni saqlab qolish "tirik to'qima" ni shakllantirish zarur.

Hamdo'stlikni Yevropa Ittifoqi tamoyillariga muvofiq ravishda qayta tashkil etish masalasini ko'rib chiqishda nimani boshqarishi kerak?

Yevropa Ittifoqining asosiy tamoyillariga quyidagilar kiradi: a'zo davlatlarning bir qator muhim vakolatlarini millatlararo organlarga topshirish (Yevropa jamoalari komissiyasi, Yevropa jamoalari sudi va boshqalar), umumiy tashqi siyosatni birgalikda ishlab chiqish ittifoqi, shuningdek muhim masalalar bo'yicha "muvozanatli ovoz berish" tizimi.

2. O'zbekiston va boshqa a'zo davlatlar o'rtasidagi o'zaro integrallashuv. Globallashuv, o'zaro bog'liqlikning o'sishi va yangi tahdidlarning paydo bo'lishi Hamdo'stlikdan paydo bo'layotgan muammolarni hal qilishda ko'p o'lchovli yondashishni talab qiladi. O'tgan yillarda Hamdo'stlik doirasida ikkita prinsipial muhim vazifa muvaffaqiyatli hal qilindi: zamonaviy chaqiriqlar va tahdidlarga birgalikda qarshi kurashish uchun asosiy kelishuvlar va dasturlarning butun to'plami qabul qilindi. Bu sohada hamkorlik organlarining uyg'un tizimi mavjud. Bu qo'shma harakatlarni muvofiqlashtirishni yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratmoqda.

MDH hududida jinoyatchilik, terrorizm va ekstremizm, giyohvand moddalar savdosi, noqonuniy migratsiya va odam savdosining boshqa ko'rinishlariga qarshi kurashishning keng qamrovli huquqiy va tashkiliy tizimi yaratilgan va faoliyat yuritmoqda. Hamdo'stlik Birlashgan Millatlar Tashkilotini, uning ixtisoslashtirilgan muassasalarini va Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkilotini terrorizmga qarshi global kurashda faol qo'llab-quvvatlaydi. MDHga a'zo davlatlarning vakolatli organlari o'rtasida xalqaro terrorizm va ekstremizmning boshqa ko'rinishlariga qarshi kurashish bo'yicha o'zaro munosabatlarni muvofiqlashtirish MDH Antiterror markazi tomonidan amalga

oshiriladi. Uning Bishkekda filiali Markaziy Osiyo yo'nalishida joylashgan.

Samarali tuzilmalar: Bosh prokurorlarning Muvofiqlashtiruvchi kengashi; Ichki ishlar vazirlari kengashi; Xavfsizlik idoralari va maxsus xizmatlar rahbarlari kengashi; Chegara qo'shinlari qo'mondonlari kengashi; Soliq (moliyaviy) tergov organlari rahbarlarining Muvofiqlashtiruvchi kengashi; MDHga a'zo davlatlarning bojxona xizmatlari rahbarlari kengashi, shuningdek, MDHga a'zo davlatlar hududida uyushgan jinoyatchilik va jinoyatning boshqa xavfli turlariga qarshi kurashni muvofiqlashtirish byurosi.

MDH davlatlari huquqni muhofaza qilish idoralarining birgalikdagi faoliyatining samarali yo'nalishi terrorizmga, giyohvand moddalar, qurol-yaroq, o'q-dorilar, portlovchi moddalarning noqonuniy aylanishiga, noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashish, xomashyo kontrabandasini oldini olish bo'yicha muntazam kompleks va maxsus operatsiyalarni o'tkazish bo'ldi. Umuman olganda, Hamdo'stlik hamkorligi doirasida jinoyatchilikka qarshi kurash sohasida rivojlangan tizim maqsadga muvofiq va postsovet hududida uning muqobiliga ega emas.

Hamdo'stlik doirasida favqulodda vaziyatlarning oldini olish va bartaraf etish bo'yicha samarali hamkorlik tizimi mavjud. Ushbu sohadagi hamkorlikni muvofiqlashtirish uchun tabiiy va texnogen favqulodda vaziyatlar bo'yicha davlatlararo kengash va sanoat xavfsizligi bo'yicha davlatlararo kengash tashkil etildi. Favqulodda vaziyatlarni monitoring qilish va prognoz qilish bo'yicha MDH agentligi va Favqulodda vaziyatlar vazirligining ixtisoslashtirilgan shoshilinch qutqaruv bo'linmalari va tabiiy ofatlarni davolash bo'linmalarini o'z ichiga olgan tabiiy va texnogen favqulodda vaziyatlarning oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha MDH kuchlari korpusi faoliyat yuritmoqda. 2010-yilgacha bo'lgan davrda tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlarning oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi Kuchlari Korpusini rivojlantirish bo'yicha davlatlararo maqsadli dastur amalga oshirilmoqda.

MDH tashkil topgandan beri uning tuzilmalariga majburiy qarorlar qabul qilish vakolatini berish imkoniyati bir necha bor muhokama qilindi. Shu bilan birga, Yevropa Ittifoqi misoliga murojaat qilgan holda, haqli ravishda ta'kidlanganidek, davlatlar tomonidan vakolatlar berilmasdan, keyingi, yuqori darajadagi integratsiyaga, birinchi navbatda, iqtisodiy darajaga erishish mumkin emas.

MDHning ustav organlariga hokimiyatni topshirish masalasida yakdil fikrning yo'qligi, hech bo'lmaganda hozircha Hamdo'stlikni mustahkamlashning bunday usulini istisno qiladi. Shunga ko'ra, bu hamjihatlik tuzilmasidan faqat tegishli vakolatlar bilan ta'minlanishi mumkin bo'lgan ortiqcha baholangan kutish va talablarni rad etishni nazarda tutadi.

Shu bilan birga, Hamdo'stlik tomonidan uning hozirgi asosiy maslahat va kelishuv funktsiyasidan yanada samarali foydalanishda jiddiy zaxiralar mavjudligi aniq. Hamdo'stlik tomonidan o'z funktsiyalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun jamiyat o'zining real imkoniyatlarini etarlicha idrok etishi, aniq muammolarni izlash va hal etishda axborot ta'minoti va muhim loyihalarni amalga oshirishi zarur. Samarali xalqaro assotsiatsiyalar tajribasidan kelib chiqib, zamonaviy aloqa vositalari va usullaridan foydalangan holda professional asosda axborot ta'minotini tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Ammo integratsiya siyosati va globallashtirish jarayonlariga qanday bog'liq? Bu yerda aniq fikr mavjud emas. Ba'zi mutaxassislar mintaqaviy integratsiyani globallashtirishni tezlashtirish usuli deb hisoblashadi. Bunday hollarda, odatda, globallashtirishning ob'yektiv tomonlariga e'tibor qaratiladi. U faqat "bu yerda" mavjud bo'lgan, ammo har kimga va hamma narsaga ta'sir qiladigan mavzusiz tasvirlangan yoki yuzsiz jarayon bilan ifodalanadi. Integratsiyaning maqsadi globallashtirishning foydalaridan oqilona foydalanishga yordam berishda namoyon bo'ladi.

Boshqa hollarda, Yevropa integratsiyasi hozirgi amerikalashtirilgan versiyasida globallashtirishga ta'sirni "tinchlantirish" usuli sifatida qaraladi (bu Yevropaliklar uchun odatiy bo'lgan ijtimoiy hayot shakllariga

asossiz zarar yetkazadi deb ishoniladi) va – kapitallashuv va bozor egiluvchanligi – yangilikka qarshilik va samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Bir necha davlatlarning integratsiyalashgan kuchi "adolatsiz" xalqaro siyosiy qoidalarni cheklash omili sifatida namoyon bo'ladi. Ular o'rniga Yevropa qadriyatlariga asoslangan yanada oqilona va adolatli normalar qabul qilinadi.

Agar biz integratsiyani milliy-davlat doirasida boshqaruv kuchlarini yo'qotishni bartaraf etadigan loyiha sifatida ko'rib chiqsak, u yirik va rivojlangan Yevropa davlatlarining qolgan qismi — o'z tarkibiga kirgan va kiritilmagan boshqa davlatlar ustidan nodemokratik va noqonuniy hukmronlik xavfini yashiradi. "Demokratiyaning yetishmasligi" Amerika globallashuvida g'alaba qozonish (hali ham kafolatlanmagan) ligi uchun juda ko'p pul to'lanishi mumkin. Shunday qilib, Yevropa bilan bog'liq ikkita xavf mavjud: millatlararo boshqaruvning zaifligi va millatlararo boshqaruv adolatsiz va nodemokratik bo'lmaganlidir.

Yevropa integratsiyasi kontekstida "jalb etish" iqtisodiy va ijtimoiy aktorlar siyosatni yuritishning Yevropa uslubini o'zlashtirish bilan institutsional ta'lim jarayoniga qo'shilishini nazarda tutadi. Quyidagilar alohida xossalarga ega:

1) o'zgaruvchan institutsional kontekst (noaniq, joriy kun tartibi, siyosiy tarmoqlar va Koalitsiyalarning beqarorligi, integratsiyaning konstitutsiyaviy asoslarini tez-tez takomillashtirish, ishtirokchilarning doimiy o'zgaruvchan tarkibi);

2) ochiqlik (komissiya ayrim mamlakatlar hukumatlariga qaraganda yangiliklarga moyil; kerakli ma'lumotlarni olishda u mutaxassislariga bog'liq va har xil lobbilarni qo'llab-quvvatlashga moyil);

3) tarmoq asoslari (ierarxik nazoratdan nodavlat aktorlar ishtirokida ierarxik bo'lmagan muvofiqlashtirishga o'tish);

4) muqqaddam huquqiy an'analarga sodiqlik (jamoat huquqi, qonunlarni kodifikatsiya qilish va rasmiy institutlar katta ahamiyatga ega);

5) tashkilotning professional va sanoat printsiplari (konsensus ishlab chiqarishga ustunlik beriladi, ovoz berish faqat oxirgi chora sifatida qo'llaniladi).

Yevropa Ittifoqining o'z chegaralaridan tashqarida xalqaro siyosat sohasida, ayniqsa, iqtisodiy kuchga asoslangan harbiy bo'lmagan tashqi siyosat vositalaridan foydalanishi mumkin. Bu yerda quyidagilar ko'zda tutiladi: uchinchi mamlakatlardan kelgan mahsulotlarning Yevropa bozorida foydalanish imkoniyati, turli dasturlarga byudjet mablag'larini taqdim etish, Yevropa Ittifoqining umumiy qadriyatlarda barpo etilgan hamjamiyatlilik, shuningdek, manfaatdor mamlakatlarning o'z shart-sharoitlaridan kelib chiqib Yevropa Ittifoqiga ulanishi. Ayni paytda Yevropa Ittifoqi favqulodda xalqaro voqealarga tezda javob berish lozim bo'lgan bir davrda o'zining yetarlicha zaiflik qiladi, AQSh pozitsiyasidan farqli o'laroq fikrni himoya qilish talab qilinadi (Vashington "ayniqsa manfaatdor" bo'lishi mumkin bo'lgan masala bo'yicha) yoki o'z ishtirokchilarining manfaatlari yuzasidan.

O'zbekistonning MDHga raislik davri pandemiya va uning salbiy oqibatlariga qarshi kurash sharoitiga to'g'ri kelganini ta'kidlash joiz. Rejalashtirilgan tadbirlarning ko'p qismi yangi noodatiy sharoitlarda va onlayn formatlarda bo'lib o'tdi. Shunga qaramay, keskin vaziyatda, har qanday sharoitda ham O'zbekiston xalqaro majburiyatlarni bajarishda o'ziga xos salohiyatni namoyish etdi. Hamkorlikning huquqiy asoslarini mustahkamlashga bag'ishlangan 70 dan ortiq muhim ko'p tomonlama hujjatlarning qabul qilinishi MDHning ushbu davrdagi samarali faoliyatidan dalolat beradi. SHu bilan birga, ushbu yil davomida qabul qilingan hujjatlarning ko'p qismi dasturiy xarakterga ega ekanligi bilan ajralib turdi. YA'ni, rejalashtirilgan tadbirlar aniq ko'rsatilgan holda dasturlar, strategiyalar va yo'l xaritalari shaklida qabul qilindi.

Yana bir jihat - O'zbekistonning savdo-sotiq doirasidagi alohida sheriklar bilan bu yilgi savdosi 20 foizdan oshdi. MDH doirasidagi O'zbekiston faoliyatining samarali ekanligi ekspertlarning yuqori bahosi bilan ham tasdiqlanadi.

Ushbu davr mobaynida O'zbekiston MDH doirasida ikkita shartnomaga qo'shildi. Bular -2006 yil 28 noyabrda Minsk shahrida

MDH Davlat rahbarlari kengashi majlisida imzolangan Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi ishtirokchi-davlatlarining gumanitar hamkorlik bo'yicha kengashi to'g'risidagi bitim;

2008 yil 10 oktyabrda Bishkek shahrida MDH Davlat rahbarlari kengashining majlisida imzolangan Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi ishtirokchi-davlatlarining hududlararo va chegara oldi hamkorligi bo'yicha kengashi to'g'risidagi bitim. MDH doirasidagi ushbu yangi kelishuvlarga qo'shilish mintaqaviy hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, 20 mart kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi ishtirokchi-davlatlarining yoshlar bilan ishlash sohasida hamkorlik to'g'risidagi bitimiga O'zbekistonning qo'shilishi to'g'risida farmonni imzoladi. Ma'lumki, O'zbekiston BMTning 72-sessiyasida Yoshlar huquqlari to'g'risidagi konventsiyani qabul qilish tashabbusini ilgari surgan edi. Joriy yilda ushbu konventsiya loyihasi muhokamasiga bag'ishlangan yoshlar huquqlari bo'yicha Samarqand veb-forumi bo'lib o'tdi. MDHning yoshlar bilan ishlash sohasidagi hamkorlik to'g'risidagi bitimiga qo'shilish davlatimizning yoshlar huquqlarini ta'minlash borasidagi sa'y-harakatlarining mantiqiy davomi hisoblanadi.

Ushbu davrning eng muhim natijasi MDHning 2030 yilgacha bo'lgan davr uchun iqtisodiy rivojlanish strategiyasining qabul qilinishi bo'ldi. 29 may kuni MDH davlatlari Hukumat rahbarlari kengashining videokonferentsiya orqali yig'ilishi bo'lib o'tdi. Uchrashuv doirasida MDHning 2030 yilgacha bo'lgan davrda iqtisodiy rivojlanish strategiyasi loyihasi muhokama qilindi, keyinchalik strategiya MDH hukumatlari rahbarlari tomonidan ma'qullandi.

Strategiya keng qamrovli hujjat hisoblanadi. Ushbu hujjatda hozirgi paytda “global iqtisodiyot yuqori turbulentlik va noaniqlik bilan ajralib turishi” ta'kidlangan. Strategiya ishtirokchi davlatlar o'rtasida iqtisodiy o'zaro aloqalarning 30 dan ortiq yo'nalishlari bo'yicha o'zaro manfaatli hamkorlikni izchil rivojlantirish, milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligi va Hamdo'stlik mamlakatlari fuqarolari farovonligini oshirishni, uning ishtirokchi-davlatlarining jahon iqtisodiy aloqalarida

mavqeini mustahkamlashni nazarda tutadi. Strategiyani amalga oshirish ikki bosqichga (2021–2025 va 2026–2030 yy.) bo'lingan rejalar asosida amalga oshiriladi.

3. Hamkorlik istiqbollari.

Bir necha bor o'tkazilgan muhokamalar natijasida davlatlar rahbarlari MDH tuzilmalariga majburiy qarorlar qabul qilish huquqini berish imkoniyatlari to'g'risida bir qarorga kelmadilar. Shuningdek, bir qator muhim kuchlar delegatsiyasiga nisbatan pozitsiyaning o'zi har tomonlama qo'llab-quvvatlanmadi. Ta'sischining printsiplari pozitsiyasida ta'kidlanishicha, Hamdo'stlik"na davlat, na millatparvarlik sub'yekti" emas, hech qanday o'zgarishlarga duch kelmagan. MDH doirasida barcha millat a'zolarining davlatlararo ijro etilishi uchun majburiy bo'lgan qarorlarni qabul qilish huquqiga ega bo'lgan millatlararo tuzilmalarni shakllantirishga roziligining yo'qligi hozirgi kunda Hamdo'stlikni Yevropa Ittifoqi tamoyillari asosida qayta tashkil etishni istisno qilmoqda.

Agar Hamdo'stlikni G8 tamoyillari asosida qayta tashkil etish bo'yicha takliflarni ko'rib chiqsak, shuni yodda tutish kerakki, MDH umumiy chegaralar, umumiy tarixiy o'tmish, iqtisodiy va gumanitar aloqalar bilan birlashgan davlatlardan iborat, G8 yuqori iqtisodiy, harbiy va siyosiy salohiyat mezoniga asoslanadi, bu o'z-o'zidan iqtisodiy jihatdan rivojlanmagan davlatlarning ishtirokini istisno qiladi.

Sakkizlik guruhidan farqli o'laroq, MDH xalqaro tashkilot bo'lib, professional asosda ishlaydigan davlatlararo tuzilmalarga, shuningdek, a'zo davlatlarning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa muammolarni hal qilishda o'zaro ta'sirini ta'minlaydigan infratuzilmasiga ega. MDH tizimining G8 printsiplariga o'tishi 18 yil davomida ishlab chiqilgan hamkorlik bazasini tubdan qayta ko'rib chiqishni talab qiladi, ammo shu bilan birga bu G8 ishini tashkil etish tajribasidan foydalanishga xalaqit bermaydi. MDH samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi. Masalan, G8 sammitlarini tayyorlash usullaridan foydalangan holda, Hamkorlikning belgilangan tizimini buzmasdan, Hamdo'stlik vositalarini sezilarli darajada to'ldirish mumkin.

Hamdo'stlik va uning tuzilmalarining zamonaviy sharoitlarda samaradorligini quyidagilar bilan oshirish mumkin:

a) Hamdo'stlik doirasida tuzilgan, MDH Ustavi va xalqaro qonunlarida nazarda tutilgan shartnomalarni bajarmaganlik yoki lozim darajada bajarmaganlik uchun a'zo davlatlarning javobgarlik institutini qo'llash;

b) kun tartibini, tuzilmalar ishining mazmunini yangilash, MDH biznes tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, innovatsion loyihalar;

v) ma'muriy va buyruqbozlik xarajatlarni kamaytirish, Hamdo'stlikning ayrim organlarining mohiyati va funktsiyalarini sozlash;

d) kadrlar, moliyaviy va moddiy jihatdan oqilona foydalanish, texnik resurslar.

Ushbu yondashuvning afzalligi shundaki, u MDH doirasidagi amaldagi o'zaro ta'sir mexanizmini tashkillashtirish xavfini tug'dirmaydi. Tavsiya etilgan variant bo'yicha – ko'rib chiqilganlardan faqat bittasi – Hamdo'stlikka a'zo davlatlar o'rtasida kelishuvga erishish mumkinligi muhim ahamiyatga ega. Hamdo'stlikning nizom organlari (Davlat rahbarlari kengashlari, hukumat rahbarlari) 18 yil davomida ko'p tomonlama iqtisodiy hamkorlikning eng muhim muammolarini birgalikda muhokama qilish va kelishilgan echimlarni ishlab chiqish uchun samarali infratuzilma bo'lib kelgan. Hamdo'stlik tuzilmalari ishtirokchi davlatlar tomonidan Sovet Ittifoqi davrida shakllangan ma'muriy-ma'muriy iqtisodiy aloqalarni yangi mustaqil davlatlarning bozor iqtisodiyotining sifat jihatidan yangi munosabatlariga aylantirish uchun faol foydalanilgan. Birgalikdagi sa'y-harakatlarimiz bilan biz odamlar, kapital, tovarlar va xizmatlarning erkin harakatlanishidagi to'siqlarni asosan bartaraf etishga erishdik. Shunga qaramay, Hamdo'stlik iqtisodiy ittifoqni yaratish g'oyasini amalga oshirishda hali muvaffaqiyatga erishmagan.

Hozirda asosiy narsaga e'tibor berish kerak – Hamdo'stlik hududida sivilizatsiyalashgan raqobatbardosh bozorni yaratish uchun tovarlar va xizmatlar ishlab chiqaruvchilarni harakat qilishga majbur qilish uchun kelgusi yillarda MDHni rivojlantirishning iqtisodiy strategiyasini ishlab

chiqish. oxirgi iste'molchining manfaatlari uchun. Ushbu sohadagi 18 yillik ish amaliyoti shundan dalolat beradiki, Hamdo'stlik doirasida iqtisodiy integratsiyani bevosita boshqarish vakolatiga ega bo'lgan millatlararo tuzilmani yaratish hali ham mumkin emas.

Shunisi e'tiborga loyiqki, bunday mexanizmni yaratishga urinishlar Umumiy iqtisodiy makon formatida amalga oshirilmoqda. To'g'ridan-to'g'ri tartibga solish vakolatiga ega bo'lgan CESda tashkil etilgan Savdo va tariflar qo'mitasining taqdiriga ko'ra, ushbu g'oyaning postsovet hududida hayotiyligi to'g'risida xulosa chiqarish mumkin bo'ladi. Ushbu tashabbus muvaffaqiyatli amalga oshirilgan taqdirda, uni butun Hamdo'stlik formatida ko'paytirish masalasini ko'tarish mumkin bo'ladi.

Erkin savdo zonasini yanada shakllantirish barcha a'zo davlatlar uchun dolzarb vazifa bo'lib qolishini inobatga olgan holda, MDH tuzilmalari o'z faoliyatini uning echimiga bo'ysundirishi kerak. Iqtisodiy Kengash, uning huzurida faoliyat yuritayotgan Iqtisodiy ishlar bo'yicha komissiya, Davlatlararo statistika qo'mitasi o'z ishlarini iqtisodiy blok kelishuvlarining bajarilishini doimiy monitoring qilish, muammolarni aniqlash va ularni hal qilish yo'llarini topish foydasiga qayta tuzishlari kerak.

Iqtisodiy hamkorlik jarayonida muqarrar ravishda xalqaro shartnomalarni talqin qilish, shartnoma majburiyatlarini bajarmaslik bilan bog'liq nizolar kelib chiqadi. Xalqaro sud protsedurasi bunday nizolarni hal qilish uchun madaniyatli va samarali vosita hisoblanadi. Yuqori darajadagi ixtisoslashgan vakolatlarga ega bo'lgan, asosan maslahat vazifasini bajaradigan MDH Iqtisodiy sudi dastlab nizolarni hal qilishning samarali vositasiga aylana olmadi va ushbu qismda talab qilinmaydigan bo'lib chiqdi.

Nizolarni ko'rib chiqish instituti xalqaro iqtisodiy hamkorlik infratuzilmasining muhim elementidir. MDH Iqtisodiy sudining bekor qilinishi iqtisodiy nizolarni sud orqali hal qilish mexanizmini yaratish vazifasini keyinga qoldiradi. MDH Iqtisodiy sudini saqlab qolish taklif qilinmoqda. Uni moliyalashtirgan davlatlar, alohida kelishuvga binoan, ular MDH Iqtisodiy sudining qarorlari bilan bog'liqligini tan olishlari va

shu bilan Hamdo'stlik hududida tsivilizatsiyalashgan xalqaro sud protseduralari institutini tashkil etishni boshlashlari mumkin.

Gumanitar sohadagi hamkorlikning barcha yutuqlarini ta'kidlash joiz – bu barcha ishtirok etuvchi davlatlarning fuqarolari istisnosiz talab qiladigan narsalardan biri. Shunday qilib, davlatlarning madaniyat sohasidagi o'zaro ta'siri MDHga a'zo davlatlarning madaniyat sohasidagi 2010-yilgacha bo'lgan hamkorlikning asosiy chora-tadbirlariga muvofiq amalga oshiriladi.

MDHga raislik O'zbekistonning imiji va obro'sini mustahkamladi, davlatimizning ishonchli xalqaro sherik sifatida yuqori salohiyatini namoyish etdi, balki MDH maqomini mustahkamlashga ham hissa qo'shdi. Jumladan, BMT Bosh Assambleyasining maxsus rezolyutsiyasini qabul qilishda muhim qadam bo'ldi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti va Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi o'rtasidagi hamkorlik maxsus rezolyutsiyasi 2020 yil 23 noyabrda N`yu-Yorkdagi (AQSH) Birlashgan Millatlar Tashkilotining shtab-kvartirasida 75-sessiya doirasida qabul qilindi. O'zbekistonning ushbu tashabbusi nafaqat MDH a'zolari o'rtasidagi o'zaro aloqalarni kuchaytirishga, balki, MDHni global darajada mustahkamlashga ham hissa qo'shdi.

18 dekabr kuni MDH Davlat rahbarlari kengashining majlisida davlatimiz rahbari O'zbekistonning MDHdagi raisligi yakunlarini sarhisob qilib, kelajakda o'zaro hamkorlikning barcha yo'nalishlarini qamrab olgan bir qator tashabbuslarni ilgari surdi. Jumladan, iqtisodiy sohada quyidagi chora-tadbirlarni taklif etdi:

- Hamdo'stlik doirasida “yashil” va soddalashtirilgan yo'laklar amaliyotini amalga oshirish, elektron tijoratni rivojlantirish bo'yicha yagona platformani ishga tushirish va “Yo'l xaritasi” ni qabul qilish;

- sanoat kooperatsiyasining keng qamrovli dasturini ishlab chiqish ijtimoiy sohada:

- sanitariya-epidemiologiya tusdagi favqulodda vaziyatlarni monitoring qilish va ularga barvaqt javob qaytarishning samarali tizimini shakllantirish;

- har yili ommaviy sport va madaniy tadbirlarni tashkil etgan holda “MDH salomatlik marafoni”ni o'tkazish.

huquqiy sohada:

- huquqiy axborot almashish uchun MDHning yagona elektron platformasini yaratish va radikallashuvdan qaytarish sohasidagi hamkorlik dasturini ishlab chiqish.

inson huquqlari sohasida:

- mehnat migrantlarining hujjatlarini o'zaro tan olishning yagona mexanizmini yaratish va bu sohada alohida dastur qabul qilish.

O'zbekiston tomoni MDH davlatlari bilan savdo-iqtisodiy hamkorlikni O'zbekistonning mavjud iqtisodiy salohiyatidan to'liq foydalanish, shu jumladan, ta'minot va ishlab chiqarish mahsulotlari assortimentini diversifikatsiyasini kengaytirish asosida rivojlantirishdan manfaatdor.

O'zbekiston MDH davlatlari bilan transport va tranzit sohasida, shu jumladan, transport koridorlarini rivojlantirish bo'yicha o'zaro imtiyoz va preferensiyalar berish, shuningdek, yangi o'zaro manfaatli transport yo'nalishlarini shakllantirish va rivojlantirish sohasida hamkorlikni chuqurlashtirishga katta ahamiyat beradi.

Koronavirus pandemiyasi bilan bog'liq jahondagi murakkab vaziyatga qaramay O'zbekiston raisligi davrida bir qator muhim tadbirlar bo'lib o'tdi. Ular orasida Hukumat rahbarlari kengashi, iqtisodiy kengash, tashqi ishlar vazirlari kengashi, MDH davlatlari hududlarini o'ta xavfli yuqumli kasalliklar importi va tarqalishidan sanitariya muhofazasi muammolariga bag'ishlangan Muvofiqlashtiruvchi kengash, ilmiy-texnikaviy va innovatsion sohalarda hamkorlik bo'yicha davlatlararo kengash va boshqalarni alohida ta'kidlash lozim.

Mavzuga doir nazorat savollari

1. MDH davlatlari hamkorligi haqida yoriting.
2. O'zbekiston va boshqa a'zo davlatlar o'rtasidagi o'zaro integrallashuv nimalardan iborat.
3. Hamkorligi istiqbollari haqida ma'lumot bering.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. – T.: O'zbekiston, 2016.
2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016-yil 7-dekabr. Sh.M. Mirziyoyev. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 48 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 488 b.
4. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza. – T.: O'zbekiston, 2017.
5. Sirojov O.O. Markaziy Osiyoda hamkorlikni mustahkamlashda O'zbekiston tashabbuslari. "Sano-standart" 2018. 2,7 b.t. .
6. Zamonaviy jahon siyosati: Amaliy tahlil: o'quv nashri/Ta'lim muassasasi. 2-asr. Prokr. va qo'shimcha M.: Matbuot jihat, 2010. S.537-554, 569-589.
7. Zamonaviy xalqaro munosabatlar: A.V.Torkunov, A.V.Malginning ta'lim munosabatlari/Tahrirligi. M.: Matbuot jihat, 2012. S.103-116.
8. www.tiv.uz
9. www.un.org
10. www.e-cis.info

MUNDARIJA

Kirish	3
Birinchi mavzu. MDH mamlakatlari munosabatlarining o'ziga xos jihatlari.....	6
Ikkinchi mavzu. Integratsiya rivojlanishining ob'yektiv omillari va sabablari.....	25
Uchinchi mavzu. Integratsiya fenomenining asosiy ko'rinishlari.	47
To'rtinchi mavzu. MDH hududida integratsion jarayonlarni rivojlantirish bosqichlari va xususiyatlari.....	72
Beshinchi mavzu. MDH davlatlari o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlik masalalari.....	100
Oltinchi mavzu. Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqining tashkiliy-huquqiy asoslari va unda O'zbekistonning ishtiroki.....	123
Yettinchi mavzu. O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatida Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi.....	139
Sakkizinchi mavzu. MDH tashkiloti doirasida hamkorlik yo'nalishlari.....	165
To'qqizinchi mavzu. MDH davlatlari hamkorligi istiqbollari...	195

T.Tursunmuratov, J.Sobirov

MDH DOIRASDAGI INTEGRATION JARAYONLAR

Bichimi 60x84 1/16. Rizograf bosma usuli. Times garniturası.

Shartli bosma tabog'i: 13,25. Adadi 100. Buyurtma № 12.

Bahosi kelishilgan narxda.

«O'zR Fanlar Akademiyasi Asosiy kutubxonasi» bosmaxonasida chop
etilgan.

Bosmaxona manzili: 100170, Toshkent sh., Ziyolilar ko'chasi, 13-uy.

« Fan ziyosi » nashriyoti.